

Debreceni Egyetem
Közgazdaságtudományi Doktori Iskola
Versenyképesség, globalizáció és regionalitás doktori program

**Az európai jóléti államok krízise és reformja:
újraakasztás**

Doktori (PhD) értekezés

Kiss Marietta

Témavezető:
Dr. Láng Eszter
egyetemi docens

Debrecen, 2013

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	3
2. A JÓLÉTI ÁLLAMOK	6
2.1. A JÓLÉTI ÁLLAMOK KIALAKULÁSA.....	6
2.2. A JÓLÉTI ÁLLAMOK DEFINIÁLÁSA	7
2.3. A JÓLÉTI ÁLLAMOK KÜLÖNBÖZŐ TIPOLOGIÁI.....	15
3. MERRE TARTANAK A JÓLÉTI ÁLLAMOK?	29
3.1. MAKROÖKONÓMIAI TELJESÍTMÉNY	30
3.2. MUNKAPIACI TELJESÍTMÉNY	32
3.3. SZOCIÁLIS VÉDELEM	35
3.4. AZ ELOSZTÁS HATÉKONYSÁGA	45
3.5. REZSIMSPECIFIKUS JELLEMZŐK.....	46
3.5.1. Skandináv típus.....	46
3.5.2. Angolszász típus.....	48
3.5.3. Kontinentális típus.....	50
3.5.4. Dél-európai típus.....	52
3.6. A JÓLÉTI ÁLLAMOK TIPOLOGIÁJÁNAK ÚJRAGONDOLÁSA.....	55
3.7. A TIPOLOGIA ÚJRAGONDOLÁSÁNAK EGY MÁSIK LEHETSÉGES IRÁNYA	59
3.8. TIPOLOGIA A VÁLSÁG HATÁSÁNAK KISZŰRÉSÉVEL	68
3.9. ÖSSZEFOGLALÓ A TÍPUSOK KÖZELEDÉSÉRŐL	76
3.10. A MÓDOSÍTOTT REZSIMEK TELJESÍTMÉNYE A VÁLSÁG ELŐTT.....	77
3.11. A VÁLSÁG HATÁSA AZ EGYES TÍPUSOKRA	85
4. A JÓLÉTI ÁLLAM ALAPVETŐ ELLENTMONDÁSA	98
4.1. A JÓLÉTI JUTTATÁSOKHOZ VALÓ RAGASZKODÁS	98
4.2. KIHÍVÁSOK A JÓLÉTI ÁLLAMOKKAL SZEMBEN.....	101
5. AZONOS KIHÍVÁS – ELTÉRŐ VÁLASZOK.....	103
5.1. A GLOBALIZÁCIÓ ÉS A JÓLÉTI ÁLLAM VISZONYÁNAK ELMÉLETI ALAPJAI	103
5.2. A GLOBALIZÁCIÓ JÓLÉTI ÁLLAMRA GYAKOROLT HATÁSAI – A SVÉD ÉS A FRANCIA ESET	107

5.3. SVÉDORSZÁG ORSZÁGTANULMÁNYA	114
5.3.1. A svéd jóléti rendszer problémái és reformjai.....	122
5.3.2. Nyugdíjrendszer.....	125
5.3.3. Egészségügyi ellátás.....	126
5.3.4. Munkapiac	129
5.3.5. Szociális segélyezés	133
5.4. FRANCIAORSZÁG ORSZÁGTANULMÁNYA.....	133
5.4.1. A francia jóléti rendszer problémái és reformjai	138
5.4.2. Nyugdíjrendszer.....	141
5.4.3. Egészségügyi ellátás	143
5.4.4. Munkapiac	145
5.5. TANULSÁGOK A SVÉD ÉS A FRANCIA ESET ALAPJÁN	156
6. KÖVETKEZTETÉSEK	159
IRODALOMJEGYZÉK.....	162
MELLÉKLETEK.....	189

1. Bevezetés

A jóléti államok szerepéről, kiterjedtségéről, ideális nagyságáról kialakult nézetek mind a közvéleményben, mind a politikában, mind pedig a szakirodalomban időről időre fellángolnak, és éles vitát váltanak ki. A kérdéskörrel kapcsolatos uralkodó álláspont az elmúlt fél-egy évszázad folyamán jelentősen átalakult.

A második világháború után a jóléti kiadások expanziója jelentkezett, melyet lehetővé tett a gazdasági fellendülés. Ez az expanzió az olajválságokat követő recesszióig folytatódott, amikor is a kormányok fokozatosan elfogadták a monetarista doktrínákat, és visszafogták a közkiadásokat, különösen a szociális juttatásokat. Ezután a jóléti állam ellentmondásai fokozatosan a felszínre kerültek, és a legégetőbb kérdéssé a jóléti állam fenntarthatósága vált a globalizáció korában, a posztindusztriális és előregedő társadalmakban. Mindezen kihívások ellenére – bár eltérő mértékű és irányú változások történtek a különböző országok jóléti rendszereiben – a jóléti állam fennmaradt. Kérdés ugyanakkor, hogy hosszú távon a jóléti állam működése milyen formában, milyen kiterjedtségben és intézményi összetételben tartható fenn.

Az európai államok jóléti rezsimek – ahogy a dolgozat következő részeiben kifejtem – igen nagy különbségeket mutatnak. Minden állam a jóléti állam fejlődésének különböző útját járta be, ami nyomot hagyott a mai politikákra is. Mégis, a jóléti állam modelljeit (rezsimeit, típusait) felvonultató nagyszámú irodalom alátámasztja, hogy bizonyos országok kevésbé térnek el egymástól, mint másoktól. Valójában számos intézményi összetevővel rendelkeznek, amelyek szisztematikusan összekapcsolódnak, és amelyek a fejlődés különböző „logikáit” eredményezték, illetve azt, hogy ma a reformok hasonló köre van napirenden az egy típusba sorolt országok esetén (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]). A globalizáció és az előregedés kiváltotta közös kihívásokra a különböző típusba tartozó európai jóléti államok különbözőképpen reagáltak. Ebből adódik az értekezés 1., fő kutatási kérdése:

1. kutatási kérdés: A különböző jóléti rezsimek Nyugat-Európában közelednek-e egymáshoz és várható-e, hogy egy egységes jóléti állam kialakuljon?

Hipotézis: Bizonyos típusok esetén megfigyelhető a jóléti államok bizonyos mértékű közeledése, ugyanakkor a különbségek hosszú távon fennmaradnak.

A hipotézist a szakirodalomban jelenleg leginkább elfogadott és empirikusan alátámasztott klasszifikációból kiindulva, statisztikai módszerrel, hierarchikus klaszterelemzéssel vizsgálom a 3. fejezetben. Összevonáson alapuló klaszterelemzést végzek, és az analízis módszerei közül az empirikusan legmegbízhatóbbnak bizonyult és leginkább használt Ward-eljárást használom.

A különböző jólétiállam-típusok Nyugat-Európában hasonló kihívásokkal kell, hogy szembenézzenek, mégis eltérően reagáltak, reagálnak azokra, így más és más fejlődési utakat járva be, azt sugallva, hogy a köztük levő különbségek hosszú távon fennmaradnak. A jóléti állammal szembeni kihívások egyikeként a szakirodalom egy része a globalizációt jelöli meg, más része viszont szkeptikus ezzel az állásponttal kapcsolatban. Ebből az ellentmondásból következik az értekezés 2. kutatási kérdése:

2. kutatási kérdés: Milyen szerepe van a globalizációnak a nyugat-európai jóléti államok krízisében és reformjaiban?

Hipotézisem az, hogy a globalizáció az egyik kiváltó oka volt a jóléti reformoknak Európában, a jóléti állam és a globalizáció viszonyára jellemző, hogy az utóbbi kényszerként jelentkezik, amelyhez a jóléti államnak alkalmazkodnia kell.

A hipotézis vizsgálatát az elméleti irodalom áttekintése után az 5. fejezetben két, a jóléti államok eltérő típusába tartozó, ideáltipikusnak tekinthető ország (Svédország és Franciaország) esettanulmányának segítségével végzem el.

A következő fejezetekben tehát e kutatási kérdésekre keresem a választ. Előtte azonban a fogalmi apparátus tisztázása végett a következő fejezet áttekinti a jóléti állam kialakulását, fogalmát és típusait. A dolgozat keretein belül a jóléti államok fogalma alatt elsősorban a fejlett piacgazdaságokat értem. Ez a területi behatárolás két okból is indokolt: egyrészt a jóléti állam fogalmát tipikusan ezzel az országcsoporttal szokás azonosítani, másrészt a jóléti területre irányuló állami beavatkozások irodalma is elsősorban ezekhez kapcsolódik (Csaba – Tóth [1999] 7. o.). A fejlett országok csoportján belül a dolgozat elsősorban a nyugat-európai jóléti államok vizsgálatára terjed ki. Ennek ellenére nyilvánvalóan az itt tárgyalt elméletek – a rendszerspecifikus eltérések figyelembe vételével –

a többi térségre is érvényesek, és néhány helyen elengedhetetlen az egyéb térségekbe tartozó országokat is bevonni az elemzésbe.

2. A jóléti államok

2.1. A jóléti államok kialakulása

A jóléti államok gyökerei a tizenkilencedik századig nyúlnak vissza, de természetesen kezdetben a sokrétű célok közül csupán néhány állt a figyelem középpontjában. Bismarck, a német „vaskancellár” a szociáldemokraták szociális programját átvéve 1883-ban bevezette a világ első kötelező nemzeti betegbiztosítási programját, amit a következő években a kötelező ipari balesetbiztosítás és 1889-től a nyugdíj és a rokkantsági nyugdíj követett. Az intézkedéseknek kiemelkedő nemzetközi hatása volt: A svéd király már 1884-ben bizottságot hozott létre a német rendszer tanulmányozására, amit a következő évben Dánia is követett. Ezt követően a skandináv országokban 1891 és 1913 között mindenütt meghonosodott a betegség- és balesetbiztosítás, valamint a nyugdíj intézménye (*Berend* [2003] 1273. o.). Ugyanebben az időben Franciaországban is megindult a szociális gondoskodás, bevezették az ingyenes, kötelező és központosított elemi oktatást.

A jóléti rendszerek fejlődésének a Nagy Válság adott újabb lökést: Roosevelttel a szélsőséges populizmusokkal szemben fellépve vezette be a social security intézményét, majd 1936-ban az első társadalombiztosítást. 1932-ben Svédországban alakult ki az első átfogó jóléti állam, melyben a kormányra jutott Szociáldemokrata Pártnak volt alapvető szerepe (*Fekete* [2004] 26. o.), ám a ma is jellemző univerzális svéd jóléti rendszer csak a második világháborút követő nyugdíjreformmal alakult ki (*Quadagno* [1987] 111. o.).

A 2. világháború még nagyobb nyomatékot adott a társadalmi szolidaritás elvének, ebből emelkedett ki a nyugati jóléti állam. Magát a jóléti állam (welfare state) kifejezést is ekkor vezette be az angol Temple érsek a diktatúrák warfare rendszerével szembeállítva. Az Egyesült Királyságban 1942-ben Beveridge dolgozta ki az első átfogó jóléti törvényhozási tervet (*Beveridge* [1942]), Franciaországban 1945-ben szélesítették ki és alakították át a társadalombiztosítási rendszert. Emellett Dániában, Németországban, Svájcban és Belgiumban is hasonló jóléti rendszereket vezettek be (*Berend* [2003] 1274. o.).

A második világháború után a jóléti kiadások expanziója jelentkezett, amely arra a keynesi hipotézisre épült, hogy a közkiadások növelik az aggregált keresletet, kiegyenlítik az üzleti ciklusokat. Ez az expanzió az olajválságokat követő recesszióig folytatódott, amikor is a kormányok fokozatosan elfogadták a monetarista doktrínákat, és visszafogták a közkiadásokat, különösen a szociális juttatásokat (*Quadagno* [1987] 110. o.). Ezután a jóléti

állam ellentmondásai fokozatosan a felszínre kerültek, és a legégetőbb kérdéssé az vált, hogy a jóléti állam fenntartható-e a globalizáció és az előregedő társadalmak korában (*Jaeger – Kvist* [2004], *Tomka* [2008]). E kihívások ellenére a jóléti kiadások makacsul fennmaradtak, átlagos szintjük nem csökkent az OECD-országokban (lásd *1. ábra*).

2.2. A jóléti államok definiálása

Ahogy azt *Barr* [2008] is leírja, a „jóléti állam”-nak, habár gyakran találkozunk a kifejezéssel, nincs fogalmilag letisztult definíciója¹. A jóléti állam egyik első „tudományos igényű” definíciója *Briggstől* [1961] (221. o.) származik: „A jóléti állam olyan állam, amelyben a szervezett kormányzati hatalom tudatosan kerül alkalmazásra (a politikán és az adminisztráción keresztül), abból a célból, hogy a piaci erők játékát módosítsák legalább három szempontból:

- először is abban az értelemben, hogy az egyéneknek és a családoknak egy minimális jövedelmet garantálnak, amely független munkájuk vagy tulajdonuk piaci értékétől;
- másodsor oly módon, hogy leszűkítik a gazdasági bizonytalanság mértékét, lehetővé téve az egyének és családok számára bizonyos »társadalmi kockázatok« (például betegség és munkanélküliség) kezelését, amelyek személyes és családi krízishelyzetek forrását jelentenék;
- harmadrészt úgy, hogy státustól s osztály-hovatartozástól függetlenül bizonyos kiválasztott szolgáltatások esetében a lehető legmagasabb szintű ellátást biztosítják minden állampolgár számára.”

Azonban ahogy azt *Csaba – Tóth* [1999] megjegyzi, ez a definíció azonban erőteljesen idő- és kontextusfüggő, ráadásul nem függetleníthető a szerző politikai értékeitől sem (különösen a harmadik sajátosság).

¹ Valójában magában a szóhasználatban sincs egységesség a szakirodalomban. Azok, akik a szociológia, szociálpolitika, politológia, politikai gazdaságtani oldalról vizsgálódnak, az átfogóbb „jóléti állam” fogalmát használják, szemben a „szociális védelem” elnevezéssel, melyet elsősorban azok alkalmaznak, akik makroökonómiai, összehasonlító gazdaságtani elemzéseket végeznek, ugyanis ez utóbbit könnyen meg lehet ragadni a szociális kiadásokkal (*Farkas* [2009a], [2011a]). Jelen dolgozat szerzője a jóléti állam szóhasználat mellett döntött, mivel – bár makroökonómiai, komparatív közgazdaságtani vizsgálódást végez, ezek során nem szorítkozik a szociális kiadások nagyságára, esetleg összetételére, hanem az elemzésbe számos intézményi tényezőt is bevon. A szövegben előforduló szociális védelem a szociális kiadásokra vonatkozik.

Esping-Andersen [1990] szerint a jóléti államok szokásos definíciója a polgárok elemi jólétének biztosítására irányuló állami felelősségvállalás, ez azonban túlságosan leegyszerűsíti a fogalmat. Nem vesz figyelembe olyan tényezőket, mint a szociálpolitika egyenjogúsítása, a piaci folyamatok kiiktatásának mértéke, illetve az eleminél magasabb szintű szükségletek kielégítése. A jóléti államot tanulmányozó irodalmak kezdetben (például *Cutright* [1965], *Wilensky* [1975], *Pryor* [1968]) egyszerűen azt feltételezték, hogy a társadalmi kiadások színvonala tükrözi az állam jólét melletti elkötelezettségét. Azonban ez félrevezető lehet, a kiadások nagysága ugyanis a jóléti állam szempontjából csak másodlagos, tüneti jelentőségű.

Titmuss [1958] szerint a jóléti államban a jóléti kötelezettségek a társadalmi jólét szempontjából létfontosságú összes elosztási területre kiterjednek. E megközelítés hatására a jóléti kiadások helyett a jóléti állam tartalma felé fordult a figyelem (például *Korpi* [1980], *Esping-Andersen – Korpi* [1986]), és olyan összetevők alapján próbálják meg megragadni a jóléti állam fogalmát, mint például a programok univerzalitása, a jogosultság feltételei, az állami felelősség mértéke a munka világában.

Barr [2008] szóhasználatában a jóléti állam az államnak a jövedelmi transzferek, az egészségügy, illetve az oktatás terén végzett tevékenységeinek összefoglalása. Szerinte a jóléti állam tágabb értelmében pénzübeli és természetbeni juttatásokat is magába foglal, mely utóbbi olyan területeket ölel fel, mint az oktatás, az egészségügyi ellátás, valamint a gyengék, a szellemi és fizikai fogyatékkal élők, valamint a védelemre szoruló gyermekek részére nyújtott általánosabb ellátási formák.

A jóléti államot tehát meglehetősen nehéz definiálni², de talán úgy foglalhatnánk össze mindazt, ami e fogalom alatt érthető, hogy a jóléti államok azok az államok, amelyek „elkötelezettek polgáraik anyagi és szellemi »jól-léte« (jó egészségi állapota, korszerű műveltsége és a modern gazdaságban való foglalkoztathatósága, munkára való alkalmassága, továbbá megfelelő lakhatása és táplálkozása) iránt, és ennek érdekében aktívan beavatkoznak a gazdasági folyamatokba” (*Szabó* [2000] 209. o.).

A jóléti állam fogalmát azonban ennél szélesebb értelemben is használják. Többen jóléti államként kezelnek minden olyan modellt, amelyben az állam széles körű szociális szolgáltatásokat nyújt, még ha nem is minden állampolgárnak³. Ahhoz azonban, hogy valóban jóléti államról beszélhessünk, szükséges az is, hogy a jóléti intézkedések koherens rendszerre

² *Barr* [2008] (39. o.) egészen odáig megy, hogy kijelenti: a jóléti állam nem teszi lehetővé a pontos fogalmi meghatározást.

³ Sőt, beszélnek ázsiai jóléti államokról (Tajvan, Dél-Korea), illetve koraszülött jóléti államokról is (*Kornai* [1993] 113-143. o.), ez utóbbiak a kelet-európai szocialista országok a rendszerváltás előtti korszakban.

álljanak össze, és átfogják az állampolgárok egész életét a bölcsőtől a sírig (Szabó [2007] 317-318. o.).

Csaba és Tóth [1999] a jóléti államot három aspektusból értelmezi:

- egy sajátos politikai stratégiaként,
- fő funkciói alapján,
- pragmatikusan az intézmények szintjén.

A jóléti állam politikai stratégiaként való értelmezése tulajdonképpen normatív megközelítést jelent (*Csaba – Tóth* [1999]): a sokrétű lehetséges célok és eszközök közül mit kell magában foglalnia a jóléti állam programjának? Az erre a kérdésre adott választ nagyban befolyásolja az a politikai erő, melyhez a jóléti állam megteremtése kötődik – mind országok között (földrajzi eltéréseket okozva), mind országokon belül (időbeli eltéréseket okozva). *Goodin* [1988] tett kísérletet arra, hogy meghatározza a jóléti állam „minimális kritériumait”.

Nézete szerint a jóléti állam a piacgazdaság körülményei között működik. Egy olyan politikai stratégiát képvisel, amelynek nem célja a magántulajdonon nyugvó piacgazdaság felszámolása, csupán annak módosítása, szabályozása (*Goodin* [1988] 7. o.). Ebben megegyezik *Marshall* [2006] véleményével, aki szerint a jóléti állam nem a kapitalista piacgazdaság visszautasítása, hanem azt tartja, hogy a civilizált életnek van néhány aspektusa, amely a piacgazdaság fölé helyeződik, és ezeket a piac megfékezése vagy elnyomása által kell elérni. Abban viszont, hogy e módosításnak, szabályozásnak meddig kell terjednie, jelentős eltérések vannak, ebből fakadóan a jóléti államot mint fogalmat kontinuumként foghatjuk fel, s e disszertáció is ilyen értelemben beszél a jóléti államokról: az egyik végpontot képviseli például Hayek és Friedman, akik egyfajta „minimalista” jóléti államot (minimális jövedelmet biztosító védőhálót) tartanak kívánatosnak (*Hayek* [1982], *Friedman – Friedman* [1980]). Mások olyan átfogó állami intézményrendszer kialakítását szorgalmazzák, amely a piaccal összefüggő jövedelmi kockázatok kollektív megosztását és kezelését teszi lehetővé. A másik végpontban levő *Esping-Andersennél* [1990] a piac hatókörének leszűkítése egészen a munka „árutlanításáig” (dekommodifikációjáig) megy.

Goodin [1988] második kritériuma a következő: A jóléti állam az állami beavatkozás olyan formáját képviseli, amelynek keretében az állam viszonylag direkt eszközökkel törekszik egyes szükségletek kielégítésére”. E kritérium esetén azonban célszerű egy olyan kiegészítést tenni, hogy a direkt eszközök⁴ használata mellett indirekt eszközöket is alkalmazhatnak, a kettő különböző kombinációja pedig éppúgy eltérhet időben és térben, mint

⁴ „Passzív” transzferprogramok a piaci jövedelmek újraelosztására vagy az állam által biztosított szolgáltatások.

ahogyan a jóléti államot megteremtő politikai erők, és egy másik dimenzió szerint, de elméletben éppúgy kontinuumként fogható fel a teljesen direkt eszközök használatától a teljesen indirekt eszközök használatáig.

A harmadik kritérium szerint a jóléti állam olyan politikai stratégia, amely speciális redistribúciós célokat követ, mégpedig bizonyos alapvető szükségletek kielégítésének biztosítását (*Goodin* [1988]). Itt is érdemes azonban megjegyezni, hogy bár a különböző jóléti állammal kapcsolatos ideológiák bizonyos „minimális létfeltételek” kollektív biztosítását elismerik, lényeges eltérések vannak mind az „alapvető szükségletek” értelmezésében, mind a redistribúciós célokban. A redistribúció célja lehet az „egyenlőség” megteremtése (ami már önmagában többféleképpen értelmezhető: „méltányos” egyenlőségként, esélyegyenlőségként, a „végeredmény” egyenlőségeként stb.) avagy az egyenlőtlenségek mérséklése, de lehet a szegényekről való gondoskodás, a „család szükségleteinek”, a „munkának” és a „társadalmi státusnak” megfelelő jövedelem biztosítása is (*Van Kersbergen* [1994]).

Végül a negyedik kritérium kimondja, hogy a jóléti állam jóléti szolgáltatásai vagy juttatásai kötelezőek, kollektívek és nagyrészt nem diszkrecionálisak (szemben a jóléti szolgáltatások nem állami formáival és a tradicionális szegénypolitikával). Ezáltal a jóléti állam nem önkéntes, hanem kikényszerített újraelosztást valósít meg, a juttatásban részesülők igénye törvényileg garantált és szabályozott alapokon nyugszik, ami leszűkíti a mérlegelés lehetőségét (*Goodin* [1988]).

A jóléti állam neki tulajdonított funkciók szerinti értelmezésére számtalan példa adódik. Ezen értelmezések gyakran kiegészítik, és nem feltétlenül zárják ki egymást. Az egyik, talán legkézenfekvőbb funkcionális értelmezés szerint a jóléti állam funkciója a piacgazdaság hatékony működésének elősegítése, azaz a piaci kudarcok kezelése. Eszerint az állami beavatkozás nem csak a szuboptimális „hasznosságmegosztás” esetén növelheti a társadalmi jólétet, hanem olyankor is, amikor a kompetitív piaci egyensúlyban megvalósuló allokáció nem Pareto-hatékony, tehát legalább egy vagy több egyén jóléte növelhető anélkül, hogy mások helyzete romlana (*Csaba – Tóth* [1999]). A jóléti állam szükségességét magyarázó piaci kudarcoknak négy csoportját különböztethetjük meg (*Szabó* [2000]):

1. *Külső gazdasági hatások:* A piaci szereplők gazdasági döntéseik meghozatalakor csak a saját profitjukat tartják szem előtt, azonban e döntések következményei nem csak saját jólétükre vannak hatással. A piac spontán működése ezt a problémát képtelen feloldani (csak akkor lehetne a piaci tranzakciókra hagyatkozni, ha a hatás azonnali és közvetlen, valamint a károkat elszenvedő fél egyértelműen azonosítható). Így csak az államtól, valamilyen szabályozó hatóságtól várhatjuk a megoldást.

2. *Meritokratikus javak*⁵: Kínálatuk szintén csak az államtól várható. A meritokratikus javak olyan fogyasztási cikkek, amelyek fizikailag ugyan magánjavak, de az állam korlátozza a fogyasztói szuverenitást, és felülbírája a fogyasztói döntéseket. Az állam egyfajta paternalista attitűddel kiveszi a döntést a fogyasztó kezéből, mert úgy gondolja, hogy a fogyasztó nem képes haszna maximalizálására. Az állam törvényekkel szabályozhatja a javak fogyasztását, illetve maga elő is állathatja azokat. Más javaknál ártámogatással, illetve adókkal (a demeritokratikus – negatív meritokratikus – javaknál) befolyásolja a fogyasztók döntését.
3. *Hiányzó vagy tökéletlen információk*: Megfelelő információk híján a szereplők nem képesek hasznukat maximalizálni. Ezért az állam magára vállalja a fogyasztók érdekei szempontjából releváns információk beszerzését és feldolgozását, s intézményein keresztül megakadályozza, hogy pl. hátrányos összetételű, minőségű termékek, szolgáltatások kerüljenek piacra.
4. *Növekvő volumenhozadék – természetes monopóliumok*: Ha a termelés volumenhozadéka nem csökkenő, mint általában, hanem növekvő, az is piaci kudarchoz vezethet. Ez a helyzet akkor, ha a termelés infrastruktúrája nagyon bonyolult, drága, de ha egyszer már létezik, akkor további termékek előállítása már igen kis pótlólagos költséggel jár. Ebben az esetben az átlagköltség minden termelési értéknél meghaladja a határköltséget, a versenyző vállalatok kiszorulnak a piacról, és monopólium jön létre, ami előrevetíti az állami beavatkozás szükségességét, hiszen a magára hagyott piac nem a fogyasztó érdekeit szolgálná.

A jóléti állam funkcionális értelmezésének tekinthető az, hogy a keretein belül megvalósuló állami beavatkozás lényegében az ipari társadalmak által generált új szükségletekre ad választ. E szerint az iparosodás és a modernizáció szükségszerűen eredményezi az állam szerepének növekedését (Wilensky [1975]). Az ipari társadalmakban ugyanis a tradicionális intézmények – család, helyi közösségek, egyházak – meggyengülnek, ezzel egyidőben új kockázatok és új szükségletek (például a munkanélküliség, a meghosszabbodott inaktív életszakasz) jelennek meg, amelyek kollektív kielégítését lehetővé teszik az iparosodással megteremtett gazdasági növekedés által létrehozott erőforrások. A jóléti államok megjelenése mögötti fő mozgatóerő tehát a gazdasági és társadalmi struktúrák megváltozása. Emellett ez az elmélet azt is kimondja, hogy a modernizáció folyamata determinisztikus és hasonló szükségletek megjelenésével jár, a politikai környezetnek, az

⁵ Közjavak, melyek használatából senki nem zárható ki, ezért nem is kérhető érte pénz.

ideológiáknak viszonylag kis szerepe van a jóléti programok létrejöttében. Bár valóban nagyjából egy időben és hasonló módon bontakozott ki a jóléti állam a tőkés országokban, mégis nem elhanyagolható intézményi különbségekkel (*Csaba – Tóth [1999]*), ahogy az a dolgozat további részeiben kifejtésre kerül.

A funkcionális értelmezés további lehetséges iránya szerint a „jóléti állam a piaci jövedelmek újraelosztásának rendszere, ahol a redisztribúció a demokratikus szabályoknak alávetett, ám érdekcsoportok és nyomásgyakorló csoportok által alakított játékszabályok szerint működtetett állami kényszer útján valósul meg” (*Csaba – Tóth [1999]* 14. o.). A közösségi választások elmélete szerint a többségi elv és a reprezentatív demokrácia szükségszerűen vezet az egyes társadalmi csoportok közti redisztribúcióhoz, valamint a közkiadások „túlburjánzásához” (*Buchanan [1975]*). Ennek oka a többé-kevésbé homogén érdekcsoportok kialakulása, mely növeli a jóléti kiadások iránti keresletet. *Lindbeck [1999]* különbséget tesz az életciklust követő és biztosítási redisztribúció (egy adott egyén vagy háztartás jövedelmének „kisimítása”), a vertikális redisztribúció (a magasabb jövedelműektől az alacsonyabb jövedelműek felé irányuló újraelosztás), a széles körű horizontális redisztribúció (az alapvető osztályok közötti újraelosztás), valamint a fragmentált horizontális redisztribúció (szűk érdekcsoportok közötti újraelosztás) között. A valóságban a jóléti programokban e redisztribúciós formák többnyire együtt jelentkeznek, kombinálódnak (*Csaba – Tóth [1999]*).

A korábban ismertetett megközelítések alapján az intézmények szintjén a jóléti államokat értelmezhetjük a közkiadások mentén, illetve a jóléti intézmények együtteseként a politikák tartalma, kiterjedtsége és kombinációja szerint, ami alapján elvégezhető a jóléti államok tipizálása⁶ (*Csaba – Tóth [1999]*). Akár az egyik, akár a másik értelmezés szerint közelítjük is meg a jóléti államot, jelentős különbségeket fogunk tapasztalni a különböző országok között⁷, ám a tipológiák mégis hasznosak, *Esping-Andersen [1999]* szavaival élve ugyanis „segítenek nekünk, hogy meglássuk az erdőt a milliányi fa helyett” (73. o.).

⁶ Míg a jóléti állam közkiadások nagyságával való leírása egyértelműen közgazdasági nézőpont, a jóléti politikák tartalma, kiterjedtsége, kombinációja magába foglal politikai, gazdaságpolitikai megfontolásokat is.

⁷ A különbségek okairól megoszlanak a vélemények. *Rothstein [2011]* szerint például a szociális védelem és a társadalombiztosítás különböző rendszerei az emberek kormányzatba és egymásba vetett bizalmában meglevő eltérésekre vezethetők vissza (ugyanakkor elismeri, hogy ideológiai különbségek is szerepet játszanak benne, habár közel sem meghatározók). Ugyanis még azok, akik támogatnák is a jóléti állam ideológiáját, nem fognak támogatni egy erős jóléti államot, hacsak nem bíznak benne, hogy „az adókat tisztességesen, nem korruptan, transzparensszen szedik be”, és a juttatásokat „pártatlanul és hozzáértően” osztják el (*Rothstein [2011]* 128. o.). Hasonlóan, ha az emberek szerint társaikban nem lehet bízni, mert kihasználják a rendszert, akkor ez a

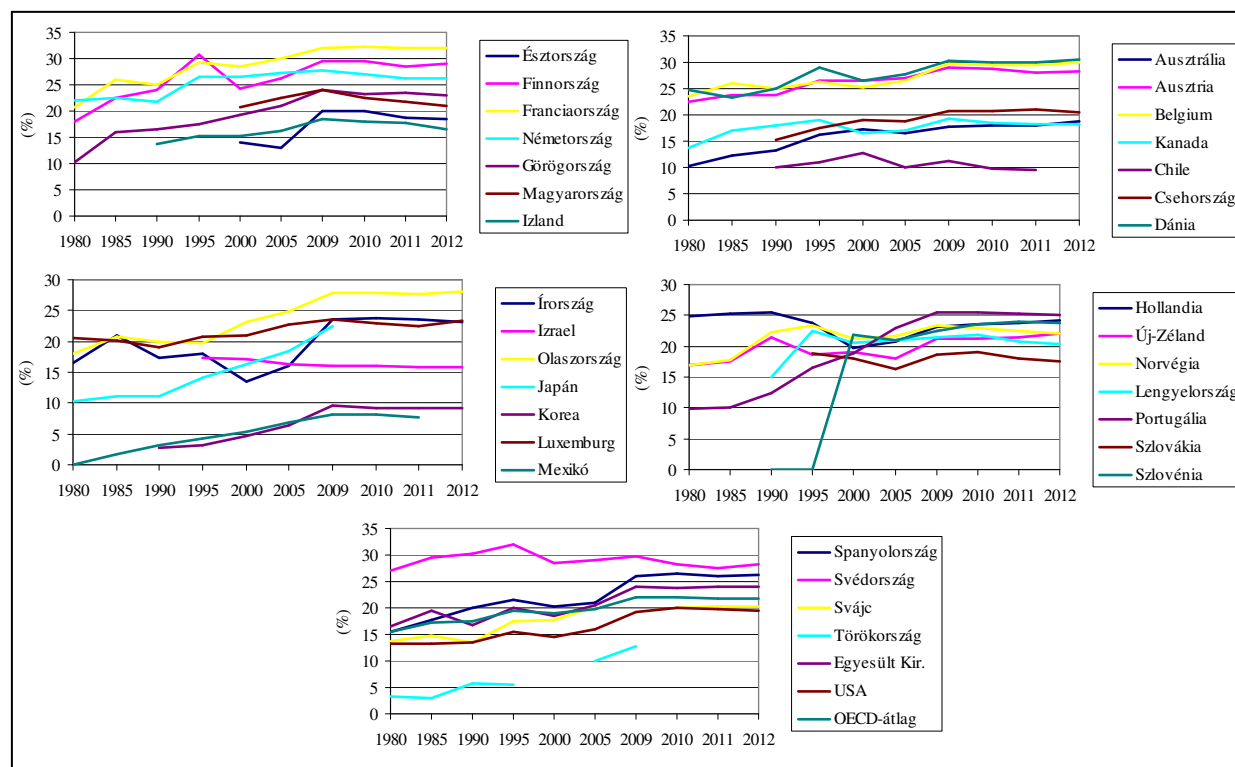
A jóléti állam aktivitásának egyik jellemző mutatószáma a jóléti közkiadások GDP-ben elfoglalt részaránya. Ennek alakulása az elmúlt bő évszázadban alátámasztani látszik a Wagner-törvényt⁸: az ipari társadalmak fejlődése a jóléti kiadások szakadatlan növelésével párosul (Wagner – Weber [1977]). A jóléti kiadások GDP-hez viszonyított aránya a 19-20. század fordulóján csak Németországban és Svájcban haladta meg a 3%-ot, majd először egy lassabb, majd az 1960-as évek második felétől az 1970-es évek végéig nagyon gyors, a gazdasági növekedés átlagos ütemét jóval meghaladó növekedése figyelhető meg. Az 1980-as évek elejére a pénzügyi transzferek, az egészségügyi és oktatási kiadások szinte valamennyi országban elérték, illetve meghaladták az összes közkiadás felét. Ettől kezdve azonban egyes országokban (elsősorban Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban) az „államtalanítás” radikális programját hirdették meg, de szinte mindenütt napirendre került a közkiadások megfékezése. Ennek következtében a jóléti kiadások aránya nem növekedett olyan gyors ütemben, mint azt megelőzően, de az emelkedés azóta is tetten érhető (1. ábra) (Adema – Ladaique [2009]). A 2008-ban kezdődő válság a növekedési ütemben nyilvánvalóan változást hoz.

Az 1. ábra tanulsága szerint a szociális közkiadások tendenciájukban nem csökkentek az elmúlt 30 évben. 2012-ben az állami jóléti kiadások átlagosan a nemzeti össztermék 21,7%-át tették ki az OECD-országokban. A legnagyobb tételt a nyugdíjkiadások és az egészségügyi kiadások teszik ki (lásd 2. ábra): az OECD-átlag az előbbiek esetén a GDP 10,7%-a, utóbbiak esetén 6,6%-a. Az átlagok mögött azonban jelentős eltérések mutatkoznak: Az átlagot jelentősen meghaladó aránnyal rendelkezik az összes skandináv és az összes viszonylag szegényebb dél-európai OECD-ország (Portugália, Spanyolország, Görögország és Olaszország), valamint az olyan kontinentális országok, mint Franciaország, Ausztria, Belgium és Németország. Az angolszász országok (Nagy-Britannia és Írország kivételével) átlag alatti közkiadási aránnyal rendelkeznek.

feltételezés a többiek potyautas magatartásáról aláírása az emberek adófizetési hajlandóságát a jóléti kiadások finanszírozására.

⁸ Több empirikus vizsgálat is született a témában, melyek nem adtak egyértelmű bizonyítékot a törvény léteire vagy nem léteire. Ram [1987] megállapítása szerint például az általa vizsgált 115 ország 60%-a alátámasztja a törvény létét, míg Payne és Ewing [1996] szerint a hét legnagyobb gazdaság esetén az eredmény országonként változik, Karagianni – Pempetzoglou – Strikou [2002] pedig végső soron a Wagner-törvény létezésével melletti teszi le a voksot az Európai Unió országai esetén.

Szociális kiadások az OECD-országokban (1980-2012, a GDP %-ában)

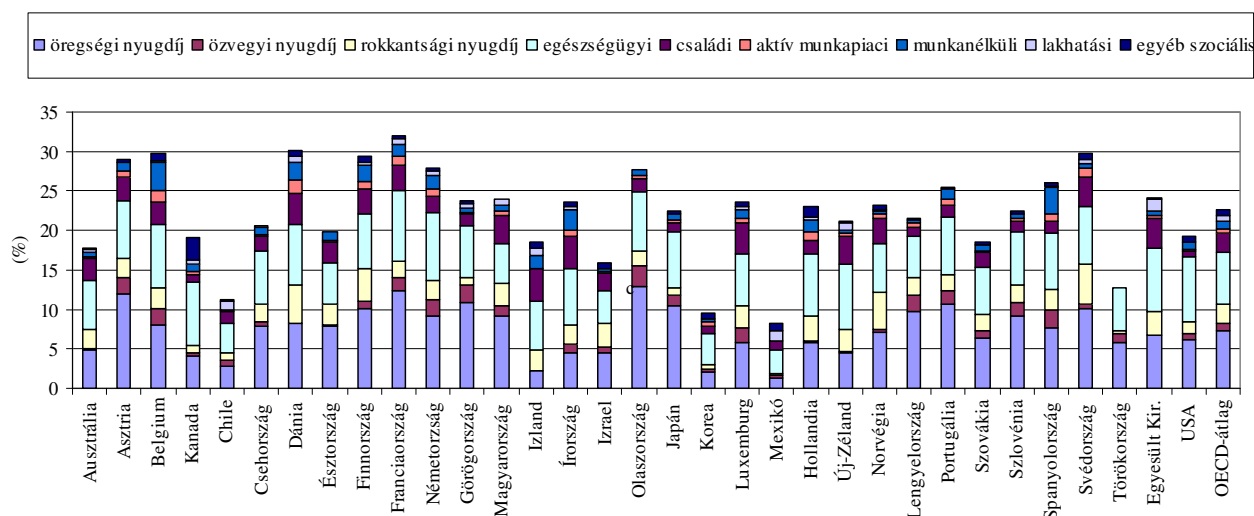


Forrás: OECD [2013h]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2013. május 9. alapján saját szerkesztés

A kiadási szintek pusztán összehasonlítása esetén azonban nem vesszük figyelembe az eltérő szükségleteket, melyek például a lakosság eltérő életkori összetételéből, a tanszterek előtti szegénység és egyenlőtlenség, valamint a munkanélküliség eltérő szintjéből következnek. Ezen kívül ugyanaz a kiadás eltérő elosztási következménnyel járhat az eltérő jogosultsági és intézményi keretek miatt (Csaba – Tóth [1999]). Ezen különbségek figyelembevételével jutunk el a jóléti államok különböző tipológiáihoz.

A jóléti államok közti hasonlóságok és különbségek megragadására tesznek kísérletet azok a tipológiák, melyek a kiadások mellett figyelembe veszik az intézményi jegyeket, valamint a politikai ambíciókat és a lehetséges programkonfigurációkat. E tipológiák a következő alfejezetben kaptak helyet.

A szociális közkiadások összetétele (2009, a GDP %-ában)



Forrás: OECD [2013i]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2013. május 9. alapján saját szerkesztés

2.3. A jóléti államok különböző tipológiái

A jóléti államokat több szempont szerint is tipizálhatjuk. Mint minden csoportosítás, az itt következők is számos, a csoportokon belül meglevő különbséget elfednek, de az általánosítás igénye megköveteli, hogy ezektől eltekintsünk. *Richard Titmuss* [1958] különbségtételére vezethető vissza a „reziduális” és az „institucionális” jóléti állam megkülönböztetése. Az előbbi esetén az állam felelőssége csak akkor érvényesül, ha a család vagy a piac kudarcot vall, azaz az állam szerepe a rászoruló társadalmi csoportokra korlátozódik, vagyis a jóléti állam a szegényekre koncentráló védőhálóként funkcionál, jövedelemigazolóhoz kötött segélyprogramokat működtet. Az utóbbi modell az egész népességre irányul, univerzális jellegű, a jólét melletti intézményes elkötelezettséget testesíti meg (*Esping-Andersen* [1991] 118. o.).

Harold L. Wilensky és Charles N. Lebeaux [1965] az előzőhöz hasonló csoportokat képzett, „reziduális” és „univerzális” elnevezéssel. A reziduális jóléti állam a szegények számára igyekszik szociális biztonsági hálót kialakítani, a rendszer működését azonban javarészt piaci megoldásokkal valósítja meg. Az univerzális jóléti államban a szociális szolgáltatások címzettje alapvetően az egész társadalom, annak valamennyi tagja és a jóléti rendszert túlnyomórészt a piaci eszközök mellőzésével működtetik. Reziduális jóléti államnak

tekinthető az Egyesült Államok, az univerzális (Titmuss elnevezése szerinti institutionális) jóléti állam iskolapéldái pedig a skandináv államok, elsősorban Svédország.

A jóléti irodalom egyik legnagyobb hatású és azóta élénk vitát kiváltó kategorizálása *Esping-Andersen* [1990] nevéhez fűződik. *Esping-Andersen* alapvetően háromfajta jóléti államot különböztet meg, amelyeket a rájuk jellemző domináns politikai ideológiák szerint nevezett el, és *Titmuss* [1974] újabb tipológiájának hármas tagolását (reziduális, institutionális és ipariteljesítmény-alapú) követi. *Esping-Andersen* [1990] jóléti rezsimekről beszél⁹, ezzel jelezve azt, hogy az állam és a gazdaság közti viszony bonyolult jogi és intézményi tulajdonságokkal átszőtt (2. o.). Két fő dimenzió mentén különíti el a jóléti rezsimeket: a dekommodifikáció (annak a mértéke, hogy egy egyén elfogadható életszínvonalat tud fenntartani a piacra való támaszkodás nélkül) és a rétegződés típusa (hogyan és milyen mértékben különböznek a jóléti rendszerek a szociális állampolgárság kialakításában) szerint¹⁰. Ez alapján három ideáltipikus jóléti rendszert azonosít:

a) A *liberális* jóléti rezsimben elsődleges a piac szentsége, az állam csak akkor lép be, ha a társadalom más jóléti rendszerei (piac, család) kudarcot vallanak. Csak a szegényeken segít, piaci alapon működő rendszerekkel, a rászorultság igazolásához kötött a segélyezés, szerény társadalombiztosítási programok (juttatások), az univerzális ellátások szűk köre jellemzi. A szigorú rászorultsági elv érvényesülése miatt a segélyek igénybevevői ki vannak téve a társadalmi megbélyegződésnek, ami a munkára való ösztönzés tudatosan alkalmazott technikája. A magasabb jövedelműek esetén az állam ösztönzi a piaci megoldások igénybevételét, a társadalombiztosítási programok helyett a magánbiztosításra való támaszkodást. E jellemzők „duális társadalmat” eredményeznek, melyben a legrászorultabbak a jóléti államtól függenek, jóléti ellátásban részesülnek (köztük a szegénység relatív egyenlősége valósul meg), míg a többség piaci alapú jóléti szolgáltatásokat vesz igénybe. Így az állami jóléti programok támogatottsága gyenge, s a jóléti állam elleni fellépés itt lehet a leghatásosabb.

b) Az *állami-korporativista* (vagy *konzervatív*) modell a hagyományokra épülő államokra jellemző, ahol szívesen lemondanak a piaci megoldásokról, meghatározók a

⁹ Később *Esping-Andersen* [1999b] így definiálja a jóléti rezsimeket: „azon módozatok, amelyek szerint a jólét megteremtése az állam, a piac és a háztartások között megoszlik” (73. o.).

¹⁰ A szerző empirikusan is tesztelte az elméleti tipológiáját 18 OECD-ország 1980-as adataival. A dekommodifikáció szintjének értékelésére a három legfontosabb pénzbeli juttatást (nyugdíj, táppénz és munkanélküli járadék), valamint olyan mutatószámokat használt, amelyek azt jelzik, hogy egy átlagos személy mennyire könnyen tud függetlenedni a piactól (*Esping-Andersen* [1990] 49. o.).

munkával kiérdemelt jogosultságok, és a nemek szerinti különböző juttatásoknak nagy a szerepe. Ezen országokban a jóléti gondoskodás fő rendszere az állam, de az csak akkor avatkozik be, ha a család lehetőségei már kimerültek. A közösségi jóléti programok jóval kiterjedtebbek és magasabb juttatást is biztosítanak, mint a liberális jóléti rendszerek, ezért a magánbiztosítás és a munkahelyi programok szerepe marginális. A társadalombiztosítás a meghatározó, ahol a jogosultságok a foglalkozás, a társadalmi státus szerint erősen differenciáltak (céljuk a státuskülönbségek megőrzése), így a jövedelem szerinti újraelosztás szerepe korlátozott. A konzervatív bismarcki tradíciónak megfelelően a kötelező biztosítási programokat korporatív alapú, a munkáltatók és a munkavállalók képviselőiből álló önkormányzati testületek adminisztrálják. A konzervatív ideológia és a kereszténydemokrácia hagyományára építve a jóléti programokban az egyházak részvétele is jelentős, valamint jellemző a családnak szánt kiemelt szerep a jövedelemfenntartásban, amely a tradicionális egykeresős családmoddellnek felel meg. Ezért a családi szolgáltatások, melyek lehetővé tennék a nők munkaerőpiacra való belépését, fejletlenek. A jóléti állam beavatkozása így alapvetően a „passzív” pénzbeli transzferekre és a családfenntartók munkaerőpiaci pozíciójának védelmére épít.

c) A *szociáldemokrata* típusú államokban a szociáldemokrácia volt a szociális reform mögött álló domináns erő, létrejöttük részben a szociáldemokrata pártok tartós kormányzati szerepére vezethető vissza. Az állam tevékenysége ezen országokban minden területre kiterjed, ami a társadalmi jólét szempontjából fontos, nagyrészt mellőzi a piaci megoldásokat. Ez a rendszer a legmagasabb szinten biztosít egyenlőséget, kiterjedt, állampolgári alapon definiált jogosultságok, közel univerzális, egységes összegű transzferek egészülnek ki a jövedelemtől függő társadalombiztosítási juttatásokkal. Ez a típus éppen a rendszer univerzális jellege miatt, széles politikai koalíciót teremt e programok támogatására. *Esping-Andersen* [1990] szerint ebben a rendszerben valósul meg leginkább az egyén piacnak való kiszolgáltatottságának felszámolása, azaz a dekommodifikáció. A szubszidiaritás helyett (részben) társadalmiasítja a családi lét (a gyermekvállalás és -nevelés) költségeit, azaz az állam nem várja meg, hogy a család lehetőségei kimerüljenek, célja az egyén családtól való függetlenítése, s ezzel elsősorban a nők családtól való függését csökkenti. Az állam közvetlenül felelősséget vállal a gyerekek, idősek, önmagukon segíteni nem tudók gondozásáért, ennek megfelelően a különböző jóléti szolgáltatások (bölcsődei ellátás, idősgondozás) a többi rendszerhez képest itt a legkiterjedtebbek. Ez a típus elkötelezett a teljes foglalkoztatás mellett, amely alapvető a rendszer fenntartásának hatalmas költségei miatt, ezért leginkább e típus épít az aktív munkaerőpiaci politikákra.

A liberális jóléti típus a titmussi reziduális, a szociáldemokrata pedig az institutionális típussal kapcsolódik össze. Természetesen a valóságban nem léteznek tiszta típusok, de az első típusba szokták sorolni az angolszász államokat (Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália), a másodikba a kontinentális országokat (például Franciaország, Németország, Olaszország), míg a harmadik típust a Skandináv államok (elsősorban Svédország) alkotják¹¹. Az 1. táblázat tartalmazza e három típus néhány jellemzőjét.

Esping-Andersen tipológiájának fontosságát, hatásosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a mai napig is tartó intenzív vita, amelyet kiváltott¹². A kritikák egyik iránya arra vonatkozik, hogy néhány ország (elsősorban Olaszország, Ausztrália, Új-Zéland, Japán) besorolása bizonyos szerzők szerint helytelen. Ez az irány negyedik, sőt, ötödik rezsimtípusok azonosításával új tipológiákban öltött testet¹³. További kritikák vonatkoznak arra, hogy a

¹¹ A pontos országbesorolások magánál Esping-Andersennél [1990] sem mutatnak teljes konzisztenciát. Az összesített mutatószám alapján liberális országok: Ausztrália, USA, Új-Zéland, Kanada, Írország, Egyesült Királyság; konzervatív országok: Olaszország, Japán, Franciaország, Németország, Finnország, Svájc; szociáldemokrata országok: Ausztria, Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia, Svédország. A nyugdíjrendszer szerint liberálisak: Ausztrália, Írország, USA, Kanada; konzervatívok: Egyesült Királyság, Németország, Svájc, Új-Zéland, Olaszország, Japán, Hollandia, Ausztria, Franciaország; szociáldemokrata: Finnország, Norvégia, Dánia, Belgium, Svédország. A táppénzrendszer szerint liberálisak: USA, Új-Zéland, Ausztrália; konzervatívok: Kanada, Japán, Egyesült Királyság, Írország, Belgium, Franciaország, Olaszország, Finnország, Hollandia, Németország, Svájc, Ausztria; szociáldemokrata: Norvégia, Svédország, Dánia. A munkanélküli ellátórendszer szerint liberálisak: Új-Zéland és Ausztrália; konzervatívok: Japán, Olaszország, Finnország, Franciaország, Ausztria, Svédország, USA, Egyesült Királyság, Németország, Kanada, Dánia, Írország, Belgium, Svájc; szociáldemokraták: Norvégia és Hollandia. (Esping-Andersen [1990] 50-52. o.)

¹² Többféle hiányosságról ír többek között Cnaan [1992], Gough [2000], Wildeboer Schut et al. [2001]. A nemek szerepének kihagyását kritizálta például Lewis [1992] és [2002], O'Connor [1993] és [1996], Orloff [1993] és [1996], Sainsbury [1994]. Siaroff [1994] ebből a perspektívából a klasszikus három típus mellett egy negyediket is megkülönböztet, amelyet a nők kései mobilizálódása jellemez, és a mediterrán és ázsiai országokban figyelhető meg.

¹³ A Korpi – Palme [1998] szerzőpáros ugyanazon országokat tipizálta, mint Esping-Andersen, a nyugdíjakat és a táppénzt vizsgálta három dimenzió szerint: a jogosultság alapja (szükség, járulékfizetés, speciális foglalkozás, állampolgárság/lakhely), a juttatás szintjének megállapításánál alkalmazott elv (minimum, átlány, korábbi keresethez igazított), az irányítás formái (a munkáltatók és munkavállalók képviselői részt vesznek-e a szociális program irányításában). E dimenziók alapján öt típust különítettek el: „célzott” (Ausztrália), „önkéntes államilag támogatott” (nincs ilyen ország), korporativista (Japán, Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország), „alapvető biztonság” (Egyesült Királyság, Írország, Dánia, Hollandia, Svájc, Kanada, USA, Új-Zéland), „kiterjedt” (Finnország, Norvégia, Svédország). Castles – Mitchell [1992] egy negyedik rezsimbe (melyet „radikálisnak” nevezett) sorolta Ausztráliát, Új-Zélandot és az Egyesült Királyságot. Az ázsiai országok klasszifikációjáról bővebben ír többek között Jones [1990] és Kwon [1997].

tipológia kizárólag a pénzbeli juttatásokon alapszik, és nem veszi figyelembe az állami beavatkozások egyéb típusait, valamint néhányan magát a jóléti rezsím koncepcióját is megkérdőjelezték¹⁴. Esping-Andersen [1999] válaszul ezen kritikákra egy új tipológiát alkotott, mely a következő két dimenzió szerint csoportosította a jóléti államokat: a jóléti állam modellje (reziduális, univerzális és társadalombiztosítási), valamint a család dominanciája a jóléti mix kialakításában. E dimenziók szerint négy típust különböztetett meg: *reziduális / nem családi dominanciájú* (Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, USA), *univerzális / családi dominanciájú* (Hollandia), *univerzális / nem családi dominanciájú* (Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország), *társadalombiztosítási / családi dominanciájú* (Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán, Spanyolország).

1. táblázat

Esping-Andersen három jólétiállam-típusának tulajdonságai

Dimenzió	Liberális	Konzervatív-korporativista	Szociáldemokrata
Alapkonceptió	Szociális biztonsági háló a szegények részére, kivitelezés döntően piaci megoldásokkal	A szociális jogok biztosítását nem vitatja, érték: a hagyományos családkép megőrzése	Szociális ellátás a társadalom egésze részére, döntően bürokratikus eszközökkel
Állam jóléti szerepe	Piackorrigáló, piacot támogató	Kiegészítő jellegű	Kiegyenlítő, kiszorítja a piacot, mint jóléti ellátó rendszert
Jogcím jóléti javakra	Rászorultság (igazolni kell)	A szociális jogokat osztályhoz, státuszhoz kapcsolja	Szociális állampolgárság
Lefedett népesség	Kisebbség	Többség	Többség
Jóléti programok típusa	Szelektív	Kvázi-univerzális	Univerzális
Finanszírozás típusa	Adó	Kötelező társadalombiztosítási befizetések	Adó
Újraelosztás mértéke	Kicsi	Közepes	Nagy
Magán szervezetek szerepe	Nagy	Kicsi	Kicsi
Ország példák	UK, USA, Kanada, Ausztrália	Ausztria, Franciaország, Németország, Olaszország	Svédország, Norvégia

Forrás: Szabó Katalin [2000]: A jóléti államtól az esélyteremtő államig. In: Bara – Szabó (szerk.): Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Aula Kiadó, Budapest, 209-242. o. és Szabó Katalin [2007]: A jóléti államtól az esélyteremtő államig. In: Szabó Katalin (szerk.): Összehasonlító gazdaságtan. Aula Kiadó, Budapest, 311-334. old. alapján saját szerkesztés.

¹⁴ Lásd többek között Kasza [2002] érvelését, miszerint az egy rezsímbe való tartozás feltételeznél, hogy a különböző országok kormányzati politikáinak többsége hasonlóan közelít a közösségi jóléthez, valamint ezek koherenciáját meghatározott elvek biztosítják. Ezzel szemben szerinte a kormányok egymáshoz nem kapcsolódó, sőt, sokszor ellentmondásos szociálpolitikákat alkalmaznak.

Az elmúlt években számos empirikus tanulmány született, mely a jóléti államok ideális tipológiáját statisztikai módszerekkel próbálta meg azonosítani. Ezek egy része az esping-anderseni tipológiát kívánta igazolni, más része pedig éppen az azzal kapcsolatos kritikákat támasztotta alá. A 2. táblázat ezek közül a legfontosabbakat összegzi.

Ragin [1994] a nyugdíjakat vizsgálta 18 OECD-országban, és négy klasztert azonosított¹⁵: liberális, konzervatív, szociáldemokrata és nem definiált csoport¹⁶. *Kangas* [1994] a táppénzt vizsgálta 15 OECD-országban, és szintén négy csoportot talált, Esping-Andersen liberális rezsimjének kettéosztásával: liberális, radikális, konzervatív, szociáldemokrata országok¹⁷. *Gough et al.* [1997] nyolc típust¹⁸ különített el a jóléti rendszer kiterjedtségét, struktúráját és nagyvonalúságát jellemző változók¹⁹ alapján. Később *Gough* [2001]) módosította némileg ezt a felosztást, és 20 OECD-országot hét klaszterbe sorolt²⁰ a

¹⁵ A klaszteranalízisben felasznált változók a következők voltak (*Ragin* [1994]): a baloldali pártok kormányzati erőssége (a baloldali pártok 1945-1980 közti kormányokban való akkumulált részvételét mérő index), a vallási pártok kormányzati erőssége (a vallási pártok 1945-1980 közti kormányokban való akkumulált részvételét mérő index), az ország nagysága (az 1980-as népesség logaritmus – az extrém értékek kizárása miatt), GDP/fő (1980, a nemzeti valuta aktuális árfolyamon átszámítva US dollárra), etnikai sokszínűség (1980, megoszlási indexszel mérve, az alacsony értékek viszonylagos homogenitást tükröznek), a program időpontja (az év, amikor a társadalombiztosítási programot először bevezették; a magasabb pontszám újabb programot jelent), katolikusok aránya az össznépesség %-ában (1980).

¹⁶ Liberális országok: Ausztrália, Kanada, Svájc, USA; konzervatívak: Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Olaszország; szociáldemokraták: Dánia, Norvégia, Svédország; nem definiáltak: Németország, Írország, Japán, Hollandia, Új-Zéland, Egyesült Királyság (*Ragin* [1994]).

¹⁷ Liberális: Kanada, USA; radikális: Ausztrália, Írország, Új-Zéland, Egyesült Királyság; konzervatív: Ausztria, Németország, Olaszország, Japán, Hollandia; szociáldemokrata: Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország (*Kangas* [1994]).

¹⁸ Szelektív jóléti rendszerek (Ausztrália, Új-Zéland), az állami támogatást nyújtó állam (USA), integrált biztonsági hálózával rendelkező jóléti államok (Nagy-Britannia, Írország, Kanada), duális társadalmi támogatás (Németország, Franciaország, Belgium, Luxemburg), állampolgársági alapú de reziduális támogatás (Dánia, Finnország, Svédország, Hollandia), kezdetleges támogatás (Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország, Törökország), decentralizált diszkrecionális segítség (Japán) (*Gough et al.* [1997] 36-37. o.).

¹⁹ Kiterjedtség: teljes társadalombiztosítási kiadások / GDP arány, társadalombiztosítási juttatásokban részesülők / teljes népesség aránya; struktúra: kirekesztés indexe; nagyvonalúság: lakhatási költségek utáni standardizált juttatási szint, lakhatási költségek utáni relatív juttatási szint (*Gough et al.* [1997]).

²⁰ Az így létrejött klaszterek: kiterjedt, nem kirekesztő, átlag feletti juttatások (Ausztrália, Írország, Egyesült Királyság), alacsony kiterjedtségű, kirekesztő, átlag feletti juttatások (Ausztria, Norvégia, Svájc, Izland?), átlag alatti kiterjedtségű, átlagosan kirekesztő, átlagosan nagyvonalú juttatások (Belgium, Franciaország, Japán, Luxemburg, Spanyolország, Olaszország?), kiterjedt, mérsékelten nem kirekesztő, átlag alatti juttatások (Kanada, USA), minimális kiterjedtségű, kirekesztő, alacsony juttatások (Görögország, Portugália,

korábbi változók segítségével. *Obinger és Wagschal* [2001] az *Esping-Andersen* [1990] által vizsgált adatokkal és országokkal dolgozott, a társadalmi rétegződés szerint öt klasztert különített el: liberális, radikális, konzervatív, szociáldemokrata és hibrid európai²¹.

2. táblázat

A jóléti államok tipológiái – empirikus vizsgálatok

Szerző(k)	Vizsgált országok	Vizsgált időpont	Módszer
Ragin [1994]	18 OECD-ország	1985	Klaszteranalízis
Kangas [1994]	18 OECD-ország	1985	Klaszteranalízis
Gaugh et al. [1997] és [2001]	24 OECD-ország ^(a) 20 OECD-ország ^(a)	1996	Klaszteranalízis
Obinger–Wagschal [2001]	18 OECD-ország	1980	Esping-Andersen módszere
Wildeboer Schut et al. [2001]	11 OECD-ország	1990-es évek eleje	Főkomponens-analízis
Kautto [2002]	15 európai ország ^(a)	1990, 1997	Klaszteranalízis
Saint-Arnaud–Bernard [2003a] és [2003b]	20 OECD-ország ^(a)	1993-98	Klaszteranalízis
MacMenamim [2003]	22 ^{(a),(b)}	2001-2002	Klaszteranalízis
Soede et al. [2004]	23 ^{(a),(b)}	1998-2001	Főkomponens-analízis
Powell–Barrientos [2004]	21 ^(a)	1990-96	Klaszteranalízis
Gal [2004]	10	1998-99	Esping-Andersen módszere
Bambra [2005a]	18 OECD-ország	1998	Esping-Andersen módszere
Bambra [2005b]	18 OECD-ország	1997-99	Esping-Andersen módszere
Ferreira–Figueiredo [2005]	EU-15 ^(a) és EU-25 ^{(a),(b)}	2001-2003	Klaszteranalízis

Megjegyzés: ^(a) A vizsgálatban a négy mediterrán ország is szerepelt. ^(b) A vizsgálatban néhány kelet- és közép-európai ország is szerepelt.

Forrás: Arcanjo, M. [2006]: Ideal (and Real) Types of Welfare State. Working Papers No.6., Department of Economics at the School of Economics and Management (ISEG), Technical University of Lisbon, 20. o. saját kiegészítésekkel

Törökország?), átlagos kiterjedtségű, átlagosan kirekesztő, nagyvonalú juttatások (Dánia, Finnország, Svédország, Hollandia?), nagyon kiterjedt, nem kirekesztő, átlagos juttatások (Új-Zéland) (*Gough* [2001]).

²¹ Liberális: Kanada, Japán, Svájc, USA; radikális: Ausztrália, Új-Zéland; konzervatív: Ausztria, Franciaország, Olaszország; szociáldemokrata: Dánia, Norvégia, Svédország; hibrid európai: Belgium, Németország, Finnország, Írország, Hollandia, Egyesült Királyság (*Obinger – Wagschal* [2001]).

Wildeboer Schut és szerzőtársai [2001] nemlineáris főkomponens-analízissel a társadalombiztosítási rendszereket és a munkapiacot jellemző 58 indikátor segítségével vizsgálódott, és négy típust határoltak el: liberális, konzervatív, szociáldemokrata és hibrid²². *Kautto* [2002] a pénzbeli juttatások mellett a nem pénzbeli juttatásokat is vizsgálta az EU-15 országokra, két indikátor segítségével (a szolgáltatási erőfeszítéseket jellemző természetbeni juttatásokra fordított kiadások GDP-hez viszonyított %-os aránya, illetve a transzfer erőfeszítéseket jellemző pénzbeli juttatások GDP-hez viszonyított %-os aránya). Ily módon három klasztert azonosított („szolgáltatásközpontú” – magas szintű szolgáltatási erőfeszítések és átlagos vagy magas szintű transzfer erőfeszítések, „transzferközpontú” – magas szintű transzfer erőfeszítések és átlagos vagy alacsony szintű szolgáltatási erőfeszítések, harmadik csoport – alacsony szintű szolgáltatási erőfeszítések és alacsony szintű transzfer erőfeszítések)²³.

Saint-Arnaud és Bernard [2003a] és [2003b] a közpolitika, a társadalmi helyzet és az állampolgári aktivitás 36 indikátorát használta *Esping-Andersen* [1990], valamint *Ferrera* [1996] és *Bonoli* [1997] tipológiájának tesztelésére. Az eredmények alátámasztották a négy klaszter meglétét (liberális, konzervatív, szociáldemokrata, mediterrán)²⁴. Mivel ez az a tipológia, melyet a legtöbb vizsgálat támasztott alá²⁵, és mivel Saint-Arnaud és Bernard a dolgozatban vizsgált valamennyi európai államot (beleértve a délieket is) bevonta a vizsgálatába, valamint a modelljük – a használt indikátorok széles körének köszönhetően – robusztusnak bizonyult, ezért későbbi vizsgálataimban (lásd 3. fejezet) én is ezt fogom követni.

MacMenamim [2003] azt tesztelte, hogy a kelet-európai országok egy önálló klasztert alkotnak-e. Ehhez 55 indikátort használt a politikai intézmények, a társadalmi jólét és a gazdasági struktúrákhoz kapcsolódóan²⁶. Megállapította, hogy a kelet-európai országok csak

²² Liberális: Ausztrália, Kanada, Egyesült Királyság, USA; konzervatív: Belgium, Franciaország, Németország; szociáldemokrata: Dánia, Norvégia, Svédország; hibrid: Hollandia (*Wildeboer Schut et al.* [2001]).

²³ „Szolgáltatásközpontú”: Svédország, Dánia, Norvégia, Finnország, Franciaország, Németország, Egyesült Királyság; „transzferközpontú”: Belgium, Hollandia, Ausztria, Olaszország; vegyes csoport: Írország, Görögország, Portugália, Spanyolország.

²⁴ Részletesebben lásd később.

²⁵ Például *Soede et al.* [2004], lásd később.

²⁶ A használt változók (*MacMenamim* [2003]): Politika: parlamenti pártok száma, kormány típusa, kormány hatalmának hossza, választói aránytalanságok, érdekcsoportok pluralizmusa, federalizmus, bikameralizmus, alkotmányos merevség, bírósági felülvizsgálat, központi banki függetlenség; Társadalmi jólét: munkanélküli juttatások (jogosultsághoz szükséges munkavégzés, várakozási időszak, ellátás hossza, egyedülálló helyettesítési

nagyszámú (legalább hat) klaszter esetén tekinthetők önálló rezsimnek, egyébként a nyugat-európai országokkal egy csoportba sorolhatók. *Soede et al.* [2004] szintén a kelet-európai rezsim létét kutatták, de a dél-európaival együtt. A társadalombiztosítási rendszert és a munkapiacot leíró 85 jellemző²⁷ főkomponens-analízisével öt rezsimet azonosítottak: liberális, konzervatív, északi, mediterrán, kelet-európai²⁸. Az első négy rezsim teljes egészében alátámasztotta *Saint-Arnaud – Bernard* [2003a] és [2003b] eredményeit, tehát más statisztikai módszerrel is igaznak bizonyult a négyes tipológia.

Powell és Barrientos [2004] hierarchikus és k-közép klaszteranalízis segítségével, három változóval (a társadalombiztosításra, oktatásra és aktív munkapiaci politikákra fordított állami kiadások GDP-hez viszonyított %-os aránya, magánbiztosítási felárak a GDP arányában a háztartások magánbiztosítási kiadásának mérésére, a munkavédelem szigorúsági indexe²⁹) vizsgált 21 országot, és három klasztert talált (szociáldemokrata, konzervatív, liberális)³⁰. *Gal* [2004] a munkabalesethez kapcsolódó programokat vizsgálta *Esping-Andersen* [1990] módszerével két dimenzió szerint: a dekommodifikáció és az önfejlesztés (ez az a mérték, amennyire a jóléti állam ellátja az egyént azokkal a képességekkel és

rátája, családi helyettesítési ráta), öregségi nyugdíjak (jogosultsághoz szükséges munkavégzés, kiadás a GDP %-ában, nyugdíjalapok a GDP %-ában), nemek (nemi eltérés a foglalkoztatásban, nemi eltérés a bérekben, női munkapiaci részvétel), általános jellemzők (társadalombiztosítási juttatások a GDP %-ában, GINI-együttható, munkaadói és munkavállalói járulékok a GDP %-ában, magán egészségügyi kiadások az összes egészségügyi kiadás %-ában); Gazdaság: globalizáció (import a GDP %-ában, export, beérkező közvetlen befektetések, kimenő közvetlen befektetések), foglalkoztatás (részmunkaidős foglalkoztatás a teljes foglalkoztatás %-ában, önfoglalkoztatás, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, pénzügyi, egyéb szolgáltatási ágbeli foglalkoztatás), az egész gazdaság hozzáadott értéke (a mezőgazdaság általi hozzáadott érték a teljes %-ában, az ipar, a szolgáltatások hozzáadott értéke), a gyártás hozzáadott értéke (23 szektor alapján).

²⁷ A 85 jellemző az alábbi fő változócsoporthoz sorolható (*Soede et al.* [2004]): foglalkoztatás, finanszírozás, munkapiac, öregségi nyugdíj, özvegyi nyugdíj, családi juttatások, gyermekfelügyelet, rokkantság, foglalkozási balesetek, munkanélküli juttatások, szociális segély, gyermekszületéssel kapcsolatos juttatások. A változók teljes listáját lásd: *Soede et al.* [2004] 135-144. o.

²⁸ Liberális: Ausztrália, Kanada, Írország, Egyesült Királyság; USA, konzervatív: Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Luxemburg; északi: Dánia, Finnország, Svédország; mediterrán: Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország; kelet-európai: Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia (*Soede et al.* [2004]).

²⁹ Korlátozó előírások az elbocsátáshoz kapcsolódóan, például az elbocsátásról való értesítés időpontja, a végkielégítés, az elbocsátás nehézsége.

³⁰ Szociáldemokrata: Finnország, Dánia, Svédország, Norvégia, Franciaország, Hollandia; konzervatív: Olaszország, Portugália, Görögország, Spanyolország, Németország, Új-Zéland, Belgium, Ausztria; liberális: Ausztrália, Írország, USA, Egyesült Királyság, Svájc, Kanada, Japán (*Powell – Barrientos* [2004]).

intellektuális eszközökkel, amelyek segítségével képes lesz fizetett munkát végezni). A két dimenzió összekapcsolásával három csoport jött létre: magas, középestől magasig, alacsony pontszámú csoport³¹.

Bambra [2005a] az egészségügyi dekommodifikációt vizsgálta *Esping-Andersen* [1990] módszerével, ugyanazokra az országokra. Három indikátort használt (egészségügyi magánkiadások a GDP %-aként, magánkórházi ágyak aránya az összes kórházi ágy %-ában, az egészségügyi rendszer által „lefedett” népesség %-os aránya), és végül három csoportot azonosított (alacsony, közepes és magas pontszámúakat)³². Egy másik vizsgálatában *Bambra* [2005b] az előző egészségügyi dekommodifikációs indexet és az *Esping-Andersen* [1990] által vizsgált pénzbeli juttatásokat (nyugdíj, táppénz, munkanélküli juttatások) együtt vizsgálta, és öt klasztert talált: szociáldemokrata (magas pontszámok mindkét index tekintetében), konzervatív alcsoporthoz (a pénzbeli juttatások indexe magasabb pontszámokkal bír), liberális alcsoporthoz (az egészségügyi szolgáltatások indexe magasabb pontszámokkal rendelkezik), liberális (alacsony pontszámok mindkét indexnél), konzervatív (mindkét index megközelítőleg átlagos pontszámot mutat)³³. *Ferreira és Figueiredo* [2005] a jóléti mixet, a rétegződési hatásokat és a jóléti eredményeket jellemző 36 indikátor³⁴ használatával

³¹ Magas pontszámú csoport: Dánia és Svédország; középestől magasig: Ausztrália, Németország, Franciaország, Izrael; alacsony: Spanyolország, Egyesült Királyság (*Gal* [2004]).

³² Alacsony: Ausztrália, USA; közepes: Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Írország, Olaszország, Japán, Hollandia, Svájc; magas: Kanada, Dánia, Finnország, Új-Zéland, Norvégia, Svédország, Egyesült Királyság (*Bambra* [2005a]).

³³ Szociáldemokrata: Finnország, Norvégia, Svédország; konzervatív alcsoporthoz: Németország, Hollandia, Svájc; liberális alcsoporthoz: Írország, Új-Zéland, Egyesült Királyság; liberális: Ausztrália, Japán, USA; konzervatív: Ausztria, Belgium, Kanada, Dánia, Franciaország, Olaszország (*Bambra* [2005b]).

³⁴ A felhasznált változók a következők (*Ferreira – Figueiredo* [2005]): Jóléti szolgáltatások összetétele: állam, piac, család (magán egészségügyi és oktatási kiadások %-ban, magánnyugdíjalapok a GDP %-ában, 6 év alattiak a köznevelésben, állami foglalkoztatás a teljes %-ában), közpolitikák és -programok (társadalombiztosítási kiadások a GDP %-ában, a társadalombiztosítási kiadások aránya a jövedelemhelyettesítésben, a szegénység csökkentésében, az egészségügyben %-ban, az állam aránya a finanszírozásban %-ban, a függők szerinti társadalombiztosítási kiadások a GDP %-ában, a nyugdíjak nettó jövedelemhelyettesítési rátája %-ban, a munkanélküli járadékok által biztosítottak köre %-ban, a munkanélküli juttatások nettó helyettesítési rátája %-ban); Jóléti és réteghatások: foglalkoztatási lehetőségek (foglalkoztatási ráta %-ban, a foglalkoztatás relatív nemi különbségei %-ban, fiatalok foglalkoztatási rátája %-ban, munkanélküliségi ráta %-ban, a munkanélküliség relatív nemi különbségei %-ban), egyenlőtlenség és szegénység (fizetési különbségek a nemek között %-ban, szociális transzferek utáni szegénységi ráta %-ban, szociális transzferek hatékonysága a szegénység csökkentésében %-ban), élet- és oktatási lehetőségek (gyermekhalandóság %-ban, születéskor várható élettartam években, 4 évesek száma az oktatásban, végzettséggel rendelkező fiatalok aránya %-ban, korai iskolaelhagyók

klaszterezte az EU-15 országokat, és így két klasztert kapott: a mediterrán és a nem mediterrán klasztert³⁵. A vizsgálatot kiterjesztette az EU-25 országokra is, és így három klaszter keletkezett³⁶.

Empirikusan a legtöbb szerző által alátámasztott, az európai jóléti államokra végzett tipizálás³⁷ (lásd többek között: *Abrahamson* [1991], *Leibfried* [1992], *Ferrera* [1996], *Bonoli* [1997], *Ebbinghaus* [1999], *Boeri* [2002], *Sapir* [2005], *Pabst* [2009]) az Esping-Andersen által képzett klasszikus három típus helyett négygel dolgozik³⁸, az állami korporativista csoportot két részre bontva³⁹:

%-ban, legalább felső-középfokú végzettséggel rendelkező felnőttek aránya %-ban, oktatásban résztvevő felnőttek %-ban).

³⁵ Mediterrán: Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország; nem mediterrán: a többi EU-15 ország (*Ferreira – Figueiredo* [2005]).

³⁶ Mediterrán: Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország; „új Európa”: Írország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Szlovákia; „régí Európa”: az EU-25 többi országa (*Ferreira – Figueiredo* [2005]).

³⁷ Ezt a tipológiát használja a dolgozat 3. fejezete is, a rezsimspecifikus jellemzőkről ott részletesebben lesz szó.

³⁸ Bár az 1990-es években rengeteg különböző tipológia látott napvilágot (lásd például *Arts – Gelissen* [2002]), ahogy azt *Abrahamson* [2002] megjegyzi, bizonyos esetekben a szerzők csupán új nevekkal látták el azokat a rezsimeket, amelyeket korábban már azonosítottak. *Leibfried* [1992] a négy modellt két dimenzió mentén különítette el: a szociális állampolgárság fejlettsége és a rendszer sikere a szegénység elleni harcban. A negyedik modell, melyet „kezdetlegesnek” nevezett, Spanyolországot, Görögországot, Portugáliát, Franciaországot és Olaszországot tartalmazza. *Ferrera* [1996] a következő indikátorokat használta a tipológiához: jogosultsági szabályok, a juttatások struktúrája, finanszírozás, szervezeti-menedzselési kérdések. A négy típus elnevezése nála: angolszász, bismarcki, skandináv, dél-európai. *Bonoli* [1997] a bismarcki és a beveridge-i modelleken alapuló kétdimenziós tipológiát alkotott. Míg a bismarcki modell célja a jövedelemfenntartás, a juttatások a kereseteken alapulnak, a jogosultság a járulékfizetésből származik, a rendszer a munkavállalókra terjed ki, és a finanszírozás járulékokból történik, addig a beveridge-i modell célja a szegénység megelőzése, a juttatások átalány-jellegűek, a jogosultság alapja a lakhely vagy a szükség, a rendszer az egész népességre kiterjed, a finanszírozás pedig adókból történik. Két indikátort használt a klasszifikációhoz, a szociális kiadásokat a GDP %-aként és a járulékokból finanszírozott szociális kiadások %-os arányát (a választóvonal 25%-nál és 50%-nál van). Ez alapján a következő négy típust különítette el: brit, északi, kontinentális és déli (*Bonoli* [1997] 357-361. o.).

³⁹ A mediterrán országok külön rezsimtípusként való felfogásával nem ért egyet *Esping-Andersen* [1999] és *Katrougalos* [1996] sem, mondván, hogy ezek az országok csupán a konzervatív rezsimek egy alkategóriájaként vagy variánsaként tekinthetők, tekintettel arra, hogy ezek a viszonylag alacsony fejlettségű jóléti államok csak abban közösek, hogy éretlen szociális védelmi rendszerrel és néhány egymáshoz hasonló társadalmi és családi struktúrával rendelkeznek (*Katrougalos* [1996] 43. o.).

a) Az *északi (vagy skandináv) országok*⁴⁰ (Dánia, Finnország, Svédország, valamint Norvégia) a legmagasabb szociális védelemre fordított kiadásokkal és univerzális jóléti ellátással rendelkeznek (a juttatások többsége állampolgársági alapon jár). A munkapiac működésébe e rezsím tagjai extenzív fiskális intézkedésekkel, „aktív” munkapiaci politikákra építve avatkoznak be (tréningek és egyéb programok segítségével igyekeznek a munkanélkülieket visszavezetni a munkapiacra). Jellemző rájuk, hogy magas a közsférában alkalmazottak aránya, illetve az erős szakszervezetek biztosítják, hogy a bérek kevésbé szóródnak. A GDP viszonylag magas %-át teszik ki a szociális kiadások, amelyeket főleg adókból finanszíroznak. Ez a csoport megfeleltethető Esping-Andersen szociáldemokrata csoportjának.

b) Az *angolszász (vagy brit) országok* (Írország, Egyesült Királyság) állnak a legközelebb a beveridge-i hagyományokhoz, a szociális segítségnyújtás viszonylag nagy részét az utolsó mentsvárként működtetik. A pénzbeli transferek elsősorban a munkaképes korúakat célozzák. Az aktivációs intézkedések ugyanolyan fontosak, mint a juttatásokhoz való feltételes hozzáférést biztosító rendszeres munkavégzés. E modellt a gyenge szakszervezetek, a viszonylag nagy és bővülő bérkülönbségek, valamint az alacsony bérű foglalkoztatás viszonylag gyakori előfordulása jellemzi. A GDP viszonylag alacsony %-át teszik ki a szociális kiadások, amelyeket főleg adókból finanszíroznak. Ez a típus Esping-Andersen liberális csoportjának felel meg.

c) A *kontinentális (vagy bismarcki)*⁴¹ országok (Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Hollandia⁴² és Luxemburg) bővülő mértékben támaszkodnak a biztosítás-alapú, nem foglalkoztatáshoz kötött juttatásokra és az öregségi nyugdíjakra. A foglalkoztatás védelme itt erősebb, mint az északi országokban, így a felmondás költségesebb. A juttatásokat a munkajövedelmek után fizetett járulékokból finanszírozzák, a bismarcki hagyományoknak megfelelően. A szakszervezetek, bár taglétszámuk csökken, mégis erősek ezekben az országokban, mivel a szabályozás a nem szakszervezeti kérdésekre is kiterjeszti a kollektív tárgyalások hatókörét. A szociális dialógus intézményrendszerének fontos része a korporatizmus (tripartit tárgyalások vannak a kormány, a munkaadók érdekképviselője és a szakszervezetek között). A GDP viszonylag magas %-át teszik ki a szociális kiadások,

⁴⁰ A típusok elnevezése – azonos tartalom mellett – szerzőnként eltér, a dolgozat a leggyakoribb elnevezéseket szinonimaként alkalmazza.

⁴¹ *Ebbinghaus* [1999] szóhasználatában európai központi államok.

⁴² Hollandia egyes szerzők szerint a skandináv és a kontinentális modellek közti átmenet, és nemrég mozdult el az északi típus felé.

amelyeket elsősorban járulékokból finanszíroznak. Ez a csoport – a következő, mediterrán típussal együtt – teszi ki Esping-Andersen állami korporativista csoportját.

d) A *mediterrán* (vagy *déli* vagy *latin*) országok (Görögország, Olaszország, Portugália és Spanyolország) szociális kiadásait a nyugdíjakra koncentrálik, és lehetővé teszik a jogosultságok és a státusz magas szintű szegmentációját. A jóléti rendszer a foglalkoztatás védelmét és a korai nyugdíjba vonulást célozza (és ez alacsony foglalkoztatáshoz vezet), hogy a munkaképes korúak csoportját segítse a munkapiacra való részvételben. A szakszervezetek befolyását itt is a kollektív tárgyalások hatókörének mesterséges kiterjesztésével őrizték meg. A bérstruktúrát – legalábbis a formális szektorban – a kollektív tárgyalások határozzák meg, és a bérkülönbségek alacsonyak. A szociális rendszert főként járulékokból finanszírozzák, a GDP viszonylag alacsony %-át jelentik a szociális kiadások.

A szakirodalom egy másik vonulata, a „kapitalizmus változatai” (Varieties of Capitalism – VoC) iskola⁴³ néhány osztályozása is jól megfeleltethető a fenti tipológiának. A VoC legfőbb kérdése, hogy a nemzetközi verseny miatt az országok a kapitalizmus egyetlen modellje felé haladnak-e (Farkas [2009a]). Az iskola a kapitalista rendszereket tágabb értelemben vizsgálja, a jóléti állam és a szociális védelem néhány szerzőnél nem is jelenik meg külön (például Hall – Soskice [2001]), másoknál pedig csak egy szempontként jelenik meg a tipológiában (lásd többek között Amable [2003], Hall [2007], Soskice [2007]). Az egyik legjelentősebb elmélet a VoC irodalomban Amable [2003] nevéhez fűződik (Farkas [2011a]), aki öt meghatározó intézményi területet vizsgált⁴⁴: a termékpiaci versenyt, a munkapiacot, a pénzügyi közvetítő rendszert, a szociális védelmet és jóléti államot, valamint az oktatási rendszert, tehát a jóléti rendszer csupán egy az öt vizsgált terület közül (bár a „klasszikus” jólétiállam-felfogásba még két másik terület – a munkapiac és az oktatási rendszer is beletartozik, és ezek szoros kapcsolatban állnak a szociális védelemmel), az európai jóléti államoknak mégis hasonló négyes (az Európán kívüli államokkal kiegészítve ötös) felosztását javasolja, és a következő kapitalizmusmodelleket különíti el: a szociáldemokratát, a piaci alapút, a kontinentális európai, a mediterránt és az ázsiai⁴⁵.

⁴³ Az irányzatról átfogó kép szerezhető például Hall – Soskice [2001] és Hancké – Rhodes – Thatcher [2007] alapján.

⁴⁴ Vizsgálataihoz klaszteranalízist és főkomponens-analízist is felhasznált.

⁴⁵ Ezek – az európai országokat tekintve – rendre megfelelnek a fentebbi négyes tipológia csoportjainak. Szociáldemokrata: Dánia, Finnország, Svédország; piaci alapú: Ausztrália, Kanada, Egyesült Királyság, USA;

Amable [2003] tipológiáját továbbgondolva *Farkas* [2009a], [2011b], [2011c] az EU 25 országát⁴⁶ vizsgálja hat változócsoporthat⁴⁷ használva, azzal a céllal, hogy megállapítást nyerjen, hogy az EU új tagállamai a kapitalizmus új modelljét jelentik-e. A változócsoporthat közül egy vonatkozik a jóléti államra, további három pedig kapcsolódik hozzá. A változócsoporthat alapján külön-külön 4-5, összevontan 4 klasztert különített el⁴⁸.

kontinentális európai: Svájc, Hollandia, Írország, Belgium, Norvégia, Németország, Franciaország, Ausztria; mediterrán: Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország; ázsiai: Japán, Korea (*Farkas* [2009b]).

⁴⁶ Az EU 27 tagállama közül adathiány miatt nem vizsgálja Máltát és Ciprust.

⁴⁷ Az elemzés során klaszteranalízist és többdimenziós skálázást használ. A hat változócsoporthat: termékpiacok, kutatás-fejlesztés és innováció, pénzügyi rendszer, munkapiac és munkügyi kapcsolatok, szociális védelem és jóléti állam, oktatás. Az egyes változócsoporthat változóinak listáját lásd: *Farkas* [2011c] 70-73. o.

⁴⁸ A különböző változócsoporthat alapján képzett klaszterek némiképp eltérnek egymástól. A dolgozat szempontjából legfontosabb jóléti állam és szociális védelem változóinak alapján képzett klaszterek a következők: 1. klaszter: Dánia, Finnország, Luxemburg, Svédország; 2. klaszter: Írország; 3. klaszter: Ausztria, Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Magyarország, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia; 4. klaszter: Bulgária, Csehország, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia (*Farkas* [2009a], [2011b], [2011c]).

3. Merre tartanak a jóléti államok?

Az európai államok jóléti rezsimjei igen nagy különbségeket mutatnak. Minden állam a jóléti állam fejlődésének különböző útját járta be, ami nyomot hagyott a mai politikákra is. Mégis, a jóléti állam modelljeit (rezsimjeit, típusait) felvonultató nagyszámú irodalom (többek között *Titmuss* [1958], *Wilensky* [1975], *Esping-Andersen* [1990], *Abrahamson* [1991], *Liebfried* [1992], *Bonoli* [1997] írása) alátámasztja, hogy bizonyos országok kevésbé térnek el egymástól, mint másoktól. Valójában számos intézményi összetevővel rendelkeznek, amelyek szisztematikusan összekapcsolódnak, és amelyek a fejlődés különböző „logikáit” eredményezték, illetve azt, hogy ma a reformok hasonló köre van napirenden az egy típusba sorolt országok esetén (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]). A globalizáció és az előregedés kiváltotta közös kihívásokkal szemben⁴⁹ azonban a különböző típusba tartozó jóléti államok különbözőképpen reagáltak, *Rothstein* [2013] szerint azok egyenesen elmélyültek. Ebből adódik a logikus kérdés:

1. *kutatási kérdés: A különböző jóléti rezsimek Nyugat-Európában közelednek-e egymáshoz és várható-e, hogy egy egységes jóléti állam kialakuljon?*

Hipotézis: A nyugat-európai jóléti államok közti különbségek hosszú távon fennmaradnak.

Ahhoz, hogy e kérdést megvizsgálhassuk, kiindulópontként fogadjuk el az *Esping-Andersen* [1990] által elkülönített három klasszikus jólétiállam-típust (skandináv, angolszász, kontinentális), azzal a kiegészítéssel, amelyet *Abrahamson* [1991], *Leibfried* [1992], *Ferrera* [1996] és *Bonoli* [1997] tesz, s amelyet *Boeri* [2002], *Sapir* [2005] és *Pabst* [2009] is átvesz, vagyis egy negyedik típussal (dél-európai) egészítik ki az előző hármat, és amely szerinti országbesorolás empirikusan a leginkább alátámasztott (lásd a 2.2. alfejezetet). E négy ideáltípus közti eltérés a következő szempontokkal ragadható meg (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]):

1. kockázatfedezés és alkalmassági kritériumok,
2. a juttatások szerkezete,

⁴⁹ A kihívások közül a dolgozat a globalizációt vizsgálja tüzetesebben, az elméletek és két ország esettanulmánya alapján (lásd 4-5. fejezet).

3. finanszírozási mechanizmusok,
4. szervezeti berendezkedés.

Az egyes típusok rezsimspecifikus jellemzőinek áttekintése előtt néhány indikátor segítségével bemutatom teljesítményüket, hogy világosan lássuk a problémákat és a reformpotenciáljukat. Az általam vizsgált négy mutatócsoport *Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006] munkájára támaszkodva a következő:

1. makroökonómiai teljesítmény,
2. munkapiaci teljesítmény,
3. szociális védelem, valamint
4. az elosztás hatékonysága (jövedelemeloszlás, jövedelemegyenlőség és szegénység).

A fejezet első részében az adatokat csak 2007-ig vizsgálom, mivel a 2008-ban kezdődő válság jelentős változásokat hozott bennük, és ahogy majd látni fogjuk, jelentős átrendeződéseket okozott. A fejezet végén éppen ezért helyet kap a 2008-ban kezdődő válság és annak hatása a jóléti államok gazdaságára.

3.1. Makroökonómiai teljesítmény

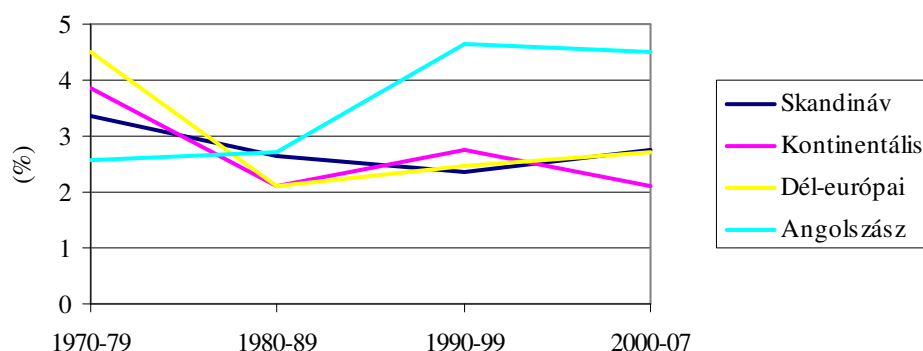
A különböző típusok teljesítménye makroökonómiai szempontból erőteljesen függ attól, hogy mely indikátort vesszük alapul, illetve milyen súllyal.

Ahogy azt a 3. ábrán láthatjuk, az 1970-es évek viszonylag magas növekedési üteme valamennyi típusnál visszaesett a '80-as években. A többi államtól alapjaiban eltérő utat jártak be innentől kezdve az angolszász országok, melyeknek sikerült a korábbi magas növekedési ütemhez visszatérniük és 2007-ig fenn is tartaniuk (ez jórészt Írországnak köszönhető). A legnagyobb problémát az alacsony és csökkenő növekedési ütem szinte az egész időszakban a kontinentális államokban okozta.

Az infláció tekintetében a legsikeresebbnek a skandináv államok mondhatók, különösen 2003 óta (lásd 4. ábra), míg a legmagasabb inflációs rátát szinte az egész időszak alatt a dél-európai országok mutatták. Az angolszász országok végig rosszabbul teljesítettek ebben a tekintetben, mint a kontinentális államok.

A költségvetési deficit hasonló képet mutat az inflációhoz abban a tekintetben, hogy mely típusba tartozó államok teljesítettek jól (5. ábra): a vizsgált időszak elejének deficitjéhez képest a skandináv államok jelentős szufficitet értek el 1997-től kezdve. Az angolszász államok csak időlegesen tudták fenntartani a költségvetési többletet, míg a másik két típus végig deficitet mutatott. A legsúlyosabb hiány a dél-európai államokban jelentkezett.

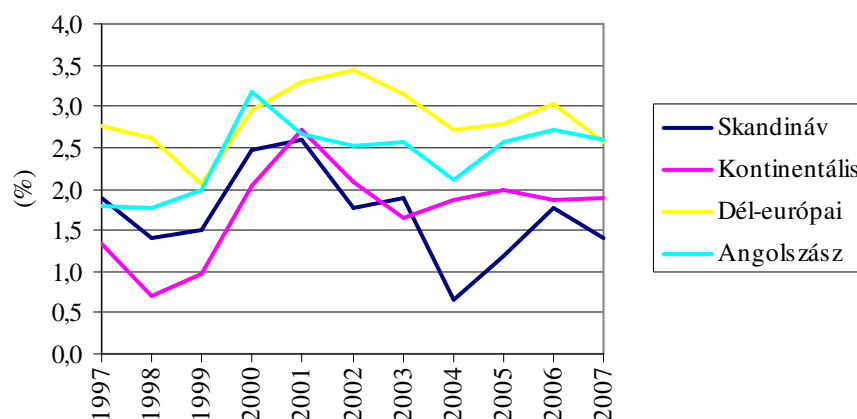
A GDP növekedési ütemének átlaga az egyes típusok esetén (1970-2007)



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: 1970-2006: Eurostat [2006a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Economy and finance / Main economic indicators / Economy – Structural Indicators / General Economic Background](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Economy%20and%20finance/Main%20economic%20indicators/Economy%20-%20Structural%20Indicators/General%20Economic%20Background); 2007: OECD [2011c]: OECD StatExtracts honlapja: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=SNA_TABLE1 alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 20., valamint 2011. január 9.

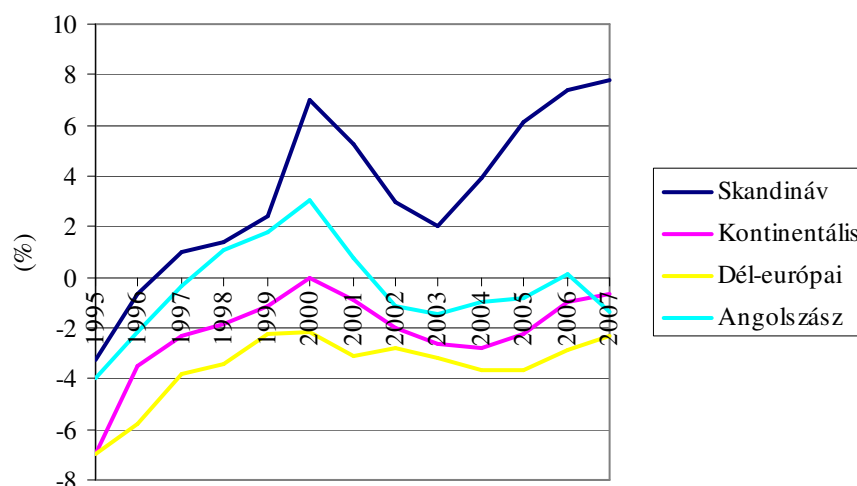
Az inflációs ráta átlaga az egyes típusok esetén (1997-2007)



Megjegyzés: Az ábra a harmonizált fogyasztói árindex éves átlagának változását mutatja. Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: 1997-2005: Eurostat [2006a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Economy and finance / Main economic indicators / Economy – Structural Indicators / General Economic Background](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Economy%20and%20finance/Main%20economic%20indicators/Economy%20-%20Structural%20Indicators/General%20Economic%20Background), 2006-2007: Eurostat [2011a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / Harmonized Indices of Consumer Prices \(HICP\) / HICP \(2005=100\) - Annual Data \(average index and rate of change\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy%20and%20finance/Harmonized%20Indices%20of%20Consumer%20Prices%20(HICP)/HICP%20(2005=100)%20-%20Annual%20Data%20(average%20index%20and%20rate%20of%20change)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 20., valamint 2011. január 9.

A költségvetés egyenlegének átlaga az egyes típusok esetén a GDP %-ában (1995-2007)



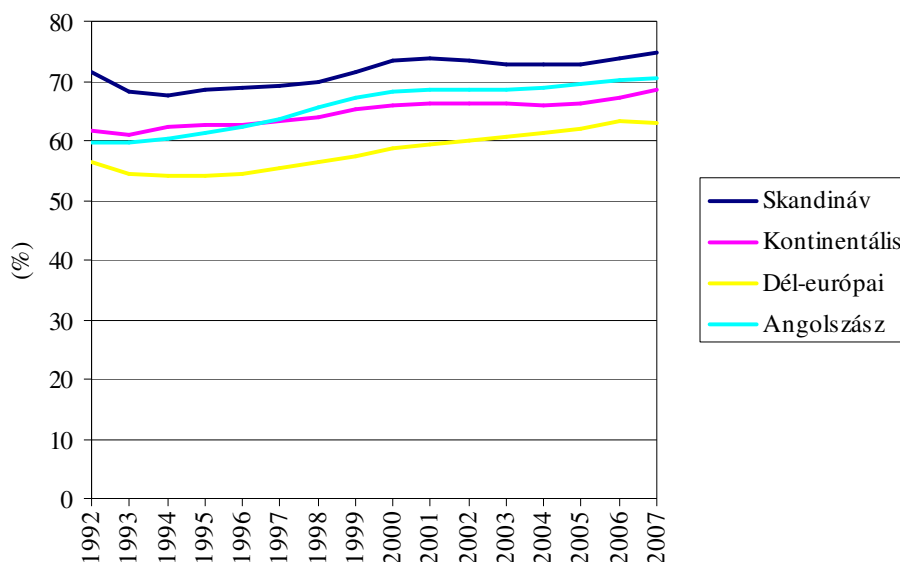
Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2011. január 8. alapján saját számítás és szerkesztés

3.2. Munkapiaci teljesítmény

A munkapiaci teljesítmény tekintetében már jóval egységesebb a kép: az alacsony foglalkoztatás (6. ábra), illetve a magas munkanélküliség (7. ábra) a dél-európai országokban a legégetőbb probléma. Helyzetüket tovább súlyosbítja a tartós és a fiatalkori munkanélküliek igen magas aránya (8-9. ábra).

**A foglalkoztatási ráták átlaga az egyes típusok esetén a 15-64 év közötti népességhez
viszonyítva (1992-2007)**



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: Eurostat [2006b]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Employment – LFS adjusted series / Employment – Annual averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/Employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/Employment%20-%20LFS%20adjusted%20series/Employment%20-%20Annual%20averages), valamint Eurostat [2011b]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Employment – LFS adjusted series / Employment \(main characteristics and rates\) - Annual averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market%20(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/Employment%20-%20LFS%20adjusted%20series/Employment%20(main%20characteristics%20and%20rates)%20-%20Annual%20averages) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

Emellett azonban a kontinentális államok is szembesülnek a munkapiac nem megfelelő működésével. E két országcsoporthoz ez a kedvezőtlen helyzet nagyban magyarázható azzal, hogy a nagyvonalú társadalombiztosítás finanszírozására beszedett magas adók megemelik a nem bér jellegű munkaköltségeket; mindez pedig viszonylag mérsékelt szintű foglalkoztatással párosul mind a magán-, mind a közszférában. E típusoknál tehát megjelenik a „munka nélküli jólét” csapdája. A legkedvezőbb helyzetben a munkapiaci teljesítmény tekintetében az angolszász országok vannak.

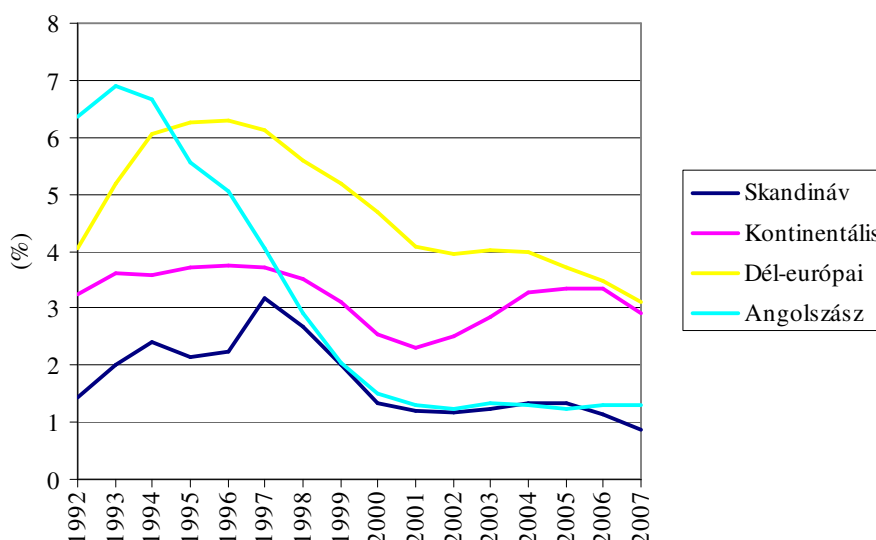
A munkanélküliségi ráták átlaga az egyes típusok esetén (1983-2007)



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: Eurostat [2006c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Harmonized unemployment rates, +/- 25 years, yearly averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/Employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20-%20LFS%20adjusted%20series/Harmonized%20unemployment%20rates,%20-/+25%20years,%20yearly%20averages), valamint Eurostat [2011c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market%20(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20-%20LFS%20adjusted%20series/Unemployment%20rate,%20annual%20average,%20by%20sex%20and%20age%20groups%20(%)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

A tartós munkanélküliség aktív népességhez viszonyított arányainak átlaga az egyes típusok esetén (1992-2007)



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: Eurostat [2006c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Harmonized unemployment rates, +/- 25 years, yearly averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/Employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Harmonized%20unemployment%20rates,%20-/+25%20years,%20yearly%20averages), valamint Eurostat [2011d]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Long-term unemployment - Annual average, by sex \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market/(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Long-term%20unemployment%20-%20Annual%20average,%20by%20sex%20(%)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

9. ábra

A fiatalkori (25 év alattiak) munkanélküliségi ráták átlaga az egyes típusok esetén (1992-2007)



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: Eurostat [2006c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Harmonized unemployment rates, +/- 25 years, yearly averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/Employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Harmonized%20unemployment%20rates,%20-/+25%20years,%20yearly%20averages), valamint Eurostat [2011c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market/(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Unemployment%20rate,%20annual%20average,%20by%20sex%20and%20age%20groups%20(%)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

3.3. Szociális védelem

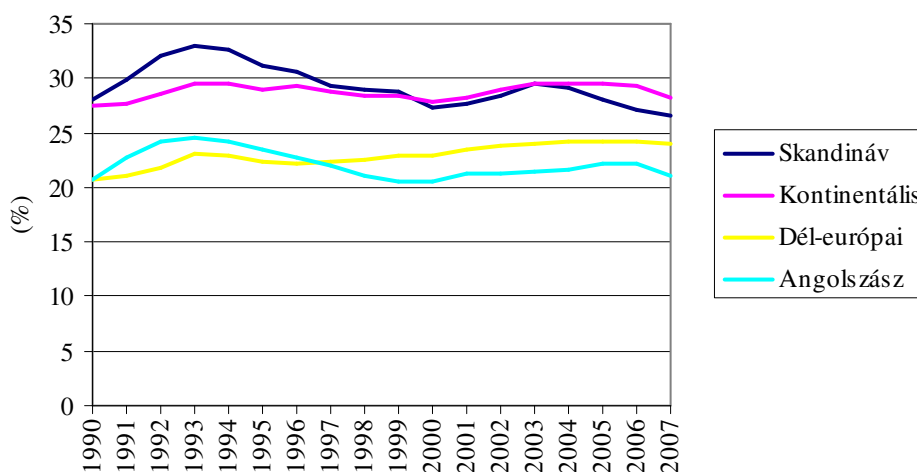
A szociális védelem tekintetében ismét jelentős eltéréseket tapasztalhatunk az egyes típusok között. A hagyományosan legnagyobb jóléti rendszerrel rendelkező skandináv államok mellé a kontinentális országok is felzárkóztak. Míg az előbbi csoportban sorozatosan hajtottak végre kiadáscsökkentő reformokat, az utóbbiban sorra elakadtak a

reformfolyamatok, így nem tudták megállítani a szociális kiadások GDP-n belüli arányának emelkedését (10. ábra). Az északi államok ezzel szemben sikeresen megállították a kiadások növekedését, sőt, csökkentették is azokat.

A szociális védelem egy másik dimenziója, vagyis a jövedelemhelyettesítés mértéke az utóbbi évek reformjainak köszönhetően jelentősen csökkent a skandináv államokban, illetve valamelyest mérséklődött a kontinentális országok esetén (11. ábra), ugyanakkor még mindig a skandináv államokban volt a legmagasabb a vizsgált időszakban. A déliek és különösen az angolszász országok erőteljes emelkedést mutatnak a jövedelemhelyettesítés mértékében, ám ez utóbbiak még így is a legalacsonyabb rátákkal rendelkeznek. Összességében az angolszász országok szociális védelme a legalacsonyabb szintű, mindkét vizsgált dimenzió mentén.

10. ábra

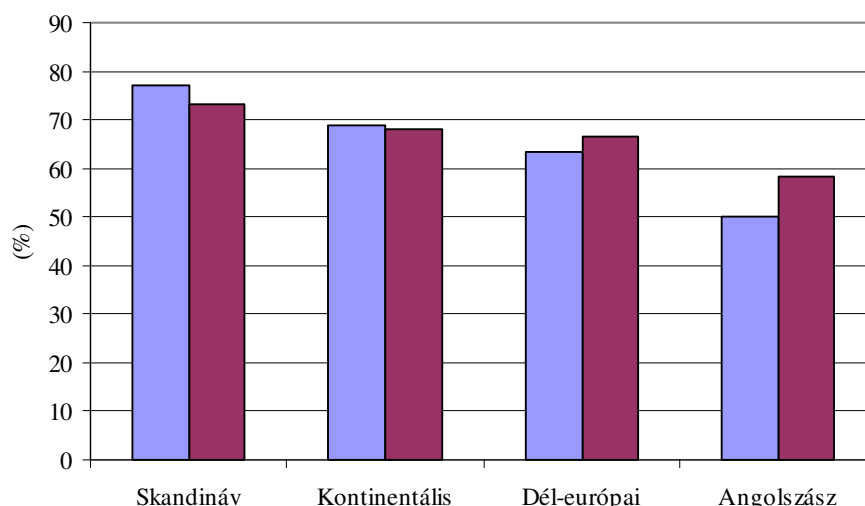
**A szociális kiadások GDP-hez viszonyított arányainak átlaga az egyes típusok esetén
(1990-2007)**



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

Forrás: Eurostat [2006d]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Social protection / Social protection expenditure / Expenditure: main results](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Population%20and%20social%20conditions/Living%20conditions%20and%20welfare/Social%20protection/Social%20protection%20expenditure/Expenditure%20main%20results), valamint Eurostat [2011e]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Social Protection / Social protection expenditure / Expenditure: main results](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Social%20Protection/Social%20protection%20expenditure/Expenditure%20main%20results) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

A munkanélküli járadék nettó jövedelemhelyettesítési rátáinak átlaga az egyes típusok esetén (1994, 2007)



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország.

A nettó jövedelemhelyettesítési ráta 6 családtípus (egyedülálló, egykeresős, kétkeresős család; gyermek nélkül, illetve 2 gyermekkel) átlagos értéke.

Forrás: OECD [2006]: OECD honlapja: www.oecd.org / Statistics / Social and Welfare Statistics / Benefits and Wages: gross/net replacement rates, country specific files and tax/benefit models / Net replacement rates (NRR) during the initial phase of unemployment, 2001-2004, valamint OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX): http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 28., valamint 2011. január 8.

A nyugdíjrendszer (mint a szociális védelem egy fajtájának) reformja – a többi nagy társadalmi ellátórendszer reformja mellett – az utóbbi években, évtizedekben a jóléti államok közgazdászainak – a gazdaság (elsősorban a költségvetés) aktuális állapotának megfelelően –, politikusainak, sőt, még a hétköznapi embereknek a vitáiban is időnként és helyenként élénkebben, máskor és máshol kevésbé intenzíven, de folyamatosan jelen van. Az OECD országaiban az állami nyugdíjkiadások átlagosan a GDP 7%-ára rúgtak 2005-ben (*Martin – Whitehouse* [2008] 3. o.), ami 1990 és 2005 között közel 17%-os növekedést jelent (*OECD* [2009a]), reformok nélkül pedig az arány még tovább nő⁵⁰. E számadatok azonban az 1970-es évek óta jelentkező, az állami nyugdíjrendszerekre fokozott külső gazdasági nyomást kifejtő folyamatoknak csupán egyik oldalát ragadják meg, holott a fejlemények két oldalról is negatívan érintik a nyugdíjrendszereket. Egyrészt a korábbi, világháborút követő magas

⁵⁰ Az OECD előrejelzése (*OECD* [2001] 154. o.) szerint a teljes öregségi nyugdíjkiadás 2050-re a 2000. évihez képest a GDP 3,4 százalékpontjával fog megnőni átlagosan az OECD 21 tagja esetén.

növekedési ütemhez képest bekövetkező lassulás⁵¹, valamint az ezzel együtt járó növekvő munkanélküliség⁵² (az egyre korábban történő nyugdíjba vonulással együtt) csökkenést jelent a nyugdíjrendszerek bevételi oldalán. Másrészt viszont demográfiai okokból – elsősorban a népesség elöregedése⁵³ miatt – egyre nagyobb az igény a nyugdíjkiadások iránt. Az 1960-as évek óta ugyanis a várható élettartam mindkét nemnél igen gyorsan nőtt, míg sok országban egészen az ezredvégig csökkentették a nyugdíjkorhatárt⁵⁴. E két folyamat eredményeképpen az OECD-országokban 1958 és 1999 között átlagosan 5,6 évvel nőtt a (normál nyugdíjkorhatártól számított) nyugdíjban töltött évek száma (*D’Addio – Whitehouse* [2009] 1. o.), amely jelentős többletterhet ró a rendszerekre⁵⁵. A bevételi és kiadási oldalon jelentkező kettős szorítás odáig fokozódott, hogy jelentős kiadáscsökkentő reformok nélkül – a demográfiai trendeket exogén változónak tekintve – a rendszerek fenntarthatósága kérdésessé vált. Különösen élesen jelentkeznek most, a gazdasági válság közepette a már eddig is fenntarthatóságuk határára érkezett rendszerek problémái.

A reformokat azonban a nagyfokú ellenállás miatt csak igen óvatosan, lassan lehetett végrehajtani. Magától értetődik az, hogy akik a nyugdíjrendszer hasznélvezői, miért elleneznek mindenféle reformtörekvést, amely juttatásaik csökkenését vonhatja maga után. Akik jelenleg nem nyugdíjasok, két, egymásnak ellentmondó motivációval rendelkeznek a témával kapcsolatban: egyrészt valószínűleg arra számítanak, hogy egyszer majd ők is a rendszer juttatásait fogják élvezni, másrészt viszont a jelenben ezért le kell mondaniuk bizonyos mértékű fogyasztásról⁵⁶. A már említett empirikus kutatások (*Boeri – Boersch-*

⁵¹ Az éves növekedési ütem Európában az 1950-73 közötti időszakbeli 3,5%-ról az 1979-2008 közötti időszakra 2% alá csökkent (*Pabst* [2009] 3. o.).

⁵² Az 1960-as években és az 1970-es évek elején a munkanélküliségi ráták Európában 2-3% körül mozogtak, míg ezt követően fokozatosan emelkedtek, a kilencvenes évekre átlagosan meghaladva a 10%-ot (*Bermeo* [2001] 8. o.).

⁵³ A folyamatot jól jelzi az időskori függőségi ráta (az időskorúak aránya a keresőkorúakhoz képest) alakulása, mely az európai OECD-államok átlagát tekintve az 1950-es 0,16-ról 2008-ra 0,28-ra emelkedett és az előrejelzések szerint 2050-re 0,56 lesz (*OECD* [2009b]), vagyis akkorra két keresőkorúra egy időskorú fog jutni.

⁵⁴ Férfiaknál 1958 és 1999 között 2,5 évvel, 62 éves kor alá, míg nőknél 1,5 évvel, 60,5 évre csökkent az átlagos nyugdíjkorhatár az OECD-országokban (*D’Addio – Whitehouse* [2009] 1. o.).

⁵⁵ Ha egy személy egy évvel korábban megy nyugdíjba, a nyugdíj költsége az egész munkával töltött időszakra vetítve 10%-kal nő (*Boender et al.* [2007] 5. o.).

⁵⁶ A nyugdíjrendszer típusától függően vagy a jelenlegi nyugdíjasok számára történő kifizetések és/vagy a saját jövőbeni járadékaik finanszírozására. A pénz időértékéből következően (azaz egyszerűen fogalmazva abból, hogy a mai pénz többet ér, mint a holnapi) a mai lemondásért cserébe az emberek a jövőben nagyobb összeget szeretnének kapni, és pontosan ez az, aminek megvalósulását a reformok általában fenyegetik.

Supan – Tabellini [2001], [2002]) igazolják azt, hogy általában ez utóbbi motívum erősebb az előzőnél, így a reformellenesség még azok között is nagymértékű, akik tudatában vannak a rendszer fenntarthatatlanságának.

Mindezek ellenére az 1990-es évek eleje óta szinte minden jóléti állam végrehajtott legalább néhány változtatást a nyugdíjrendszerében a jövőbeli fenntarthatóság érdekében, többen pedig olyan nagyszabású reformokat is véghezvittek, amelyek az elkövetkezendő idők juttatásait jelentős mértékben érintik.

A nemzeti jövedelemhez viszonyítva a tíz legmagasabb nyugdíjkiadással rendelkező ország közül hat – Ausztria, Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország és Svédország – jelentős reformokat hajtott végre 1990 óta. Ezek végső soron csökkentik a juttatásokat, és így a jövőben alacsonyabb lesz a nyugdíjkiadások szintje. A jelenleg alacsonyabb kiadási szinttel rendelkező országokban is történtek változtatások a nyugdíjrendszerekben, mely lépések elsősorban a jövőbeli nehézségek megelőzése miatt fontosak (*Martin – Whitehouse* [2008] 7. o.).

A reformcsomagok alapvetően két irányban eszközöltek változásokat: parametrikus és paradigmatis reformlépések születtek (lásd 3. táblázat). Parametrikus reformok közé olyan, a nyugdíjrendszer mértékszabályait érintő változások tartoznak, mint a nyugdíjkorhatár, a nyugdíjba vonulás ösztönzőinek, a nyugdíjszámításnak, illetve az indexálásnak a módosítása, míg a paradigmatis reformok a nyugellátások finanszírozására (felosztó-kirovó vagy tökefedezeti), alapelveire (pl. befizetés- vagy jövedelemarányos ellátások), a kezelt kockázatokra (rokkantsági, öregségi, hozzátartozói), a jogosultság gyűjtésére („hagyományos”, vagy egyéni számlás) vonatkozó változtatások (*A nyugdíjrendszer...* [2009]).

A nyugdíjkorhatár változtatása a reformcsomagok leggyakoribb eleme. Ennek oka az a már említett tendencia, hogy míg a várható élettartam számottevően emelkedett, a nyugdíjkorhatár egészen az ezredvégig csökkent, így a nyugdíjban töltött évek száma jelentősen megnőtt. A teljesség igénye nélkül: Görögország nemrég emelte fel a normál nyugdíjkorhatárt 65 évre, míg néhány ország az elmúlt öt évben a 65 év fölötti nyugdíjkorhatár fokozatos emelésének tervét dolgozta ki (Németországban és Dániában 67, az Egyesült Királyságban 68 év lesz a nyugdíjkorhatár) (*D’Addio – Whitehouse*, [2009] 1. o.).

Nyugdíjreform-csomagok főbb elemei néhány országban

	Parametrikus változások					Paradigmatikus változások			
	Nyugdíjkorhatár		Nyugdíjba vonulás	Számítás		Indexálás	DC	NDC	Várható életkor
	Ffi	Nő		Mérés	Felértékelés				
Ausztria	*	*	*	*		*			
Csehország	*	*							
Dánia	*	*	*						
Egyesült Kir.	*	*	*						
Finnország			*	*	*	*			*
Franciaország			*	*	*				*
Görögország	*	*	*						
Hollandia			*						
Lengyelország			*	*		*	*	*	
Magyarország	*	*	*	*		*	*		
Németország	*	*	*						*
Olaszország	*	*	*			*		*	
Portugália		*	*	*	*	*			*
Svédország				*			*	*	
Szlovákia	*	*		*			*		

Megjegyzés: DC = defined contribution („járulék-meghatározott”), NDC = notional defined contribution („eszmei tőkeszámlás”)

Forrás: Martin – Whitehouse [2008] 8. o., D’Addio – Whitehouse [2009] 2. o. alapján saját szerkesztés.

Érdekes azonban megemlíteni, hogy a tényleges nyugdíjba vonulás ideje – a különböző korengedményes, korkedvezményes, előrehozott nyugdíjazási lehetőségek miatt – lényegesen alacsonyabb a hivatalos nyugdíjkorhatárnál a legtöbb országban, így például Ausztriában, Belgiumban, Finnországban, Franciaországban, Olaszországban és Luxemburgban a férfiak átlagosan 60 éves koruk előtt mennek nyugdíjba (*D’Addio – Whitehouse* [2009] 2. o.). Ennek a kedvezőtlen tendenciának a felszámolására több országban megszüntették vagy jelentősen szigorították a korai nyugdíjba vonulás számos lehetőségét, ami az 1970-es években a magas és növekvő munkanélküliségre adott válasz részét képezte. Néhány országban „büntetik” a korai nyugdíjba vonulást (Ausztria, Németország, Olaszország), máshol a teljes nyugdíjjogosultsághoz szükséges szolgálati időszakot hosszabbították meg (Franciaország, Svédország), végül néhány helyen a normál nyugdíjkorhatár után nyugdíjba vonulók számára magasabb járadékot, bónuszt vezettek be

vagy emelték azokat (például Spanyolországban és az Egyesült Királyságban) (*Martin – Whitehouse* [2008] 9. o.).

A reformok további körét jelentik a nyugdíjjogosultság jövedelmi alapjának számításában bekövetkező változások. Az országok egy része meghosszabbította azt az időszakot, amelynek átlagkeresetét figyelembe veszik a nyugdíj megállapításánál a korábbi utolsó néhány év vagy a legjobb keresetű néhány év figyelembe vétele helyett. Például Franciaországban a legjobb 10 év helyett a legjobb 25 évet veszik figyelembe, míg Finnországban, Portugáliában és Svédországban az átlagos életkereset felé mozdulnak el. Mindezek hatására a nyugdíjszámítás alapja alacsonyabb lesz. Ezen kívül több rendszerben (például Franciaországban) felértékelik a múltbeli kereseteket, így veszik figyelembe az életkörülményekben bekövetkező változásokat a nyugdíjjogosultság megszerzése és érvényesítése között, mégpedig a kiigazítások kevésbé nagyvonalúak lesznek (*Martin – Whitehouse* [2008] 9-10. o.).

Az utolsó parametrikus változtatási lehetőség az indexálás: a legtöbb országban a nyugdíjakat teljesen vagy részlegesen az árakhoz történő indexálással igazítják a keresetekhez. Ez fenntartja a nyugdíjak vásárlóerejét, de a nyugdíjasok nem részesülnek az életszínvonal általános emelkedésében ugyanolyan mértékben, mint a munkavállalók (*Martin – Whitehouse* [2008] 10. o.). Ez utóbbi parametrikus reformok jelentős hatással bírnak a nyugdíjjáradékokra, de kevésbé transzparensnek a választók számára, így a politikai ellenállás kisebb velük szemben, mint a jól megfigyelhető, könnyen megérthető reformokkal szemben (mint például a nyugdíjkorhatár emelése), tehát politikailag könnyebben megvalósíthatók.

A legtöbb ország paradigmaticus reformja nem más, mint az állami „ellátás-meghatározott”⁵⁷ (defined-benefit – DB) nyugdíjrendszer részleges vagy teljes felszámolása és „járulék-meghatározott”⁵⁸ (defined-contribution – DC) rendszerrel való helyettesítése. A DC rendszerekben a nyugdíj a befizetésektől és azok kamatától függ. Svédországban kötelező magánnyugdíjszámlákat vezettek be az állami nyugdíj egy részének felváltására. Egy másik

⁵⁷ Az „ellátás-meghatározott” nyugdíjrendszerben a nyugellátás kalkulációja a járulék alapjául szolgáló jövedelemhez kapcsolódik. Mind felosztó-kirovó, mind pedig tökefedezeti rendszer működhet DB elven (*A nyugdíjrendszer...* [2009]).

⁵⁸ A „járulék-meghatározott” rendszerben a nyugellátás kalkulációja a befizetett járulékhoz kapcsolódik. Mind tökefedezeti, mind pedig felosztó-kirovó rendszer működhet DC elven, az utóbbi az NDC rendszer (*A nyugdíjrendszer...* [2009]).

lehetséges paradigmaticus reformirány a DB rendszer „eszmei tőkeszámlás”⁵⁹ (notional defined-contribution – NDC) rendszerrel való felváltása. A nyugdíjak ezekben is a befizetésektől függenek, de az „eszmei” kamatlábat a kormány határozza meg, és az gyakran a GDP növekedéséhez kötött. Olaszország és Svédország vezetett be ilyen rendszert (*Martin – Whitehouse* [2008] 10. o.).

A fent említett DC és NDC rendszerek a nyugdíjakat az egyéni nyugdíjszámlán összegyűlt tőke (illetve „eszmei tőke”) annuitásaként határozzák meg a nyugdíjba menetel időpontjában. Az annuitás alacsonyabb lesz, ha a várható élettartam magasabb a nyugdíjba vonuláskor, mert a nyugdíj kifizetése várhatóan hosszabb ideig történik majd. Ám a várható élettartamhoz történő ilyen automatikus igazítások a fentebbi paradigmaticus reformokat végre nem hajtó rendszerekbe is beépíthetők (például Németország, Finnország és Portugália nyugdíjrendszerében találhatunk ilyen, paradigmaticus átalakításoktól független kiigazításokat) (*Martin – Whitehouse* [2008]).

A kifejtett nyugdíjreformok azt is jelentik, hogy a jövőben a magánnyugdíjak nagyobb szerephez jutnak az időskori jövedelmek biztosításában. Több ország (például Svédország) kötelező magánnyugdíjbiztosítási rendszert vezetett be az állami nyugdíjrendszer részleges helyettesítésére, Németország a teljes helyettesítésére, néhány országban e rendszerek már az 1980-as évek óta működnek (Izland, Svájc, Egyesült Királyság). Norvégia nem az állami nyugdíj helyettesítésére, hanem azon felül vezette be a kötelező magánnyugdíjpénztári tagságot. Az angolszász országokban pedig régóta önkéntes magánnyugdíjpénztárak működnek az állami nyugdíjak igen alacsony szintje miatt.

A reformok hatását a nettó helyettesítési ráta⁶⁰ segítségével tudjuk megfigyelni. A nettó helyettesítési ráta az átlagos keresetűek esetén az OECD 84%-os átlagáról 70%-ra csökkent le a reformok után. A legnagyobb arányú csökkenés Portugáliában (közel 40%) és Németországban (27%) következett be, míg e jövedelmi csoportban *nőtt* a nettó helyettesítési ráta a reformok következtében Magyarországon, az Egyesült Királyságban pedig változatlan maradt. Az alacsony keresetűek esetén az átlagos 87%-os érték 77%-ra csökkent, a

⁵⁹ Az „eszmei tőkeszámlás” rendszer a DC-elv megvalósítása felosztó-kirovó finanszírozási rendszerben. A tőkefedezeti rendszert szimulálja, de a befizetett járulék csak papíron, „eszmeileg” kerül befektetésre, valójában – mivel felosztó-kirovó rendszer az NDC – az aktuális ellátások fedezetére kerül elköltésre. Az ellátásokat viszont az eszmeileg jóváírt, és egy ugyancsak eszmei index alapján jóváírt éves hozammal növelt „tőkeösszeg” alapján kalkulálják (*A nyugdíjrendszer...* [2009]).

⁶⁰ A nyugdíj nagysága a munkajövedelemhez viszonyítva, figyelembe véve a nyugdíjak és a munkajövedelmek után fizetendő adókat és járulékokat.

legnagyobb visszaeséssel Németországban és Portugáliában, szintén *nőtt* a nettó helyettesítési ráta Magyarországon, változatlan maradt az Egyesült Királyságban (*Martin – Whitehouse* [2008] 12-14. o.).

A pénzügyi válsággal induló, majd az egész világra kiterjedő gazdasági válság több fronton is negatívan érinti a nyugdíjrendszereket is. Egyrészt a pénzügyi válság hatására a magánnyugdíjak értéke jelentősen lecsökkent. Másrészt viszont a csökkenő kibocsátás, a gyorsan emelkedő munkanélküliség, a bércsökkentések erodálják az állami bevételeket, ezzel egyidőben megnövelik a közkiadások iránti igényeket, kiemelkedő mértékű költségvetési deficitet okozva. Így a válság nemcsak a magán-, hanem az állami nyugdíjrendszereket is negatívan érinti (*Whitehouse* [2009] 1. o.).

A válság emellett magával hozza azt is, hogy a kormányok szemlélete minden eddiginél rövidebb távú. Ez két veszélyt is magában hordoz: egyrészt háttérbe szorul a hosszú távú stratégiai tervezés, mely elengedhetetlen a nyugdíjrendszerek esetén (hiszen a jelen döntéseinek hatásai többnyire csak hosszú távon jelentkeznek), másrészt a kormányok erős késztetést érezhetnek arra, hogy a korábbi reformokat visszavonják, mikor a munkapiaci helyzet romlik⁶¹ (*D’Addio – Whitehouse* [2009] 4. o.). Mégsem lehet azonban egyértelműen kijelenteni, hogy a válság a reformoktól való visszatáncolást hozza. Számos példa mutatja, hogy az ilyen és ehhez hasonló, társadalmilag érzékeny témákban csak akkor van esély radikális reformokra, ha mögéjük széleskörű politikai koalíció szerveződik, vagy a gazdaságot súlyos válság fenyegeti. Jelen válság tehát lehetőséget is jelent a kormányoknak arra, hogy a régóta halogatott lépéseket megtegyék egy fenntartható rendszer megteremtése érdekében.

A válság nyugdíjakra gyakorolt hatása különbözik az egyének életkora szerint. A legtöbb fiatal munkavállalót csak kis mértékben érinti, mivel még viszonylag csekély nyugdíjcélú megtakarítást végeztek. Bár a kedvezőtlen munkapiaci fejlemények érinthetik őket, még elég idő áll a rendelkezésükre, hogy a befizetéseikben történt kiesést pótolják. A

⁶¹ A múltban a kormányok recessziók idején előszeretettel alkalmazták a korai nyugdíjba menetelt, illetve a rokkantsági nyugdíj könnyebb elérhetőségét, hogy így védjék meg az idősebb munkavállalókat a munkájuk elvesztésével együtt járó jövedelemkieséstől. Azonban a rövid távú pozitívumok ellenére a közép- és hosszú távú munkapiaci hatások negatívak voltak: az 1980-as évek eleji recesszió után a munkanélküliség tartósan bizonyult, és az ilyen politikákat aztán igen nehéz volt visszavonni. Jelenleg úgy tűnik, a múltbeli hibákból tanulva nem alkalmaznak hasonló eszközöket. Aggodalomra adhat viszont okot néhány, a nyugdíjreformok visszafordítására való törekvés. Szlovákiában például az embereket az állami nyugdíjrendszerhez való visszatérésre ösztönzik, ahelyett hogy hozzájárulásaik egy részét DC-elvű magánpénztárakba fizetnék. E mögött rövid távú költségvetési problémák állnak: a magánnyugdíjpénztárakhoz történő csatlakozás magasabb arányú volt, mint várták, jelentős hiányt okozva a költségvetésben (*Whitehouse* [2009] 7. o.).

25-54 év közötti munkavállalók már nagyobb veszteséget szenvednek magánnyugdíjpénztári megtakarításaikban, viszont munkájukat nagyobb valószínűséggel tartják meg, mint a fiatal vagy az idős munkavállalók. A nyugdíjasokat általában nem érinti a válság, hiszen a munkapiacra, a keresetekre gyakorolt negatív hatást közvetlenül nem érzékelik, és mivel általában annuitásként kapják nyugdíjukat, a pénzügyi válság magánnyugdíjakra gyakorolt kedvezőtlen hatása sem jelentkezik náluk. Jelentős veszteséget szenvedhetnek el viszont azok, akik nem annuitás formájában kapják nyugdíjukat és portfoliójukban sok részvény volt, illetve azon országok nyugdíjasai, ahol a kifizetéseket automatikusan a nyugdíjrendszer pénzügyi állapotához igazítják. A nyugdíj előtt álló idősebb munkavállalók mind a pénzügyi, mind a gazdasági válság által a leginkább érintettek. Visszaesés esetén általában ők veszítik el leghamarabb a munkájukat, és náluk a legnagyobb a tartós munkanélküliség kockázata is. Mind egy hosszú munkanélküliség, mind a korai nyugdíjba vonulás a válság miatt jelentősen csökkentheti időskori jövedelmüket. A pénzügyi válság hatására befektetéseikben elszenvedett veszteségeik kompenzálására pedig nincs már olyan sok idejük, mint a fiatalabb munkavállalóknak (Whitehouse [2009] 3. o.).

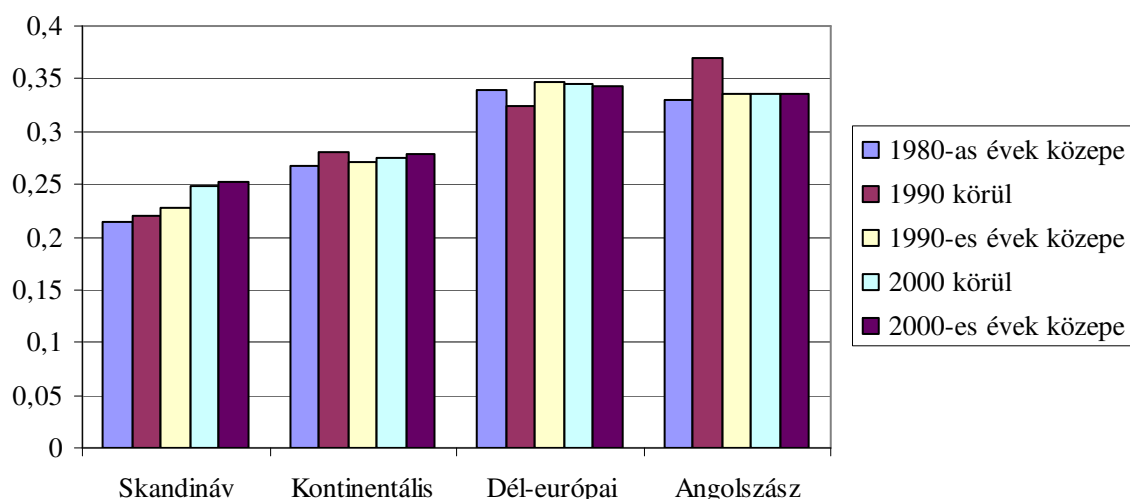
A válság fent említett negatív hatásainak ellensúlyozására számos változás történt a nyugdíjrendszerekben. Néhány országban (például az Egyesült Királyságban) egyszeri kifizetéseket eszközöltek az idősök számára a gazdaságélénkítő csomagok részeként. Szintén az időskorú szegényeket célozzák a hosszú távú nyugdíjmelelési tervek (például Spanyolországban, Belgiumban, Franciaországban, az Egyesült Királyságban), melyek közül Finnország tervezi a legnagyobb változást: 2011-től a jelenleginél 23%-kal magasabb juttatásokkal számolnak. Ezen intézkedések számos szociális problémát enyhítenek, azonban a válság negatív következményei által leginkább érintettek, nevezetesen a nyugdíj előtt állók helyzetén nem javítanak. Az egyösszegű kifizetésekhez hasonlóan a kereslet élénkítését szolgálja a nyugdíjmegtakarításokhoz való előrehozott hozzáférési lehetőség biztosítása (például Dániában, Izlandon). Ez viszont azzal a kockázattal jár, hogy az így felhasznált megtakarítások később nagyon alacsony nyugdíjat tesznek csak lehetővé. A nyugdíj előtt állók kockázatainak csökkentésére néhány országban „életciklus”-befektetést engedélyeznek, ami a kockázatosabb eszközök (részvények) helyett a kevésbé kockázatos eszközökbe (államkötvények) való befektetést ösztönzi. Szlovákiában például a kötelező magánnyugdíjpénztárak esetén a kockázatosabb befektetési lehetőségek nem elérhetők az idősebb munkavállalók számára (Whitehouse [2009] 5-7. o.).

3.4. Az elosztás hatékonysága

A skandináv jóléti állam nagyvonalúsága tetten érhető az elosztási hatékonyságban is. Az angolszász országok nem csak magas szintű jövedelemegyenlőtlenséget mutatnak (12. ábra), hanem viszonylag magas szegénységi rátával is rendelkeznek (13. ábra). A kontinentális államok általában a középmezőnyben helyezkednek el az elosztás hatékonyságát tekintve. A legkevésbé hatékony az elosztás a dél-európai államokban, amely a „bentlévőkívülálló” ellentétre, valamint a fiatalok, az egyedülálló anyák és a tartós munkanélküliek elégtelen szociális hálójára vezethető vissza.

12. ábra

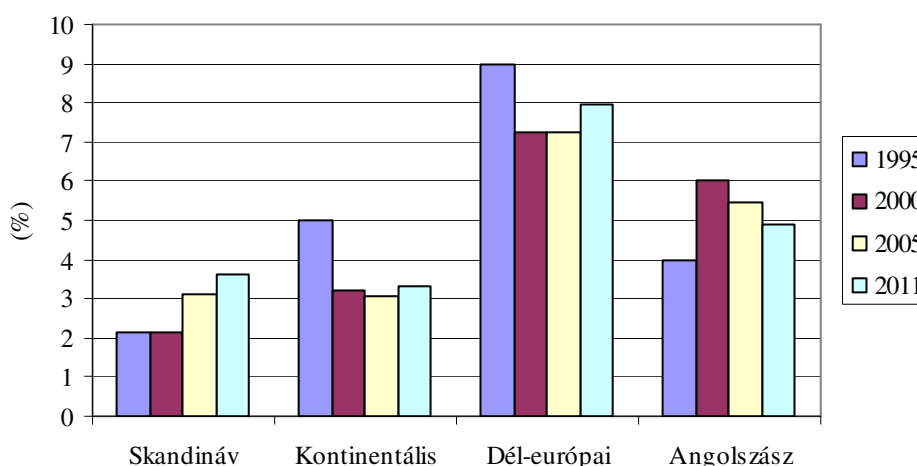
Az adók és transzferek utáni Gini-együttható változása az egyes típusok esetén



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írorság.

Forrás: OECD [2005a]: OECD honlapja: www.oecd.org / Social Issues / Society at a Glance: OECD Social Indicators – 2005 Edition / Equity Indicators, letöltés ideje: 2005. június 15., valamint OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2011. január 8. alapján saját számítás.

A szegénységi ráta változása az egyes típusok esetén



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Hollandia. Dél-európai államok: Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország. Az 1995-ös adatok Finnország esetén 1996-ra, Svédország és Dánia esetén 2001-re, Norvégia esetén 2003-ra vonatkoznak. A 2000-es adatok Svédország és Dánia esetén 2001-re, Norvégia esetén 2003-ra vonatkoznak. A 2011-es adatok Írország esetén 2010-re vonatkoznak.

Forrás: Eurostat [2013e]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Database / Income and living conditions / Monetary poverty / At-risk-of-poverty rates by threshold, age and sex](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Database/Income%20and%20living%20conditions/Monetary%20poverty/At-risk-of-poverty%20rates%20by%20threshold,%20age%20and%20sex), letöltés ideje: 2013. január 11. alapján saját számítás.

3.5. Rezsimspecifikus jellemzők

A 2.2. alfejezetben röviden ismertetett típusok rezsimspecifikus jellemzőinek bővebb, átfogó bemutatásával *Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006] foglalkozik, ennek megfelelően munkájukat alapirodalomként kezelem.

3.5.1. Skandináv típus

A skandináv országokban a szociális védelem állampolgári jog, az ellátás teljesen univerzális, és mindenki ugyanazokra a (nemzetközi összehasonlításban magas) „alapösszegekre” jogosult, amikor a szociális kockázat fellép – még akkor is, ha más, pótlólagos juttatásokat is kap pl. a kötelező foglalkoztatási rendszeren keresztül. A magas szintű jövedelemfenntartáson túl a skandináv rendszer a közszolgáltatások és az aktív munkapiaci programok széles skáláját nyújtja, amely magas részvételi hányadot tart fenn mind a nők, mind a férfiak esetén. A szociális kiadások – bár jelentősen csökkentek az idők folyamán a GDP-hez viszonyítva –, még így is a legmagasabbak maradtak.

A skandináv jóléti állam maga is fontos foglalkoztató: a foglalkoztatott népességnek mintegy ötödét a közsférában találjuk például Svédországban, szemben az EU 12%-os átlagával. E rendszerek a '60-as években indultak el a magas szintű közfoglalkoztatás felé vezető úton, amikor a források biztosítása még nem jelentett problémát. Ezután azonban egy önmagát erősítő mechanizmus indult be, vagyis a „jóléti állam állásai” arra ösztönözték a nőket, hogy belépjenek a munkapiacra, lehetővé téve a gondoskodási funkciók családból való kiemelését, ami viszont erősítette a szolgáltatások iránti igényeket.

Az általános adók fontos (bár nem kizárólagos) szerepet játszanak a szociális kiadások finanszírozásában. Ez különösen Dániára igaz, ahol a társadalombiztosítási hozzájárulások a GDP-nek csupán a 3% körül mozognak (az EU átlaga 28,6%). Svédországban és Finnországban a hozzájárulások a teljes adóbevételek kisebb részét teszik ki, mint a kontinentális Európában, de nagyobb részét, mint az angolszász országokban. A jogosultságon alapuló juttatások korlátozott szereppel bírnak. A szociális védelem különböző funkciói erőteljesen integráltak, és a juttatások és szolgáltatások nyújtása főleg a helyi és központi hatóságok feladata (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

Az intézményi szolidaritásnak és koherenciának köszönhetően a skandináv rendszert hosszú időn át (és nagyrészt még ma is) a jóléti állam kvázi-ideáltípusának tekintették, amely az egyenlőség és szolidaritás mélyen gyökerező normái mellett maradt. Ám a külső és belső kihívások, amelyek minden keynesi gazdaságot sújtottak az elmúlt negyedszázadban, e rendszereket is érintik. Az 1990-es évek eleje valóságos sokkot hozott, különösen Finnország és Svédország számára. A GDP 3 egymást követő évben esett, a költségvetés egyenlege drámaian romlott, és a munkanélküliség erőteljesen nőtt – különösen a teljes foglalkoztatás korábbi hagyományaihoz képest. A dán helyzet ettől némiképp különbözött: az 1980-as években magasabb munkanélküliséggel rendelkezett, és az 1990-es évek elején itt jobbak voltak a makroökonómiai feltételek (*Stephens* [1996]).

Az 1990-es évek elejének gazdasági válsága felnyomta a szociális kiadások szintjét, a legmagasabb szintet Svédországban 1993-ban érte el, amikor a GDP 37,9%-a volt, Finnországban szintén 1993-ban a 34,2%-a, Dániában 32,5%-a 1994-ben (*Eurostat* [2006d]). Így az elmúlt évtizedben a skandináv országok a nagyvonalú szociális programok esetén a költségtakarékosság, valamint a munkapiaci reorganizáció problémáival viaskodtak – különös tekintettel a magánszektor foglalkoztatásának növelésére. A szociálpolitikák magas szintű támogatottsága mellett (ami a kulturális hagyományokra vezethető vissza) a reformtervezetet a pragmatikus, problémamegoldó megközelítés jellemezte. Az univerzalizmus elvét nem kérdőjelezték meg jelentősen, ami még akkor is igaz, ha az intézkedések a helyettesítési ráták

csökkentését (különösen az egészségügyi és a munkanélküli juttatásoknál), illetve az alkalmassági feltételek és a juttatások időtartamának szigorítását vonták maguk után.

Ezen államokban néhány jelentős lépést tettek a bismarcki hagyományok felé a nyugdíjak területén: a hozzájárulások és a juttatások közötti kapcsolatot jelentős mértékben erősítették mind Svédországban, mind Finnországban. Emellett a svéd és a dán reform fontos célja volt még az aktiválás, vagyis a társadalombiztosítási programok olyan módosítása, ami arra ösztönzi a juttatásokban részesülőket, hogy munkában maradjanak vagy aktívan munkát keressenek (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

A reformok kétségkívül átalakították a skandináv modellt, legalábbis az intézményi nagyvonalúság tekintetében, illetve átalakították az ösztönzőrendszert is. Maradt azonban néhány megoldatlan probléma, különös tekintettel a védett szolgáltató magánszektor foglalkoztatásának növekedésére. Ez különösen Svédországra igaz, ahol e szektorokban jelentősen visszaesett az állások száma az 1990-es években, ami a kevésbé termékeny szolgáltatászektor magas adóterhekre való érzékenységevel, az alacsony bérkülönbségekkel és a magas minimálbérrel magyarázható. A megoldás a hagyományos egyenlőség és univerzalizmus normáinak lazítása lenne a bérek és az állások védelmének tekintetében.

3.5.2. Angolszász típus

Az angolszász vagy liberális jóléti államokban a rászorultság igazolásához kötött a segélyezés, szerény társadalombiztosítási programok vannak, illetve az univerzális ellátások szűk köre jellemzi. Ellentétben a skandináv országokkal, az angolszász országok esetén nem jelent problémát a jóléti állam finanszírozása és a magánszektor foglalkoztatási szintje. Ám ezen országokban hiányzik a versenyképes, exportorientált, magas minőségű specializáció a termelésben, amely együttműködő ipari kapcsolatokra és jól képzett munkaerőre támaszkodik. Ennek eredményeként kevés befektetés történik a munkapiac képességek szerinti alsó és középső rétegében. Mivel az angolszász államok alacsony szintű szociális védelmet nyújtanak, az alacsony képzettség együtt jár a szegénységgel és a szociális kirekesztéssel (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

Mivel az európai államok állnak vizsgálatom középpontjában, s Írország – bár a liberális hagyomány sok elemével rendelkezik – fontos eltérésekkel is rendelkezik a többi angolszász országtól, e ponton a dolgozat egy országgal (Nagy-Britannia) foglalkozik.

A szociális védelem kiterjedtsége itt magas szintű, bár nem teljesen univerzális (kivéve az egészségbiztosítást): az inaktív polgárok és a foglalkoztatottak, akik egy bizonyos

küszöb alatt keresnek, nem részesülnek a társadalombiztosítási juttatásokból. E juttatások – melyeket átalányként fizetnek – sokkal szerényebbek, mint Skandináviában. Ellenben a szociális segélyek és a jogosultság alapján járó juttatások sokkal kiterjedtebbek. Az egészségügyet és a szociális szolgáltatásokat az általános adókból finanszírozzák, de a pénzbeli juttatások finanszírozásában nagy szerepe van a járulékoknak is. Az adó- és kiadási szint viszonylag alacsony maradt, és ez igaz a közszférában foglalkoztatottakra is (9,8%). A brit jóléti rendszer szervezeti kerete igen integrált, centralizáltabb, mint Skandináviában, és teljes egészében a közszféra irányítja: a szociális partnerek ki vannak zárva a politikák kialakításából és az irányításból.

A juttatások „átalány-tulajdonsága” és a lefedettségben meglevő hiányosságok lehetővé tették, hogy a konzervatív kormányok az 1980-90-es években rezidualizálják a szociális védelmet és kiterjesszék az alacsony fizetésű, alacsony képzettséget igénylő állásokat. A munkanélküliség kezelésében számos restriktív intézkedést hoztak, amellyel például korlátozták a juttatások időtartamát, illetve „aktivációs” feltételekhez kötötték. A középosztályt nem állami biztosítások igénybevételére ösztönözték, és a célzott, jogosultsági feltételekhez kötött juttatások szerepe gyorsan nőtt. A második fontos összetevője a brit reformoknak az 1980-as évek óta a jövedelemtámogatások bevezetése az alacsony bérek kiegészítésére. Ezen felül a munkáltatókat alacsony képzettségű, tartós munkanélküliek alkalmazására is ösztönözték (például egy bizonyos szintű bér alatt a járulékok csökkentésével) (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes [2006]*).

E fejleményeknek jelentős következményei lettek. Az univerzális juttatások megszüntetése (csakúgy, mint az egészségügy és a szociális szolgáltatások piacorientált átszervezése) hozzájárult a költségprobléma korai elkerüléséhez. A bértámogatások elősegítették a magánszféra foglalkoztatásának növelését és a munkanélküliség jelentős csökkentését, ám az egyenlőtlenség és a szegénység jelentősen nőtt – részben a jólét rezidualizációjának következtében. Az 1980-90-es évek folyamán a brit foglalkoztatás és jövedelemeloszlás jelentősen megváltozott. Egyrészt jelentősen csökkent a „fordi” foglalkoztatás a gyártásban és egyéb nem szolgáltató szektorban a jövedelemeloszlás középső tartományában, másrészt a foglalkoztatás olyan szektorokban nőtt, amelyek esetén a fizetések viszonylag magasak (bank, üzleti szolgáltatások stb.), illetve alacsonyak (hotelek, ételmezés stb.). Ezzel egyidőben a felső és az alsó végen levő jövedelmek közti különbség nőtt.

Ferrera – Hemerijck – Rhodes [2006] – egyetértésben *Crouch [2000]*-rel – megállapítja, hogy a reformok így leginkább a szegénység és a szociális kirekesztődés elleni harc jegyében születnek, többek között a garantált minimumok emelésével, adóreformmal és

új, célzott programok bevezetésével. Emellett emelik a humán tőkébe történő befektetést a képességek fejlesztése céljából. Ez része annak az explicit módon kifejezett célnak, hogy az örökölt neoliberális hagyományokat ötvözzék a skandináv típusú aktív munkapiaci politikákkal.

3.5.3. Kontinentális típus

Ahogy korábban volt róla szó, e típus Németországot, Franciaországot, a Benelux államokat és Ausztriát tartalmazza. Itt a munkapozíció (és/vagy családi státusz) és a szociális jogosultságok közti kapcsolatra koncentráló bismarcki hagyomány még mindig erőteljesen érvényesül. Csak Hollandia esetén jött létre egy részben hibrid rendszer, univerzalisztikus jellemzőkkel. A juttatási formulák (a jövedelmek arányában) és a finanszírozás (társadalombiztosítási járulékokkal) nagyrészt a biztosítási logikát tükrözi (bár nem szigorúan aktuárius), gyakran a különböző szakmák számára különböző szabályokkal. A helyettesítési ráták magasak és az ellátásokban részesülők köre magas szintű: így a kiadási és az adószintek magasak.

A foglalkozás-orientált megközelítés tetten érhető a szociális védelem szervezésében és irányításában is, hiszen a szakszervezetek és a munkáltatói érdekvédelmi szervezetek aktívan részt vesznek a biztosítási rendszerek irányításában. A népesség nagy részét lefedi a társadalombiztosítás, egyéni vagy származtatott jogokon keresztül. A biztosítási kötelezettség automatikusan elkezdődik a munkavállalással, bár Ausztriában és Németországban egy minimális jövedelemküszöb érvényes (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

Az erősen szabályozott munkapiacai alacsony foglalkoztatási szinttel jellemezhetők (mind a magán-, mind a közsférában), magas szintű a juttatásfüggőség, magas a tartós, illetve néhány esetben (pl. Franciaország) a fiatalok munkanélkülisége. Mivel a jóléti államok elsősorban a társadalombiztosítási járulékokkal finanszírozzák a jóléti rendszert, a magánszférában a munka gyakran a munkapiacon kívül árazódik, különösen az alacsony keresetűek esetén.

Az angolszász országokkal ellentétben a szegénység és az alulképzettség nem égető probléma ezen országokban, annál inkább a munkanélküliség. Az 1990-es évek vitáiban a kontinentális típusú jóléti államot igen sok támadás érte, nem csak a költségei miatt, hanem a benne rejlő perverzítások miatt is, amelyet egyes szerzők a „megfagyott fordizmus” (*Esping-Andersen* [1996]), míg mások (*Scharpf* [1997]) az „inaktivitási csapda” metaforájával ragadtak meg. A kontinentális szindróma három intézményi jellemzőben gyökerezik:

- A biztosítási alapú pénzbeli juttatások relatív nagyvonalúsága, amelyet a magas jövedelemhelyettesítési ráták, a hosszú juttatási időszakok és a jóléti hatások által végzett „intézményi nyújtás” okoznak⁶².
- A főként „passzív” vagy kompenzációs tulajdonsága a biztosítási juttatásoknak, amelyet a juttatások korlátozott feltételhez kötöttsége⁶³, valamint az ellenőrzés alacsony szintje⁶⁴ demonstrál.
- A juttatások főleg járulékokból történő finanszírozása.

A nagyvonalú biztosítási jogosultságok (különösen az érett nyugdíjrendszerek) magas járulékrátákat igényelnek, ami az erősen protektív munkatörvények mellett visszas következményekkel jár. A vállalatokat nem ösztönzi a hagyományos „fordista” foglalkoztatásra, ezzel a globalizáció által kiváltott foglalkoztatáscsökkenést tovább erősíti. Emellett a munkapiacról való korai kilépésre ösztönöz, és nem utolsó sorban a magas szociális kiadások gátolták a szolgáltató magánszférabeli állások expanzióját, míg a fiskális problémák miatt most kevés lehetőség van a közszolgáltatások foglalkoztatásának növelésére.

A kontinentális munkapiacok így kettős hiányossággal küzdenek (*Scharpf* [1997]). Egyrészt Skandináviával ellentétben viszonylag alacsony a közsférában foglalkoztatottak aránya (például e csoporton belül a legmagasabb aránnyal rendelkező Franciaországban 14,8%, szemben Svédország 21,2%-ával). Másrészt a skandináv típushoz hasonlóan alacsony a védett szolgáltatószektorokban (nagykereskedelem, kiskereskedelem, éttermek, hotelek) dolgozók aránya.

Nagyrészt ennek következtében a kontinentális országok az 1980-90-es években növekvő munkanélküliséget tapasztaltak. Erre a kihívásra a jövedelemfenntartás passzív eszközeinek (munkanélküli, betegbiztosítási, korai nyugdíjazási rendszerek stb.) újabb expanziójával válaszoltak, amely a szociális terhek újabb növelését igényelték. Ennek az önmagát erősítő negatív spirálnak különösen nagy hatása volt az alacsony képzettségű, a fiatal és a női munkavállalókra. Így az ezen országokban jelentkező alacsony termékenység ráadásul alacsony női foglalkoztatással járt együtt, annak minden fiskális következményével.

Mindezen problémák komplex reformterveket vontak maguk után, amelyek a következő intézkedésekre koncentráltak (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]):

- a társadalombiztosítás expanzív dinamikájának megfékezése,

⁶² Erre például szolgálhat a rokkantbiztosítás, ahol még a rokkantság definíciója is fokozatosan lazult, és már nem csupán a kérelmező fizikai állapotát, hanem a helyi munkapiacok helyzetét is figyelembe veszik.

⁶³ Ilyen feltétel lehet például az aktív munkakeresés vagy bizonyos képzési követelmények.

⁶⁴ A juttatásokban részesülők aktuális fizikai és munkapiaci státuszát illetően.

- a szociális kiadások struktúrájának racionalizálása a nyugdíjak és a „passzív” juttatások kiegyensúlyozásával,
- a családpolitika fejlesztése,
- a rövid távú pénzbeli juttatások esetén „aktív” ösztönzők bevezetése,
- a munkapiaci normák reformja a bent levők/kívül rekedők problémájának megoldására,
- a szociális terhek csökkentése.

Az 1990-es években jelentős lépéseket tettek ezen irányokba ezen országok. Különösen a holland reform bizonyult hatékonynak a „munka nélküli jólét” felszámolásában, míg a többi országban a kiigazítás sokkal kevésbé volt hatékony. A Juppé-terv elleni utcai demonstrációk 1995-ben talán az egyik legelevenebb szimbólumává váltak a nehézkes európai jóléti politikáknak. Igaz, hogy azóta jelentős előrelépések történtek Franciaországban, de a „strukturális” reformok többsége még várat magára.

Míg a skandináv országoknak elsődlegesen rugalmassági problémáik vannak (azaz az alacsony szintű magánszolgáltatások expanziója feltételeinek a megteremtése a fő cél), és az angolszász országoknak elsődlegesen „biztosítási” problémái vannak (azaz az alacsony bérű állások alapvető garanciáinak erősítése), a kontinentális országokban mindkét fronton szembe kell nézni a kihívásokkal. Ezen országok számára a fő prioritás a versenyképesség gyors növelése a magasan képzett munkavállalókat igénylő termelés által, tovább mobilizálva viszonylag erős oktatási rendszerüket. De ez önmagában kevés a magas szintű foglalkoztatáshoz. A leginkább ígéretes út a szolgáltatóiparágak erősödése, magasabb női részvételi hányaddal és az otthoni munka formális foglalkoztatássá történő átalakítása által (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes [2006]*).

3.5.4. Dél-európai típus

A dél-európai országok (Olaszország, Spanyolország, Portugália és Görögország) eléggé eltérnek a gazdasági erejüket tekintve: míg az olasz 1 főre eső GDP közel az EU átlagával egyezik meg, addig a másik három ország az EU15 végén található. A szociális védelem érettsége szintén eltérő: az olasz rendszert sokkal korábban alakították ki, mint a többi, ami a kiadásokban és az adókban is visszatükröződik.

Ám a szocioökonómiai és fejlődési különbségek ellenére a dél-európai jóléti államok számos közös intézményi jellemzővel bírnak, amelyek eltérnek a kontinentális klaszter többi tagjától, ami indokoltá teszi kiemelésüket *Esping-Andersen [1990]* eredeti hármass felosztás

szerinti kontinentális típusából. Először is e rendszerek összetettek a lefedettség szempontjából: míg tisztán bismarckiak (azaz a kontinentális típushoz hasonlóak) a jövedelemtranszferek tekintetében, amelyek foglalkozásonként eltérnek, beveridge-iek (azaz az angolszász típusra hasonlítanak) az egészségügyet illetően, univerzális nemzeti egészségügyi szolgáltatásokkal.

A társadalombiztosítást alátámasztó biztonsági háló gyenge ezekben az országokban: a garantált szociális minimum bevezetése csak nemrég történt, és nem is teljes. A foglalkozási alapok és a szociális partnerek játszanak elsődleges szerepet a jövedelmek fenntartásának politikájában, míg az egészségügyben, amely nagymértékben decentralizált – különösen Olaszországban és Spanyolországban – kisebb a szerepük. A kontinentális jóléti államokhoz hasonlóan a déli modell szintén erősen támaszkodik a társadalombiztosítási járulékokra (megteremtve az „inaktivitási csapdák” némelyikét, ami szintén a kontinentális országokra jellemző), de az általános adózás fokozatosan átveszi a járulékok szerepét az egészségügy és a szociális szolgáltatások finanszírozásában (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

A család még mindig nagyon fontos Dél-Európában, és nagymértékben jóléti „ügynök” szerepét tölti be a tagjai számára. Ezt világosan mutatja a „kiterjesztett háztartások” jelenléte, amelyek 3 vagy több generációból állnak. A női munkavállalás nemzetközi viszonylatban alacsony, részben a világos „nemi rezsim” miatt, amely alapvetően a családi szerepek szerint kezeli a nőket, de védelem nélkül a piacra küldi őket gazdasági szükség esetén. A családi juttatások és családi szolgáltatások viszonylag fejletlenek.

Habár a dél-európai jóléti államok a kontinentális klaszter számos problémájával szembesülnek, egyesek csak rájuk jellemzők. Az okok a fejlődésre vezethetők vissza. Ezekben az államokban a jóléti állam később alakult ki, mint északabbra, és bonyolultabb szocioökonómiai környezettel kellett megbirkóznia. A szociális védelem a folyamatos megszorítások korában jött létre, egy intézményileg és pénzügyileg fejletlen, belső egyensúlytalansággal terhelt államban. Szociálitranszfer-rendszerükben megtalálhatók mind az igen nagyvonalú juttatások bizonyos foglalkozási csoportok esetén, mind az igen súlyos hiányosságok más csoportok esetén (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

A bent levők és a kint rekedők hagyományosan élesen elkülönülnek a garanciák és lehetőségek tekintetében – néhány esetben félperiferiális munkások egy középső csoportjával kiegészülve. Míg az előbbiek kiterjedt védelmet élveznek, addig az utóbbiak alacsony szintű szociális védelemben részesülnek. A feketegazdaság nagyon kiterjedt (kb. 15-30% között van), amely mind a hatékonyság, mind a méltányosság problémáját felveti. A foglalkoztatási szint viszonylag alacsony és a munkanélküliség magas, különösen a fiatalok között.

Portugália e tekintetben kedvezőbb képet mutat. Az előregedés itt különösen fontos szerepet játszik, hiszen az egyik leggyorsabban előregedő népesség a világon (különösen Olaszország és Spanyolország). A nyugdíjkiadások az összes szociális kiadás magasabb részét emésztik fel, mint bárhol Európában (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

Az 1990-es években a következő közös jellemzők mentén kezdték meg a kiigazítást (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]):

- a juttatások csökkentése a privilegizált foglalkoztatási csoportok számára, ezzel egyidőben a minimális juttatások emelése,
- biztonsági háló programok bevezetése és megszilárdítása,
- a családi juttatások és szolgáltatások hiányosságainak megszüntetése,
- a nemzeti egészségügyi szolgáltatások intézményi keretének és pénzügyi ösztönzőinek racionalizálása és néhány esetben decentralizálása.

A restriktív irányú reformokat elsősorban költségvetési okok miatt hajtották végre, a szociális sztenderdek fejlesztése pedig a kontinentális államokhoz való igazodásra vezethető vissza.

A dél-európai államok reformfolyamatában két fejlemény bizonyul kritikusnak a siker szempontjából. Az első az alapvető biztonsági háló további erősítése, azaz azon egyének és háztartások adó által finanszírozott juttatásainak maximálása, akiknek hiányzik a megfelelő forrásuk. A robusztus és megbízható biztonsági háló megléte minden állampolgár számára nem csupán a szegénység és kirekesztettség elleni harc előfeltétele, hanem a posztfordi átmenetet is megkönnyíti a gazdasági és társadalmi rugalmasság tekintetében.

A siker második összetevője a szolgáltatóágazatok gyorsabb expanziója, amely mind a női munkavállalást ösztönözné, mind a termékenységet növelné. A pénzügyi korlátok és a kulturális normák miatt a családi szükségletek kollektivizálásának skandináv megoldása nem életképes opció Dél-Európa számára. Megvalósíthatóbb lenne egy „családi szolgáltatást nyújtó jóléti mix”, azaz intelligens állami szabályozások és ösztönzők, közösségi egyeztetések, valamint magánvállalkozások, amelyek kielégítik a családok (és különösen a nők) szükségleteit (*Ferrera – Hemerijck – Rhodes* [2006]).

3.6. A jóléti államok tipológiájának újragondolása

A fenti tipológia igen szemléletesen mutatható be úgy, hogy az országokat két dimenzió, a hatékonyság és a méltányosság mentén helyezzük el⁶⁵ (lásd 14. ábra). Sapir [2005] is hangsúlyozza, hogy egy modell akkor tekinthető hatékornak, ha elegendő ösztönzést nyújt a munkára, és így viszonylag magas foglalkoztatási rátákat mutat, illetve akkor mondható méltányosnak, ha a szegénység fenyegetését⁶⁶ viszonylag alacsonyan tartja.

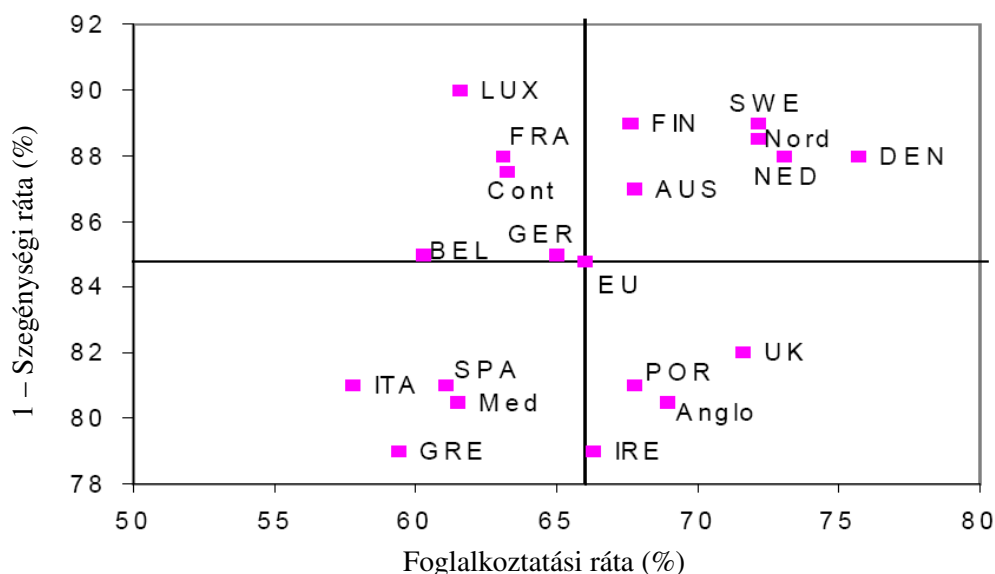
A válság előtti helyzet (a 2000-es évek eleje) teljes mértékben megfelel a négyes felosztásnak. Ezt a mintázatot az adókon és transzfereken keresztüli újraelosztás mértékével és a hatékonyság különbségével magyarázom, ami az északi, az angolszász, a kontinentális és déli országok között jelentősen eltér: mind az északi, mind a kontinentális országok átlag felett helyezkednek el a szegénység elkerülésének valószínűségét tekintve, míg az összes angolszász és mediterrán ország alatta. Hatékonyság tekintetében jól teljesítettek az északiak és az angolszász országok, míg alacsony hatékonysággal működtek a kontinentális és déli országok. A 14. ábrát átalakítva a 15. ábra szerinti tipológiát kapjuk.

Sapir [2005] vizsgálja a hatékonyság és a méltányosság közötti, válság előtti trade-off-ot. Az északi és a mediterrán országok tulajdonképpen nem szembesültek a trade-offal. Az északiak irigylésre méltó helyet foglaltak el: a modell hatékony és méltányos volt egyszerre. Ezzel szemben a mediterrán országok jóléti rendszere sem a hatékonyságot, sem a méltányosságot nem biztosította. Velük szemben az angolszász és a kontinentális országok a következőképpen szembesültek a hatékonyság és a méltányosság közti trade-offal: az angolszász országoknak hatékony, de nem méltányos, a kontinentális országoknak méltányos, de nem hatékony modellje volt.

⁶⁵ Ascoli – Pavolini [2000] (idézi Garcés et al. [2002] 202. o.) ugyanezt a négy típust két másik dimenzió szerint is el tudta különíteni: a két dimenzió a közösségi jólét kultúrája (szolidaritás vagy szubszidiaritás) és a szolgáltató szektor szerepe (bevonása vagy be nem vonása az állami politikaalkotásba). E szerint a szolidaritás kultúrája és a szolgáltató szektor be nem vonása jellemzi az angolszász országokat, a szolidaritás mellett a szolgáltató szektor bevonása jellemzi a skandináv államokat. A szubszidiaritás és a szolgáltató szektor be nem vonása a mediterrán államok jellemzője, míg a szubszidiaritás és a szolgáltató szektor bevonása a kontinentális országokat jellemzi.

⁶⁶ A szegénység fenyegetését az $1 - \text{szegénységi ráta}$ mennyiséggel mérjük, ahol a szegénységi ráta a mediánjövedelem 60%-a alatt élők aránya a népességben belül.

Foglalkoztatási ráták és a szegénység elkerülésének valószínűsége a 2000-es évek elején



Forrás: Sapir, A. [2005]: Globalization and the Reform of European Social Models. Bruegel Policy Contribution, letölthető: http://aei.pitt.edu/8389/01/BPC2005_SocialMod.pdf, letöltés ideje: 2009. augusztus 28., 8. o.

A négy modell tipológiája

		HATÉKONYSÁG	
		Alacsony	Magas
MÉLTÁNYOSSÁG	Magas	Kontinentális	Északi
	Alacsony	Mediterrán	Angolszász

Forrás: Sapir, A. [2005]: Globalization and the Reform of European Social Models. Bruegel Policy Contribution, letölthető: http://aei.pitt.edu/8389/01/BPC2005_SocialMod.pdf, letöltés ideje: 2009. augusztus 28., 9. o.

A 15. ábra emellett a modellek fenntarthatóságát is mutathatja. Azok a modellek, amelyek nem hatékonyak, egyszerűen nem fenntarthatóak, a költségvetés kiadási és bevételi oldala közti, a globalizációból, a technológiai változásból és a népesség elöregedéséből következő egyre növekvő feszültség miatt. Számos jele van annak, hogy a legkevésbé hatékony kontinentális és mediterrán országok több fenntarthatósági korláttal is szembesülnek, szembesültek. Az egyik ilyen az államadósság szintje a GDP-hez viszonyítva, mely sokkal magasabb volt a kontinentális (79%) és a mediterrán (81%) országokban, mint az

angolszász (36%) és az északi (49%) országokban. Másrészt azok a modellek, amelyek nem méltányosak, tökéletesen fenntarthatóak lehetnek, ha hatékonyak. Ennek oka az, hogy egy szociális modell méltányossága egy életképes politikai választást tükröz (*Sapir* [2005]).

Ez azt sugallja, hogy mind az északi, mind az angelszász modellek fenntarthatóak (voltak), míg a kontinentális és mediterrán modellek nem, és megreformálásra szorulnak a hatékonyság növelése érdekében, a munka és a növekedés ellenősztonzóinak csökkentésével⁶⁷. Ugyanakkor a priori nincs okunk azt feltételezni, hogy az ilyen reformok kéz a kézben járnak a méltányosság változásaival. Ahogy azt látni fogjuk, teljes mértékben lehetséges (és a valóságban be is következett), hogy a kontinentális modell hasonlónak válik az északihoz, a mediterrán pedig az angelszászhoz. Mégis, nem lehet elvetni azt a lehetőséget sem, hogy a reform változást okozhat a méltányosságban, ha a korábbi politikai egyensúlyt érinti a hatékonyság felé történő elmozdulás.

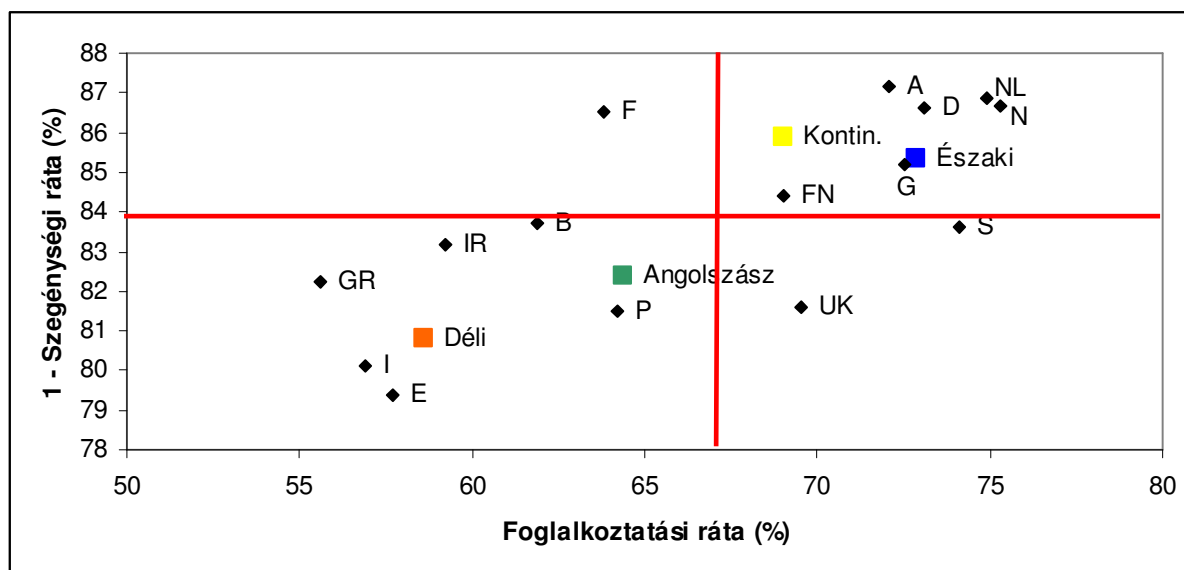
A 16. ábrán látható az aktuális hatékonyság/méltányosság koordinátarendszer. Erről leolvasható, hogy míg az országok többsége megtartotta korábbi pozícióját (vö. a 14. ábrával), néhány jelentősen elmozdult a korábbi relatív helyzethez képest (Portugália, mely átkerült abba a negyedbe, amelybe várnánk, hogy tartozik; Németország, Ausztria, Hollandia

⁶⁷ Több makroökonómiai modell és empirikus kutatás is vizsgálta a gazdasági növekedés, a szociális védelem és a jövedelmi egyenlőtlenségek kapcsolatát. Az egyenlőség ellen érvelők leggyakrabban az egalitáris társadalmak kevesebb megtakarításával támasztják alá állításukat, mely lassítja a növekedést. Emellett minél nagyobb a foglalkoztatási csoportok közötti jövedelmkülönbség, annál többen igyekeznek olyan képzettségek megszerzésére, amelyekkel magas bérű állásokat tölthetnek be. Az egyenlőség melletti érvként hozható fel ugyanakkor, hogy nagy egyenlőtlenség esetén a szegényebbek nem képesek befektetni, elsősorban az emberi tőkébe, ami negatív hatással van a növekedésre. Politikai oldalról egy egyenlőtlen társadalomban sok lehet a növekedéshez szükséges gazdasági reformok ellenérdekeltje, ráadásul egy ilyen társadalomban valószínű a politikai, társadalmi feszültség. A magas szintű szociális védelem eltántoríthat mind a megtakarítástól, mind a munkavállalástól, ami káros a növekedésre. Az erős szociális védelem erősebb társadalmi kohézióhoz vezet, amiben könnyebb nehéz politikai, gazdasági döntéseket meghozni, nem esnek ki társadalmi csoportok a munkapiaci részvétel lehetőségéből, ami növeli a gazdasági potenciált (*Farkas* [2009a]). A magas szintű egyenlőség ugyanakkor erősen korrelál a társadalmi bizalommal, amely viszont csökkenti a tranzakciós költségeket (*Rothstein – Uslaner* [2005]). *North et al.* [2009] amellet érvelnek, hogy a közkiadások jó részéből közjavakat kínálnak, melyek szükségesek a gazdasági növekedéshez, ám a piac nem kínálja azokat. Ráadásul a szociális kiadásokat egy olyan biztosításként is felfoghatjuk, mely az egyéni kockázatokat csökkentve hozzájárul az innovációhoz és a termelékenységhez. Így nincs korreláció a kiadási szintek és a gazdasági teljesítmény között (*Steinmo* [2010]). *Aronjo et al.* [2001] az elmúlt évtized 24 tanulmánya, valamint saját kutatásuk alapján kijelentik, hogy nem lehet eldönteni, hogy létezik-e trade-off a növekedés és a szociális védelem, egyenlőség között, vagy az utóbbiak éppen elősegítik az előbbi. Összességében tehát arra a következtetésre jutnak, mint *Sapir* [2005]: különböző intézményi megoldások is lehetnek gazdaságilag sikeresek.

átkerültek a jobb felső negyedbe; Írország átkerült a bal alsó negyedbe). Az is látszik továbbá az ábrából, hogy az északi és a déli modellek voltak azok, melyek megtartották korábbi pozíciójukat: az előbbi továbbra is mind hatékony, mind méltányos, míg az utóbbira egyik tulajdonság sem jellemző. Ennél érdekesebb viszont a maradék két típus: az **angolszász országok** helyzete egyértelműen romlott, **átkerültek a déli országok mellé** (igaz, még kevésbé kedvezőtlen a helyzet mindkét dimenzió tekintetében). A **kontinentális országok** pedig **az északiakhoz közeledtek**, bár még nem teljesen léptek át a legkedvezőbb kombinációjú cellába. Csak a hatékonyság dimenzióját tekintve a két típus (**az angolszász és a kontinentális**) **megközelítette egymást**, sőt, fel is cserélődött: a kontinentális országok hatékonyabbnak bizonyulnak az angolszász országoknál. Figyelemre méltó ezen kívül az, hogy az egyes típusokon belül sokkal nagyobb, a típusok között pedig sokkal kisebb az országok szóródása, mint korábban.

16. ábra

Foglalkoztatási ráták és a szegénység elkerülésének valószínűsége a 2000-es évek végén, a 2010-es évek elején



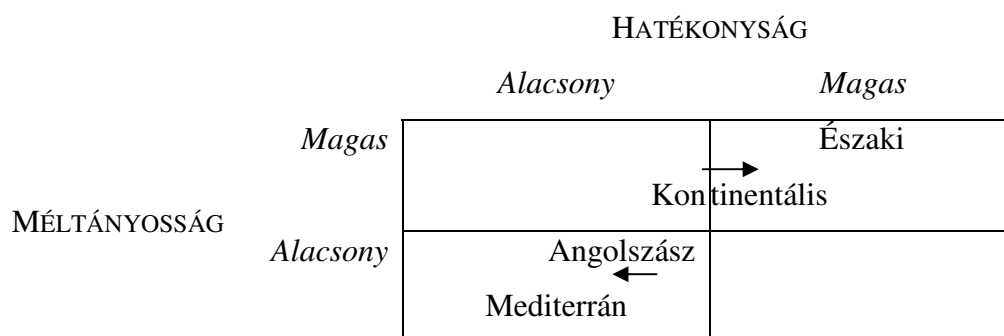
Forrás: OECD [2012a]: OECD Social Expenditure Database (SOCX) / Social and Welfare Statistics / Social Protection / Income distribution – Poverty, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, valamint Eurostat [2012a]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (labour) / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Employment - LFS adjusted series (lfsi_employ) / Employment (main characteristics and rates) - Annual averages (lfsi_employ_a), letöltés ideje: 2012. június 4. alapján saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: I = Olaszország, GR = Görögország, E = Spanyolország, B = Belgium, G = Németország, F = Franciaország, A = Ausztria, FN = Finnország, S = Svédország, D = Dánia, NL = Hollandia, UK = Nagy-Britannia, P = Portugália, IR = Írország, Kontin. = Kontinentális típus, Északi = Északi típus, Déli = Déli típus, Angolszász = Angolszász típus.

Érdeemes lehet tehát újragondolni a korábbi tipológiát a hatékonyság-méltányosság dimenziók mentén, azzal a megkötéssel, hogy az imént bemutatott változásokban valószínűleg nagy szerepe van a gazdasági válságnak, s mint ilyen, elképzelhető, hogy csak átmeneti lesz⁶⁸. Ennek alapján a négy modellt a 17. ábrán összegeztem.

17. ábra

A tipológia újragondolása



Megjegyzés: A nyilak iránya az elmozdulás irányát, míg relatív nagysága az elmozdulás relatív mértékét mutatja.

3.7. A tipológia újragondolásának egy másik lehetséges iránya

A változásokat ugyanakkor kétféleképpen is értelmezhetjük. Az egyik lehetőség a fenti, azaz feltételezzük, hogy a korábbi tipológia továbbra is érvényes, csupán a típusok változtak idő közben. Ám létezik egy másik lehetséges magyarázat is: a típusok határai fellazultak, már nem érvényesek – vagy csak részben érvényesek – a korábbi típusok, és a fenti hatékonyság-méltányosság koordinátarendszerben más csoportosításban érdemes az országokról gondolkodni. Ez annál is inkább feltételezhető, mert egy újracsoportosítás növelheti a csoportokon belüli homogenitást és a csoportok közötti heterogenitást⁶⁹.

A fenti négyes tipológia eredendően a társadalombiztosítási politikák kvalitatív tanulmányozásán alapult, de a tipológia érvényességét számos szerző⁷⁰ igazolta kvantitatív elemzéssel is, az 1980-as és az 1990-es évekre például *Saint-Arnaud és Bernard* [2003a] és

⁶⁸ A válság hatását kiküszöbölendő, a vizsgálatokat elvégeztem a válságot megelőző időszak adataival is, melynek eredményeit a következő alfejezet végén ismertetem.

⁶⁹ Ahogy korábban is említettem, az egyes típusokon belül sokkal nagyobb, a típusok között pedig sokkal kisebb az országok szóródása, mint egy évtizeddel korábban, ami azt jelenti, hogy a csoporton belüli heterogenitás és a csoportok közötti homogenitás nőtt.

⁷⁰ Lásd például *Obinger – Wagschal* [2001], illetve a 2.2. fejezetet.

[2003b]. A szerzőpáros a szociális helyzetet, a közpolitikát és az állampolgári aktivitást reprezentáló változókkal végzett klaszterelemzést, hogy igazolja a korábbi kvalitatív tipológiát, majd a jóléti rezsimek „ellenállóképességét”, azaz hosszú távú fennmaradásukat. A modell stabilnak bizonyult, az elemzést a változók összességére, valamint a három csoportra külön-külön elvégezve ugyanazt a tipológiát eredményezte.

A vizsgálatokat megismételve újabb adatokra választ kaphatunk a fenti kérdésre: ***érvényes-e még egyáltalán a négyes tipológia? Ugyanazon országok tartoznak-e még egy típusba?*** Ennek eldöntéséhez a hierarchikus klaszteranalízis⁷¹ a legmegfelelőbb kvantitatív vizsgálati eszköz, mert lehetővé teszi a több változó szerint hasonló országok csoportosítását. Ez a módszer lehet összevonáson alapuló, amikor eleinte minden eset egy-egy klasztert alkot, és az egyes lépésekben mindig a legközelebbi klasztereket vonjuk össze, illetve lehet felosztáson alapuló is, amelyben kezdetben minden elem egyetlen klaszterbe tartozik, és ezt addig osztjuk, míg végül minden egység külön klaszterbe nem tartozik.

Kiindulásként ugyanazt a 20 országot és ugyanazon változókat használtam, mint a *Saint-Arnaud – Bernard* [2003] szerzőpáros, az eredmények összehasonlíthatósága végett⁷². A változókat az eltérő nagyságrendű skálák miatt standardizáltam⁷³. Összevonáson alapuló klaszterelemzést végeztem, és az analízis módszerei közül az empirikusan legmegbízhatóbbnak bizonyult és leginkább használt Ward-eljárást használtam, mely a klaszterek hasonlóságát az euklideszi távolság négyzetével méri, és a klaszteren belül

⁷¹ Felmerülhet a változók kiválasztásának problémája, melyben a főkomponens-analízis lehetne segítségünkre. Azonban a szakirodalom (lásd például *Barrett – Kline* [1981], *Comfrey – Lee* [1992]) szerint a főkomponens-analízis elvégzéséhez legalább 50-es mintanagyság kellene (és még ez is gyenge mintának számít), amely a dolgozat tárgyát képező államok számából adódóan nem áll fenn.

⁷² A változók közül kizártam azt, amelyik nagyon erős (0,9-nél magasabb) korrelációt mutatott egy másikkal (a női részvételi hányad és részvételi hányad korrelációja 1%-on 0,976), hiszen ebben az esetben egy adott tényező dupla súllyal kerülne be az analízisbe. Továbbá néhány ország esetén fellépő adathiány miatt kénytelen voltam kihagyni az állami kiadások %-aként meghatározott állami támogatások, valamint az állami beruházások változóit, az állam által felnőttképzésre költött, GDP %-ában kifejezett összegek változóját, valamint az 1000 főre jutó napilapolvasást és a családi segélyekről alkotott első törvény óta eltelt évek számát tartalmazó változókat. Mivel azonban *Saint-Arnaud – Bernard* [2003a] és [2003b] bebizonyította a modell robusztusságát bármely véletlenszerűen kihagyott változó esetén, a végeredményt e redukció nem befolyásolja. A megmaradó változókat (30 db) lásd az 1. sz. melléklet táblázatában. A táblázat tartalmazza az összes változót az eredeti modellből, dőlttel szedve pedig a jelen elemzésbe bevont változókat.

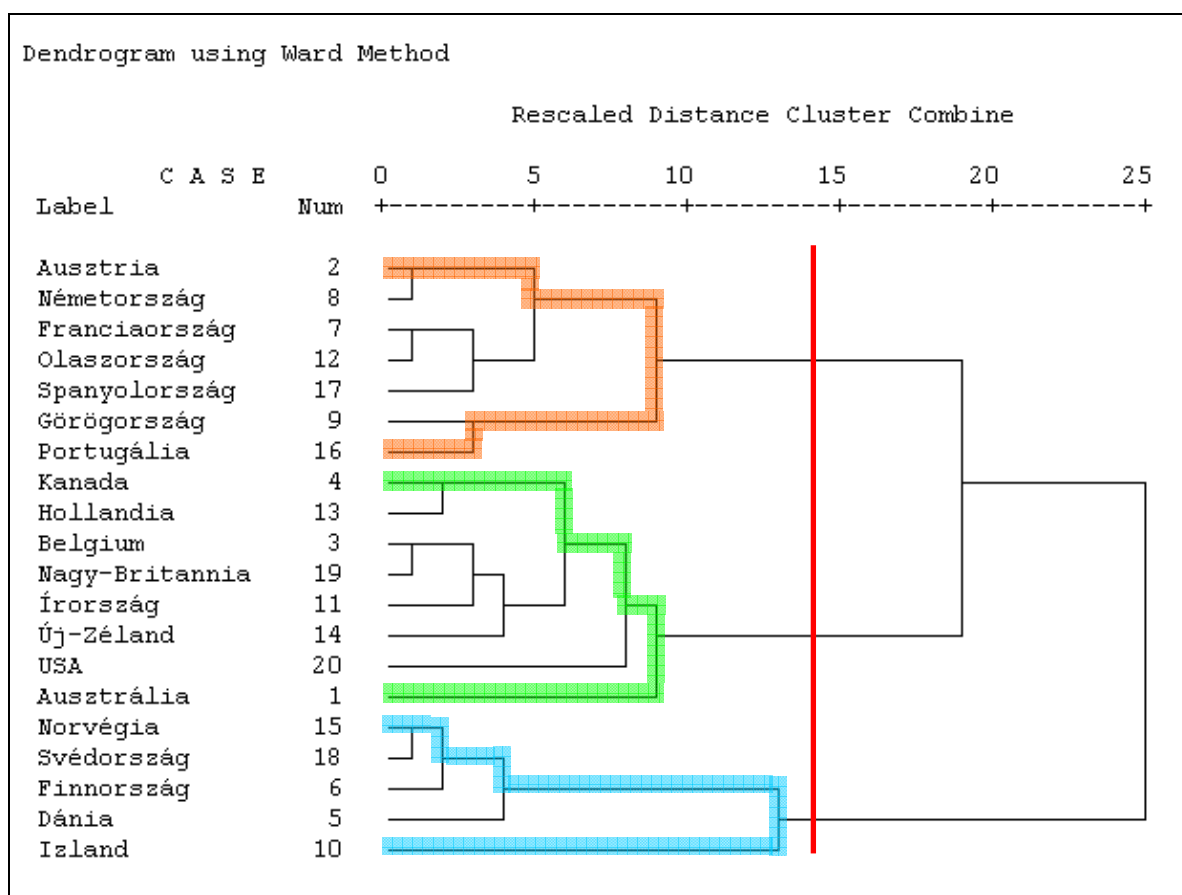
⁷³ A standardizálás során a Z-értékeket használtam: $Z = \frac{x - \mu}{\sigma}$.

minimalizálja e mértéket, így maximalizálja a klaszterek homogenitását (*Sajtos – Mitev [2007]*).

A hierarchikus klaszteranalízisben nincsenek abszolút érvényű szabályok arra vonatkozóan, hogy hány klaszternél álljon meg az összevonás. Ehelyett hüvelykujjszabályok alapján szokás dönteni. Meghatározhatjuk a klaszterek számát elméleti/gyakorlati megfontolások alapján, illetve az összevonási séma alapján, mégpedig ott állunk meg, ahol a koefficiens értéke hirtelen emelkedik (avagy ahol a koefficiensek klaszterek számának függvényében történő ábrázolásában éles törés [könyök] található). Figyelembe kell venni továbbá, hogy a kevés elemszámú klaszternek csak indokolt esetben van értelme.

18. ábra

A hierarchikus klaszteranalízis dendrogramja (20 ország, 30 változó)



Mivel a koefficiensek ebben az esetben nem adnak támpontot arra, hogy hol álljunk meg az összevonásban (ld. 4. és 5. sz. melléklet), a korábbiakban ismertetett elméleti megfontolások alapján 3-4-5 klasztert kerestem. A 18. ábrán látható dendrogramról

leolvasható az így kialakult klaszterek köre. Érdekes megállni a 16. lépés után, mikor 3 klaszter jött létre (ha korábban állnánk meg, egy vagy több egyelemű klaszter is kialakulna). A három klaszter közül az egyik teljes mértékben megfelel a szociáldemokrata típusnak (Norvégia, Svédország, Finnország, Dánia, Izland). A másik kettő azonban nem egészen felel meg az esping-anderseni klasszifikáció maradék két típusának. ***Az állami-korporativista csoportból kikerült Hollandia és Belgium, és átkerült a liberális csoportba***⁷⁴. Így az előbbiben maradt Ausztria, Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Portugália és Görögország, az utóbbiban pedig Kanada, Hollandia, Belgium, Nagy-Britannia, Írország, Új-Zéland, az Egyesült Államok és Ausztrália szerepel.

A három így kialakított klaszter átlagos jellemzőit tartalmazza az 1. sz. melléklet táblázata. A 3. sz. mellékletben a legalább 5%-on szignifikáns eltérő típusátlatok szerepelnek (független mintás t-próba alapján), ezek azok a változók, amelyek mentén a klaszterek elkülönülnek. Ezek alapján a három klaszter jellemzői a következők:

- Északi típus: Az állami fogyasztási kiadások szignifikánsan ebben a csoportban a legmagasabbak, csakúgy, mint az oktatási kiadások, amelyeket átlagosan a legmagasabb jövedelemadókból finanszíroznak. Ezek hozzájárulnak ahhoz, hogy az északi országok a legmagasabb állami bevételekhez jussanak. Ezen országok munkapiacai a másik két csoporthoz képest hatékonyan működnek, a munkanélküliség és különösen a hosszú távú munkanélküliség itt a legalacsonyabb, a részvételi hányad (mind a teljes, mind a női) itt a legmagasabb. Az állami foglalkoztatás közel kétszerese a másik két típusénak, és a K+F szektorban dolgozók is itt mutatnak

⁷⁴ A 2. sz. melléklet tartalmazza azon változókat, melyek alapján e két ország szignifikánsan eltér állami-korporativista társaitól. Az eltérések iránya döntő többségében alátámasztja a liberális csoporthoz való sorolásukat. Hollandiát a korábbi vizsgálatok egy részében is hibrid európai (*Obinger – Wagschal* [2001]) vagy nem definiált csoportba (*Ragin* [1994]) sorolták, néhányan az északi (például *Gough et al.* [1995], *Gough* [2001]) típushoz tartozónak ítélték, de legtöbbször konzervatívák közé helyezték (például *Bambra* [2005b]). Vizsgálatunkból tehát úgy tűnik, hogy Hollandia hatékonyság tekintetében elmozdult a liberális államok felé (ezt alátámasztják a kedvezőbb munkapiaci helyzet, a GDP növekedésének mutatói), viszont az északiakra jellemző univerzalisztikus jóléti rendszer nélkül. Ebben az 1990-es években elkezdődő fokozatos reformlépéseknek van szerepe (például minimálbércsökkentés, a juttatások enyhe csökkentése és a hozzájárítás feltételeinek szigorítása, a munkapiac rugalmasabbá tétele a részmunkaidős foglalkoztatás megkönnyítésével stb.) (a reformokról részletesen ír többek között *Visser – Hemerijck* [1997], *Yerkes – van der Veen* [2011]). Belgium esetén jóval egységesebb képet mutatnak a korábbi vizsgálatok, bár *Obinger-Wagschal* [2001] a hibrid európai csoporthoz tartozónak véli, a legtöbbször (például *Bambra* [2005b]) konzervatívnak ítéli. Ennél az országnál is megfigyelhető a kontinentális országokénál kedvezőbb makrogazdasági pozíció szűkebb társadalombiztosítással.

szignifikánsan a legmagasabb arányt. A gyermekhalandóság a legalacsonyabb, míg a termékenység a legmagasabb ezekben az országokban. A politikai részvétel (állampolgári aktivitás) változói is mind itt a legmagasabbak (mind a bizalom szintje, mind a napilapolvasás, mind a szakszervezeti tagság).

- Új konzervatív típus (a korábbi konzervatív országok, kivéve Hollandiát és Belgiumot): Ezen államokban a legalacsonyabb az állam fogyasztási kiadása, az egészségügyi kiadások, az oktatási kiadások, illetve a jövedelemadó. Viszont mind a munkáltató, mind a munkavállaló által fizetett járulékok itt a legmagasabbak. Itt jut a legtöbb orvos egy főre. A munkanélküliség (és a hosszú távú munkanélküliség) itt a legmagasabb, ezzel párhuzamosan a részvételi hányad (a teljes és a női is) itt a legalacsonyabb. Ugyanez igaz az állami foglalkoztatásra, illetve a termékenységre is, amely szintén ezen országokban a legalacsonyabb. A politikai részvétel (állampolgári aktivitás) változói is mind itt a legalacsonyabbak (mind a bizalom szintje, mind a napilapolvasás, mind a szakszervezeti tagság).
- Új liberális típus (az angolszász országok kiegészülve Belgiummal és Hollandiával): Ezekben az államokban a legkisebb az állami bevételek GDP-hez viszonyított aránya, illetve a munkáltató által fizetendő társadalombiztosítási járulék. Itt a legkevesebb az egy főre jutó orvosok száma és a legmagasabb a gyermekhalandóság. Ezen országokban dolgoznak a legkevesebben a K+F szektorban.

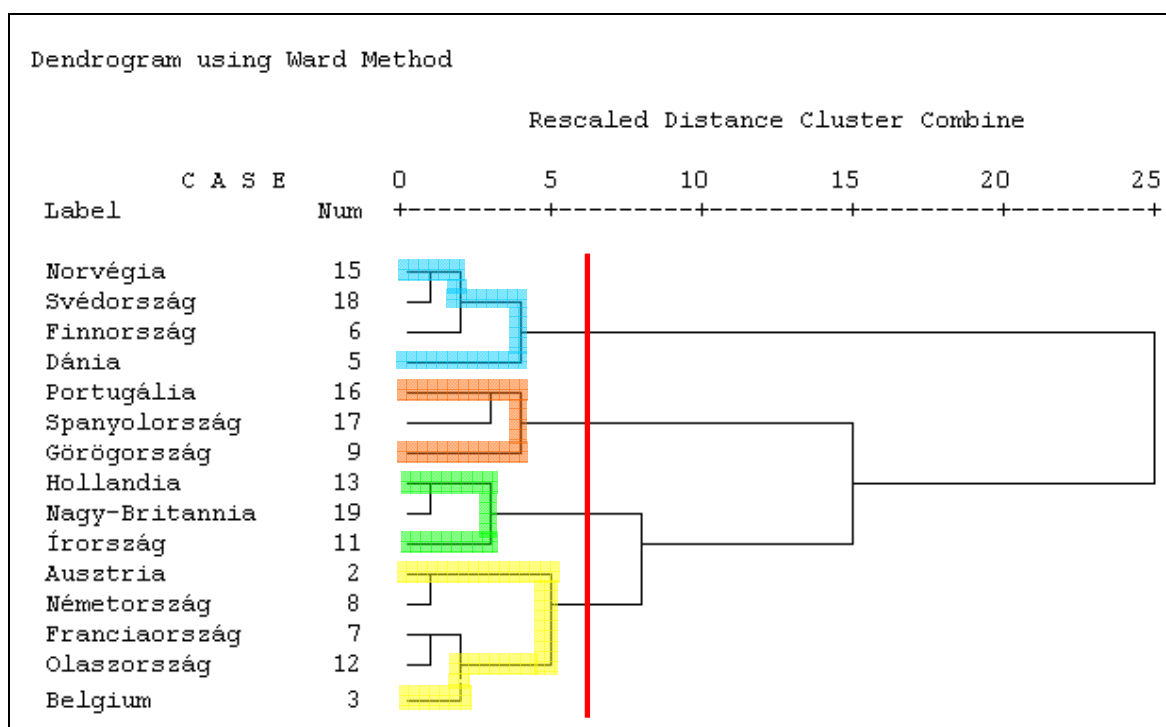
Ahhoz, hogy a klaszterelemzés eredményeit felhasználhassam az eredeti klasszifikáció újragondolásához, egy második analízist is elvégeztem. A második klaszteranalízisben 20 ország közül kizártam az Európán kívülieket, mivel dolgozatom tárgyát az európai jóléti államok képezik, és méltányosság-hatékonyság koordinátarendszerben is ezek szerepeltek. Kizártam még ezen kívül Izlandot is, mivel ez az ország az eredeti problémafelvetésben szintén nem szerepelt. Az elemzésben ugyanazon változókat használtam, mint az előző esetben⁷⁵.

⁷⁵ Ismét ki kellett zárni a női részvételi hányadot (a részvételi hányad és a női részvételi hányad korrelációja 1%-on 0,974), de az adatok európai államok esetén való szélesebb körű rendelkezésre állása miatt adathiány okán csak az állam által felnőttképzésre költött, GDP %-ában kifejezett összegek változóját, valamint az 1000 főre jutó napilapolvasást tartalmazó változókat kellett kizárnom. A megmaradó változókat (33 db) lásd a 6. sz. melléklet táblázatában. A táblázat tartalmazza az összes változót az eredeti modellből, dőlttel szedve pedig a jelen elemzésbe bevont változókat.

Az összevonási séma koefficiensei ebben az esetben sem adnak világos támpontot arra vonatkozóan, hogy mikor álljunk meg a klaszterek összevonásával (ld. 9. és 10. sz. melléklet), ezért az elméleti megfontolások alapján ismét 3-4-5 klasztert kerestem. A 19. ábrán látható dendrogramról leolvasható az így kialakult klaszterek köre. Érdekes megállni a 11. lépés után, mikor 4 klaszter jött létre (ha korábban állnánk meg, elméletileg nehezen alátámasztható 2-3 elemű klaszterek is kialakulnának). Amennyiben egy lépéssel tovább mennénk, úgy három klasztert kapnánk, amelyben érdekes módon *a kontinentális* (kiegészülve Olaszországgal) és *az angolszász típus* államai *szerepelnének egy klaszterben*. Azt látjuk tehát, hogy e két típus az előző egyszerű méltányosság-hatékonyság modellben kimutatott *közeledése a változók szélesebb körét vizsgálva is létezik*.

19. ábra

A hierarchikus klaszteranalízis dendrogramja (15 ország, 33 változó)



Továbbra is megmarad azonban a kérdés, hogy ez az országok típusok közötti átrendeződésének vagy a teljes típusok közeledésének tudható-e be. Erre akkor tudunk válaszolni, ha a méltányosság-hatékonyság koordinátarendszert az újraalkotott négy típus esetén ismételten felrajzoljuk. Előbb azonban érdemes a négy, újonnan kialakult típus jellemzőit megismerni.

Az újraalkotott négy klaszter közül az egyik teljes mértékben megfelel az északi típusnak (Norvégia, Svédország, Finnország és Dánia részvételével). A déli típusból kikerült **Olaszország** (így benne maradt Portugália, Spanyolország és Görögország), és **átkerült a kontinentális típusba** (Ausztria, Németország, Franciaország és Belgium mellé). Végül az **angolszász típusba átkerült Hollandia** a kontinentálisból (Nagy-Britannia és Írország mellé)⁷⁶.

A négy így kialakított klaszter átlagos jellemzőit tartalmazza az 6. sz. melléklet táblázata. A 8. sz. melléklet táblázatában a legalább 5%-on szignifikáns eltérő típusátlagok szerepelnek (független mintás t-próba alapján), ezek ismét azok a változók, amelyek mentén a klaszterek elkülönülnek. Ezek alapján a négy klaszter jellemzői a következők:

- Északi típus (Norvégia, Svédország, Finnország és Dánia): Az állami fogyasztási kiadások ismét szignifikánsan ebben a csoportban bizonyultak a legmagasabbaknak, csakúgy, mint a társadalombiztosítási és az oktatási kiadások. Újra megállapíthatjuk, hogy ezeket átlagosan a legmagasabb jövedelemadókból finanszírozzák, ami hozzájárul ahhoz, hogy az északi országok a legmagasabb állami bevételekhez jussanak. Az állami kamatfizetési kötelezettség ezen államokban a legalacsonyabb. Szintén megerősítést nyert, hogy ezen országok munkapiacai a másik három csoporthoz képest hatékonyan működnek, a munkanélküliség és különösen a hosszú távú munkanélküliség itt a legalacsonyabb, a részvételi hányad (mind a teljes, mind a női) pedig itt a legmagasabb. Az állami foglalkoztatás mintegy kétszerese a másik három típusénak, és a K+F szektorban dolgozók is itt mutatnak szignifikánsan a legmagasabb arányt. Ismét szignifikáns eltérés mutatkozik a politikai részvétel (állampolgári aktivitás) változóiban, mindegyik itt a legmagasabb (mind a bizalom szintje, mind a napilapolvasás, mind a szakszervezeti tagság).
- Új kontinentális típus (Ausztria, Németország, Franciaország, Belgium és Olaszország): Ezen államokban a legalacsonyabb az állam fogyasztási kiadása, viszont

⁷⁶ A 7. sz. melléklet tartalmazza azon változókat, melyek alapján e két ország szignifikánsan eltér az eredeti csoportjuk tagjaitól. Az eltérések iránya döntő többségében alátámasztja az átsorolásukat. A Hollandia átsorolása mögötti tényezőkről lásd a 74. lábjegyzetet. Olaszországban az 1990-es évektől kezdve számos reformot vittek véghez a jóléti rendszerben: a nyugdíjrendszer jövedelemalapúból befizetésalapúvá vált, némileg fékezve a nyugdíjkiadások gyorsuló növekedését, majd a magánnyugdíjrendszert integrálták az állami rendszerbe; átalakították az egészségügyi rendszert és a szociális segélyezés rendszerét, mindkettőt a költségtakarékosság jegyében; a 2000-es években pedig a munkapiac, majd a válság kitörését követően az oktatási rendszer reformjára is sor került (az olasz jóléti reformokról bővebben lásd: Maino – Neri [2011]). Mindezen lépések eredményeképpen Olaszország inkább a kontinentális országok jegyeit kezdte mutatni.

a társadalombiztosítási kiadások magasak. Ezeket a legmagasabb munkáltatói és munkavállalói járulékokból finanszírozzák. Ezt viszont megnehezíti az átlagosan legalacsonyabb munkapiaci részvételi hányad (mind a teljes, mint a női). A politikai részvétel (állampolgári aktivitás – a bizalom szintje, a napilapolvasás, a szakszervezeti tagság) változói viszonylag alacsonyak.

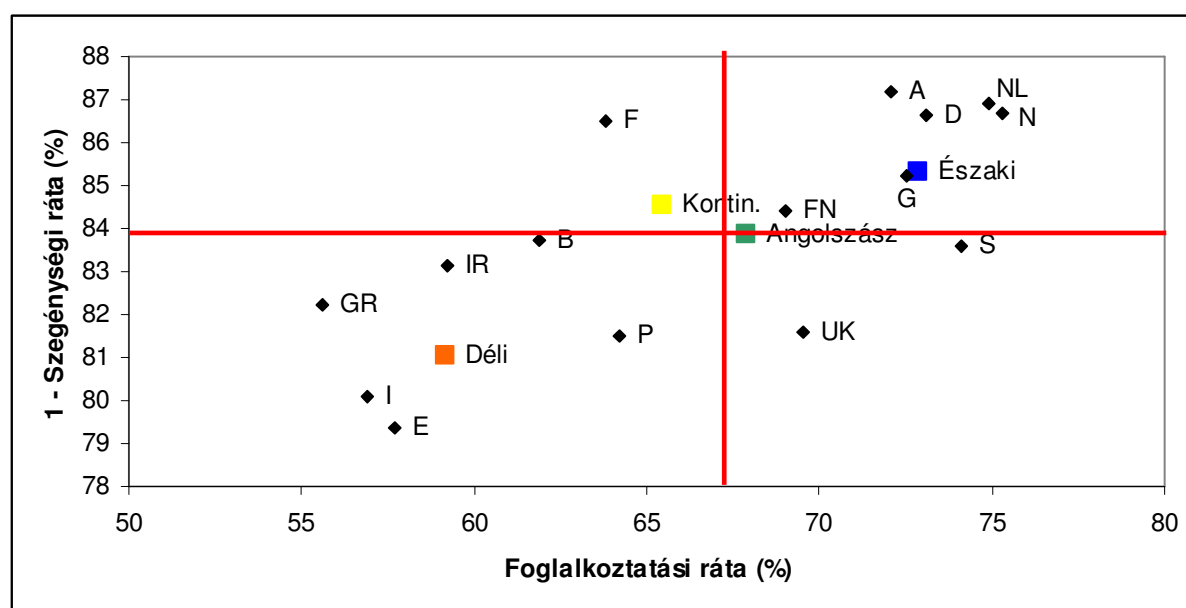
- Új déli típus (Portugália, Spanyolország és Görögország): Itt a legmagasabb az állami támogatások, illetve az állami kamatfizetés aránya, viszont a társadalombiztosítási kiadások viszonylag alacsonyak. Ezen országokban a legalacsonyabbak a jövedelemadó-ráták, legmagasabbak viszont a munkáltatói járulékok. Az állami bevételek szignifikánsan alacsonyabbak a GDP-hez mérten a többi típus országaihoz képest. E jellemzők következtében a déli országok költségvetései egyensúlyproblémákkal küzdenek. E típus országai rendelkeznek a legkevésbé hatékony munkapiacokkal: a legmagasabb munkanélküliséget és hosszú távú munkanélküliséget mutatják. Az állami foglalkoztatás itt a legalacsonyabb, illetve a K+F szektorban foglalkoztatottak aránya is viszonylag alacsony. A termékenység is szignifikánsan itt a legalacsonyabb. A politikai részvétel, állampolgári aktivitás változói még a kontinentális országokénál is alacsonyabb szintet mutatnak (mind a részvételi arány a választásokon, mind a bizalom szintje, mind a napilapolvasás, mind a szakszervezeti tagság).
- Új angolszász típus (Nagy-Britannia, Írország, Hollandia): Ezen országok rendelkeznek a legalacsonyabb társadalombiztosítási kiadásokkal, a legmagasabb egészségügyi kiadásokkal, viszonylag magas beruházási szinttel és viszonylag alacsony állami bevételekkel. Itt a legalacsonyabb a munkáltatók által fizetett társadalombiztosítási járulék. Viszonylag magas az ebbe a típusba tartozó országokban a munkapiaci részvételi hányad (a nők esetén is), viszont a K+F szektorban dolgozók aránya itt a legalacsonyabb. A termékenység átlagosan itt a legmagasabb a négy típus közül.

Miután azonosítottuk az új klasztereket, térjünk vissza a hatékonyság-méltányosság kérdéséhez az egyes típusok esetén! A 20. ábrán láthatók az újracsoportosítás utáni országátlagok. Ezt az ábrát összevetve a 16. ábrával látható, hogy *az északi és a déli típus helyzete nem változott* (az előbbi ugyanazon országokat tartalmazza, mint az eredeti tipológia szerint), a *másik két típusé* viszont igen. Mindkettő megmaradt az eredeti sapiri negyedben, bár *mindkét dimenzió szerint közelebb kerültek egymáshoz* az egy évtizeddel ezelőtti

helyzethez képest (ld. 15. ábra). Ez arra utal, hogy **az országok újracsoportosítása releváns: Olaszország mára inkább a kontinentális típusú, míg Hollandia angolszász jellemzőket vett fel.** Ezzel együtt azonban még az újracsoportosítás után is tapasztalunk egyfajta elmozdulást e két típusnál: az angolszász típus relatíve alacsonyabb, míg a kontinentális típus relatíve magasabb szegénységi rátákkal rendelkezik, mint egy évtizede, a foglalkoztatás pedig az angolszász típus esetén csökkent, míg a kontinentális országokban nőtt.

20. ábra

Foglalkoztatási ráták és a szegénység elkerülésének valószínűsége a 2000-es évek végén, a 2010-es évek elején (új tipológia)



Forrás: OECD [2012a]: OECD Social Expenditure Database (SOCX) / Social and Welfare Statistics / Social Protection / Income distribution – Poverty, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, valamint Eurostat [2012a]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (labour) / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Employment - LFS adjusted series (lfsi_employ) / Employment (main characteristics and rates) - Annual averages (lfsi_employ_a), letöltés ideje: 2012. június 4. alapján saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: I = Olaszország, GR = Görögország, E = Spanyolország, B = Belgium, G = Németország, F = Franciaország, A = Ausztria, FN = Finnország, S = Svédország, D = Dánia, NL = Hollandia, UK = Nagy-Britannia, P = Portugália, IR = Írország, Körtin. = Kontinentális típus, Északi = Északi típus, Déli = Déli típus, Angolszász = Angolszász típus.

Ez alapján módosítva a hatékonyság-méltányosság mátrixot (21. ábra) világosan látszik, hogy **a kontinentális és az angolszász típus hatékonyság és méltányosság tekintetében is közeledett egymáshoz.** A **hatékonyság tekintetében** az újracsoportosítás előtt a kontinentális típus túl is szárnyalta az angolszász típust (ld. 16. ábra), ezen **tompított a két ország áthelyezése** (ld. 20. ábra). Ily módon az angolszász típus maradt a hatékonyabb, de a

különbség nem olyan mértékű, mint egy évtizede. **Méltányosság tekintetében viszont teljes mértékben az újracsoportosítás okozta a közeledést**, hiszen az eredeti klasszifikáció szerint a méltányosságbeli különbségek megmaradtak.

21. ábra

A tipológia második újragondolása

		HATÉKONYSÁG	
		Alacsony	Magas
MÉLTÁNYOSSÁG	Magas	Kontinentális	Északi
	Alacsony	Mediterrán	Angolszász

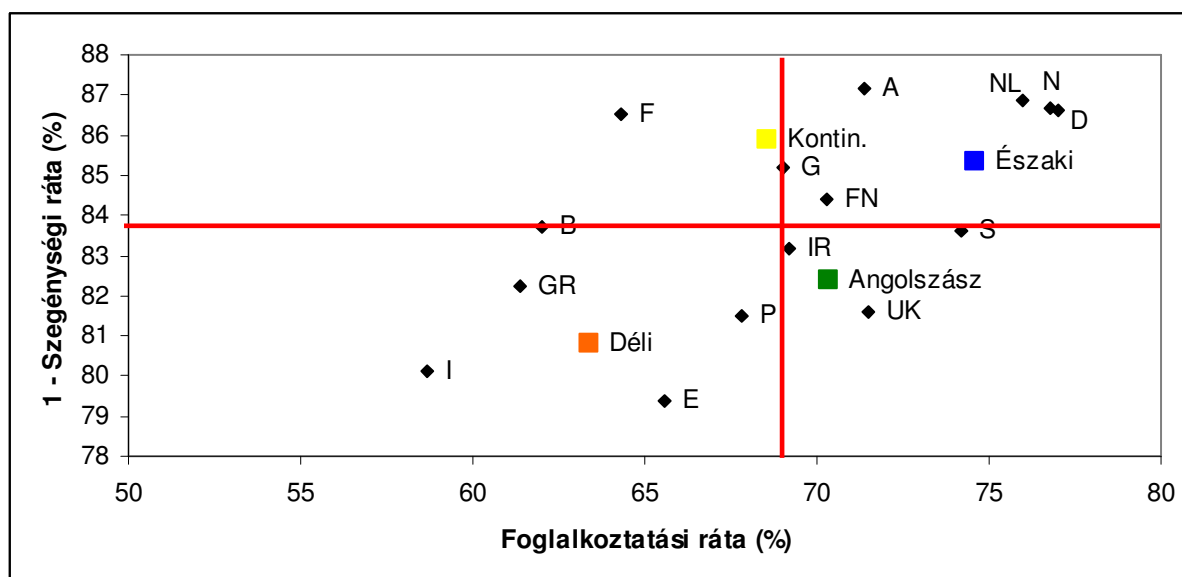
Megjegyzés: A nyilak iránya az elmozdulás irányát, míg relatív nagysága az elmozdulás relatív mértékét mutatja.

3.8. Tipológia a válság hatásának kiszűrésével

A fenti eredményeket nagymértékben befolyásolhatja a válság, így ezt a speciális – és vélhetően átmeneti – hatást érdemes kiszűrni, hogy a tartósabb tendenciákat felismerhessük. Ennek érdekében a korábban ismertetett elemzéseket elvégeztem a krízist megelőző (2007-es) adatokkal is. A kérdés az, hogy a válságtól függetlenül **érvényes-e még a négyes tipológia, és ugyanazon országok tartoznak-e még egy típusba.**

A 22. ábra tartalmazza az európai jóléti államok válság előtti hatékonyság/méltányossági mátrixának alapját képező foglalkoztatási és 1 – szegénységi ráták szerinti elhelyezkedését, amelyből világosan látszik, hogy a *sapiri* [2005] tipológia továbbra is érvényes, bár a kontinentális és az angolszász modellek esetén jelentős elmozdulást tapasztalhatunk a hatékonyság tekintetében. Ezt a 23. ábra foglalja össze. Tehát **a kontinentális modell esetén a hatékonyság javulása, míg az angolszász modell esetén annak romlása nem csupán a válság hatása, hanem tartósabb tendencia.**

Foglalkoztatási ráták és a szegénység elkerülésének valószínűsége 2007-ben



Forrás: OECD [2012a]: OECD Social Expenditure Database (SOCX) / Social and Welfare Statistics / Social Protection / Income distribution – Poverty, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, valamint Eurostat [2012a]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (labour) / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Employment - LFS adjusted series (lfsi_emp) / Employment (main characteristics and rates) - Annual averages (lfsi_emp_a), letöltés ideje: 2012. június 4. alapján saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: I = Olaszország, GR = Görögország, E = Spanyolország, B = Belgium, G = Németország, F = Franciaország, A = Ausztria, FN = Finnország, S = Svédország, D = Dánia, NL = Hollandia, UK = Nagy-Britannia, P = Portugália, IR = Írország, Kontin. = Kontinentális típus, Északi = Északi típus, Déli = Déli típus, Angolszász = Angolszász típus.

A négy modell tipológiája a válság előtt

		HATÉKONYSÁG	
		Alacsony	Magas
MÉLTÁNYOSSÁG	Magas	Kontinentális	Északi
	Alacsony	Mediterrán	Angolszász

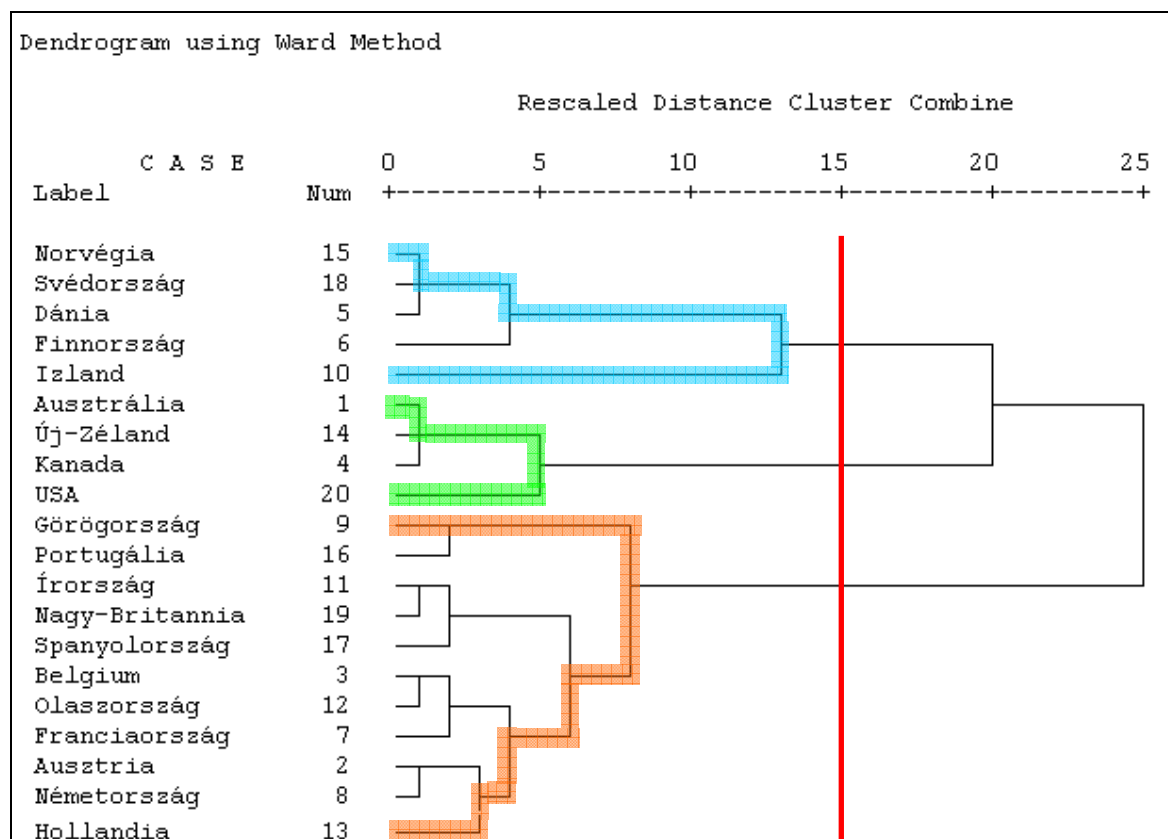
Megjegyzés: A nyilak iránya az elmozdulás irányát, míg relatív nagysága az elmozdulás relatív mértékét mutatja.

Ismét érdekes kérdés azonban az is, hogy az elmozdulást mennyiben befolyásolhatta az országok esetleges átrendeződése. Ennek megválaszolására újra klaszteranalízist végeztem. Először ezúttal is a korábban vizsgált 20 országot vontam be az elemzésbe, hogy a kapott eredményeket összevethessem *Saint-Arnaud és Bernard* [2003a] és

[2003b] eredményeivel. Ismét összevonáson alapuló hierarchikus klaszterelemzést végeztem standardizált adatokkal, Ward-módszerrel, ugyanazt a 30 változót használva, mint korábban⁷⁷.

24. ábra

A hierarchikus klaszteranalízis dendrogramja, a válság előtt (20 ország, 30 változó)



A koeficiensek ebben az esetben sem adnak támpontot arra, hogy hol álljunk meg az összevonásban (ld. 11. és 12. sz. melléklet), így ismét 3-4-5 klasztert kerestem. A 24. ábrán látható dendrogramról leolvasható az így kialakult klaszterek köre. Érdekes ismét megállni a 16. lépés után, mikor 3 klaszter jött létre (ha korábban állnánk meg, egy vagy több egyelemű klaszter is kialakulna). A három klaszter közül az egyik ismét teljes mértékben megfelel a szociáldemokrata típusnak (Norvégia, Svédország, Finnország, Dánia, Izland). A másik kettő azonban ezúttal sem egészen felel meg az esping-anderseni klasszifikáció maradék két típusának, és mutat némi eltérést a 2000-es évek végi – 2010-es évek eleji állapothoz képest is. Az esping-anderseni *liberális csoportból kikerült Nagy-Britannia és Írország, és átkerült*

⁷⁷ Az elemzésbe bevont változók a 13. sz. melléklet táblázatában dőlt betűvel szedve szerepelnek.

*az állami-korporativista csoportba*⁷⁸. Így az előbbiben maradt Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és az Egyesült Államok, az utóbbiban pedig Ausztria, Németország, Franciaország, Hollandia, Belgium, Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország, Nagy-Britannia és Írország szerepel.

A három így kialakított klaszter átlagos jellemzőit tartalmazza a 13. sz. melléklet táblázata. A 15. sz. mellékletben a legalább 5%-on szignifikáns eltérő típusátlagok szerepelnek (független mintás t-próba alapján), ezek azok a változók, amelyek mentén a klaszterek elkülönülnek. Ezek alapján a három klaszter jellemzői a következők:

- Szociáldemokrata típus: Az állami oktatási kiadások (és ezen belül a felnőttképzési kiadások) szignifikánsan ebben a csoportban a legmagasabbak, amelyeket átlagosan a legmagasabb jövedelemadókból finanszíroznak. Ezek hozzájárulnak ahhoz, hogy a szociáldemokrata országok a legmagasabb állami bevételekhez jussanak. Ezen országok munkapiacai a másik két csoporthoz képest hatékonyan működnek, a munkanélküliség itt a legalacsonyabb, a hosszú távú munkanélküliség is viszonylag alacsony, a részvételi hányad (mind a teljes, mind a női) itt a legmagasabb. Az állami foglalkoztatás közel kétszerese a másik két típusénak, és a K+F szektorban dolgozók is itt mutatnak szignifikánsan a legmagasabb arányt. A gyermekhalandóság a legalacsonyabb, míg a termékenység viszonylag magas ezekben az országokban. A politikai részvétel (állampolgári aktivitás) változói is szignifikánsan mind itt a legmagasabbak (mind a bizalom szintje, mind a napilapolvasás, mind a szakszervezeti tagság).
- Új konzervatív típus (a korábbi konzervatív országok, kiegészülve Nagy-Britanniával és Írországgal): Ezen államokban viszonylag magasak az állami kiadások, a legmagasabb a kamatfizetés és az egészségügyi kiadások. Ezeket a szignifikánsan legmagasabb jövedelemadókból és társadalombiztosítási hozzájárulásokból finanszírozzák. Az oktatási kiadások viszont itt a legalacsonyabbak. A

⁷⁸ Az országok eredeti besorolásának megfelelő csoportjától szignifikánsan eltérő változóértékeit a 14. sz. melléklet tartalmazza. Az eltérések iránya döntő többségében alátámasztja átsorolásukat. A két ország besorolása néhány szerzőnél szintén nem a klasszikus liberális csoportba történik (például *Ragin* [1994] a nem definiált, *Kangas* [1994] a radikális, *Obinger-Wagschal* [2001] a hibrid európai klaszterbe sorolja), a szakirodalom többsége viszont liberálisként kezeli mindkét országot (például *Bambra* [2005b], *Soede et al.* [2004], *Powell – Barrientos* [2004]). Az átsorolás valószínűleg arra vezethető vissza, amire már *Ebbinghaus* [1999] is rámutatott, miszerint az európai államok jelentősen eltérnek a tengerentúliaktól. Jelen vizsgálat szerint a két ország elsősorban az alacsonyabb társadalombiztosítási kiadásai, valamint a kedvezőtlenebb munkapiaci helyzetében tér el a többi liberális országtól és közelít a konzervatív csoporthoz.

munkanélküliség (és a hosszú távú munkanélküliség) itt a legmagasabb, ezzel párhuzamosan a részvételi hányad (a teljes és a női is) itt a legalacsonyabb. Ugyanez igaz a termékenységre is, amely szintén ezen országokban a legalacsonyabb. Az állami foglalkoztatottak és a K+F szektorban dolgozók viszonylag alacsony arányban vannak jelen a munkapiacra. A bizalom szintje és a napilapolvasás itt a legalacsonyabb és a szakszervezeti tagság is viszonylag alacsony.

- Új angolszász típus (az angolszász országok, kivéve Nagy-Britanniát és Írországot): Ezekben az államokban szignifikánsan a legalacsonyabbak az állami kiadások, ezeken belül viszont a legmagasabb a társadalombiztosítási és az egészségügyi kiadások szintje. Itt a legkisebb az állami bevételek GDP-hez viszonyított aránya, a munkáltató és a munkavállaló által fizetendő társadalombiztosítási járulék, illetve a felnőttképzési kiadások. A munkapiac viszonylag hatékony, különösen a hosszú távú munkanélküliség alacsony, de a munkapiaci részvételi hányad is viszonylag magas. Itt a legkevesebb az egy főre jutó orvosok száma, a legmagasabb a gyermekhalandóság és a termékenység. Ezen országokban dolgoznak a legkevesebben a K+F szektorban. A szakszervezeti tagság a legalacsonyabb, de a napilapolvasás is viszonylag alacsony.

Az eredeti négyes felosztással való összevetéshez a válság előtti adatokkal is elvégeztem egy szűkebb körű, a korábbi 15 országot tartalmazó elemzést. Ismét összevonáson alapuló hierarchikus klaszterelemzést végeztem standardizált adatokkal, Ward-módszerrel, ugyanazt a 33 változót használva, mint a korábbi 15 országot tartalmazó elemzésnél⁷⁹.

Az összevonási séma koefficiensei ebben az esetben sem adnak világos támpontot arra vonatkozóan, hogy mikor álljunk meg a klaszterek összevonásával (ld. 16. és 17. sz. melléklet), ezért az elméleti megfontolások alapján ismét 3-4-5 klasztert kerestem. A 25. ábrán látható dendrogramról leolvasható az így kialakult klaszterek köre. Érdekes megállni a 11. lépés után, mikor 4 klaszter jött létre (ha korábban állnánk meg, elméletileg nehezen alátámasztható 1-2-3 elemű klaszterek is kialakulnának). Amennyiben egy lépéssel tovább mennénk, úgy pontosan azt kapnánk, mint a korábban már bemutatott klaszterezés esetén (ld. 19. ábra): három klaszter alakulna ki, amelyben a kontinentális (kiegészülve Olaszországgal) és az angolszász típus államai szerepelnének egy klaszterben. Azt látjuk tehát, hogy ***az angolszász és a kontinentális típus az előző egyszerű méltányosság-hatékonyság modellben kimutatott közeledése a változók szélesebb körét vizsgálva és a válságtól függetlenül is létezik.***

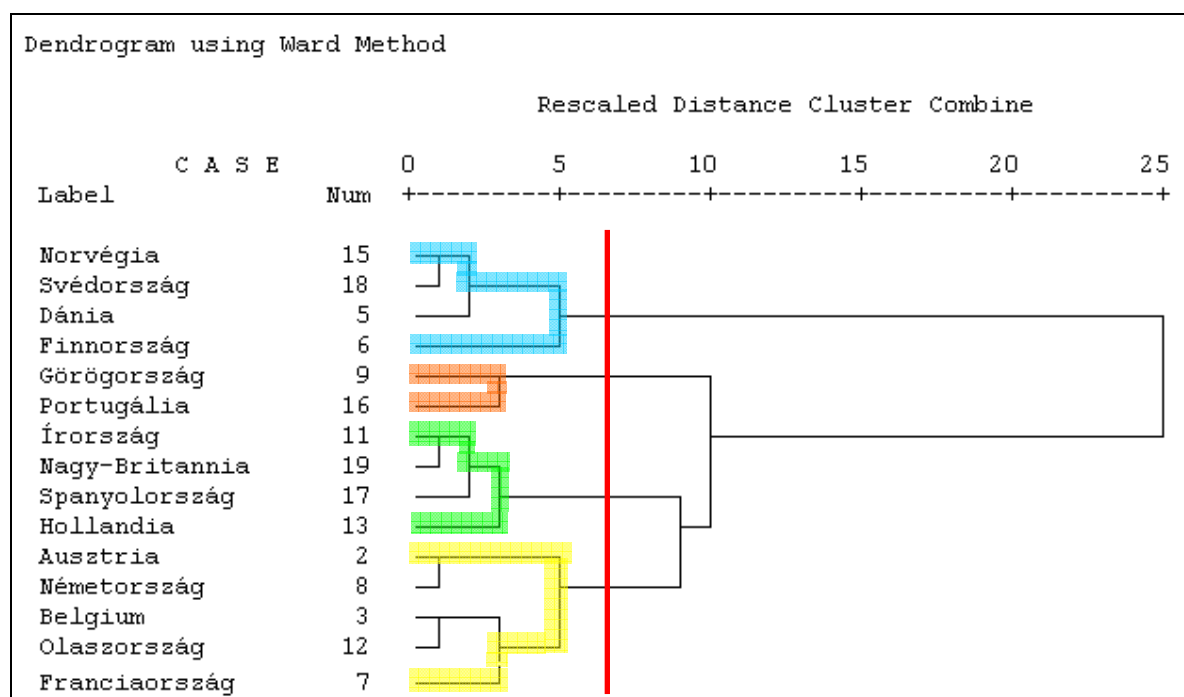
⁷⁹ Az elemzésbe bevont változók a 18. sz. melléklet táblázatában dőlt betűvel szedve szerepelnek.

Az újraalkotott négy klaszter közül az egyik ismét teljes mértékben megfelel az északi típusnak (Norvégia, Svédország, Finnország és Dánia részvételével). A déli típusból kikerült **Olaszország** és ezúttal **Spanyolország** is (így benne maradt Portugália és Görögország), az **előbbi átkerült a kontinentális típusba** (Ausztria, Németország, Franciaország és Belgium mellé), míg **az utóbbi az angolszász típusba** került (Nagy-Britannia és Írország mellé). Végül **az angolszász típusba** ismét **átkerült Hollandia** a kontinentálisból⁸⁰.

A négy így kialakított klaszter átlagos jellemzőit tartalmazza a 18. sz. melléklet táblázata. A 20. sz. melléklet táblázatában a legalább 5%-on szignifikáns eltérő típusátlagok szerepelnek (független mintás t-próba alapján), ezek ismét azok a változók, amelyek mentén a klaszterek elkülönülnek. Ezek alapján a négy klaszter jellemzői a következők:

25. ábra

A hierarchikus klaszteranalízis dendrogramja, a válság előtt (15 ország, 33 változó)



⁸⁰ A 19. sz. melléklet tartalmazza az átsorolásra kerülő országok eredeti klaszterétől szignifikánsan eltérő változóértékeit. Ezek döntő többségében alátámasztják az átsorolást. A Hollandia átsorolása mögötti tényezőkről lásd a 74., Olaszországról lásd a 76. lábjegyzetet. Spanyolországban az 1990-es évek második felétől véghez vitt strukturális reformok hozzájárultak ahhoz, hogy mind a növekedés, mind a foglalkoztatás, mind a költségvetés állapota javuló tendenciát mutatott a válság előtt. A kormány ebben az időszakban prioritásként kezelte az oktatás, a kutatás-fejlesztés és az innováció támogatását, az állami beruházás e területeken megnőtt (OECD [2007e]). Mindezek szerepet játszhattak abban, hogy az ország az angolszász országokhoz hasonlóvá vált.

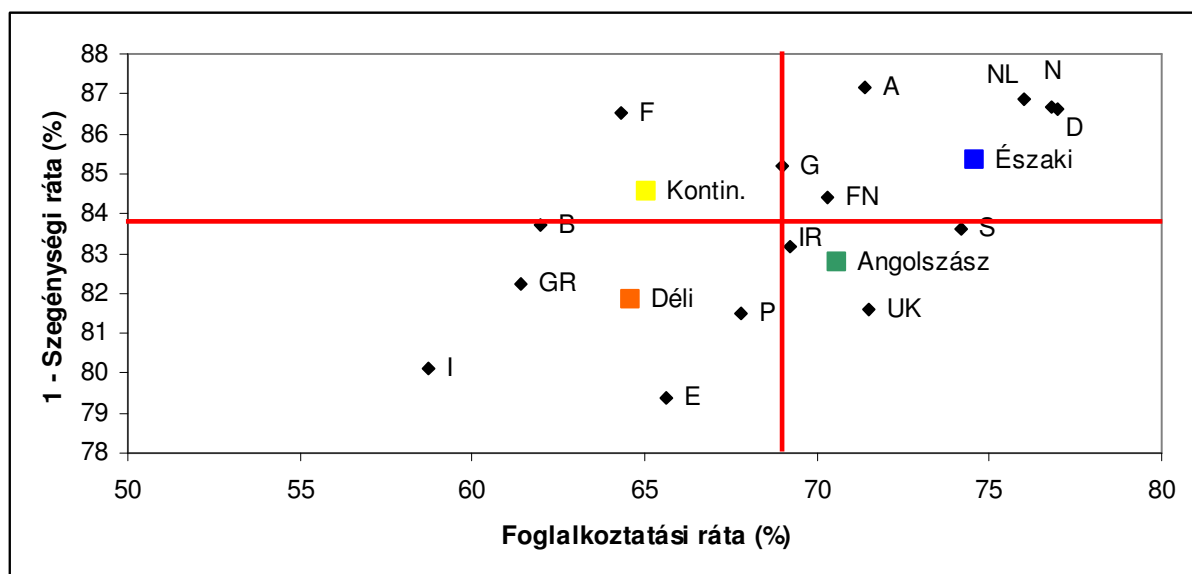
- Északi típus (Norvégia, Svédország, Finnország és Dánia): Az állami fogyasztási kiadások a magasak közé tartoznak ebben a csoportban, míg ismét szignifikánsan ebben a csoportban bizonyultak a legmagasabbaknak a társadalombiztosítási kiadások. Újra megállapíthatjuk, hogy ezeket átlagosan a legmagasabb jövedelemadókból finanszírozzák (míg a munkavállalók társadalombiztosítási hozzájárulása szignifikánsan itt a legalacsonyabb), ami hozzájárul ahhoz, hogy az északi országok a legmagasabb állami bevételekhez jussanak. Az állami kamatfizetési kötelezettség ezen államokban a legalacsonyabb. Szintén megerősítést nyert, hogy ezen országok munkapiacai a másik három csoporthoz képest hatékonyan működnek, a munkanélküliség és különösen a hosszú távú munkanélküliség itt a legalacsonyabb, a részvételi hányad (mind a teljes, mind a női) pedig szignifikánsan itt a legmagasabb. Az állami foglalkoztatás mintegy kétszerese a másik három típusénak, és a K+F szektorban dolgozók is itt mutatnak szignifikánsan a legmagasabb arányt. A gyermekhalandóság a legalacsonyabb, a termékenység pedig a legmagasabb ezen országokban. Ismét szignifikáns eltérés mutatkozik a politikai részvétel (állampolgári aktivitás) változóiban, mindegyik itt a legmagasabb (mind a bizalom szintje, mind a napilapolvasás, mind a szakszervezeti tagság).
- Új kontinentális típus (Ausztria, Németország, Franciaország, Belgium és Olaszország): Ezen államokban a legmagasabbak az állami kiadások, ezen belül a viszonylag alacsonyak az állam fogyasztási kiadásai, viszont a társadalombiztosítási kiadások magasak. Ezeket nem magas jövedelemadókból, hanem a legmagasabb munkáltatói és munkavállalói járulékokból finanszírozzák. Ezt viszont megnehezíti az átlagosan legalacsonyabb munkapiaci részvételi hányad (mind a teljes, mint a női) és a viszonylag magas munkanélküliség. Ismét bebizonyosodott, hogy ezen országokban a politikai részvétel (állampolgári aktivitás – a bizalom szintje, a napilapolvasás, a szakszervezeti tagság) változói viszonylag alacsonyak.
- Új déli típus (Portugália és Görögország): Itt a legmagasabb az állami kamatfizetés aránya, viszont a társadalombiztosítási kiadások viszonylag alacsonyak. Az állami bevételek szignifikánsan a legalacsonyabbak a GDP-hez mérten a többi típus országaihoz képest. E típus államai rendelkeznek a legkevésbé hatékony munkapiacokkal: a legmagasabb munkanélküliséget és hosszú távú munkanélküliséget mutatják. Az állami foglalkoztatás illetve a K+F szektorban foglalkoztatottak aránya is szignifikánsan itt a legalacsonyabb, csakúgy, mint a termékenység. A politikai

részvétel, állampolgári aktivitás változói ismét még a kontinentális országokénál is alacsonyabb szintet mutatnak (mind a részvételi arány a választásokon, mind a bizalom szintje, mind a szakszervezeti tagság).

- Új angolszász típus (Nagy-Britannia, Írország, Hollandia, Spanyolország): Ezen országok rendelkeznek a legalacsonyabb állami és ezen belül társadalombiztosítási kiadásokkal és viszonylag alacsony állami bevételekkel. Viszonylag magas az ebbe a típusba tartozó országokban a munkapiaci részvételi hányad (elsősorban a nők esetén). A termékenység viszonylag magas, ugyanakkor a gyermekhalandóság szignifikánsan itt a legmagasabb.

26. ábra

Foglalkoztatási ráták és a szegénység elkerülésének valószínűsége 2007-ben az újraalkotott klaszterekkel



Forrás: OECD [2012a]: OECD Social Expenditure Database (SOCX) / Social and Welfare Statistics / Social Protection / Income distribution – Poverty, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, valamint Eurostat [2012a]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (labour) / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Employment - LFS adjusted series (lfsi_emp) / Employment (main characteristics and rates) - Annual averages (lfsi_emp_a), letöltés ideje: 2012. június 4. alapján saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: I = Olaszország, GR = Görögország, E = Spanyolország, B = Belgium, G = Németország, F = Franciaország, A = Ausztria, FN = Finnország, S = Svédország, D = Dánia, NL = Hollandia, UK = Nagy-Britannia, P = Portugália, IR = Írország, Kontin. = Kontinentális típus, Északi = Északi típus, Déli = Déli típus, Angolszász = Angolszász típus.

Az európai jóléti államok újraalkotott négy klasztere a 26. ábrán látható módon helyezkedik el a foglalkoztatás és az (1 – szegénységi ráta) koordináta-rendszerben a válság előtti adatokat tekintve. Újraalkotva a hatékonyság/méltányossági mátrixot a válság előtti

időszakra a 27. ábrának megfelelő felosztást kapunk, tehát ismét azt tapasztaljuk, hogy az északi és a déli modell helyzete nem változott, a *kontinentális és az angolszász típus* viszont *a hatékonyság tekintetében közeledett*, bár *az országok átrendezése tompított ezen* – a már átrendezés előtt is kimutatott – tendencián. Ily módon az angolszász típus maradt a hatékonyabb, de a különbség nem olyan mértékű, mint a '90-es évek végén. *Méltányosság tekintetében viszont teljes mértékben az újracsoportosítás okozta a közeledést a válság előtt is*, hiszen az eredeti klasszifikáció szerint a méltányosságbeli különbségek ekkor is megmaradtak.

27. ábra

A négy modell tipológiája a válság előtt

		HATÉKONYSÁG	
		Alacsony	Magas
MÉLTÁNYOSSÁG	Magas	Kontinentális	Északi
	Alacsony	Mediterrán	Angolszász

Megjegyzés: A nyilak iránya az elmozdulás irányát, míg relatív nagysága az elmozdulás relatív mértékét mutatja.

3.9. Összefoglaló a típusok közeledéséről

Az előző alfejezetekből világosan látszik, hogy az európai jóléti államok legújabb, esping-anderseni típusokon alapuló, azt kiegészítő négyes felosztása a 2000-es évek végén, a 2010-es évek elején módosításra szorul. Az eredeti csoportosítás szerinti négy típus közül az északi és a déli továbbra is rendre jellemezhető a magas méltányosság – magas hatékonyság, illetve az alacsony méltányosság – alacsony hatékonyság kettőseivel. Azonban a kontinentális és az angolszász típusban jelentős változások történtek.

Amennyiben megtartjuk az országok eredeti besorolását, a kontinentális típus hatékonyság tekintetében túlszárnyalta az angolszász típust, s míg az előbbi az északihoz közeledett, az utóbbi a déli típushoz. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy e változások mennyiben köszönhetők annak, hogy egyes országok esetleg már nem az eredeti csoportba tartoznak.

E kérdés megválaszolására hierarchikus klaszteranalízist végeztem, melynek eredményeképpen két országot az eredetitől eltérő típushoz soroltam. E változásokkal újra

elvégezve a négy típus méltányosság-hatékonyság dimenziók szerinti elkülönítését azt kaptam, hogy bár a hatékonyságbeli drasztikus változások tompultak (azaz a kontinentális típus ezúttal már nem előzte meg az angolszász típust hatékonyság tekintetében), de nem tűntek el teljesen, a két típus így is egymás felé közeledett az egy évtizeddel ezelőtti állapothoz képest. Sőt, a méltányosságban is hasonló közeledést tapasztalhatunk az új klasszifikáció szerint.

További problémaként merül fel az, hogy a válság – mint átmeneti jelenség – mennyiben felelős a fenti változásokért, és a feltárt tendenciák mennyire tekinthetők tartósnak. A kérdés megválaszolásához a válság előtti adatokat felhasználva elvégeztem ugyanazokat a vizsgálatokat, amiket a legfrissebb adatokkal is elvégeztem. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy bár a válság felerősítette a kontinentális és az angolszász típus közeledését, ez az elmozdulás már a válságot megelőzően is kimutatható. A válság előtt a hatékonyság tekintetében az eredeti tipológia szerint nagyobb, míg három ország áthelyezésével kisebb mértékű közeledés mutatható ki. A kontinentális és az angolszász típus méltányosság szerint is közeledett már a válságot megelőzően is, amit az újracsoportosítás magyaráz.

Összességében elmondhatjuk, hogy a korábbi négyes tipológia mára már valóban nem teljesen állja meg a helyét, és nem jelenthetjük ki azt a korábbi évtizedekben számos szerző⁸¹ által hangoztatott állítást sem, hogy a típusok változatlanul fennmaradnak.

1. Tézis: A kontinentális és az angolszász típus erőteljesen közeledett egymáshoz (a válságtól függetlenül), amely részben egyes országok más típus jellemzőinek felvételével (azaz más típusba tartozásával), részben viszont maguknak a típusoknak az elmozdulásával magyarázható. Nem igaz tehát az a nézet (legalábbis nem minden típusra), mely szerint az egyes típusok ellenállnak a változásoknak, hosszú távon változatlanul – mintegy párhuzamosan egymás mellett – fennmaradnak.

3.10. A módosított rezsimek teljesítménye a válság előtt

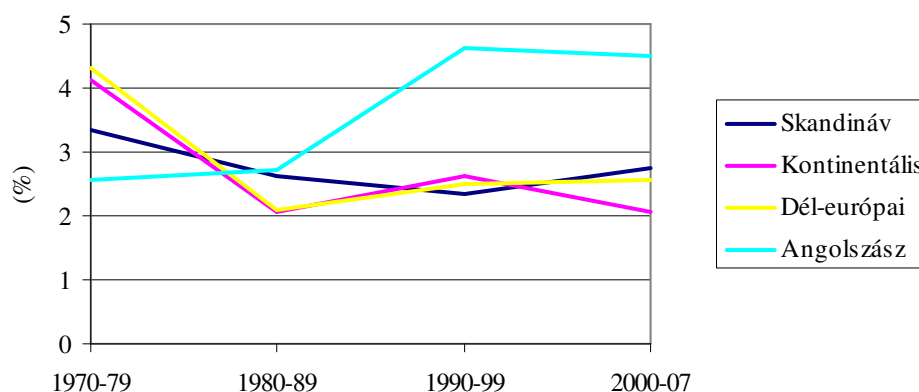
Az előzőekben leírtaknak megfelelően átrendezve az országokat (Olaszországot átsorolom a kontinentális országok közé, míg Hollandiát az angolszász típusba⁸²)

⁸¹ Lásd többek között: *Pierson* [1996], *Garrett* [1998b], *Stephens – Huber – Ray* [1999], *Swank* [2000], *Brooks – Manza* [2006]. A modellek közeledéséről lásd például: *Garcés et al.* [2003], *Abrahamson* [2005].

megvizsgálom, hogy ez az átrendezés mennyiben befolyásolja az egyes típusok válság előtti makroökonómiai, munkapiaci teljesítményét, a szociális védelmet és az elosztás hatékonyságát, így azt, hogy mennyire közelednek egymáshoz az egyes típusok – immár egy pontosabb tipológia szerint.

28. ábra

A GDP növekedése a módosított rezsimok esetén a válság előtt (1970-2007)



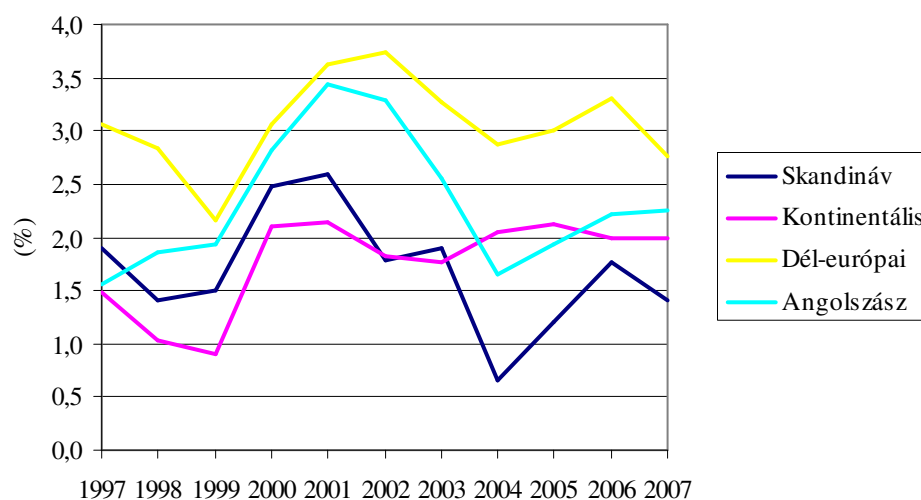
Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: 1970-2006: Eurostat [2006a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Economy and finance / Main economic indicators / Economy – Structural Indicators / General Economic Background](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Economy%20and%20finance/Main%20economic%20indicators/Economy%20Structural%20Indicators/General%20Economic%20Background); 2007: OECD [2011c]: OECD StatExtracts honlapja: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=SNA_TABLE1 alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 20., valamint 2011. január 9.

Ahogy azt a 28-30. ábrák és a 3-5. ábrák összehasonlításából megállapíthatjuk, az országok átrendezése nem okozott jelentős módosulást az egyes típusok makroökonómiai teljesítményben. Az északi típus továbbra is jobban teljesít a többinél, míg a déli rosszabbul.

⁸² Bár a válság előtti adatokra végzett vizsgálat szerint Spanyolországot is át kellene sorolni az angolszász típusba, mivel ezt a válság alatti adatokkal végzett vizsgálat nem támasztotta alá, robusztusabb eredményhez vezet, ha csak a mindkét alkalommal megerősítést nyert változásokat alkalmazom.

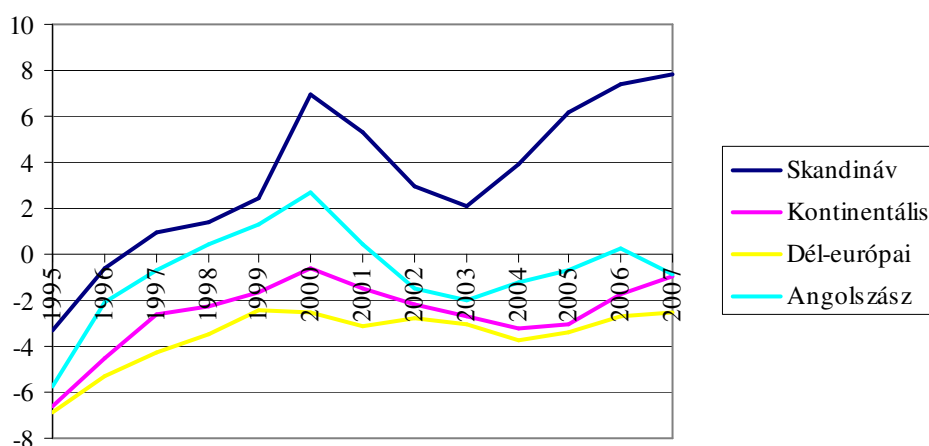
Az inflációs ráta átlaga a módosított típusok esetén (1997-2007)



Megjegyzés: Az ábra a harmonizált fogyasztói árindex éves átlagának változását mutatja. Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Olaszország, Belgium. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: 1997-2005: Eurostat [2006a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Economy and finance / Main economic indicators / Economy – Structural Indicators / General Economic Background](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Economy%20and%20finance/Main%20economic%20indicators/Economy%20-%20Structural%20Indicators/General%20Economic%20Background), 2006-2007: Eurostat [2011a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy and finance / Harmonized Indices of Consumer Prices \(HICP\) / HICP \(2005=100\) - Annual Data \(average index and rate of change\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy%20and%20finance/Harmonized%20Indices%20of%20Consumer%20Prices%20(HICP)/HICP%20(2005=100)%20-%20Annual%20Data%20(average%20index%20and%20rate%20of%20change)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 20., valamint 2011. január 9.

A költségvetés egyenlegének átlaga a módosított típusok esetén a GDP %-ában (1995-2007)



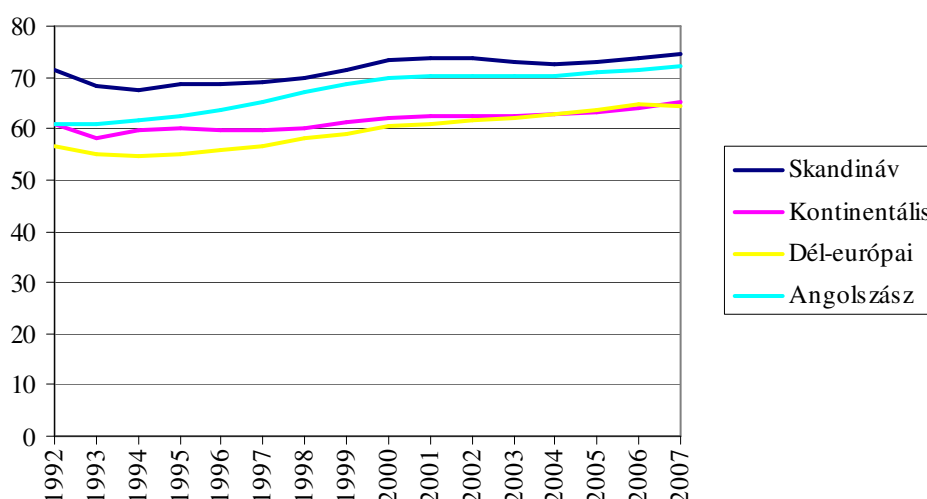
Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2011. január 8. alapján saját számítás és szerkesztés

A 31-34. és a 6-9. ábrák összevetése alapján elmondhatjuk, hogy a munkapiaci teljesítményben sem hozott átütő változást az új klasszifikáció. Annyit azért megfigyelhetünk, hogy az új csoportosítás szerint markánsabban látszik az észak és az angolszász, valamint a kontinentális és a déli típusok közeledése. A 35-36. és a 10-11. ábra, valamint a 37-38. és a 12-13. ábra összehasonlítása a szociális védelem és az elosztás területén szintén ezt a közeledést mutatja. Hollandia igen magas jövedelemhelyettesítési rátája miatt emelkedett meg az új angolszász típus esetén az átlagos jövedelemhelyettesítési ráta.

31. ábra

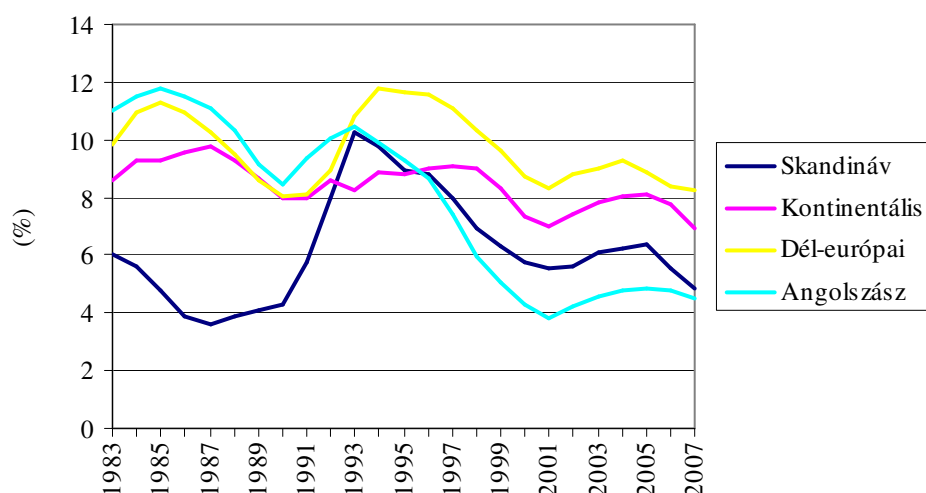
A foglalkoztatási ráták átlaga a módosított típusok esetén a 15-64 év közötti népességhez viszonyítva (1992-2007)



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: Eurostat [2006b]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Employment – LFS adjusted series / Employment – Annual averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/employment%20-%20LFS%20adjusted%20series/employment%20-%20Annual%20averages), valamint Eurostat [2011b]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Employment – LFS adjusted series / Employment \(main characteristics and rates\) - Annual averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market%20(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/employment%20-%20LFS%20adjusted%20series/employment%20(main%20characteristics%20and%20rates)%20-%20Annual%20averages) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

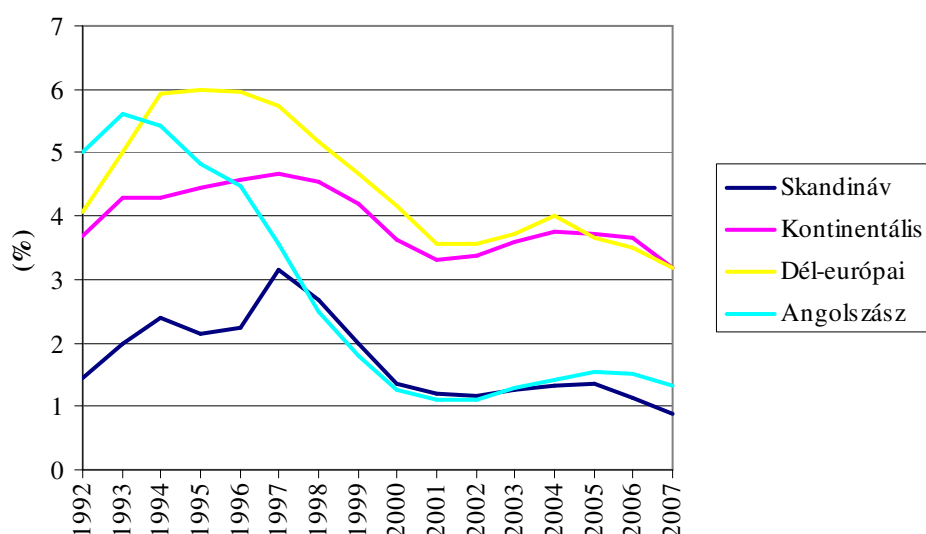
A munkanélküliségi ráták átlaga a módosított típusok esetén (1983-2007)



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: Eurostat [2006c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Harmonized unemployment rates, -/+ 25 years, yearly averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/Employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Harmonized%20unemployment%20rates,%20%E2%80%93%2025%20years,%20yearly%20averages), valamint Eurostat [2011c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market%20(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Unemployment%20rate,%20annual%20average,%20by%20sex%20and%20age%20groups%20(%)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

A tartós munkanélküliség aktív népességhez viszonyított arányainak átlaga a módosított típusok esetén (1992-2007)

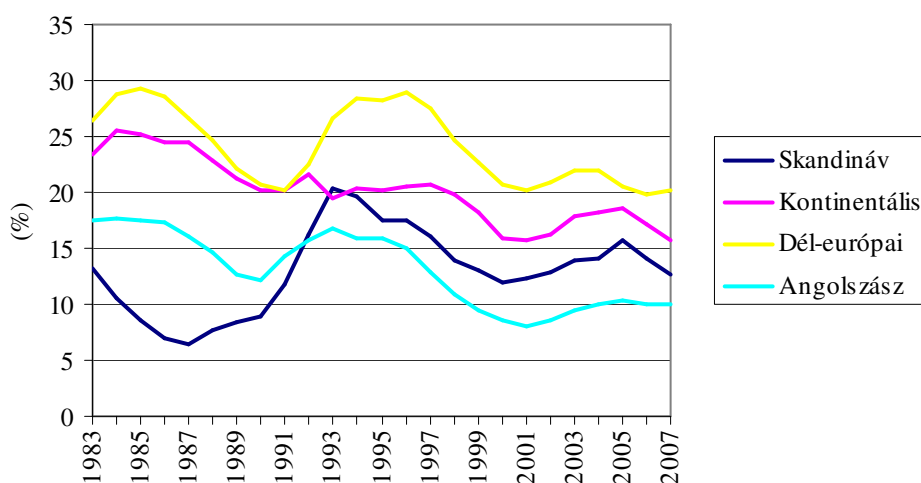


Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: Eurostat [2006c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Harmonized unemployment rates, -/+ 25 years, yearly averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/Employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Harmonized%20unemployment%20rates,%20%E2%80%93%2025%20years,%20yearly%20averages), valamint Eurostat [2011d]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Long-term unemployment - Annual average, by sex \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market/(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Long-term%20unemployment%20-%20Annual%20average,%20by%20sex%20(%)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

34. ábra

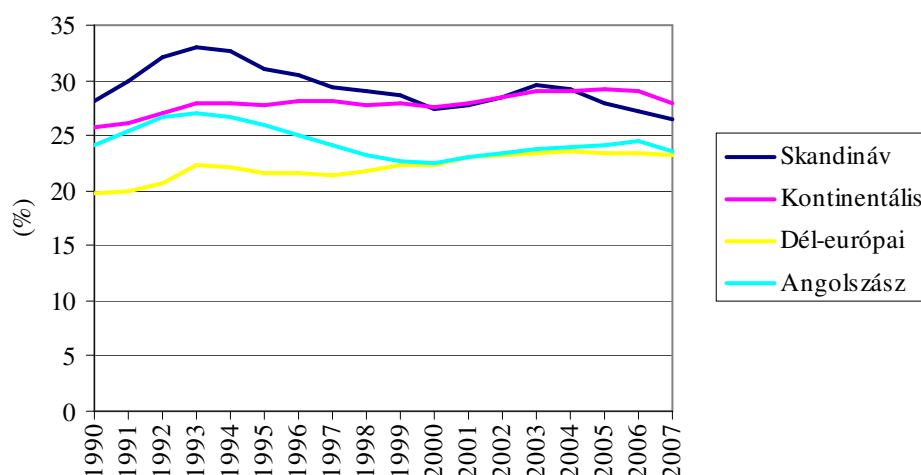
**A fiatalok (25 év alattiak) munkanélküliségi ráták átlaga a módosított típusok esetén
(1992-2007)**



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: Eurostat [2006c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Harmonized unemployment rates, -/+ 25 years, yearly averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Labour%20market/Employment%20and%20unemployment%20(Labour%20Force%20Survey)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Harmonized%20unemployment%20rates,%20%E2%80%93%2025%20years,%20yearly%20averages), valamint Eurostat [2011c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20Market/(including%20the%20Labour%20Force%20Survey)/Employment%20and%20unemployment%20(LFS)/LFS%20main%20indicators/Unemployment%20%E2%80%93%20LFS%20adjusted%20series/Unemployment%20rate,%20annual%20average,%20by%20sex%20and%20age%20groups%20(%)) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

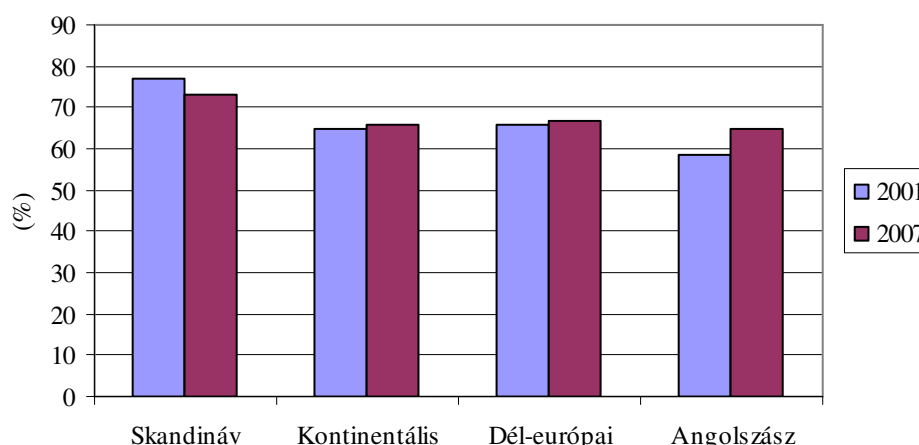
**A szociális kiadások GDP-hez viszonyított arányainak átlaga a módosított típusok esetén
(1990-2007)**



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: Eurostat [2006d]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Social protection / Social protection expenditure / Expenditure: main results](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Data/Population%20and%20social%20conditions/Living%20conditions%20and%20welfare/Social%20protection/Social%20protection%20expenditure/Expenditure%20main%20results), valamint Eurostat [2011e]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Social Protection / Social protection expenditure / Expenditure: main results](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Population%20and%20social%20conditions/Social%20Protection/Social%20protection%20expenditure/Expenditure%20main%20results) alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 21., valamint 2011. január 9.

**A munkanélküli járadék nettó jövedelemhelyettesítési rátáinak átlaga az egyes típusok
esetén (1994, 2007)**



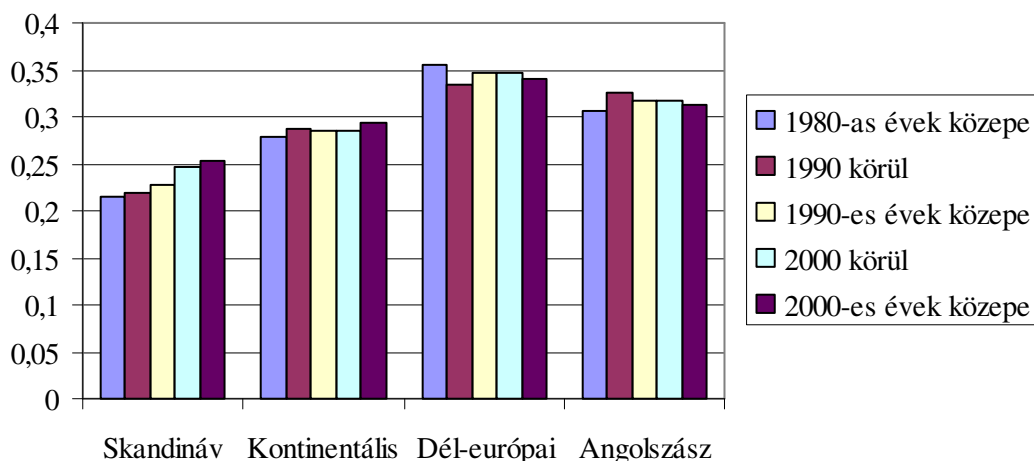
Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

A nettó jövedelemhelyettesítési ráta 6 családtípus (egyedülálló, egykeresős, kétkeresős család; gyermek nélkül, illetve 2 gyermekkel) átlagos értéke.

Forrás: OECD [2006]: OECD honlapja: [www.oecd.org / Statistics / Social and Welfare Statistics / Benefits and Wages: gross/net replacement rates, country specific files and tax/benefit models / Net replacement rates \(NRR\) during the initial phase of unemployment, 2001-2004](http://www.oecd.org/Statistics/SocialandWelfareStatistics/BenefitsandWages/gross/netreplacementrates/country-specific-files-and-tax/benefit-models/Netreplacementrates(NRR)duringtheinitialphaseofunemployment,2001-2004), valamint OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX): http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG alapján saját számítás és szerkesztés. Letöltés ideje: 2006. december 28., valamint 2011. január 8.

37. ábra

Az adók és transzferek utáni Gini-együttható változása a módosított típusok esetén

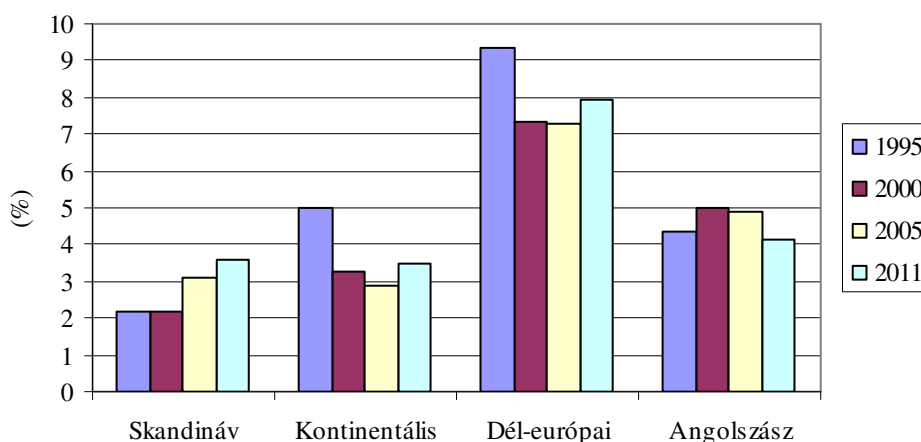


Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia.

Forrás: OECD [2005a]: OECD honlapja: [www.oecd.org / Social Issues / Society at a Glance: OECD Social Indicators – 2005 Edition / Equity Indicators](http://www.oecd.org/SocialIssues/Societyataglance/OECDsocialindicators-2005edition/equityindicators), letöltés ideje: 2005. június 15., valamint OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2011. január 8. alapján saját számítás és szerkesztés.

38. ábra

A szegénységi ráta változása a módosított típusok esetén



Megjegyzés: Skandináv államok: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. Kontinentális államok: Németország, Franciaország, Ausztria, Belgium, Olaszország. Dél-európai államok: Spanyolország, Portugália, Görögország. Angolszász államok: Nagy-Britannia, Írország, Hollandia. Az 1995-ös adatok Finnország esetén

1996-ra, Svédország és Dánia esetén 2001-re, Norvégia esetén 2003-ra vonatkoznak. A 2000-es adatok Svédország és Dánia esetén 2001-re, Norvégia esetén 2003-ra vonatkoznak. A 2011-es adatok Írország esetén 2010-re vonatkoznak.

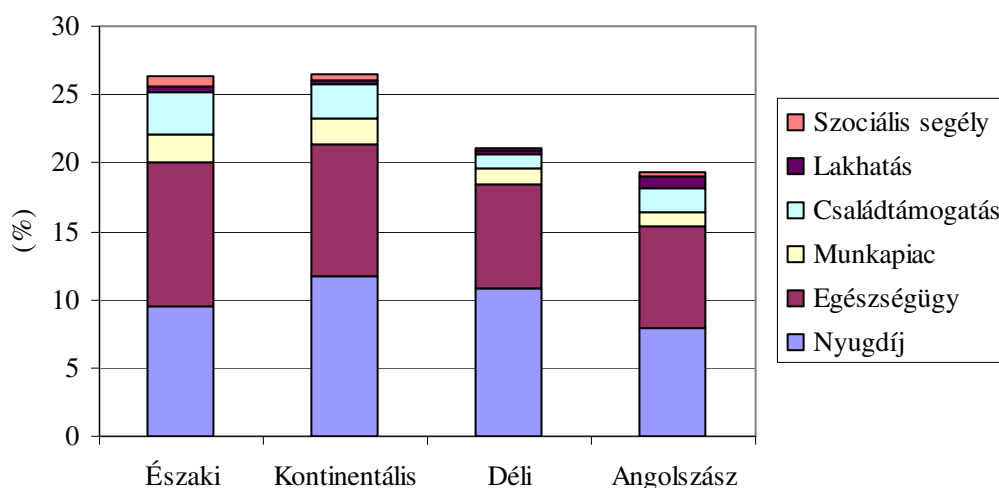
Forrás: Eurostat [2013e]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Database / Income and living conditions / Monetary poverty / At-risk-of-poverty rates by threshold, age and sex>, letöltés ideje: 2013. január 11. alapján saját számítás.

3.11. A válság hatása az egyes típusokra

A fent tárgyalt négy jólétiállam-típus közti különbséget jól meg lehet ragadni a szociális kiadások egyes fajtáinak GDP-hez viszonyított arányával. Az így kapott válság előtti eredmények igen jellemzők az egyes típusokra.

39. ábra

Szociális kiadások összetétele, GDP-hez viszonyított aránya a négy típusban 2000-ben



Forrás: Eurostat [2012i]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Social protection / Expenditure on social protection>, letöltés ideje: 2012. április 9. alapján saját szerkesztés.

A 39. ábrán láthatjuk, hogy a szociális kiadások szintje a GDP-hez viszonyítva 2000-ben a kontinentális modellben volt a legmagasabb (26,6%), valamivel alacsonyabb volt az északi modellben (26,4%)⁸³, és jóval alacsonyabb a déli (21,1%) és az angolszász (19,3%)

⁸³ 1995-ben még a legmagasabb (31,1%) aránnyal az északi országok rendelkeztek, a kontinentális (29,0%) és az angolszász modell (23,5%) valamivel magasabb, míg a déli megközelítőleg ugyanakkora arányt (22,3%) mutatott (Eurostat [2012i] alapján saját számítás). Az északi és az angolszász országok jelentősen alacsonyabb aránya jórészt annak köszönhető, hogy még a nyugdíj- és az egészségügyi kiadások emelkedésénél is nagyobb mértékben csökkentették a munkapiaci kiadásait.

modellben. A szociális kiadásokon belüli arányokat tekintve az északi és a kontinentális típus közötti legnagyobb eltérést a nyugdíjkiadások mutatták: a kontinentális országokban átlagosan GDP-arányosan közel 22%-kal voltak magasabbak, mint az északi országokban. Ezzel szemben a skandináv országok nagyobb arányban forították a szociális kiadásaikat a muinkapiaci eszközökre, az egészségügyre és a családtámogatásra. A déli országok jóval kisebb jóléti államában a szociális kiadások több mint fele (51%-a) nyugdíjkifizetésekre ment el, mely kimagasló a többi típushoz képest. Az angolszász országok a legkisebb jóléti államot tartották fenn, az összes kiadáshoz viszonyítva többet költöttek az utolsó mentsvárat jelentő szociális segélyekre és lakhatási támogatásra. Nagyon fontos különbség a két kiterjedtebb típus és a kisebb jóléti államok között a munkapiaci kiadások eltérő szintje: az előbbiek az utóbbiaknál mintegy 37-49%-kal többet költenek a különböző munkapiaci eszközökre.

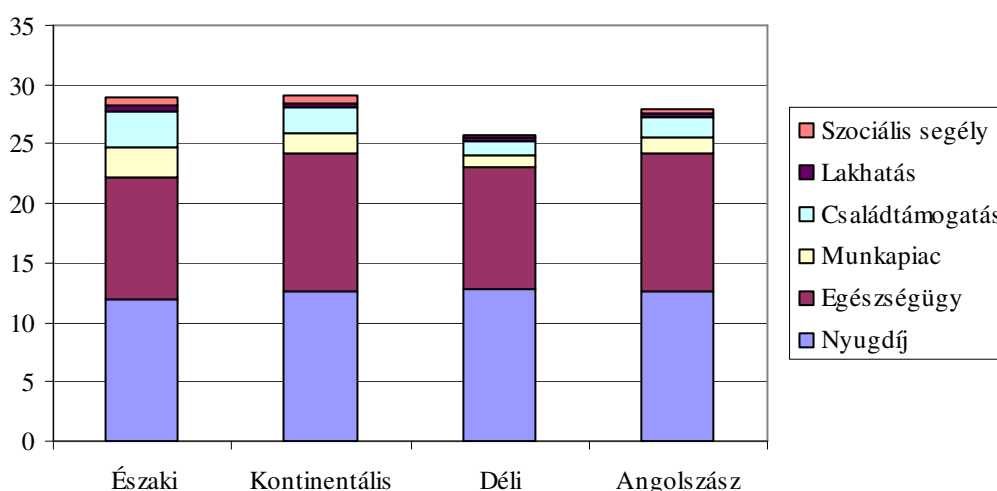
A pénzügyi válságként induló, majd 2008-ra globális gazdasági válsággá teljesedő krízis európai jóléti államokra gyakorolt hatását tekintve még nincs teljes egyetértés a közgazdászok között. Az európai jóléti államok már az 1990-es évek óta kettős nyomás alatt működnek a demográfiai változások, a magas szintű államadósság és az alacsony foglalkoztatási ráták miatt. A 2004-2008 közti gazdasági fellendülés jelentett némi könnyebbséget, ám a krízis által megnövekedett állami kiadások, a magas munkanélküliség és az előreláthatóan alacsony növekedései ráták újabb terheket rónak az államokra, melyek azonban nem egyenletesen oszlanak meg a jóléti államok különböző típusai esetén. Az eddigiekből annyit már meg lehet állapítani, hogy a kiterjedt jóléti rendszerekkel rendelkező országokat kevésbé viseli, viselte meg a válság, mint a liberális (angolszász) jóléti államokat. Ez több tényezőre vezethető vissza, és többféle következményt vonhat maga után. E fejezet ezt a kérdéskört járja körül, keresve a jelenség mögötti okokat és kitérve a jelenleg belátható hatásokra.

A gazdasági válság két csatornán keresztül is érinti a jóléti rendszereket (*Busch* [2010]): először is az általa kiváltott magasabb munkanélküliség növekvő állami kiadásokat von maga után, másrészt viszont a gazdasági növekedés lassuló üteme (illetve a kontrakció) az adók és járulékok csökkenésén keresztül csökkenti az állami bevételeket. A finanszírozási űrt tovább súlyosbítják a legtöbb európai állam által a gazdasági krízisre válaszlépésként bevezetett, hitelből finanszírozott mentőcsomagok. Az állami bevételek és kiadások fent említett növekvő eltérése, azaz a növekvő költségvetési deficit azonban nem egyformán jelentkezik minden országban, más és más mintát mutat az egyes jólétiállam-típusok esetén. Mielőtt rátérnénk a fentiekre, vizsgáljuk meg az egyes típusok előzőleg említett jellemzőit egy évtizeddel későbbi időpontban (40. ábra)!

Az egyik legszembeütőbb fejlemény a 28. ábrához képest az, hogy az összes szociális kiadás tekintetében minden országban jelentős növekedés tapasztalható. A növekedés azonban nem azonos mértékű a különböző típusok esetén. Míg a kontinentális és az északi országokban kisebb mértékű (9,6 és 9,3%-os) bővülést láthatunk, addig a tipikusan alacsonyabb kiadási szinttel rendelkező déli és angolszász országokban ez jóval magasabb (21,7 és 44,5%). Ebben már a válság hatását fedezhetjük fel⁸⁴. Mindegyik típusnál nőtték a nyugdíjkiadások (legerőteljesebben, 59%-kal az angolszásznál), míg az egészségügyi kiadások az északi országokban enyhén csökkenő arányt mutatnak, a többi típus esetén pedig 18-55%-s emelkedést tapasztalunk (legnagyobb emelkedés szintén az angolszász országokban történt).

40. ábra

Szociális kiadások összetétele, GDP-hez viszonyított aránya a négy típusban 2010-ben



Forrás: Eurostat [2012i]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Social protection / Expenditure on social protection>, letöltés ideje: 2012. április 9. alapján saját szerkesztés.

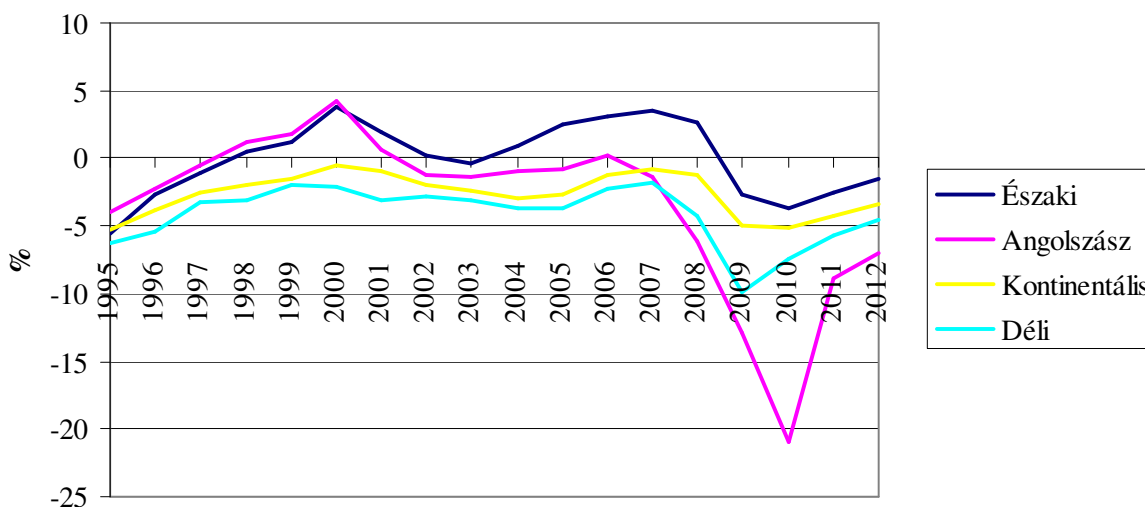
A következőkben a költségvetési deficit, valamint a fent említett, a válság által érintett két mögöttes tényező, a munkanélküliség és a gazdasági növekedés alakulásában egyes típusok esetén tapasztalható eltéréseket mutatom be.

⁸⁴ A válság különböző típusokra gyakorolt eltérő hatását már a 2008-as adatok is mutatják: míg az északi és a kontinentális típus alig mutat magasabb GDP-arányos kiadási szintet 2008-ban, mint 2000-ben (3,3 és 2,4%-kal magasabb), addig a déli és az északi már ekkor is 12,8 és 20,2%-kal magasabb kiadási szintet mutat (Eurostat [2012a]).

Ahogy azt a 41. ábrából is láthatjuk, a válság előtt a költségvetés egyenlegét tekintve a legkedvezőbb helyzetben az északi és az angolszász országok voltak, melyek több éven keresztül szufficites költségvetést produkáltak. Az északi típusba tartozó országokban ez a korábbi évekhez képest igen jelentős előrelépésnek számított, ami a végrehajtott radikális reformoknak köszönhető. Az angolszász országokban a hagyományosan alacsony állami szerepvállalás kiegyensúlyozott vagy ahhoz közeli költségvetést eredményezett. Ezzel szemben a kontinentális, és leginkább a déli típus országai végig deficités költségvetéssel rendelkeztek, a hagyományosan magas szintű és a már említett folyamatok miatt egyre növekvő állami szerepvállalás miatt. A válság jelentősen átrendezte ezt a képet: a költségvetés egyenlegei már 2008-ban romlottak, de igazán kedvezőtlen, erősen deficités állapotba 2009-ben kerültek, valamennyi csoportban. A 2007-es értékhez képest a legnagyobb visszaesést az angolszász országok mutatták, melyeket a déli országok, a kontinentálisak, végül az északiak követnek.

41. ábra

A költségvetés egyenlege (1995-2012, a GDP %-ában)



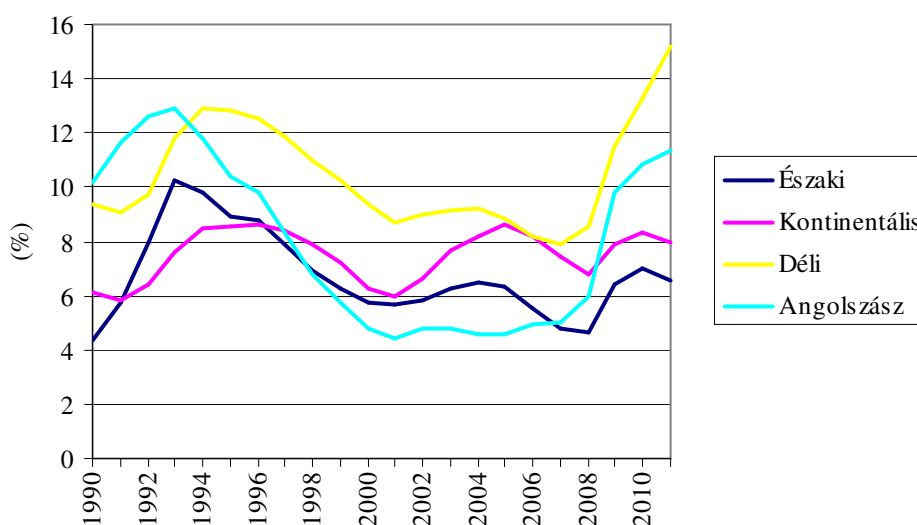
Forrás: Eurostat [2010]: Eurostat Statistics honlapja: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2010. április 28., valamint OECD [2011f]: OECD StatExtracts honlapja: [http://stats.oecd.org/Economic Projections / OECD Economic Outlook / OECD Economic Outlook Current and Recent Editions / Economic Outlook No 88 - December 2010 - Flash file](http://stats.oecd.org/Economic%20Projections/OECD%20Economic%20Outlook/OECD%20Economic%20Outlook%20Current%20and%20Recent%20Editions/Economic%20Outlook%20No%2088-December%202010-Flash%20file), letöltés ideje: 2011. január 11. alapján saját szerkesztés.

A munkanélküliség a legnagyobb problémát a déli országokban jelentette a válság előtt, és jelenti a válság kitörése után is (42. ábra). A második legmagasabb munkanélküliséggel a kontinentális országok rendelkeztek a válság előtt, viszont a válság

hatására csupán enyhe növekedés történt. A válság előtt az északi országok viszonylag alacsony munkanélküliséggel találták szembe magukat, a válság hatására pedig egy enyhe emelkedést követően a legalacsonyabb rátákat érték el. Itt is az angolszász országok esetén látható egy nagyon jelentős pozícióromlás: a '90-es évek második felének erőteljesen csökkenő munkanélkülisége után a válság kitörését követően a déli típus után a második legmagasabb munkanélküliséget mutatja.

42. ábra

Munkanélküliségi ráta (1995-2011)

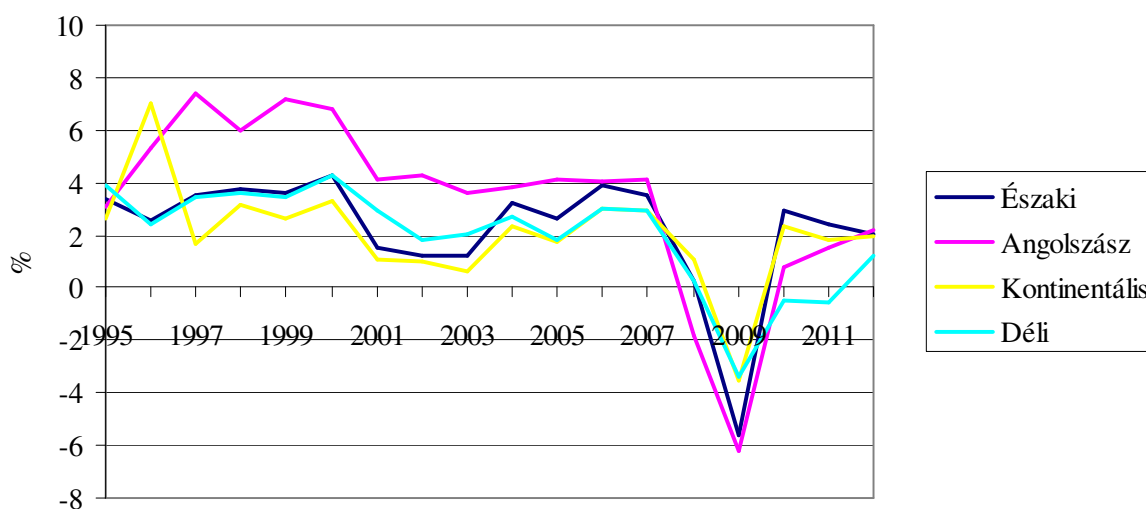


Forrás: Eurostat [2013a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) \(employ\) / LFS main indicators \(lfsi\) / Unemployment - LFS adjusted series \(une\) / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups \(%\) \(une_rt_a\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database/employment_and_unemployment_(Labour_Force_Survey)_employ/LFS_main_indicators_(lfsi)/Unemployment_-_LFS_adjusted_series_(une)/Unemployment_rate,_annual_average,_by_sex_and_age_groups_(%)_(une_rt_a)), letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés.

Ahogy azt a 43. ábrából is láthatjuk, a válság előtt az angolszász típus igen jól teljesített a gazdasági növekedés tekintetében (legalábbis a 2000-es évek elejének általános lassulásáig), míg a másik három jóval alacsonyabb szintű növekedési ütemeket produkált (kivéve a válságot megelőző néhány évet, mikor az északi országok megközelítették az angolszász államokat). 2008-tól azonban ez a tendencia megfordul: bár mindegyik csoport növekedése visszaesett, a legnagyobb összehúzódnás az angolszász és az északi típus esetén következett be.

A válság hatását plasztikusan szemlélteti a 44. és 45. ábra, melyeken a költségvetés egyenlegét a GDP növekedési ütemével, majd a munkanélküliségi rátával vetem össze, először a válság előtti, majd a válság kezdete utáni időszakban.

A GDP növekedési üteme (1995-2012)

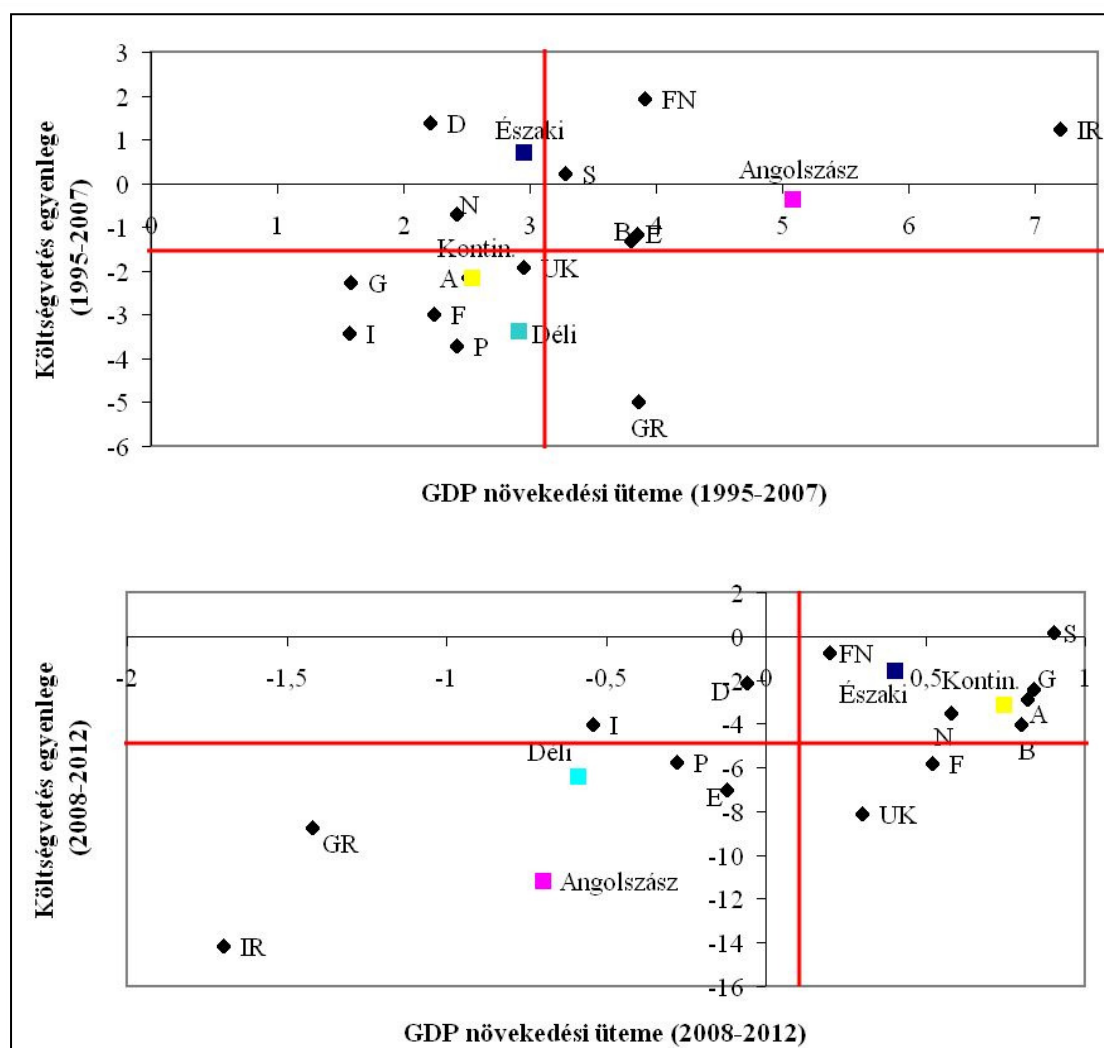


Megjegyzés: A 2011-es és 2012-es értékek a Eurostat által becsült értékek.

Forrás: Eurostat [2011f]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy_and_finance/National_accounts_\(including_GDP\)/Annual_national_accounts/GDP_and_main_components/GDP_and_main_components_-_volumes](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy_and_finance/National_accounts_(including_GDP)/Annual_national_accounts/GDP_and_main_components/GDP_and_main_components_-_volumes), letöltés ideje: 2011. január 9. alapján saját szerkesztés.

A 44. ábrából jól látható, hogy a jóléti államok egész csoportja balra lefelé mozdult el a költségvetési egyenleg és a növekedési ütem által kifeszített síkon (a két vastag, piros egyenes teljes minta átlagát mutató metszéspontjának eltolódása), tehát a növekedési ütem lassult (illetve csökkenésbe ment át), valamint a költségvetési deficit nőtt. Ám az országcsoportok egymáshoz – és az átlaghoz – viszonyított helyzete jelentősen megváltozott. A válság előtt a két jobban szereplő országcsoport az angolszász, mely elsősorban a növekedésben, illetve az északi, mely a költségvetés egyenlegét tekintve teljesített jól; a két rosszabbul teljesítő típus a kontinentális, mely a növekedés tekintetében, illetve a déli, mely a költségvetés egyenlegében mutatott kedvezőtlenebb képet az átlagnál. 2008 után az északi, valamint a déli típus erőssége, illetve gyengesége megmarad, az előbbi a növekedésben relatíve még javul is, jelentősen jobb lett viszont a kontinentális típus helyzete (a többi típushoz viszonyítva), ugyanis mindkét változót tekintve az átlagnál jobban teljesít (különösen a gazdasági növekedésben), valamint jelentősen romlik az angolszász típus pozíciója, ugyanis mindkét változó esetén átlag alatti teljesítményt nyújt. Úgy tűnik tehát, hogy e két országcsoport az átlagra középpontosan tükröződött, szinte helyet cseréltek egymással. Ez is arra utal, hogy ami előny volt a válság előtt, az közben hátránnyá alakult és fordítva.

**A költségvetés egyenlegének és a GDP növekedési ütemének viszonya
a válság előtt és kezdete után**



Megjegyzés: A 2011-es és 2012-es értékek a Eurostat által becsült értékek. A=Ausztria, B=Belgium, D=Dánia, E=Spanyolország, F=Franciaország, FN=Finnország, G=Németország, GR=Görögország, I=Olaszország, IR=Írország, N=Hollandia, P=Portugália, S=Svédország, UK=Egyesült Királyság.

Az ábra forrásai:

Eurostat [2011f]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy and finance/National accounts \(including GDP\)/Annual national accounts/GDP and main components/GDP and main components - volumes](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy%20and%20finance/National%20accounts%20(including%20GDP)/Annual%20national%20accounts/GDP%20and%20main%20components/GDP%20and%20main%20components-volumes), letöltés ideje: 2011. január 9.

OECD [2011f]: OECD StatExtracts honlapja: [http://stats.oecd.org/Economic Projections/OECD Economic Outlook/OECD Economic Outlook Current and Recent Editions/Economic Outlook No 88 - December 2010 - Flash file](http://stats.oecd.org/Economic%20Projections/OECD%20Economic%20Outlook/OECD%20Economic%20Outlook%20Current%20and%20Recent%20Editions/Economic%20Outlook%20No%2088-December%202010-Flash%20file), letöltés ideje: 2011. január 11. alapján saját szerkesztés.

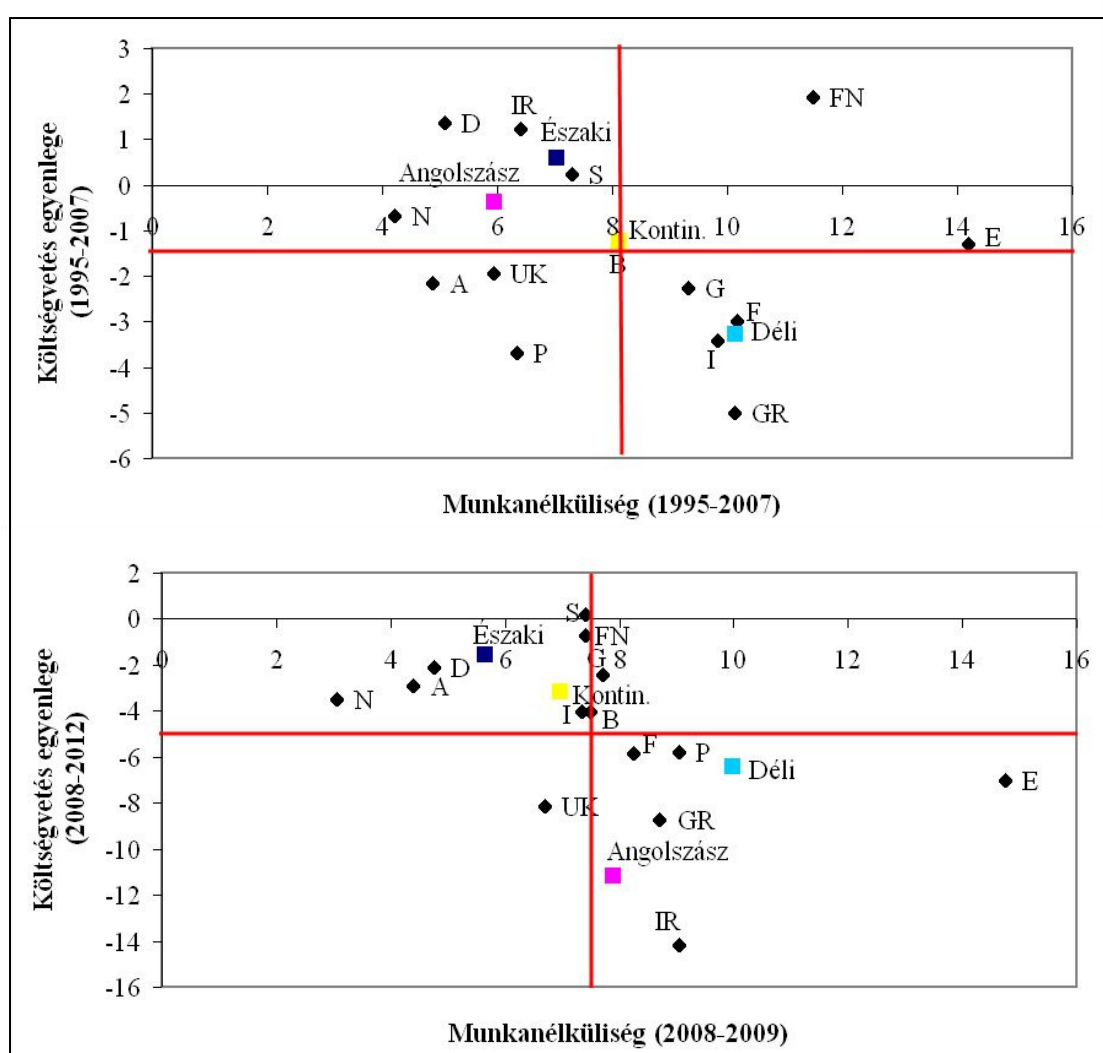
A 45. ábra szerint a munkanélküliségi ráta átlagosan alig változott a válság hatására⁸⁵. A krízis előtt a déli országok rendelkeztek a legmagasabb munkanélküliséggel, mely a válság

⁸⁵ Legalábbis 15 éves adatsorokat tekintve, az elérhető legfrissebb, 2009-es adatokkal. Természetesen a válságot megelőző néhány évhez képest nőtt az átlagos munkanélküliségi ráta.

kitörése után is megmaradt. A legkedvezőbb helyzetben a munkanélküliség tekintetében az angolszász országok voltak a válság előtt, azonban a válságot követően a munkanélküliség az átlagnál enyhén magasabb lett. Az északi típus a válság előtt és a kitörését követően is jól teljesít a munkanélküliség tekintetében, a kontinentális pedig átlagosan.

45. ábra

**A költségvetés egyenlege és a munkanélküliségi ráta viszonya
a válság előtt és kezdete után**



Megjegyzés: A 2011-es és 2012-es értékek a Eurostat által becsült értékek. A=Ausztria, B=Belgium, D=Dánia, E=Spanyolország, F=Franciaország, FN=Finnország, G=Németország, GR=Görögország, I=Olaszország, IR=Írország, N=Hollandia, P=Portugália, S=Svédország, UK=Egyesült Királyság.

Az ábra forrásai:

Eurostat [2010]: Eurostat Statistics honlapja: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2010. április 28.

OECD [2011f]: StatExtracts honlapja: [http://stats.oecd.org /Economic Projections / OECD Economic Outlook / OECD Economic Outlook Current and Recent Editions / Economic Outlook No 88 - December 2010 - Flash file](http://stats.oecd.org/Economic%20Projections/OECD%20Economic%20Outlook/OECD%20Economic%20Outlook%20Current%20and%20Recent%20Editions/Economic%20Outlook%20No%2088-December%202010-Flash%20file), letöltés ideje: 2011. január 11. alapján saját szerkesztés.

A fentiek főbb tanulságait foglalja össze a 3. táblázat, melyből kiolvasható, hogy az északi típus a válságot követően is a legjobban teljesítő modell, a déli pedig a legrosszabbul, viszont az angolszász típus teljesítménye relatíve romlott, a kontinentális pedig relatíve javult a válság hatására. Tehát az eredeti hatékonyság/méltányosság trade-off szerint a válság előtt a hatékony, a válság alatt viszont a méltányos modellek bizonyultak jobbnak. Ezek után felmerül a kérdés, hogy mi az oka ezen változásoknak és milyen következményekkel járhatnak a jóléti rendszerekre nézve.

3. táblázat

Az egyes jólétiállam-típusok relatív teljesítménye

	Válság előtt			Válság hatására		
	Költségvetés egyenlege	Növekedési ütem	Munka-nélküliség	Költségvetés egyenlege	Növekedési ütem	Munka-nélküliség
Északi	+		+	+	+	+
Angolszász		+	+	–	–	
Kontinentális	–	–		+	+	
Déli	–		–	–	–	–

Megjegyzés: + jelöli az átlag feletti, – az átlag alatti teljesítményt.

Forrás: saját szerkesztés.

Az ortodox liberális közgazdászok mindig is kritikusan álltak a kontinentális megközelítéshez (mely kiterjedt állami szerepre épül, egyik oldalon magas adókat, a munka- és árupiacok erős szabályozását, másik oldalon nagyvonalú társadalmi védőhálót jelentve), mondván, hogy a szabad piac kisebb szerepe előbb-utóbb a gazdaság alacsonyabb termelékenységéhez, a nemzetközi piacokon alacsonyabb versenyképességhez, alacsonyabb gazdasági növekedéshez és foglalkoztatáshoz vezet. Röviden, az elmeszesedett kontinentális gazdaságok túlszabályozottak és túl nagy mértékben függenek az állam beavatkozásaitól. Ez volt az általánosan elfogadott vélemény, mielőtt a válság ki nem tört, amely fejlemény azonban megkérdőjelezte ezt a nézetet (Secchi – Villafranca [2009]).

Valójában a krízis visszahozta a liberális (angolszász) gazdasági rendszerrel kapcsolatos időről időre visszatérő kérdéseket az állam gazdaságban való jelenlétéről, a piaci és kormányzati kudarcokról stb. E kérdések nem újak, a kapitalista rendszer megjelenésétől jelen vannak, de a mostani krízis különös hangsúlyt helyez rájuk. A válság ugyanis kiemeli az angolszász modell hátrányait és korlátait, és előtérbe helyezi a kontinentális modell előnyeit (Secchi – Villafranca [2009]). Ennek okai a következők:

A krízis és a vele együtt járó GDP-növekedésiütem-csökkenés a munkanélküliség növekedését hozza maga után. A kontinentális és az északi országok munkahelyvédő

törvényeikkel lelassították a munkanélküliség emelkedését, a nagyvonalú jóléti rendszerek azokat védik, akiket elsőként sújt a válság jövedelmeik csökkenése által, valamint automatikus stabilizátorokként működnek, melyek növelik a költségvetési deficitet, mikor a fogyasztási kiadások csökkennek (*Europe's...* [2009]).

Az Egyesült Királyságban az emberek sokkal nagyobb mértékben ki vannak téve a válság hatásainak. Ott a GDP-csökkenést nagymértékben a hazai kereslet jelentős (3,6%-os) visszaesése okozza. Így világosan látszik az alacsony szintű szociális háló azon hátránya, hogy a válság idején a magánfogyasztás jelentős visszaeséséhez vezet⁸⁶. Ezek után nem meglepő, hogy az elkövetkező néhány évben az állami fogyasztás erőteljes növekedése várható a kormány által bevezetett nagyméretű fiskális ösztönzőcsomagok következtében. E csomagok az előrejelzések szerint (*Secchi – Villafranca* [2009]) a költségvetési deficit növekedésének⁸⁷ negyedéért lesznek felelősek. Ezt pedig úgy tekinthetjük, mint a brit kormány azon kísérletét, hogy a szerény jóléti rendszerét (és az állampolgárok ebből következő válság alatti jövedelmi krízisét) ellensúlyozza új közkiadásokkal. Ez az Egyesült Királyság államadósságának soha nem tapasztalt növekedéséhez fog vezetni, a 2008-as 57%-ról körülbelül 102%-ra 2013-ra (*OECD* [2012]).

A helyzet teljesen más Európa kontinentális és északi részén. Itt erős jóléti állam van, az automatikus stabilizátorok teljes kapacitáson működnek (beleértve a munkanélküli segélyeket), akkor is, ha e mechanizmusok mértéke és időzítése országonként eltérő. Ennek eredményeként a magánfogyasztás trendje nem csökkenő⁸⁸. Ez az állami fogyasztás és a fiskális ösztönzők iránt kisebb igényt vet fel ezen államokban (az Egyesült Királysághoz képest), s így kisebb nyomást gyakorol a közkiadásokra⁸⁹ (*Secchi – Villafranca* [2009]).

⁸⁶ A magánfogyasztás visszaesése 2008-ban 1,5%-os, 2009-ben 3,5%-os volt, a *Secchi – Villafranca* [2009] által 2010-re előrejelzett 1,5%-os visszaesséssel szemben 1,2%-os növekedést aztán 2011-ben ismét 1,2%-os csökkenés követte (*Eurostat* [2012b]).

⁸⁷ A brit költségvetési deficit a 2008-as 5,0%-ról 2009-re 11,3%-ra nőtt, majd 2010-ben 10,1%-ot mutatott (*Eurostat* [2012b]).

⁸⁸ Például 2010-re Franciaországban az előrejelzések szerint 0,3%-os növekedést vártak, míg Németországban csupán enyhe visszaesést (0,7%-kal) (*Secchi – Villafranca* [2009]), ezzel szemben mindkét országban viszonylag jelentős mértékű emelkedés következett be 2010-ben a magánfogyasztásban (Franciaországban 2,6%-os, Németországban 2,5%-os) (*Eurostat* [2012]).

⁸⁹ A francia költségvetés deficitje például a 2008-as 3,3%-hoz képest a GDP 7,3%-ára nőtt 2010-re, míg Németorszáé a 2008-as 0% után 2010-ben elérte a 3,9%-ot (*OECD* [2011f]). E számok a Stabilitási és Növekedési Paktum által előírt mérték fölött vannak, de ha a kiugró brit adatokhoz viszonyítjuk, alacsonynak tűnnek.

Ha a költségvetési deficit alakulásának hosszú távú hatásait tekintjük, a következő megállapításokat tehetjük: A világválság kitörése előtt a legkevésbé hatékony modellek országai (kontinentális és mediterrán) jóval magasabb szintű államadóssággal rendelkeztek a GDP-hez viszonyítva (73% és 81%), mint az angolszász és az északi országok (36% és 49%). A válság következtében azonban ez a visszájára fordul: a válság által érintett pénzügyi szektor mérete és az ingatlanok súlya az angolszász csoport gazdaságában akkora, hogy a GDP-hez viszonyított államadósság már meghaladja a 95%-ot (*OECD* [2012]). Az előrejelzések szerint Nagy-Britannia ezen mutatója csak 2023-ra esik vissza a fenntartható 40%-os szintre (*Pabst* [2009]).

Így tehát összességében elmondható, hogy a kontinentális és az északi modell jobban teljesít a válság idején, mivel ezen országokban a már létező szociális hálóra lehet támaszkodni, amely a válság terheit kevésbé fájdalmassá teszi az állampolgárok számára⁹⁰. De mindez a növekvő költségvetési hiány és államadósság árán érhető el, ami veszélyes lehet, ha sokáig elhúzódik a válság⁹¹. Ha a kilábalás lassú, a magasabb munkanélküliség tartóssá válhat ezekben az országokban, a magasabb jóléti kiadásokat állandósítva. Így a későbbiekben a fő kérdés a költségvetés konszolidációja lesz. Ennek ellenére egyfajta „mi megmondtuk”-attitűd jellemző abban a tekintetben, hogy az északi modell stabilabb, mint a többi. A válság felerősíti az alacsonyabb adókkal, kisebb állammal, szabad piacokkal és kisebb jóléti állammal összekapcsolódott angolszász modell iránti északi szkepticizmust (*Moskwa* [2009]). Politikai oldalról vizsgálva az állampolgárok is felfedezik e modellek potenciális „felsőbbrendűségét” (és előnyeit), és hajlanak az ezt támogató pártokra szavazni⁹² (*Secchi – Villafranca* [2009]).

De meddig tarthat a kontinentális és északi modell fölénye? A recesszióban viszonylag rugalmas kontinentális modell elemeinek erősségei a kilábalás alatt gyorsan gyengeségként jelenhetnek meg. Meg kell ugyanis fizetni a nagyobb biztonság és a jobb munkahelyvédelem

⁹⁰ Jelen válság szisztematikus természete hozzájárul a kontinentális modell pozitív vonásainak érvényesüléséhez. A szimmetrikus belső sokk (azaz, hogy a válság minden európai országot egyaránt érint) lehetővé teszi, hogy az Európai Unió Bizottsága enyhítsen a maastrichti kritériumokon a tagállamok ellenvetése nélkül. Egy aszimmetrikus sokk esetén (amikor csak egy országot vagy egy országcsoporthat érint a sokk) azonban nehéz lenne ilyen kivételeket elérni, ekkor az automatikus stabilizátorok nem működhetnének teljes gőzzel, így a modell előnyei korlátozottan tudnának csak érvényesülni.

⁹¹ *Kenneth Rogoff és Carmen Reinhart* [2009] szerint nem elképzelhetetlen, hogy Európa egy V alakú recesszió helyett egy L alakú pályát fut be, az éles visszaesés után hosszan tartó stagnálással.

⁹² Európa többi részének politikai instabilitásával szemben az északi kormányok támogatottsága új erőre kapott a válság alatt (*Moskwa* [2009]).

árát az alkalmazkodás és az innováció lassúságában, amely hosszú távon alacsonyabb növekedéshez vezet. Az elbocsátás elleni szabályok, melyek a munkanélküliség drámai emelkedését elhárítják a válság alatt, kevesebb munkahely teremtését jelenthetik majd az új iparágakban. A nagyvonalú jóléti állam, mely megőrzi az emberek jövedelmét a recesszióban, tompítja az új munka keresésének ösztönzőit. A nagy állam, mely segít a kereslet fenntartásában a nehéz időkben, akadállyá válhat az új dinamikus vállalatok előtt, mikor a növekedés újraindul. A legújabb előrejelzések is alátámasztják ezt, előrevetítve, hogy Nagy-Britannia gyorsabban kilábal a recesszióból, mint a kontinentális Európa⁹³ (*Europe's...* [2009]).

Egyes szerzők szerint tehát a válság végre bebizonyította, hogy a széleskörű jóléti rendszer fenntartása kifizetődő⁹⁴, míg mások (például *Pabst* [2009], *Secchi – Villafranca* [2009], *Moskwa* [2009]) azt hangsúlyozzák, hogy a válság ugyan megmutatja, hogy a kevésbé kiterjedt jóléti rendszerrel rendelkező államokat jobban érinti a krízis, de a nehéz idők elmúltával újra megmutatkoznak a kiterjedt jóléti állammal rendelkező országok hátrányai, éppen ezért a kontinentális, illetve az északi modellt is most kellene megreformálni, ugyanakkor a liberális angolszász modell – jelen válság tapasztalataiból kiindulva – is átalakításra szorul (nem is beszélve a déli típusról, mely mind a válság előtt, mind alatta a leggyengébben teljesít).

A végkövetkeztetés tehát az, hogy nem az angolszász modell érvényessége és kontinentálissal vagy északival való helyettesítése a kérdés, hanem néhány területen a túlzott lazaság tekintetében (pl. a pénzpiacokon), néhány más területen pedig a merevség tekintetében (pl. a jóléti rendszer) történő átalakítása, a válság alatt sikeresebb modellek néhány jellemzőjének bevezetésével, és vice versa⁹⁵. Mind az angolszász, mind a kontinentális modell mutat fel előnyöket, csak más időszakban: az utóbbi jobban teljesít a válság alatt, míg az előbbi a növekedés fázisában (*Secchi – Villafranca* [2009]).

⁹³ Természetesen az egyes államok között nagy különbségek lehetnek. Németországban súlyos gyengeségnek bizonyult a válságban az exportra való túlzott támaszkodás a fogyasztás terhére, valamint a bankjai is gyengék. Franciaországban a fiatalok munkanélküliségi rátája több, mint 20%. Olaszország és Spanyolországban a munkaköltségek élesen emelkedtek, és munkatermelékenységük növekedése lelassult, vagy visszájára fordult (*Europe's...* [2009]).

⁹⁴ Például *Craig Webster* [2009] azzal magyarázza a kiterjedt jóléti rendszer fenntartásának szükségességét, hogy majd a válság utáni újjáépítés könnyebb lesz azokban az államokban, ahol széleskörű beruházások történtek az emberi tőkébe az egészségügyön és az oktatáson keresztül.

⁹⁵ Hasonló következtetésre jut *Pabst* [2009] is.

Amartya Sen [2009] szerint a válság kivételes lehetőséget jelent arra, hogy a gazdaságpolitikusok a korábban elhessegetett hosszú távú problémákkal foglalkozzanak, mert az emberek most hajlandóak újragondolni meggyőződésüket. Az angolszász országok a válság következtében talán hajlandóak átgondolni modelljük hátulütőit, az Economist tanulmánya szerint azt, hogy a modellt „túlalkalmazták” (*Europe’s...* [2009]). Azaz felismerik, hogy a jó szabályozás ugyanannyira fontos, mint a piacok felszabadítása, a hatékony közszféra ugyanolyan fontos, mint a hatékony privát szféra, az állami beruházások a közlekedésbe, az iskolákba, az egészségügybe kifizetődők lehetnek. Ugyanakkor az északi és különösen a kontinentális országok is érettek arra, hogy az angolszász modell néhány jellemzőjét elfogadják. Túlléphetnek a változásokkal szembeni hagyományos társadalmi ellenálláson⁹⁶, a válság alatti hatalmas állami kiadásokat (az automatikus stabilizátorok és a fiskális stimulusok egyaránt) strukturális reformokra cserélhetik, melyeket az emberek általában elutasítanak, míg most talán politikailag könnyebben keresztülvihetők, mint egy – habár alacsony rátával is, de – bővülő gazdaságban.

⁹⁶ Látni kell azonban azt is, hogy a modellel kapcsolatos már említett „felsőbbrendűségi” érzés hozzáadódhat a hagyományos ellenálláshoz. Ez annál is inkább problémát jelenthet, mivel a leginkább átalakításra szoruló déli típus esetén ilyen felsőbbrendűségről nem beszélhetünk, mégis egyértelmű a reformokkal szembeni ellenállás, ahogy azt a görögországi tüntetések világosan mutatták.

4. A jóléti állam alapvető ellentmondása

A jóléti állam alapvető ellentmondása, hogy az állampolgárok különböző okok miatt ragaszkodnak juttatásaihoz, viszont képtelenek (illetve nem akarják) finanszírozni azokat. Ez egyre növekvő terheket ró a jóléti rendszerekre, amely felveti a hosszú távú fenntarthatóságuk kérdését. E problémakör mind a közgazdászok, mind a gazdaságpolitikusok, mind a politikusok körében időről időre élénk viták keresztüzében áll.

A fejezetben ezért először a jóléti juttatásokhoz való ragaszkodás tényezőit vizsgálom meg, majd az esetleges fenntarthatatlanság⁹⁷ lehetséges okait tárom fel.

4.1. A jóléti juttatásokhoz való ragaszkodás

Egy 2000-ben készült szociológiai adatfelvétel (*Boeri – Börsch – Supan – Tabellini* [2001], [2002]) jól alátámasztja a jóléti állam szilárd támogatottságát. A jóléti állam kiterjedését illetően a válaszadók többsége a status quot, a mai helyzet megőrzését részesíti előnyben. A támogatás azonban csak a redisztribúció méreteire vonatkozik. Ugyanis a pénzügyi források felhasználásának irányáról, módjáról, formáiról a vélemények különböznek, a jóléti rendszer reformjának (de nem felszámolásának) bőven vannak hívei.

A jóléti államhoz való változatlanul nagyfokú ragaszkodás alapja, hogy működése kétségtelenül eredményes a két legnagyobb szociális gondnak: a szegénységnek és a jövedelmi egyenlőtlenségnek ha nem is a megszüntetésében, de mérséklésében, kezelésében, súlyosbodásának megakadályozásában⁹⁸ (*Szamuely* [2004] 964. o.). Az állami elosztás nagyban hozzájárul a szegénység csökkentéséhez, ahogy az a 46. ábrából is látszik. Különösen nagy az eltérés az adók és juttatások előtti és utáni szegénységi ráták között a kiterjedt jóléti rendszerrel rendelkező államok (például Franciaország és Svédország) esetén. Hasonló képet mutat a 47. ábra is a jövedelmi egyenlőtlenségek tekintetében: mindegyik

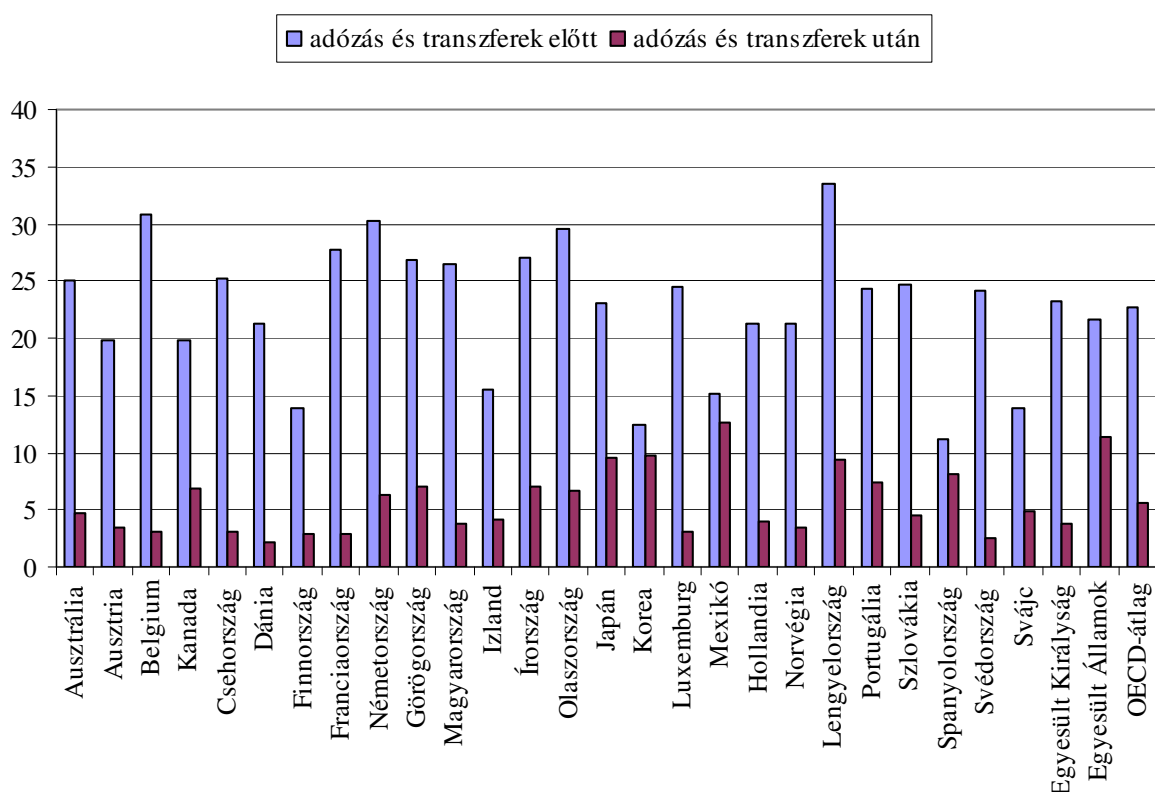
⁹⁷ Fenntarthatatlanság alatt a költségvetési fenntarthatatlanságot értem. Természetesen ez a különböző államok, különböző típusok esetén – ahogy az a 2. és a jelen fejezetből kiderül) eltérő mértékben szembesülnek ezzel a problémával.

⁹⁸ *Förster – Pearson* [2002] tanulmánya kimutatta, hogy az OECD-országokban az adók és juttatások hatékonysága nőtt az egyenlőtlenség és a szegénység csökkentésében, hiszen a piaci jövedelmek egyenlőtlenségének növekedése nem vagy nem teljes egészében csapódott le a rendelkezésre álló jövedelmek nagyobb egyenlőtlenségében a munkaképes korú népesség körében.

országban csökkent a jövedelmi egyenlőtlenség az adók és a transzferek hatására, de a legnagyobb csökkenés a kiterjedt jóléti rendszerrel rendelkező államok esetén figyelhető meg.

46. ábra

**Szegénységi ráták adók és juttatások előtt és után a munkaképes korú népesség körében,
a 2000-es évek közepén (%-ban)**



Megjegyzés: A szegénységi ráta nem más, mint a mediánhoz igazított rendelkezésre álló jövedelem 40 százaléka alatt élő személyek száma a teljes népesség százalékában. Az adók minden direkt jövedelemadót tartalmaznak, beleértve a munkavállalók társadalombiztosítási járulékait is. A juttatások minden pénzbeli közjuttatást magukba foglalnak.

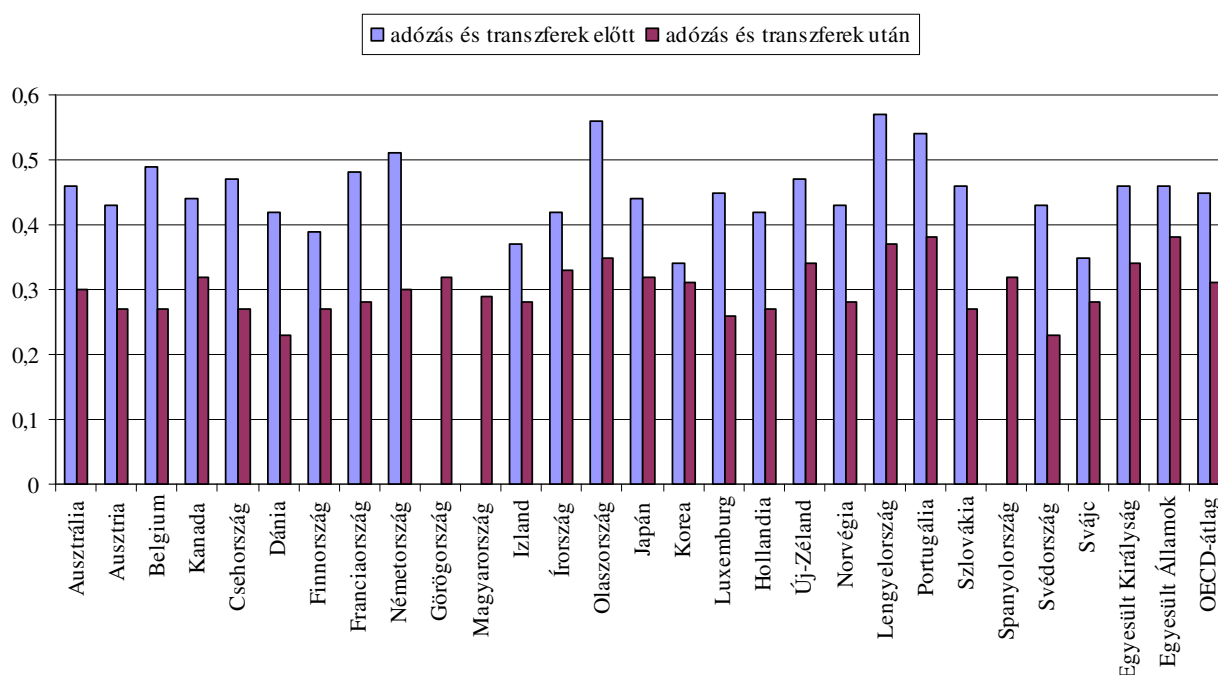
Forrás: OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2011. január 8. alapján saját szerkesztés

A piacgazdaság természetével, dinamizmusával együtt jár a kockázat, a bizonytalanság. Ez a gazdaság szereplői számára foglalkoztatási, jövedelmi, szélsőséges esetben létbizonytalanságot jelent. Mindezek negatív hatásait próbálja meg ellensúlyozni a jóléti állam. Másrészt a nyugat-európai országokban a szegénység közösségi kezelésének évszázados története van. Ezért ott erőteljesen él az a nézet, hogy a szegénygondozás dolgát a társadalom nem mellőzheti. Emellett ha a gondoskodás minimalizálására törekszenek a

gondozottak körének minél szigorúbb szűkítésével, óhatatlanul válaszfalat emelnek a szegények és a jobb módúak közé (Szamuely [2004] 965-966. o.).

47. ábra

Az adózás és transzferek előtti és utáni Gini együttható a 2000-es évek közepén néhány OECD-országban



Forrás: OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2011. január 8. alapján saját szerkesztés

A jóléti állam vívmányainak így igen széles támogatótábora alakult ki: először is a megnövekedett állami szektorban dolgozók csoportja, annál is inkább, mert ez szervezettebb, mint a többi szektor, így kedvező helyzetben van, hogy érvényesíthesse igényeit (King [1987] 843-844. o.). Emellett jelentős támogatást élvez a jóléti állam a jóléti szolgáltatások nyújtóitól (például orvosok, tanárok) is. Végül a legnagyobb támogatók azok, akik nem állami alkalmazottak, de jövedelmük egy részét vagy egészét az államtól kapják (a nyugdíjasok, munkanélküliek, táppénzen levők stb.). Ilyen értelemben ez a csoport egy „függő” osztályt alkot (King [1987] 857-858. o.).

Szamuely [2004] szerint tehát a jóléti állam támogatottsága pozitívum, az állami kiadás stabilizáló hatású, azonban egyértelmű, hogy a jóléti rendszer jelenlegi formájában nem tartható fenn, a kiadások iránti megnövekedett igények és a bevételek csökkenése miatt egyaránt. A kormányzati deficit ugyanis jelentős kiszorítási hatással bír, ami növekedésllassító

hatású (Erdős [2000] 107-110. o.). A jóléti államokkal szembeni kihívásokról a következő (5.2.) alfejezetben lesz részletesebben szó.

Miért nem jellemző ugyanakkor a rendszerek radikális reformja? A politikusok számára a jóléti rendszer bármely elemének megváltoztatása – ahogyan azt az Egyesült Államokban gyakran hangoztatják – egy nagyfeszültségű vezeték („third rail”): elég egy érintés és meghalsz. A politikusoknak – mint számos egyéb kérdésben, itt is – egy igen keskeny kardélen kell egyensúlyozniuk, ami gyakran együtt jár azzal, hogy a gazdasági fenntarthatóság és a választóik akaratának sokszor összeegyeztethetetlennek tűnő kettős szorításában nem a hosszú távon legjobb (azaz a gazdaságilag fenntartható), hanem a rövid távon kielégítő megoldást választják, ezzel maximalizálva újraválasztási esélyeiket⁹⁹, elhalasztva a szükséges átalakításokat, tovább görgetve – a felelősséget így akár egy következő kormányra hárítva – és súlyosbítva a már meglevő problémákat. A reformtörekvések politikailag nehéz, gyakran megvalósíthatatlan voltát jól magyarázza a Nobel-díjas *Tversky és Kahneman* [1991] elmélete, miszerint az emberek elégedetlenebbek lesznek akkor, ha egy már meglevő juttatásról kell lemondaniuk, mint amilyen elégedetlenek lennének akkor, ha azt meg sem kapták volna. Politikailag így annak a kockázata, hogy az intézkedésekkel az előbbi táborból vesztenek szavazatokat, valószínűleg nagyobb, mint annak az esélye, hogy az utóbbi csoportból nyernek új szavazatokat.

Ez a viselkedés egyenes következménye annak, hogy a szavazópolgárok nem érzékelik a rájuk háruló adóterhek és a kormányzati programok közti összefüggéseket, valamint hajlamosak alábecsülni a kormányzati programok valódi költségeit is (azaz fiskális illúziótól szenvednek). Ez az empirikusan is bizonyított összefüggés (lásd például *Mourao* [2008]) – bár nagymértékben eltér a különböző országok esetén – kisebb-nagyobb mértékben a jóléti államok állampolgáira is igaz¹⁰⁰.

4.2. Kihívások a jóléti államokkal szemben

A jóléti államokkal szembeni kihívások alapvetően két fronton jelentkeznek. Az utóbbi évtizedekben felgyorsult globalizáció az egyik tényező, amely jelentős kihívások elé

⁹⁹ E gondolat elméleti alapjait a gazdasági bürokráciaelmélet jelenti: egy demokratikus politikai rendszerben a pártok, a politikusok magatartását nem a közjó, hanem a hatalmon maradáshoz vagy annak megszerzéséhez szükséges szavazatok maximalizálására való törekvés határozza meg (*Downs* [1957], idézi *Gedeon* [2001] 97.o.).

¹⁰⁰ A magyar választópolgárok ilyen irányú viselkedését *Csontos – Kornai – Tóth* [1996] vizsgálta.

állítja a jóléti államot, egyrészt a bevételi források csökkenését, másrészt a kiadások növekedését vonva maga után. A kereskedelmi liberalizáció a vámcsökkenéseken keresztül, a termelés multinacionalizálódása az adóráták csökkentésével, a pénzügyi liberalizáció a seignorage-jövedelmek csökkenésén keresztül, valamint a megnövekedett nemzetközi pénzügyi tranzakciók az adókerüléssel összefüggésben különböző mértékben ugyan, de csökkentik az állam bevételeit. Másrészt ugyancsak a kereskedelmi liberalizáció egy újfajta protekcionizmussal kísérve, valamint a globalizáció munkapiacra gyakorolt kedvezőtlen hatásaival szemben hozott intézkedések a kiadások iránti igényeket növelték meg. E kérdéskörrel részletesen foglalkozik a következő fejezet, melynek első részében a globalizáció és a jóléti állam viszonyának elméleti alapjait mutatom be, majd a jóléti államok két ideáltípusán keresztül egy-egy esettanulmány segítségével vonom le a következtetést arról, hogy milyen hatással volt, van a globalizáció felgyorsulása a jóléti államokra.

A másik súlyos probléma, amivel a jóléti államnak meg kell birkóznia, a népesség előregedése¹⁰¹. Az öregedő népesség a fejlett országokban komoly kihívás elé állítja a közkiadásokat¹⁰². Az öregségi nyugdíjat és egyéb közkiadásokat (tartós munkanélküliségi, rokkantsági, korai nyugdíjazási programok, egészségbiztosítás, idősgondozás, családi/gyermekjuttatások, oktatás) jelentős mértékben érintik a demográfiai változások. A teljes közkiadások mintegy 40-60 százaléka érzékeny a népesség korstruktúrájára (*OECD* [2001a] 149. o.). A népesség előregedése által leginkább érintett kiadási elemek az öregkori nyugdíjak és az egészségbiztosítás.

¹⁰¹ Az előregedéssel e dolgozat nem kíván részletesen foglalkozni.

¹⁰² Az előregedés nyugdíjrendszerre és egészségbiztosításra gyakorolt hatásáról bővebben ír *Hagemann – Nicoletti* [1989], *Noord – Herd* [1993], *Oxley – MacFarlan* [1994], *Leibfritz – Roseveare – Fore-Wurzel* [1995], *Roseveare – Leibfritz – Fore – Wurzel* [1996], *Turner – Giorno – De Serres – Vourc'h – Richardson* [1998], *Kohl – O'Brian* [1998], *Hvinding – Mérette* [1998]. Ahogy azt *Genschel* [2004] megjegyzi, a jóléti állam maga is hozzájárul az előregedéshez, azáltal, hogy az idősök nagyvonalú nyugdíjai és a magas színvonalú egészségügyi ellátás miatt az emberek tovább élnek, ráadásul kisebb az ösztönzésük arra, hogy gyermeket vállaljanak, aki fizethetné a nyugdíjukat és egészségügyi ellátásukat.

5. Azonos kihívás – eltérő válaszok

Az előző fejezetben említett, a jóléti államok krízisét kiváltó lehetséges tényezők közül a fejezet a globalizációt helyezi górcső alá. Ahogy az az 5.1. alfejezetből kiderül, a globalizáció és a jóléti államok kapcsolatát illetően nem alakult ki egységes álláspont a szakirodalomban. A fejezet kutatási kérdése ezért a következő:

2. kutatási kérdés: A globalizációnak milyen szerepe van az európai jóléti államok krízisében és reformjaiban?

Hipotézis: a globalizáció nagyban hozzájárult a nyugat-európai jóléti államok gyenge teljesítményéhez, és az egyik kiváltó oka volt a jóléti reformoknak.

A hipotézis vizsgálatát az elméleti irodalom áttekintése (5.1. alfejezet) után két, a jóléti államok eltérő típusába tartozó, ideáltipikusnak tekinthető ország példájának segítségével végzem el (5.2. alfejezet). A hipotézis vizsgálatához sorra veszem a globalizáció jóléti államokra gyakorolt hatásait, a választott két jóléti állam, Franciaország és Svédország példáján keresztül.

E két állam jól reprezentálja két eltérő típus (az északi és a kontinentális) eltéréseit. Választásom azért esett rájuk, mert Svédország az északi típus minden jellemzőjét torulások nélkül mutatja, Franciaország pedig a korporativista típus jellemzőit csupán csekély eltéréssel (például a szociális segélyben) (Wildeboer Schut *et al.* [2011]). Nem meglepő ezek alapján, hogy mind az elméleti irodalom, mind az empirikus vizsgálatok e két államot mindig egyértelműen tipizálják (lásd a 2.2. alfejezetet). Így e két állam vizsgálatával nyomon követhetők az azonos kihívásokkal szembenező jólétiállam-típusok „vegytisztá”reakciói.

5.1. A globalizáció és a jóléti állam viszonyának elméleti alapjai

A globalizáció – noha csak viszonylag új keletű fogalomként vált napjainkban divatossá – valójában a régmúltba nyúlik vissza, és ma inkább a folyamat felgyorsulásáról és új feltételeiről, illetve összefüggéseiről és új mozgatóerőiről beszélhetünk, mintsem keletkezéséről vagy megindulásáról (Szentes [2002] 709. o.).

A „globalizáció” fogalma az áruk, a szolgáltatások és a tőke piacainak nemzetközi integrációjára vonatkozik. Valóban, a nemzetközi kereskedelem több mint megduplázódott 1970 óta az OECD-országokban. A nemzetközi banki hitelezés több mint nyolcszorosára nőtt, és a külföldi direkt és portfólió-beruházások volumene megnégyszereződött egy évtized alatt (*Genschel* [2004] 616. o.).

A gazdasági integráció jelen állása azonban nem példanélküli, ahogy azt több szerző is megjegyzi (*Genschel* [2004] 616. o., *Harris* [1993] 758. o., *Levy* [1997] 88. o., *Szamuely* [2002a] 2. o.) Az első világháborúig tartó periódusban a nemzetközi kereskedelem hasonló rátákkal nőtt, és a maihoz hasonló szintet ért el, míg a nettó tőkemozgások jelentősen magasabbak voltak. Az igazi különbség nem a globalizáció, hanem a jóléti állam. Az állam megnövekedett gazdasági szerepét jól jelzi, hogy a fejlett ipari országok átlagosan GDP-jük mintegy 45%-át költik közcélokra, míg az első világháborút megelőzően ez az arány még egy számjeggyű volt (*The Economist* [2001]¹⁰³).

A globalizáció és a jóléti állam viszonyáról kialakult nézeteket alapvetően három irányzatba sorolhatjuk. Az első – amelyet gyakran globalista iskola névvel illetnek (képviselői többek között *Scholte* [1997], *Rodrik* [1998], *Scharpf* [2000], *Genschel* [2004]) – azt tartja, hogy a gazdaság nemzetköziesedése a jóléti államot fenyegeti. Ezen iskola szerint a jóléti állam ott lép be, ahol a piac kudarcot vall, de ezt csak akkor teheti meg, ha maga nincs kitéve a piaci erők nyomásának. Ám a globalizáció épp ezt a feltételt hiúsítja meg, hiszen a jóléti állam fokozottan kénytelen szembesülni a nemzetközi versennyel és így a globalizáció elkerülhetetlenül aláássa életképességét és hatékonyságát. Az előrevetített eredmény a jóléti állam visszaszorulása, valamint a minimalista „versenyállami” szerkezetek felé irányuló nemzetközi konvergencia lesz (*Genschel* [2004] 615. o.). A kormány szerepe a törvények, az alapvető szabályok és minimális szociális háló biztosítására korlátozódik (*Weiss* [2003] 3. o.).

E felfogás szerint a globalizáció olyan kényszerítő erők sorozataként fogható fel, amelyeket a gazdasági nyitottság ró a nemzeti politikákra – legyen szó akár makrogazdasági, fiskális, szociál- vagy iparpolitikáról. A globalizációt azért tekintik kényszernek, mert a nyitottság velejárója a kereskedelem, a beruházás és a pénzáramlások előtt álló nemzeti határok leomlása, a növekvő tőkemobilitásnak való kitettség, és az olyan kormányközi megállapodásoknak való megfelelési kényszer, mint például amelyek bizonyos iparágak támogatásának megszüntetését írják elő (*Weiss* [2003] 2. o.). A kisebbséget jelentő „hiperglobalistákkal” (*Ohmae* [1995], *Horsman – Marshall* [1994]) szemben – akik a

¹⁰³ Idézi *Szamuely* [2002a] 3. o.

nemzetállam végét jósolják – a „mérésékelt globalisták” (vagy „kényszer”-iskola) szerint a globalizáció az államra mindenképpen korlátozó kényszerszerű, és ha nem is szűnik meg, végül átalakul. E nézet képviselői sok kérdésről eltérően vélekednek, ám abban egyetértenek, hogy a nemzetközi gazdaságpolitikában bekövetkezett változások radikálisan lecsökkentették a politikai választási lehetőségeket, és a globális befektetők, valamint a mobil vállalatok preferenciáinak való megfelelés felé mozdították el a gazdaságpolitikát (Weiss [2003] 3. o.).

A globalista iskola érvelése szerint a globalizáció korlátozza a kormányoknak azt a képességét arra, hogy fiskális deficitet halmozzanak fel és inflációs monetáris politikát folytassanak, mivel erre a pénzpiacok reagálnak, és inflációs eredményre számítva mintegy „megbüntetik” az ilyen politikákat folytató országokat. Ez az állítás széles körben elfogadott, ám az ebből levont következtetés, miszerint ez a kényszer eltűnik globális pénzpiacok hiányában, nem tartható fenn. A tőkepiacok akár integráltak, akár nem, a magas deficit és államadósság nyomán a piaci szereplők inflációs következményeket anticipálnak, ami emeli a hosszú távú kamatlábakat (Weiss [2003] 11. o.).

A globalizáció kényszerként való felfogásával szemben kritikaként jelentkezett a második irányzat, amely a globalizációval szembeni szkeptikusokat¹⁰⁴ foglalja magában. Szerintük a globalizáció közel sem annyira elmélyült, mint azt a globalizációs iskola állítja. Kétségtelen, hogy az elmúlt négy évtized alatt a gazdasági interdependencia jelentősen megnövekedett, a nemzetközi gazdasági cserefolyamat tranzakciós költségeinek csökkenése nyomán a termékek, szolgáltatások és különösen a tőke áramlása erősödött az elmúlt harminc évben (Weiss [2003] 12. o.). A nemzetgazdaságok manapság sokkal jobban függenek egymástól, mint a közelmúltban (bár nem feltétlenül jobban, mint száz évvel ezelőtt). Azonban sem elméleti okot, sem empirikus bizonyítékot nem látnak arra, hogy a nemzetközi gazdasági interdependencia növekedése korlátozza a nemzeti politika autonómiáját, hiszen a jóléti állam nem húzódott vissza méreteiben (Genschel [2004] 615-616. o.). A kereskedelem, a tőke és a beruházások áramlásának adataival bemutatják, hogy a gazdaságok még mindig elsődlegesen nemzetgazdaságok: a termelés körülbelül 90 százaléka a hazai piacon megy végbe, és a fogyasztás 90 százaléka is helyben történik. Sőt, a hazai tőkeberuházások nagy részét is hazai megtakarítások finanszírozzák, ami messze meghaladja az FDI-áramlást az összes jelentős piacon, valamint a vállalatok termelésük, eszközeik és stratégiai döntéshozataluk nagy részét is még mindig az anyaországban koncentrálnak. A szkeptikusok

¹⁰⁴ Lásd többek közt Garrett [1998a], Swank [1998], Garrett [2001], Garrett – Mitchell [2001].

így arra a következtetésre jutnak, hogy a globalizáció hatása korlátozott (Weiss [2003] 13-14. o.).

A harmadik irányzat, a revizionista iskola azt állítja, hogy a jóléti állam bajait nagymértékben saját maga okozta. Az elmúlt néhány évtizedben ugyanis a nagylelkű szociális programok elérték az érettség szakaszát: magas helyettesítési rátával működnek és a népesség túlnyomó részét átfogják. Így állandó nyomást gyakorolnak a költségvetésre (Ferrera – Rhodes [2000] 259. o.). A globalizáció pedig nemhogy a problémák előidézője, hanem következményeinek egyike, és fontos szerepe van azok megoldásában. A nemzetközi piacok fegyelmező ereje ugyanis segíti a kormányokat abban, hogy a jóléti politika hibás dinamikáit ellenőrizzék, és így hozzájárul ahhoz, hogy a jóléti államot megvédje saját magától (Genschel 2004:616).

Egyes szerzők arra is rámutatnak, hogy a globalizáció a kényszerítő aspektusa mellett egy lehetőséget jelentő tulajdonsággal is rendelkezik, ugyanis a verseny és a bizonytalanság fokozódását vonja maga után, ami a kormányokat arra ösztönzi, hogy erősítsék az innovációt és a szociális védelmet. Először is a világpiacnak való erős kitettség növeli a bizonytalanságot a népesség széles rétegeiben, amely viszont felveti a szociális védelem iránti igényt. Így ahelyett, hogy a kormányok megnyirbálnák a közkiadásokat, erőteljes politikai ösztönzéssel találják szembe magukat arra, hogy fenntartsák, sőt, növeljék azokat (Weiss [2003] 15. o.). Másodszor, a globalizáció növeli a vállalatok igényét a folyamatos innováció és a kompetens munkavállalók iránt. Így a társasági adók csökkentése és az adóteher tőkéről munkára való elmozdítása helyett a kormányok ezen igények kielégítését célzó szolgáltatásokat¹⁰⁵ kínálnak számukra cserébe az adóbevétel fenntartásáért. Ez megmagyarázza, hogy sok nemzetközileg mobil vállalat miért viseli el a viszonylag magas adó- (és kiadási) szintet (Weiss [2003] 17. o.).

A globalizáció és a jóléti állam kapcsolatát illetően Burgoon [2001] az előzőekhez hasonló három alternatíva érveit és ellenérveit sorakoztatja fel: a globalizáció és a jóléti állami berendezkedés ellentétes egymással, egymást erősíti, illetve nincs hatással egymásra. Az első esetben azzal érvelnek a kutatók, hogy bár a nagyfokú liberalizáció és a gazdasági nyitottság járhat bizonyos előnyökkel a kereskedelem és a beruházás területén, ugyanakkor gazdasági bizonytalanságot és volatilitást okozhat. Ez a társadalomtól nagyfokú alkalmazkodási készséget követel meg, az államnak pedig olyan programokat kell működtetnie, melyek

¹⁰⁵ Például információs szolgáltatások az exporttevékenység vagy a megfelelő munkavállalók megtalálásának elősegítésére.

segítik a strukturális vagy ciklikus problémák megoldását. Ezzel ellentétben az áru- és tőkepiacok megnyitása erodálja a monetáris és fiskális politika autonómiáját, a nagy jövedelem-újraelosztást folytató országok vállalatait szigorúan bünteti a piac. Így a jóléti állam kettős szorításba kerül: ahogy a globalizációval nőnek a közkiadások, a bevétel növelésének lehetősége csökken. Ez pedig egy újabb dilemmát vet fel: a kormányok vagy fiskális deficitet tartanak fenn, aminek meg kell fizetniük az „árát”, vagy megnyirbálják kiadásait, ami a szociális kohéziót és a versenyképességet veszélyeztetheti (*Grunberg* [1998] 591. o.).

A globalizáció és a jóléti állam egymást erősítő szerepét hangsúlyozók úgy vélik, hogy a jóléti államok programjai – például az infrastrukturális beruházások, a képzések – javítják a termelésben a tényezőhatékonyságot. A közoktatás, valamint a kormányzat gondoskodása a humántőkéről és a fizikai infrastruktúráról a gazdasági növekedés jól ismert és fontos tényezője (*Gelleny – McCoy* [2001] 524. o., *Garrett* [1998a] 198. o.). Emellett a jóléti juttatások társadalmi stabilitást eredményeznek, és ez jobb körülményeket teremt az esetleges bércsökkenési tárgyalásokhoz.

Azok, akik a két jelenség függetlenségében hisznek, azzal érvelnek, hogy a jóléti rendszerek reformjait elsősorban országspecifikus folyamatok és intézményi korlátok határozzák meg. A gazdasági nyitottságból fakadó hatások nem olyan mértékűek, hogy azok befolyásolni tudják egy ország mikro-, illetve makro-gazdaságpolitikai autonómiáját (*Fodor* [2002] 14. o.).

5.2. A globalizáció jóléti államra gyakorolt hatásai – a svéd és a francia eset

A globalizáció egyik – igen fontos – vetülete a kereskedelmi liberalizáció. Az államok hatékonyságnövelési céljai, valamint a multilaterális kötelezettségvállalások a nemzetközi kereskedelmet sújtó vámok fokozatos csökkentését okozták. Ez azonban főként a fejlődő országok számára jelentett nagymértékű bevételekiesést, a fejlett országok bevételeinek ugyanis 5%-nál kisebb hányadát tették ki az export- és importvámok (*Grunberg* [1998] 593. o.).

A globalizációval összefüggő kereskedelmi liberalizáció hatásai erőteljesen jelentkeztek és jelentkeznek Svédországban, hiszen a nemzetközi kereskedelme jelentősen gyorsabban nő, mint a nemzetgazdaság, köszönhetően az alacsony kereskedelmi korlátoknak (*OECD* [2007c] 2. o.). Nem jelentős az a bevételekiesés, amit a vámcsökkentések okoznak, ennél jelentősebb az a pozitív hatás, ami a sikeres exportágazatoknak köszönhető.

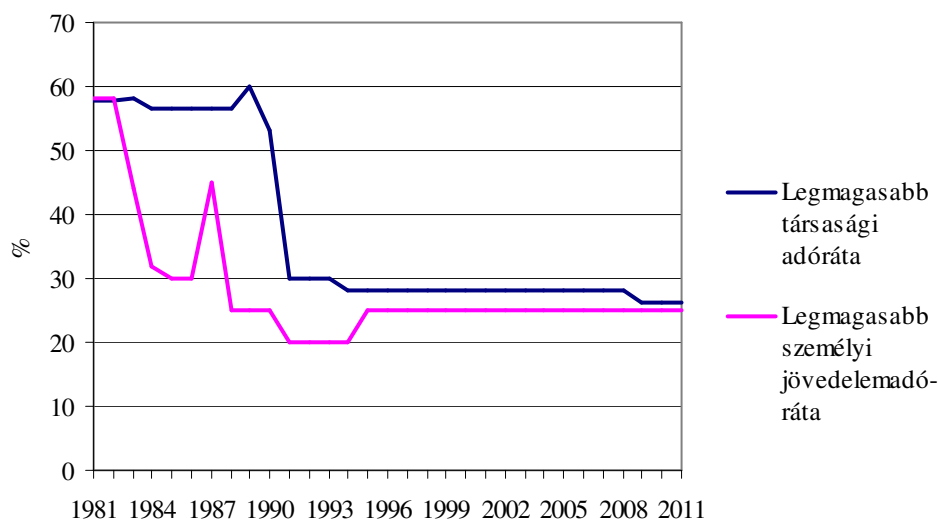
A termelés multinacionalizálódása és a vállalatok ebből következő fenyegetése, miszerint a termelést egy másik országba helyezik át magasabb megtérülést keresve, arra ösztönzi a kormányokat, hogy a gazdasági növekedéshez szükséges tőke megszerzéséért olyan politikát folytassanak, amely kedvező üzleti környezet megteremtését célozza, beleértve az alacsonyabb adórátákat is (*Gelleny – McCoy* [2001] 512. o., *Garrett* [1998a] 792., 801. o., *Mishra* [1999] 7. o.). Így a tőke az alacsony adózású országokat előnyben részesíti, az államok versengésbe kezdenek, hogy csökkentsék a társasági és a tőkére kivetett adójukat, aminek az adóbevételek csökkenése lesz a következménye¹⁰⁶. Sőt, a szabad tőkeáramlás világában az eltérő adóráták nem csupán az adóbevételek csökkenéséhez vezetnek, hanem a jólét csökkenéséhez is, hiszen a tőke nem a maximális adózás előtti nyereséget, hanem a várható adózás utáni nyereséget fogja követni (*Grunberg* [1998] 596. o.). Mindezek eredményeként a pénzügyi nyitottság és a vállalati mobilitás a fiskális és szociálpolitikát korlátozza, a jóléti kiadások csökkentését, a társasági adók csökkentését és az adóteher tőkéről munkára történő elmozdulását kényszeríti ki (*Weiss* [2003] 8. o.). Ezzel szemben felhozható az az érv, hogy a tőke nem feltétlenül az alacsony adójú országokba áramlik akkor, ha a magasabb adók magasabb szintű infrastruktúrával, képzett munkavállalókkal, kutatóintézményekkel és kiszámítható jogi környezettel párosulnak (*Garrett – Mitchell* [2001], *Rhodes* [2000]).

A 48. ábra tanulsága szerint Svédország belépett a globalizáció hatásai között taglalt adóversenybe, hiszen 1990 után fokozatosan csökkentette társasági adórátáját. Az így kieső adóbevételt a személyi jövedelemadó rátájának hosszú távú csökkenő trendje miatt a személyi jövedelemadó sem ellensúlyozta¹⁰⁷. Sőt, a mobil tényezőről (a tőkéről) az immobil tényezőkre (munka, fogyasztás) történő adóátcsoportosítás másik lehetőségével sem él, hiszen a fogyasztási adó tartósan egy szinten maradt (1992 óta 25%-os) (*OECD* [2011d]). Mindez növelte Svédország vonzerejét a növekvő tőkemobilitás fényében.

¹⁰⁶ Azonban egyes szerzők (például *Gelleny – McCoy* [2001] 512. o.) megjegyzik, hogy a multinacionális vállalatok gyakran olyan elsüllyedt és tranzakciós költségekkel rendelkeznek, amelyek megakadályozzák tevékenységük gyors áthelyezését az országok között. Így az az állítás, miszerint a megemelkedett adók szükségszerűen a beruházások csökkenéséhez vezetnek, erősen megkérdőjelezhető. Ezzel szemben viszont az az érv hozható fel, hogy még azokban az esetekben is, amikor az üzemek áttelepítése nehéz vagy elfogadhatatlanul költséges, egy multinacionális vállalat tovább növelheti nyereségét a globális könyvelés (például a transzferárak manipulálása) segítségével, amely révén a profitokat áthelyezheti a vállalat azon részeibe, amelyek alacsonyabb adójú országokban vagy körzetekben működnek (*Scholte* [1997] 435. o.).

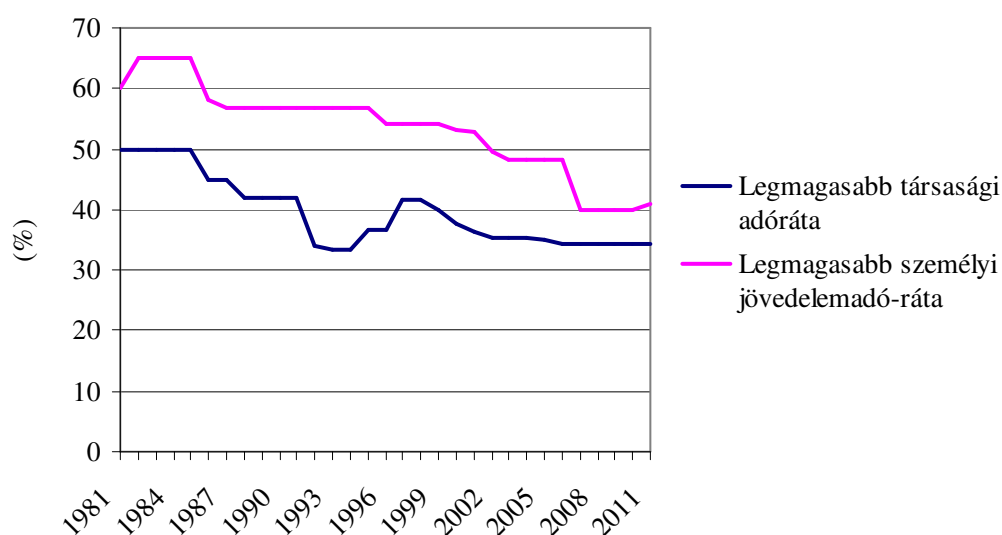
¹⁰⁷ Emellett nemrég a vagyonadót is eltörölték. Mindezek ellenére a teljes adóteher (a jövedelem-, fogyasztási adók és a járulékok együttese) még mindig igen magas, mintegy 70%-os (*OECD* [2008] 6. o.).

A legmagasabb társasági adórátá és a legmagasabb személyi jövedelemadó-rátá alakulása Svédországban (1981-2011)



Forrás: OECD [2013a]: OECD Tax Database: <http://www.oecd.org> / Personal income tax rates and thresholds for central governments és Basic (non-targeted) corporate income tax rates, letöltés ideje: 2013. január 3. alapján saját szerkesztés

A legmagasabb társasági adórátá és a legmagasabb személyi jövedelemadó-rátá alakulása Franciaországban (1981-2011)



Forrás: OECD [2013a]: OECD Tax Database: <http://www.oecd.org> / Personal income tax rates and thresholds for central governments és Basic (non-targeted) corporate income tax rates, letöltés ideje: 2013. január 3. alapján saját szerkesztés

A 49. ábráról leolvasható, hogy Franciaország is alátámasztja a globalizáció azon hatását, mely adóversenybe „hajszolja” az országokat, hiszen szintén csökkentette társasági adórátáját a nyolcvanas évek második felétől. Az így kieső adóbevételt a személyi jövedelemadó rátájának hosszú távú csökkenő trendje miatt a személyi jövedelemadó sem ellensúlyozza. A fogyasztási adóra történő adóátcsoportosítás lehetőségével sem él Franciaország, hiszen a fogyasztási adót 2001-ben csökkentették 20,6 százalékról 19,6 százalékra¹⁰⁸, s ezzel megközelítette a 15 korábbi EU-tagállam átlagát (19,24%) (OECD [2005f], OECD [2011d]).

A globalizációval hozható összefüggésbe az adóbevételek csökkenésének egy másik oka: a globalizáció és a hozzá kapcsolódó nemzetközi pénzügyi tranzakciók növekedése megnövelte az adókerülés nemzetközi lehetőségét a határellenőrzés lazulása, az adóparadicsomok elérhetősége és a jogrendszerek közötti különbségek miatt (Grunberg [1998] 596. o., OECD [2001b] 175. o.).

A pénzügyi liberalizáció mind a bevételek csökkenését, mind a kiadások növekedését előidéz. Bevételecsökkenéshez vezet, hiszen a kamatlábak szabályozásával vagy a pénznek és hiteleknek különböző szektorokhoz való irányításával a kormány alkalomszerűen profithoz jutott, vagy kedvező feltételekkel tudott kölcsönt felvenni. Ugyanakkor a pénzügyi liberalizáció hozzájárult az infláció leszorításához, és így a seignorage-jövedelmek csökkenéséhez. A kormányok szintén bevételt vesztek az „inflációs adó” eltűnésével, vagyis hogy tartozásaikat a leértékelt valutában fizessék vissza (Grunberg [1998] 594. o.).

Svédországban a pénzügyi liberalizáció hozzájárult az infláció leszorításához (a válságok alatti kiugró értékektől eltekintve az inflációs ráta csökkenő tendenciát mutat) (50. ábra) és így a seignorage-jövedelmek csökkenéséhez, illetve az „inflációs adó” eltűnésével további bevételecsökkenéshez. Hasonló hatást tapasztalunk Franciaország esetén is (51. ábra).

A kereskedelmi liberalizáció nem csupán a bevételek csökkenéséhez járul hozzá, hanem a kiadásokat is növeli, ugyanis kedvezőtlen hatásaival szemben a kormányok egy „újfajta protekcionizmussal” lépnek fel. A kormányok a megnövekedett versenyre gyakran úgy válaszolnak, hogy támogatásokat nyújtanak a gyengélkedő hazai vállalatoknak vagy szektoroknak, illetve az exportvállalatoknak, ami jelentősen növeli a kormányzati kiadásokat (Grunberg [1998] 599. o.). A kereskedelmi liberalizáció kedvezőtlen hatásaival szembeni „új protekcionizmus” következtében Franciaországban 1997-ben mintegy 130 milliárd frank támogatást nyújtottak a hazai vállalatoknak, ami megközelíti az azévi nettó társasági

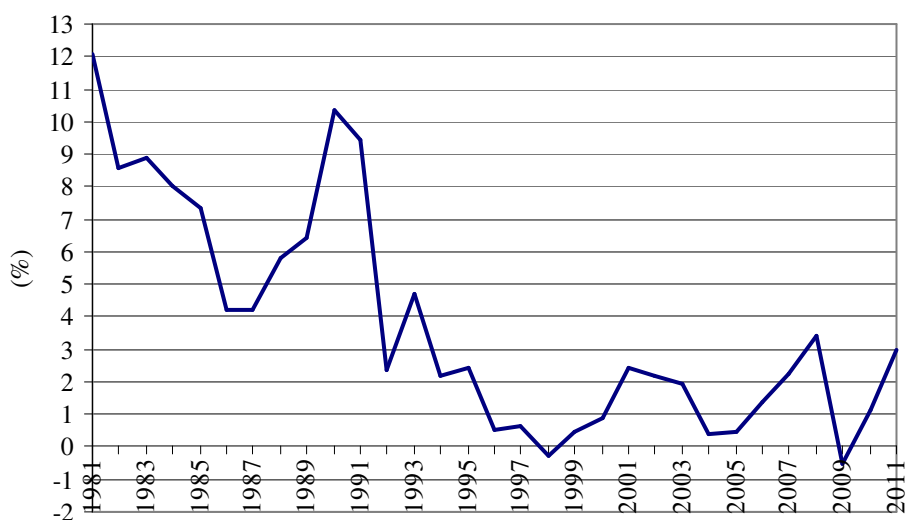
¹⁰⁸ Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy 1984 és 1994 között a fogyasztási adó 18,6% volt (OECD [2011d]).

adóbevételt (*Le Monde* [1997] 4. o.). Svédországban 1980 és az 1990-es évek eleje között évente mintegy 1,7 milliárd svéd korona értékű támogatást nyújtottak a svéd vállalatoknak különböző jogcímenek¹⁰⁹ (*Bergström* [1998] 3. o.).

50. ábra

Az infláció alakulása Svédországban

(1981-2011, %)



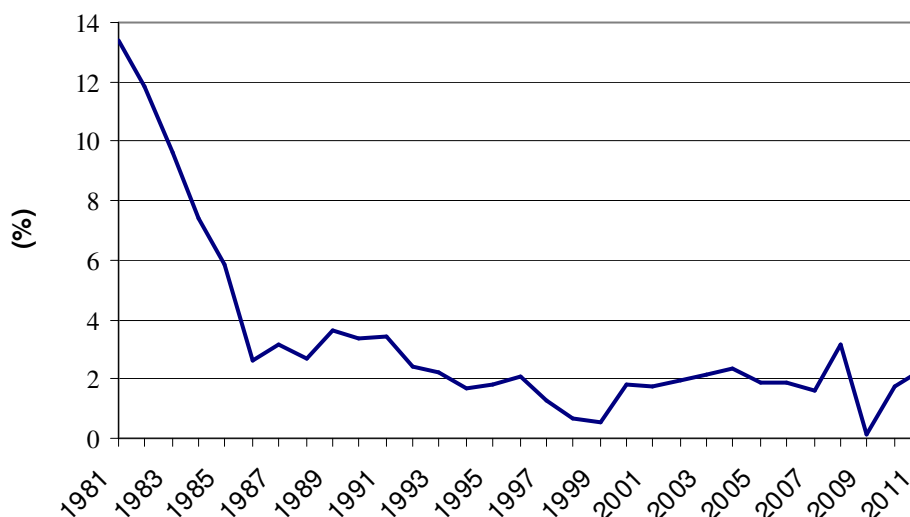
Forrás: Statistics Sweden [2013]: Statistics Sweden honlapja: <http://www.scb.se> / Statistical database / Prices and consumption / Consumer Price Index (CPI), total annual averages, Shadow Index numbers, 1980=100. Year 1980-2011., letöltés ideje: 2012. január 3. alapján saját szerkesztés

Emellett tovább növelik a kiadásokat a különböző beruházásösztönzők, amelyekkel igyekeznek a munkanélküliséggel és a bizonyos szektorokban és régiókban hanyatló gazdasági aktivitással szembesülő kormányok a beruházási tőkét növekvő mértékben az ilyen területekre vonzani (*Grunberg* [1998] 599. o.). Franciaországban ezen ösztönzők széles köre elérhető mind a francia, mind a külföldi vállalatok számára: pénzbeli juttatások bizonyos földrajzi területeken, kis- és középvállalatoknak, kutatás-fejlesztési tevékenységre; támogatott kölcsönök, államilag garantált kötvénykibocsátási lehetőség; pénzbeli és nem pénzbeli segítségnyújtás ingatlan vásárlásához vagy béreléséhez (*Michallon* [2013]).

¹⁰⁹ Például alacsonyabb munkáltatói járulékok, fejlesztési támogatások, gyéren lakott területek támogatása, beruházó cégeknek nyújtott kölcsönök stb. (*Bergström* [1998] 3. o.).

Az infláció alakulása Franciaországban

(1981-2011, %)



Forrás: OECD [2007a]: OECD Statistics Database. <http://stats.oecd.org/WBOS/> Letöltés ideje: 2007. június 23., OECD [2013c]: OECD Statistics. Letölthető: [http://stats.oecd.org / Frequently requested data / Consumer price indices – inflation](http://stats.oecd.org/Frequently%20requested%20data/Consumer%20price%20indices-%20inflation), letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés

A kiadásnövelő tételek között jelentős szerepet játszanak a globalizációnak a munkapiacra gyakorolt kedvezőtlen hatásai ellen hozott intézkedések. Első évtizedeik alatt az európai jóléti államok más piacgazdaságokkal megegyező vagy annál alacsonyabb munkanélküliséggel rendelkeztek. A teljes foglalkoztatás a háború utáni jóléti állam alapvető támasza volt. Mivel a munkaképes korúak és hozzátartozóik többségének a foglalkoztatás jelentette a fő jövedelemforrást, a teljes foglalkoztatás valamilyen formája a jövedelembiztosítás elsődleges formáját jelentette. Emellett politikai elemekkel is magyarázható a teljes foglalkoztatásra való törekvés, illetve azzal, hogy ily módon az állam nem vesztett el adó- és járulékbévételeket, valamint nem kellett többet költenie a munkanélküli és szociális segélyekre (Mishra [1999] 18-19. o.).

Az OECD-országok hajdani teljes foglalkoztatottságot fenntartó képessége olyan körülményeken alapult, amelyek ma már nem állnak fenn – és nem is térnek vissza. A háború után kialakult rendszer jellemzője volt, hogy olyan gazdasághoz volt rögzítve, amelyet az ipari tömegtermelés és tömegfogyasztás határozott meg. Emellett a jövedelem elosztási rendszere, a magas bérek és a magas szociális bér segítettek a kereslet konszolidálásában. A teljes foglalkoztatottság melletti elkötelezettség leginkább a férfiakra korlátozódott, a

szociális védelem az egy keresővel rendelkező családokat célozta meg (*Esping-Andersen* [1999a] 93. o.).

Az 1970-es években megkezdődött ipari leépítések következtében azonban tömeges munkanélküliség alakult ki, amely különösen a fiatalok és az alacsonyabban képzett munkások helyzetét rontotta. Ezt a magas munkanélküliséget az 1970-es évek közepe óta megváltozott gazdasági feltételek magyarázhatják (*Ljungquist–Sargent* [1998] 519. o.). Az új jelenség, amellyel szembe kell nézni az, hogy számottevően csökken az olyan munkahelyek száma, amelyek nem igényelnek szakképesítést. Ez a globalizáció következménye, ugyanis az új technológiák bevezetésével eltűnt egy sor hagyományos iparág, és ez kipusztulásra ítélt számos korábbi mesterséget¹¹⁰. A globalizáció gyorsan változó világának nyilvánvaló következménye emellett a nagyfokú rugalmasságot lehetővé tevő alapvető képességek elsajátítását célzó képzések, átképzések iránti megnövekedett igény. Mindez növekvő nyomást fejt ki a munkapiaci programok iránt.

A globalizáció kiadásnövelő tételei között Svédországban és Franciaországban is jelentős szerepet játszanak a globalizációnak a munkapiacra gyakorolt kedvezőtlen hatásai ellen hozott intézkedések, amelyekről az 5.3.4. és az 5.4.4. alfejezetben lesz szó részletesen.

Összességében tehát elmondható, hogy a globalizáció következtében a jóléti államokban a kormányzati kiadások iránti igény megnőtt, ugyanakkor a bevételi források lecsökkentek. A költségvetési egyensúly eléréséhez így nem maradt más lehetőség, mint a kiadások csökkentése, azaz reformok végrehajtása. A következő alfejezetekben áttekintem e reformokat először Svédországban, majd Franciaországban.

¹¹⁰ Néhány kutató szerint az, hogy a tömeges munkanélküliség növekedése és terjedése mennyiben tulajdonítható a gazdasági globalizáció előrehaladásának, meglehetősen tisztázatlan. Az új technológiák bevezetésének foglalkoztatási hatása ugyanis általában igen összetett, értékelése nem egyszerűsítendő le arra, hogy valamely új technológia az adott munkahelyen és adott időben hány munkás helyettesítésére képes. A makroszinten jelentkező foglalkoztatási hatás szempontjából nem az a perdöntő, hogy mikroszinten, az új technikát alkalmazó vállalaton vagy iparágban belül mennyi munkaerő foglalkoztatását teszi lehetővé vagy éppen fölöslegessé annak bevezetése, hanem az, hogy a felhasználásával meginduló, illetve bővülő termelés input-output kapcsolatai révén milyen mértékben teremt munkaalkalmakat a nemzetgazdaság egészében (*Szentes* [2002] 713. o.).

5.3. Svédország országtanulmánya

A svéd modell¹¹¹ – melyet általában az univerzális jóléti állammal azonosítanak – eredete az 1920-as évek gazdasági recessziójáig nyúlik vissza (*Lundberg* [1985]). A válságot követően a gazdaságpolitika fő célkitűzése az üzleti ciklusok kilengéseinek mérséklése és a teljes foglalkoztatottság lett. Az 1932-ben hatalomra kerülő szociáldemokraták ezt a gazdasági aktivitás magas szinten tartásával kívánták elérni (*Győrfy* [2006]).

A második világháború után Svédországban egyszerre valósult meg viszonylag gyors GDP-növekedés, teljes foglalkoztatottság, gazdasági biztonság és kiegyenlített jövedelemeloszlás. A hetvenes évektől azonban a gazdasági növekedésben, a nyolcvanas évek közepétől a jövedelemeloszlásban, a kilencvenes évek elejétől pedig a foglalkoztatásban és a gazdasági biztonságban kedvezőtlen fordulat következett be (*Lindbeck* [1998a] 57. o.). Ebben nem kis szerepe van a svéd jóléti modell működésének.

A svéd jóléti rendszer legfőbb jellemzői (*Semjén* [1999] 326-327. o.), hogy a lakosság széles körét átfogja, magas a jövedelemhelyettesítési arány, állampolgári vagy alanyi jogon járó (rászorultságtól független) ellátások széles körét tartalmazza, szolgáltatásintenzív, azaz a pénzbeli juttatások széles köre mellett nagyon nagy szerep jut benne a természetbeni jóléti ellátásoknak. Emellett átfogó (szinte minden olyan szükségletet/ellátást felölel, amelyben az állam a fejlett országokban szolgáltatóként vagy finanszírozóként fellép), alapvetően állami dominanciájú, etatista (az állam közszolgáltatói szerepvállalása dominál azokban a szektorokban is, ahol a szolgáltatás kihelyezéssel, az üzleti magánszféra és/vagy a non-profit szektor fokozottabb bevonásával – esetleg az állami szolgáltatásnál olcsóbban, vagy jobb minőségben – is biztosítható lenne). A jóléti rendszert a kormányzat hosszú időn keresztül túlnyomórészt a piaci eszközök mellőzésével működtette. A svéd gazdaságpolitika alapvető célja volt a hetvenes és a nyolcvanas években, hogy a spontán piaci mechanizmusokat politikai és adminisztratív döntésekkel helyettesítsék. Ezt szolgálták többek között a szelektív adók és támogatások, néhány ágazatban pedig közvetlen központi árszabással is éltek (*Lindbeck* [1998a] 80. o.).

A rendszer fenntartásához elengedhetetlen, hogy az aktivitást, az adófizetést és a társadalombiztosítás terheivel való hozzájárulást magasan, a jövedelemhelyettesítő ellátások

¹¹¹ *Lundberg* [1985] felfogásával szemben *Lindbeck* [1998a] szerint nem beszélhetünk svéd „modellről”, mivel a svéd gazdaságpolitika az 1960-as évekig nem különbözött lényegesen a többi nyugat-európai országétól, illetve nem előre megtervezett, egymással összhangban álló, hanem több száz egyedi döntés eredményeként született meg.

igénybevételét pedig alacsonyan tartásák. Ez az idő múlásával Svédországban mind nehezebbé vált; az állami kiadások aránya 1960-ban még nem haladta meg az európai OECD-országok átlagát (*Lindbeck* [1998a] 58. o.), a kilencvenes évek elejére viszont az állami túlköltekezés már kritikus mértéket öltött. A közkiadások GDP-n belüli aránya 1993-ban már meghaladta a GDP 70 százalékát (először a fejlett ipari országok történelmében). A szociális jóléti kiadások (az egészségügyet is ideértve) az 1978. évi 31,7 százalékról 1990-re a GDP 34,8 százalékára nőttek (*Semjén* [1999] 326-327. o.), az újabb reformoknak köszönhetően mára az arány 30% alá csökkent (*OECD* [2013b]).

A svéd modell alapja a tripartit bérmegállapodási rendszer volt, amely biztosította, hogy mind az egyes ágazatokon belül, mind pedig az ágazatok között érvényesüljön az „egyenlő munkáért egyenlő bér” elve. Azaz adott típusú munkáért a gazdaság egészében (termelékenységtől függetlenül) egyenlő bér járt; a mindenkori bérnövekedést pedig az átlagos termelékenységu / jövedelmezőségu ágazatokban bekövetkező termelékenységnövekedés által megalapozott bérszínvonal alapján határozták meg. Ez az átlagosnál magasabb termelékenységu ágazatok esetében önkéntes bérkorlátozásnak tekinthető, ami javítja ezen ágazatok nemzetközi versenyképességét, és ösztönzi az ezekbe történő beruházásokat, és ezen keresztül (ha a tőke/munka arány változatlanságát tételezzük fel) a foglalkoztatottság emelkedését. Ugyanakkor az alacsony termelékenységu vállalatok a számukra finanszírozhatatlanul magas bérszínvonal miatt nemzetközileg versenyképtelenek lesznek, és vagy profilmódosításra és reorganizációra kényszerülnek, vagy fokozatosan tönkremennek. Az ebben a folyamatban felszabaduló munkát az aktív munkapiaci politika segítségével azután átirányítják a magas termelékenységu szektorokba. A szolidarisztikus bérpolitika és az aktív munkapiaci politika együttműködése tehát elvben elősegítheti a munkavállalók gyorsabb átáramlását a magasabb társadalmi termelékenységu szektorokba (*Semjén* [1999] 328. o.).

A svéd modell problémái már a hetvenes években felszínre ütköztek. Svédország az 1970 előtti évszázadban igen magas termelékenységnövekedést produkált, ami számos tényezőre vezethető vissza, mint például a nemzetközi cserearányok kedvező alakulása, a vállalkozás szabadsága, nagy mértékű beruházások az infrastruktúrába és az emberi tőkébe, életerős civil társadalom stb. (*Lindbeck* [1998a] 66-67. o., *Lindbeck* [2000] 13-14. o.). Hasonló kedvező képet mutatott a GDP növekedési üteme és az egy főre jutó GDP is (*Henrekson* [1996] 1748. o.). Ezt követően a növekedés lelassult (4. táblázat), és Svédország

az egy főre eső GNP tekintetében az 1970-es 4. helyről 1995-re a 16. helyre szorult vissza¹¹². Ennek egyik oka az alacsony termelékenység-növekedést mutató állami szektor nagy részaránya a gazdaságban. Emellett demográfiai okokkal is magyarázhatjuk a termelékenység-növekedés lelassulását, miszerint a nyugdíjas korú állampolgárok számának gyors növekedése miatt az egy főre jutó jövedelem viszonylag lassan emelkedett. További magyarázat lehet, hogy a tőkefelhalmozás üteme visszaesett a többi OECD-országhoz képest (Lindbeck [1998a] 66-72. o.). Svédország viszonylagos termelékenységi elmaradását tükrözi az is, hogy bár a termékegységre jutó munkaköltségek csökkentek a korona leértékelései miatt, mégsem nőtt piaci részesedése a többi OECD-országban, sőt, csökkent. Ezt a termelékenységbeli elmaradást csak a kilencvenes évek végén tudta részlegesen visszanyerni (Lindbeck [2000] 32. o.).

4. táblázat

A reál GDP növekedési rátája^(a) az EU-ban és Svédországban

	1961- 1965	1966- 1970	1971- 1975	1976- 1980	1981- 1985	1986- 1990	1991- 1995	1996- 2000	2001- 2005	2006- 2010
EU ^(b)	5,2	5,9	7,9	3,2	1,8	5,2	3,5	2,4	2,0	1,0
Svédország	5,2	4,1	2,6	1,3	1,7	2,3	0,5	2,2	1,4	2,3

Megjegyzés: ^(a) 1961-2000 között 1985. évi összehasonlítóárakon, 2001-2010 között 2000. évi árakon. ^(b) 1972-ig hat, 1973-tól kilenc, 1981-től tíz, 1986-tól tizenkét, 1995-től tizenöt, 2004-től huszonöt, 2007-től huszonhét tagállam adatai (1991-től a volt NDK-val együtt).

Forrás: Simon [2001]: A svéd modell és az európai integráció. Külgazdaság, 45. évf., július-augusztus, valamint Eurostat [2011f]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / National accounts \(including GDP\) / Annual national accounts / GDP and main components / GDP and main components - Price indices](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / National accounts (including GDP) / Annual national accounts / GDP and main components / GDP and main components - Price indices), letöltés ideje: 2011. január 9. alapján saját összeállítás

A termelékenység növekedési üteme a kilencvenes évek mély makrogazdasági válsága idején mutatott javulást, ami az alacsony termelékenységű tevékenységek beszüntetésének, a létszámfelesleg leépítésének, illetve a kapacitáskihasználás emelkedésének köszönhető (Lindbeck [1998a] 71. o., Lindbeck [2000] 22. o.).

Az ún. Rehn–Meidner-modellel állt összhangban a kormányzat és a szakszervezetek azon törekvése, hogy a profitokat a növekvő bérek és a rögzített valutaárfolyam segítségével leszorítsák. Ennek az aggregált beruházásokra és a foglalkoztatottságra gyakorolt negatív

¹¹² Ebben lehet szerepe a felzárkózási mechanizmusoknak, de e mechanizmusok nem magyarázzák azt, hogy miért hagyta le másik 12 OECD-ország Svédországot (Lindbeck [2000] 29-30. o., Lindbeck [1998a] 72. o., Henrekson [1996] 1753. o., Dowrick [1996] 1777. o.).

hatását a munkavállalók mobilitását fokozó munkapiaci intézkedésekkel és szelektív beruházási szubvenciókkal kívánták ellensúlyozni. E gazdaságpolitikától azt várták, hogy hatására meggyorsul az erőforrások reallokációja és a termelékenység növekedése. Az erőforrások átcsoportosítása a hetvenes és nyolcvanas években nagyjából megfelelt a Rehn–Meidner-modell elvárásainak: az erőforrások a magánszektorban az alacsony hatékonyságú cégektől a magas hatékonyságúakhoz áramlottak (*Lindbeck* [1998a] 74-75. o.).

A hatvanas évek eleje óta viszont a foglalkoztatottság növekedése szinte teljes egészében a közösségi szolgáltatások terén következett be, a csúcsot 1985 jelenti, amikor az összes alkalmazott 41,3 százaléka az állami szektorban dolgozott (*Simon* [2001] 91. o.). Ez a növekedés szívta fel az alacsonyan képzett, alacsonyabb termelékenységű munkavállalókat; e foglalkoztatásbővülés egyben a hagyományosan családi, háztartási munka (például a gyermek- és idősgondozás) szervezett keretekbe foglalását is magával hozta, lehetővé téve a női foglalkoztatás további kiterjesztését (*Semjén* [1999] 329. o.).

A meglehetősen alacsony profitráták ellenére a tőke szabad mozgását érintő korlátozások egy darabig képesek voltak a tőkekivonás megakadályozására. A deviza- és a hitelpiacok állami ellenőrzése lehetővé tette a megtakarítások becsatornázását alacsony kamatú hitelekbe. Ezek az alacsony kamatú hitelek képesek voltak biztosítani, hogy a megfelelő beruházásokra sor kerülhessen (*Semjén* [1999] 329-330. o.). Hasonló irányba mutattak a szelektív beruházási támogatások és a beruházást végrehajtó vállalatok adókedvezményei is. Az olajválság után megemelkedtek a nemzetközi pénzpiacokon a kamatlábak, a nyolcvanas évek közepén azután megszüntették a tőkepiac ellenőrzését, a nyolcvanas évek végén pedig a tőkemozgásokra érvényben lévő átváltási korlátozásokat is. Mindez egyre nehezebbé tette, hogy Svédország kamatlábai tartósan eltérjenek a nemzetközi trendektől (*Lindbeck* [1998a] 77. o.). A pénzmozgások jelenlegi nagyfokú liberalizációja – ami a technológia kiváltotta kényszer, és ezért nem visszafordítható – ezt tovább erősítette.

A svéd gazdaságpolitika törekedett arra, hogy elhatárolja a vállalati profitot a tulajdonosok személyes jövedelmeitől, ugyanis meg akarták akadályozni, hogy a vállalati vagyon felhalmozása a tulajdonosokat is gazdagabbá tegye. A kivitelezés eszköze az adórendszer volt: a fel nem osztott vállalati nyereséget alacsony, a tulajdonosok jövedelmét és vagyonát magas elvonás terhelte. Az efféle adórendszer nem sérti túlzottan a nagyvállalatokat, ha hozzáférnek a nemzetközi tőkepiacokhoz, bár fékezi az erőforrások átcsoportosítását. A kisvállalatokra gyakorolt hatása azonban jóval károsabb (*Lindbeck* [1998a] 77. o.). Az adórendszer jellemzője volt egyébként 1970 után a marginális adóráták erőteljes emelkedése, majdnem minden jövedelmi csoport esetén 60-80 százalékot értek el (*Lindbeck* [2000] 15. o.).

Ezen a területen az utóbbi 30 évben jelentős változások történtek, a marginális adóráták nagymértékű csökkenését tapasztalhattuk.

A hatvanas évektől kezdve alacsony megtakarítási hányad jellemezte a svéd gazdaságot. A nettó háztartási megtakarítások az ötvenes években még a rendelkezésre álló jövedelem 6-7 százalékát tették ki, s innen sülyyedtek le 1988-ban és 1989-ben a mélypontot jelentő mínusz 5 százalékra. Ennek legfőbb oka a népesség előregedése¹¹³, a háztartási jövedelmek növekedésének lelassulása, a kamatadó levonása után számított alacsony (gyakran negatív) reálkamatlábak, végül a fontos ösztönzők kiküszöbölése, hiszen a nagyvonalú jóléti juttatások nem motiválták az egyéneket, hogy takarékoskodjanak idős napjaikra és váratlan élethelyzetek átvészelésére¹¹⁴.

Az alacsony háztartási megtakarítást és hitelkínálatot hosszú ideig ellentételezte a nagyarányú állami megtakarítás és hitelkínálat. A megtakarítási rátában a kilencvenes évek elején következett be egy hirtelen megugrás (*Lindbeck* [1998a] 77-78. o.).

A szolidarisztikus bérpolitika, a centralizált szakszervezeti béralku és a jóléti újraelosztás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az adók és transzferek utáni jövedelemeloszlás Svédországban rendkívül kiegyenlített lett¹¹⁵. Ez ugyan biztosította a szegénység elleni küzdelem sikerét, de számos ösztönzési problémát is okozott. A kis bérkülönbségek az emberitőke-beruházások egyre alacsonyabb egyéni megtérüléséhez vezettek, ami pedig visszafogta a magasan képzett munka kínálatát, és így a korábban jól képzett munkaerő-állománnyal rendelkező Svédország e téren mind inkább elvesztette versenyelőnyét (*Semjén* [1999] 328-329. o.). Csak a nyolcvanas évek végétől, kilencvenes évek elejétől javult a felsőoktatás megtérülési rátája, ami annak köszönhető, hogy nőtt a bérek szóródása és csökkent a bérjövodelemek adóztatásának progresszivitása (*Lindbeck* [1998a] 79. o.).

A nyolcvanas évek eleje után tehát lelassult a jól képzett munkavállalók utánpótlásának bővülése, csökkent a béralku centralizáltsága, a kilencvenes évek elején pedig nőtt a munkanélküliség, amely fejlemények együttesen megnövelték a tényezőjövodelemek és a rendelkezésre álló jövodelemek szóródását is (*Lindbeck* [1998a] 66. o.).

Az említett problémák mellett a nagyvonalú jóléti juttatásokkal való visszaélés, az erkölcsi kockázat¹¹⁶ is jellemző volt, különösen a táppénz, a munkahelyi balesetekkel kapcsolatos

¹¹³ A svéd népesség hamarabb előregedett, mint a fejlett országok legtöbbje, ami az egy főre eső GDP-növekedésre és a munkatermelékenység-növekedésre is csökkentően hat (*Lindbeck* [2000] 28. o.).

¹¹⁴ Erőteljesen jelentkezett tehát a „tanult gyámoltalanság” jelensége.

¹¹⁵ A Gini-együttható 0,2-0,25 között mozog (*Introduction ...* [2004] 739. o.).

¹¹⁶ Erről a témáról bővebben ír *Lindbeck* [2003a], *Lindbeck* [2003b], *Lindbeck* [2003c], *Andersen* [2004].

terítések, az egyedülálló szülők támogatása, a szelektív lakhatási juttatások, a jövedelempótló támogatások és a korkedvezményes nyugdíjazás esetében (*Lindbeck* [1998a] 82. o.). A táppénzt és a rokkantnyugdíjat igénybe vevők száma erőteljesen emelkedett az 1990-es évek végétől, és bár jelenleg csökken a számuk, a rokkantnyugdíjasok létszáma ma az OECD-országok legmagasabbjai között van (*OECD* [2007b] 8. o.).

Svédországra a kilencvenes évek közepéig jellemző volt a verseny gyengesége, különösen az importtól nem veszélyeztetett szektorban, ami a nemzetgazdaság háromnegyed részét tette ki. Nemcsak a kisszámú nagyvállalat uralkodó helyzetére lehet hivatkozni, hanem a kartellek kiterjedt hálózatára is; nem volt erőskezdő kartellelles politika. Az 1995-ös uniós csatlakozás után azonban Svédországot is rákényszerítik szigorúbb kartellelles szabályok érvényesítésére (*Lindbeck* [1998a] 79. o.).

Az állami szektor teljes kiadása a nagyvonalú jóléti juttatások következményeként a hetvenes évek vége óta a GNP 60-70 százaléka között ingadozott, ami az európai OECD-országok átlagához (45-50 százalék) hasonlítva igen magas¹¹⁷. Az állami költekezés szerepét mutatja az adókból és a piaci jövedelmekből élő állampolgárok aránya. Míg 1960-ban ez Svédországban 0,38, 1995-ben már 1,83, ami nemzetközi összehasonlításban igen magas (*Lindbeck* [1998a] 62-63. o.). Az állami juttatásokból élő munkaképes korú lakosság aránya csupán az elmúlt néhány évben csökkent jelentősen: míg 1997-2005 között elérte a 20-21%-os csúcsot, 2007-ben 18%-ra csökkent (*OECD* [2008] 7. o.). A lassú termelékenység-növekedést mutató állami szektor kiterjedése – ahogy már említettem – hozzájárult Svédország termelékenységnövekedésének lassulásához.

E problémák hatására az 1982-ben újra hatalomra kerülő szociáldemokraták a közkiadások GDP-hez mért magas arányának csökkentése érdekében bizonyos kiadáscsökkentéseket és széles körű adó- és juttatási reformot vezettek be. E lépések kezdetben sikeresek is voltak, beindult a fellendülés, csökkent a munkanélküliség és a költségvetési hiány. Ezért a szociáldemokraták új szociális intézkedéseket terveztek, amit azonban a válság megghiúsított. A kibővített jóléti jogosultságok helyett megszorító intézkedésekre került sor 1990-ben (*Semjén* [1999] 330. o.). Ezek a lépések előrehaladást értek

¹¹⁷ Ennek okaként *Lindbeck* [1998a] számos tényezőt említ, a szociáldemokraták hosszú politikai dominanciájától kezdve az elöregedés és a női munkavállalás által a nagyvonalú nyugdíjrendszer és a családon kívüli gyermek- és idősgondozás kiépítését célzó fokozódó nyomáson keresztül az állami szektor munkanélküliség elleni „végső menedékként” való megjelenéséig, de a legvalószínűbbnek a politikai pártok népszerűségeire való törekvését tartja, miközben a káros nemzetgazdasági hatások nem jelennek meg azonnal. Így tehát a jóléti állam túllendüléséről beszélhetünk.

el az ösztönzés különféle problémáinak megoldásában, a marginális adókulcsok kb. 15 százalékponttal mérséklődtek, a társadalombiztosítási szolgáltatásoknál pedig csökkent a kieső jövedelem helyettesítési aránya, ami egyéb reformokkal együtt csökkentette a visszaéléseket is (Lindbeck [1998a] 85. o.).

Ezek azonban már nem voltak elegendőek a válság megakadályozására. 1992-ben a költségvetési hiány már a GDP 14 százalékát közelítette, 1990 és 1993 között a GDP minden évben csökkent. A foglalkoztatás 12 százalékkal esett vissza és a munkahelyek száma már a közösségi szektorban is csökkent. 1992 novemberében fel kellett adni a svéd korona ECU-höz kötött fix árfolyamát, rá kellett térni az árfolyam lebegtetésére, miután a nemzeti valuta mintegy 15 százalékkal értékelődött le. 1993 végére a hagyományosan alacsony, a korábbi évtizedben 1-2 százalék körül mozgó aggregált munkanélküliség már 9,1 százalékra emelkedett, ha pedig a közmunkákon és átképző programokon részt vevőket is az állástalanok közé számítjuk, a 14 százalékot is elérte. A költségvetési hiány továbbra is a GDP 13 százaléka körül alakult, miközben a gazdasági visszaesés hatására a közkiadások aránya már a GDP 70 százalékát is elérte.

Általánossá vált az a vélekedés, hogy a kilencvenes évek súlyos recessziója nem ciklikus visszaesés, hanem a rendszer strukturális válságának tünete (magas közkiadások, túlzottan bőkezű társadalmi juttatások, magas adók, alacsony magánmegtakarítások, túlzottan kiterjedt kormányzati szabályozás a piacokon, a monopolelles szabályozás gyengeségei, a gyors bérinfláció és az ebből adódó fokozódó felülértékeltség; a vagyoni elemek „felfúj” árainak visszaesése s a túlfűtött építkezési boom összeomlása stb.). A válság tehát alapvetően belföldi eredetű volt (amelyet az enyhe külső recesszió súlyosbított), és amelyet jó részt a korábbi hibás gazdaságpolitika okozott és súlyosbított, hiszen a kilencvenes évek elején bekövetkezett gazdaságpolitikai irányváltás (az antiinflációs politika, a dereguláció és az adóreform, amelyek a háztartási megtakarítások növeléséhez és ingatlanpiaci árrobbanáshoz, majd az ingatlanpiaci boom kipukkadásához és a hitelrendszer válságához vezettek) maga is hozzájárulhatott a válság elmélyüléséhez. Ugyanakkor *Freeman és szerzőtársai* (idézi *Semjén* [1999] 331. o.) rámutattak arra is, hogy az is elképzelhető, hogy a széles körű állami szabályozásra épülő jóléti államról egy rugalmasabb rendszerre való átállás költségei olyan magasak lehetnek, hogy az már válságtüneteket okoz (*Semjén* [1999] 330-331. o.).

A korona leértékelődése után a gazdaság fokozatosan kilábal a mély visszaesésből, amelyben a jobboldali kormány által továbbvitt adócsökkentések, a veszteséges állami vállalatok privatizálása, a piaci erők felszabadítása, illetve a második ciklus által véghezvitt, a költségvetési hiány csökkentését célzó sikeres konszolidációs program játszik szerepet

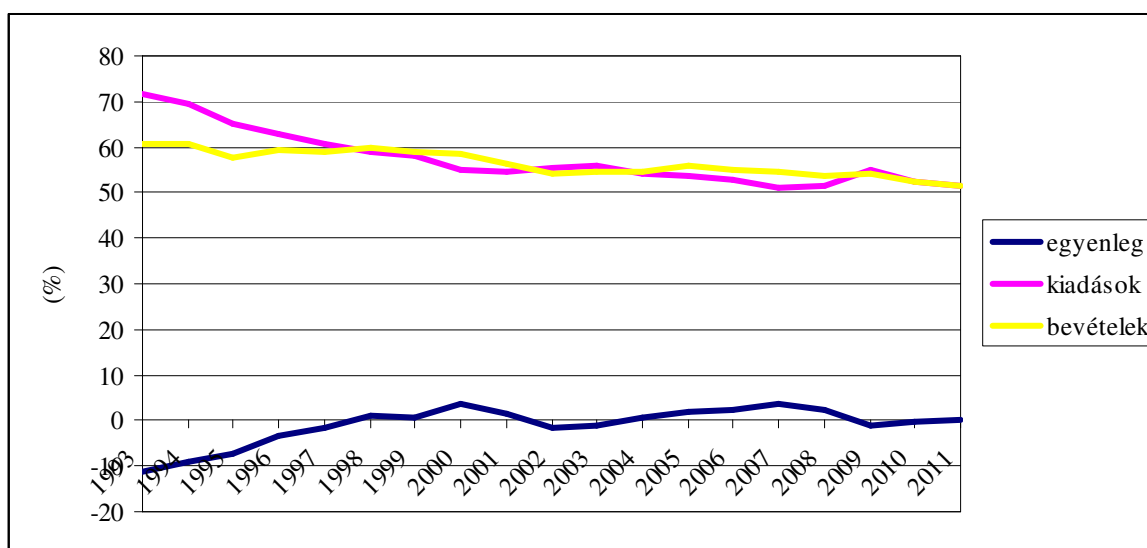
(Simon [2001] 87. o.). A foglalkoztatás is újra emelkedett, az utóbbi években újra 73-74 százalék között mozgott (Eurostat [2004]). Az adócsökkentéseknek és az egyéb reformlépéseknek köszönhetően Svédországban a növekedés 2002-ben és 2003-ban és körülbelül egy százalékponttal meghaladta az európai átlagot, az egy főre eső GDP is gyorsabban nőtt, mint az OECD-átlag (OECD [2004] 2. o.).

Fokozatosan csökkentették a kieső jövedelmek helyettesítési arányát a különböző társadalombiztosítási juttatásoknál, ezzel párhuzamosan javultak a kis- és közepes vállalatok működési feltételei. A humántőke megtérülése növekedésnek indult a bérdifferentiák és az alacsonyabb adóráták következtében, a humántőke-beruházás pedig könnyebb lett a felsőoktatási férőhelyek növekedésével. Emellett jelentős deregulációt hajtottak végre a telekommunikáció, az energiaszektor területén és a szállítás egy részterületén. Szükség van azonban a nagyméretű állami szektorban a verseny növelésére, illetve annak a megfontolására, hogy a közösségi szektor által nyújtott szolgáltatásokat esetleg a magánszektor nyújthatná például outsourcing keretein belül (OECD [2004] 3. o.).

52. ábra

A kormányzati kiadások és a költségvetési deficit Svédországban

(1993-2011, GDP %-ában)



Forrás: Eurostat [2012j]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / Government statistics / Annual government finance statistics / Government revenue, expenditure and main aggregates>, letöltés ideje: 2012. augusztus 15. alapján saját szerkesztés

Az elmúlt másfél évtizedben a svéd gazdaság teljesítménye sok tekintetben igen meggyőző volt. A sorozatos reformok következtében sikerült jelentősen csökkentenie kormányzati kiadásait, ami a költségvetés egyenlegén is éreztette hatását: 1997 óta

egyensúlyközeli, túlnyomórészt szufficites (52. ábra). Az infláció alacsony és csökkenő tendenciát mutat (50. ábra), az 1990-es évek közepe óta egyike a legalacsonyabbaknak Európában. Ez a tendencia részben a pozitív kínálati sokkoknak köszönhető, amelyek hatására a termelékenység jelentős mértékben nőtt¹¹⁸, a munka egységköltsége pedig csökkent. Másrészt a globális verseny és a dereguláció néhány szektorban (például a kiskereskedelemben) az alacsonyabb európai átlaghoz közelítette az árakat, valamint az erősödő kereskedelmi integráció és az olcsóbb importtermékek növekvő részaránya a fogyasztásban hozzájárult az importárak csökkenéséhez (OECD [2007b] 4. o.). Ez a pozitív tendencia tehát fenntarthatónak is bizonyult, amiben nem kis szerepe van a különböző strukturális és makropolitikai reformoknak, amelyeket az 1990-es évek eleji gazdasági krízis nyomán hajtottak végre. A munkapiac teljesítménye viszont még javítható lenne (OECD [2005b] 2. o.).

Összességében elmondható, hogy az ország végül sikeresen alkalmazkodott a globális kihívásokhoz, hiszen mind életminőség¹¹⁹, mind versenyképesség¹²⁰ szempontjából a világ élvonalába tartozik.

5.3.1. A svéd jóléti rendszer problémái és reformjai

A svéd jóléti modell nagy kiterjedésű szociális védőhálója nemkívánatos mellékhatása az ösztönzöttség gyengítése, aminek hatására még többen támaszkodnak a jóléti rendszerre, csökkentve az adóalapot és növelve az adóbevételek iránti igényt. A növekvő adókulcsok viszont még tovább rontanak a munkára való ösztönzést és így tovább. Így olyan juttatási mértékeket és jövedelempótlási hányadokat kellene meghatározni, amelyek mellett a megfelelő ösztönzöttség fenntartható. *Henrekson és szerzőtársai* (idézi *Semjén* [1999] 332. o.) rámutatnak arra, hogy a GDP-hez viszonyított magas költségvetési kiadási hányad általában a gazdasági növekedés gátja¹²¹, ezért Svédországban a közkiadások GDP-hez viszonyított

¹¹⁸ Az 1988 óta végrehajtott termékpiaci dereguláció körülbelül 0,45%-kal járult hozzá az éves termelékenységnövekedéshez, és ha az indirekt hatásokat is figyelembe vesszük, a hozzájárulás még ennél is több (OECD [2007c] 2. o.).

¹¹⁹ Az ENSZ humán fejlettséget mérő indexe szerint 2012-ben a 7. helyen állt (UNDP [2013] 144. o.).

¹²⁰ A Világgazdasági Fórum Global Competitiveness Indexe alapján 144 ország közül a 4. helyen áll (Schwab [2013] 33. o.).

¹²¹ *Lindbeck* [2003a] és [2003c] szerint a kormányzati kiadások és a gazdasági hatékonyság közötti kapcsolat nem monoton, hanem inkább fordított parabola, így a kormánykiadások csökkentésére való törekvések a

arányát mindenképpen csökkenteni kellett (szerintük belátható időn belül a GDP 50 százaléka alá kellene). A csökkentés meg is történt, hiszen az 1993-as 73 százalékról mára valamivel 50 százalék fölé csökkent az arány (*Eurostat* [2012j]).

A svéd közösségi szektor problémája a gyenge hatékonyság, amely a nem megfelelő szintű verseny következménye. Így a közösségi szektort megfelelő kompetitív nyomásnak kellene alávetni, hogy hatékonysága kielégítő legyen. Itt elsősorban a szolgáltatók versenyeről, egyes szolgáltatásoknak a közfinanszírozás fenntartása melletti privatizálásról, a kvázipiaci vonások erősítéséről lehet szó.

Henrekson és szerzőtársai szerint (idézi *Semjén* [1999] 333. o.) a jóléti állam feladata nem szűkülhet a mindenkire kiterjedő minimális alapvető védelem biztosítása, egy ilyen rendszer ugyanis egyfelől nagyon költséges lenne, mivel sürgősen széles kör számára nyújtana ellátásokat (bár alacsony szinten), másfelől pedig az adók és járulékok kikerülésére és az adócsalásra való ösztönzés még a korábbinál is nagyobb lenne. A szociális rendszernek a rendkívüli, a nagymértékű kockázatok ellen kell védelmet nyújtania, azaz az ellátásoknak a kivételes költségek kockázatát kell közömbösíteniük. A gyakrabban felmerülő kockázatok (például betegség során a táppénz, illetve az egészségügyi ellátás igénybevétele) esetén tehát az egyén (esetleg a munkáltató) egy bizonyos költséghatárig vagy egy bizonyos várakozási ideig maga állja a felmerülő költségeket; afölött pedig az állam. A nyugdíjrendszer nyelvére lefordítva: mindenki a saját befizetéseivel maga biztosítja aktuáriusan korrekt módon a saját nyugdíját, és az állami újraelosztás csak ott lép közbe, ahol az egyéni befizetések utáni nyugdíj nem biztosítja a minimális megélhetést (*Semjén* [1999] 333. o.).

A hatvanas évek végén, hetvenes években kiteljesedő svéd jóléti állam sarokköve a társadalombiztosítási rendszer volt (*Lindbeck* [1998a] 61. o.). A svéd társadalombiztosítási rendszer igen átfogó: kiterjed a megbiztosításra, a családi ellátásokra, a nyugdíjbiztosításra, a munkahelyi sérülések elleni biztosításra, a munkanélküliségi biztosításra és még néhány kisebb fontosságú ellátásra.

1994-ben a nyugdíjkiadások a társadalombiztosítási kiadások 51 százalékát, a megbiztosítás költségei pedig 29 százalékát tették ki. Összességében a tb-járlékterher magas volt: a nyolcvanas évtized végére az összes bér csaknem 40 százalékát érte el. A kilencvenes évek elején ezt az arányt csökkenteni lehetett, mivel a betegszabadság első két hetét a munkáltató finanszírozta, de a járulékok még így is 30 százalék körüli szinten alakultak. Ha a

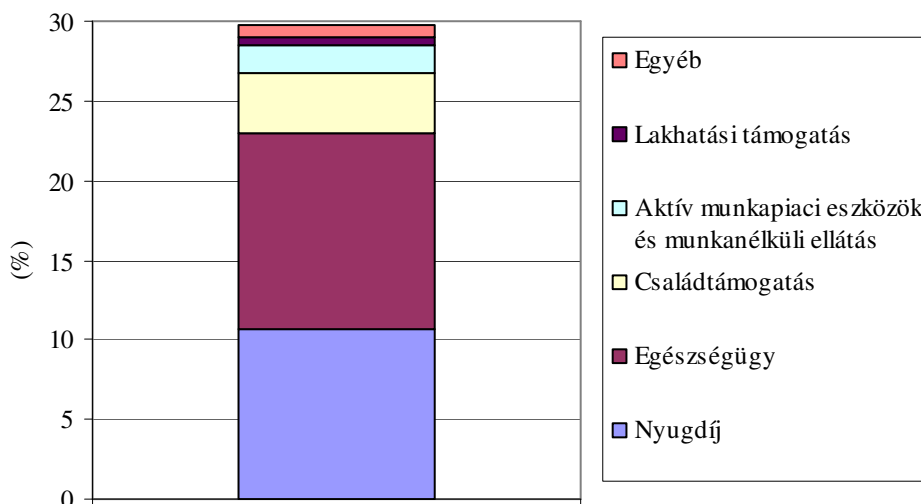
kilencvenes években és a kétezres évek elején a maximumhoz való visszatérési szándékra, azaz a kiadások túllendülésére utal.

tb-nek fizetendő járulékok mellett az egyéb munkáltatói hozzájárulásokat is figyelembe vesszük, a terhek a nyolcvanas évek vége felé elérték a bérek 45 százaléka körüli értéket, és még a kilencvenes évek elején is meghaladták a 40 százalékot. Mindez károsan hatott az ország nemzetközi versenyképességére (*Semjén* [1999] 334. o.), ezért szükség volt az átalakításra. Svédország a versenyképességét a magas jóléti kiadási szint mellett úgy tudta megőrizni, hogy a munkakínálatot igyekezett növelni, például a juttatások szerkezetét átalakítva a fiatalok képzésének, a kétkeresős családmoddellnek a támogatásával, illetve a nyugdíjkorhatár növelésével stb. (*Ivics-Schlett* [2001] 717. o.).

A jóléti rendszerre a népesség előregedése által rótt terhekre jellemző számadat, hogy a teljes öregségi nyugdíjkiadás Svédországban a 2000. évhez képest 2050-re a GDP 1,6 százalékpontjával fog megnőni. Hasonlóképpen az egészségügyi kiadások ugyanebben a periódusban a GDP 3,2 százalékpontjával fognak emelkedni. Összességében ez 6,7 százalékpontos csökkenést jelent az elsődleges szufficitben, illetve ekkora növekedést a deficitben (*Casey et al.* [2003]).

53. ábra

A szociális kiadások megoszlása Svédországban (2009)



Forrás: OECD [2013b]: OECD Social Ependiture Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2013. január 3. alapján saját szerkesztés

E két kiadási elem – a nyugdíjkiadások és az egészségügyi kiadások – már ma is a legnagyobb hányadát teszi ki Svédország szociális kiadásainak (53. ábra). Emellett a munkapiaci intézkedések is jelentős tételt képviselnek a kiadások között. Így a jóléti

intézkedéseknek ezek azok a területei, amelyek a legnagyobb figyelmet kapták, kapják a problémák felszámolásában, és ezért a következő alfejezetek is ezekre koncentrálnak.

5.3.2. Nyugdíjrendszer

Az 1996-os reform előtti svéd nyugdíjrendszer három pillérre épült: az állampolgári alapnyugdíj (egy nem hozzájáruláson alapuló egységes szintű nyugdíj) és a kiegészítő munkanyugdíj (felosztó-kirovó rendszerű munkanyugdíj) mellett a harmadik pillér a foglalkozási nyugdíjak kiterjedt rendszere. Az utóbbiak szinte minden munkavállalót érintenek, amit a munkanyugdíjjal megszerezhető jövedelem korlátozottsága magyaráz.

A reform előtt a teljes nyugdíjjárulékot a munkáltató viselte. A nyugdíjjárulékok és a kapott nyugdíjak kapcsolata gyenge volt; a rendszer nem volt aktuáriusan korrekt: a nyugdíjak nagysága nem az életkereseten és a befizetésen alapult, hanem csak a legjobb 15 év számított. Továbbá számos, járulékfizetéssel nem megalapozott jogosultság is keletkezett (sorkatonai szolgálat, gyermekgondozási idő), illetve egy bizonyos jövedelemlafon felett a jövedelmek ugyan járulékkötelesek voltak, de nem számítottak be a nyugdíj alapba. A befizetések és a nyugdíjak közti ilyen gyenge kapcsolat járulékkikerülésre ösztönzött (*Semjén* [1999] 334. o.).

A reform előtt a már megállapított nyugdíjak reálértékét az infláció nem befolyásolta, mivel azok követték az árak emelkedését. Ily módon a rendszerben nem volt kapcsolat az aktuális bérszint és a nyugdíjszint között. Ez – azon kívül, hogy ellentéteket teremtett a nyugdíjasok és a dolgozók között – azzal a súlyos problémával jár együtt, hogy az implicit (a nyugdíjkiadásokat a járulékbefizetésekkel egyensúlyba hozó) járulékkulcs rendkívül érzékeny volt a gazdasági növekedés mértékére. A járulékkulcs elviselhető szinten tartását biztosító 2 százalékos vagy magasabb gazdasági növekedés esetén relatíve mind többeket érint a munkanyugdíjba épített plafon, azaz mind többek esetében a nyugdíj egyre kisebb mértékben kompenzálja a nyugdíjba vonuláskor bekövetkező jövedelemcsökkenést (*Semjén* [1999] 334-335. o.).

Az 1999-es nyugdíjreform célja a hozzájárulások és kedvezmények közötti szorosabb kapcsolat megteremtése, az állami nyugdíjrendszer hosszú távú finanszírozhatóságának biztosítása, illetve az alkalmazásban álló nyugdíjasok helyzetének javítása volt. A reformmal az állampolgári alapnyugdíjat és a kiegészítő munkanyugdíjat olyan garantált minimáljövedelem váltotta fel, amelyet az államháztartás adóbevételeiből finanszíroznak. Ezenkívül a rendszer fenntartásához más költségvetési források és a társadalombiztosítási alapok is hozzájárulnak (*Simon* [2001] 87. o.).

Az új rendszerben a nyugdíjak alapvetően biztosításmatematikai megfontolásokat követnek, de azok részére, akik rendes munkanyugdíjra nem szereztek nyugdíjjogosultságot (vagy csak rendkívül alacsony nyugdíjat kapnának), bevezetnek egy garantált minimumnyugdíjat. A garancia költségét az állam finanszírozza adóbevételekből. Az új rendszerben rugalmas a nyugdíjkorhatár, de különböző eszközökkel ösztönöznek a későbbi nyugdíjba vonulásra.

A nyugdíjat alapvetően az életkeresetek határozzák meg, de bizonyos egyéb periódusok is jogszerzők, a járulékokat azonban az állam ekkor ténylegesen befizeti a nyugdíj alapba. Emellett lehetőség van a férj és feleség között a jövedelmek (és az ezek által szerzett nyugdíjpontok) megosztására úgy, hogy a nyugdíjjogosultságot szerző jövedelmük papíron kiegyenlítődjön (*Semjén* [1999] 336. o.).

Az új rendszer alapvetően felosztó-kirovó elven működik, de van egy kisebb tökefedezeti elven működő komponense is. A nyugdíjjárulék fizetési kötelezettsége egyenlően oszlik meg a munkaadók és a munkavállalók között. A tökefedezeti nyugdíjszámlára befizetett pénzeket meghatározott szabályok szerint befektetik, és nyugdíjba vonuláskor a befizetett tőke és hozamai vehetők fel. A felosztó-kirovó rendszerben gyűjtött befizetéseket is egyéni nyugdíjszámlákon írják jóvá, és a bérnövekedés ütemének megfelelően évente indexelik. A bérek szerint indexált jövedelemlafon feletti jövedelem már nem jogszerző, de egyéni járulékot sem kell utána fizetni; a munkáltató azonban efelett is köteles járulékot fizetni (ez a felosztó-kirovó rendszer tartalékalapjába megy).

A már megállapított nyugdíjak értékét 2001-től a reálbérek növekedésétől és az infláció mértékétől egyaránt függő indexálás alapján emelik. A rendszer bevezetésére átmeneti időszak után került sor. Ezzel párhuzamosan a nyugdíjak adókedvezménye megszűnt (*Semjén* [1999] 336-337. o.).

5.3.3. Egészségügyi ellátás

Az egészségügyi ellátás Svédországban mindenkit egyformán megillet. Az egészségügyi kiadások részesedése a GDP-n belül az 1960-as 4,7 százalékról 1980-ra megduplázódott, s a kilencvenes években is 8 százalék körül ingadozott (*Eurostat* [2004]). Az emelkedést jórészt a táppénzkiadások okozták, amelyek növekedési üteme meghaladta az egészségügyi összkiadásokét.

Ez a rendszer meglehetősen egyenlő hozzáférést biztosít egy magas színvonalú ellátáshoz, viszont túlzottan költséges (az egészségügyi kiadások GDP-n belüli súlya alapján

Svédország a fejlett országok között a negyedik, az egy főre jutó egészségügyi kiadások abszolút nagysága alapján pedig a világon a harmadik helyet foglalja el), illetve nem mentes ösztönzési problémáktól sem (*Semjén* [1999] 339. o.).

Az egészségügyi ellátás szabályozásában és részben finanszírozásában is fontos szerepe van a központi kormánynak és a társadalombiztosításnak, az ellátásban a döntő rész azonban a megyei önkormányzatoké, de szerepet játszanak a helyi önkormányzatok is. Az egészségügyi ellátás finanszírozása alapvetően a megyei önkormányzatok által kivetett adókból történik, kisebb részben pedig központi támogatásokból és a fogyasztók közvetlen hozzájárulásából. Ez utóbbiak részesedése fokozatosan nőtt az utóbbi időben, és a járóbeteg-ellátásban mind jelentősebb. Ugyanakkor a kórházi kezelés alapvetően közösségileg finanszírozott maradt. Az egészségügyi magánszektor szerepe meglehetősen jelentéktelen, bár bővülőben van (pl. orvosok magánpraxisa). Az egészségügyi magánbiztosítások szerepe is marginális.

A nyolcvanas évek eleje óta számos lépést tettek a költségtudatosabb gazdálkodás eléréseért. Ilyen például a gyógyszerfelhasználás bizonyos korlátozása, az egészségbiztosítás által részben térítendő gyógyszerek körének szabályozása. Ugyanakkor a beteg által viselt térítési díj is maximált, ami biztosítja, hogy anyagi okból senki se rekedjen kívül az egészségügyi ellátáson (*Semjén* [1999] 340. o.).

A betegek – a túlzott felhasználás elkerülésére – a járóbeteg-ellátásban is térítési díjat kötelesek fizetni. Sürgősségi kórházi járóbeteg-ellátás igénybevétele esetén magasabb, de még mindig nem eléggé visszatartó erejű térítési díjat számítanak fel. A viszonylag alacsony díjak garantálják a széles körű hozzáférést, annyiban viszont problémát okoznak, hogy sokszor az egyszerűbb eseteket sem tartják vissza a magasabb ellátási szintre való „felcsúszástól”.

Egy ilyen, a költségtől és a piaci ártól messze elmaradó nominális díjakkal dolgozó rendszerben egyfelől a fogyasztók választási szabadsága sérül, másfelől bizonyos hiányjelenségek is megjelennek. Ezek közül az egészségügyben leginkább a sorban állás, a várólisták megjelenése jellemző, ami a korrupció megjelenésével is együtt járhat. Svédország nagymértékben mentes a korrupciótól, várólisták azonban vannak (*Semjén* [1999] 339-341. o.).

Az egészségügyi reformok fő célja az elmondottakból következően így a kórházi szintre való túlzott mértékű „felcsúszás” és a várólisták megszüntetése, a betegek választási lehetőségeinek bővítése, valamint az egészségügyi dolgozók erőteljesebb ösztönzése a termelékenység és hatékonyság javítására. A nyolcvanas évek első felében lehetővé tették a kórházi osztályok önálló gazdálkodását, ami elősegítette a költségek korlátok közé szorítását.

1992-ben egyes megyék nagyobb kórházaiban pedig belső költségelszámolási rendszert vezettek be, ami fokozta a felelős gazdálkodást.

Az 1988-ban elfogadott és 1990-től 1992-ig bevezetett helyi (majd 1993-ra is kiterjesztett) adókorlátozással a megyék és a helyi önkormányzatok adókulcsait központilag befagyasztották, ami termelékenység- és a hatékonyságnövelési kényszerhez vezetett. 1992-ben bevezették az ellátási (kezelési) garanciát, aminek segítségével a korábban akár nagyon hosszúra is elnyúló várólistákat ésszerű korlátok közé lehetett szorítani. Ennek költségét a megye viseli hosszabb távon, így e lépés is a hatékonyságnövelés felé mutat.

A kilencvenes évek elején az egészségügyi szolgáltatások iránti növekvő kereslet és a szűkülő költségvetési lehetőségek közti ellentmondás feloldására számos megyében kvázipiaci modelleket¹²² vezettek be, amely bevezetése a kórházi szolgáltatások piacán versenyt hozott létre (*Semjén* [1999] 342-343. o.).

Az egészségügy finanszírozása Svédországban jónak mondható, mégis felvet néhány problémát, amelyek megoldása hozzájárulhat a rendszer hosszú távú fennmaradásához. A jelenlegi finanszírozás túl ciklikus, így kevésbé ciklikus adóalap (például vagyonadó) segítségével és többéves mozgó átlagok alapján kellene finanszírozni. Emellett a jövedelemadóból származó bevételek nem nőnek kellő mértékben a népesség előregedéséhez viszonyítva. Végül a díjak maximálása nem éri el azt, hogy a betegek a megfelelő szintű szolgáltatást vegyék igénybe, ezért érdemes lenne emelni azokat, vagy a háztartás jövedelmének egy bizonyos százalékaként megállapítani egy fix összeg helyett (*OECD* [2005c] 7. o.).

Ahogy arról már korábban volt szó, a svéd társadalombiztosítási rendszer egyik legnagyobb problémája jelenleg, hogy igen magas a betegszabadságolás és a táppénzen levők aránya¹²³. A helyzet javítására számos intézkedést lehetne végrehajtani, többek között szigorúbb orvosi vizsgálat kötelezővé tételét, a juttatások folyósítási időtartamának maximalizálását 1 évben, a juttatások folyósításához bizonyos kötelezettségek előírását a

¹²² A legismertebb ilyen kísérletről, a stockholmi modellről lásd: *Semjén* [1999].

¹²³ Egy átlagos napon a potenciális munkaerő mintegy ötöde van betegszabadságon vagy táppénzen. Ez az arány igen magas, aminek az az oka, hogy a vele együttjáró juttatások igen bőkezűek, illetve sokkal könnyebb azokat megszerezni, mint a legtöbb országban (*OECD* [2005c] 4. o.).

beteg részére¹²⁴, a munkáltatók késztetését a munkavállalók részéről rövidebb betegszabadság vagy táppénz igénybevételének ösztönzésére¹²⁵ (OECD [2005c] 4.o.).

5.3.4. Munkapiac

A svéd jóléti rendszer a munkakínálatra kettős hatást gyakorol: egyrészt mivel a jogosultságok jelentős része a munkapiaci részvételhez kötődik, a munkakínálat bővítésére ösztönöz. Továbbá a női munkakínálatot növeli a családon kívüli gyermek-és idősgondozás állami támogatása és az, hogy a hetvenes évek elején megvalósított adóreform után a családra kivetett jövedelemadó jelentősen leszállította a „második” kereső marginális adókulcsait (Lindbeck [1998a] 83. o.). A svéd kormány emellett közvetlenül ellenőrizte a munkanélkülieket a juttatások jogtalan felhasználásának elkerülése végett. Ez csökkentette a munkahelyváltásra irányuló ösztönzést, ami alacsony mobilitáshoz vezetett, tovább csökkentve a munkanélküliségi rátát (Ljungqvist – Sargent [1995] 1062. o.). Ezek a hatások mutatkoztak meg a hetvenes és nyolcvanas években, amikor a munkanélküliség Svédországban 1,2-3,5 százalék között volt (Ljungqvist – Sargent [1995] 1044. o.).

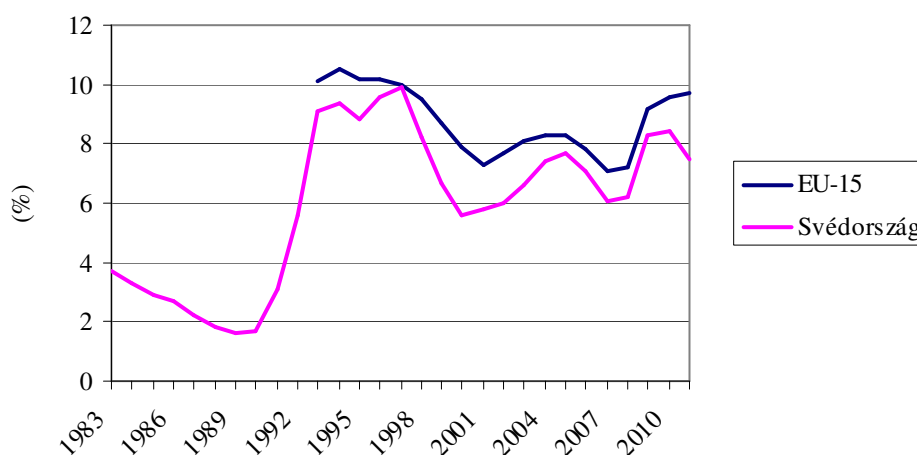
Másrészt a kiterjedt juttatások és a magas adókulcsok miatt ellenősztönző hatások is fellépnek. Ezek miatt nemcsak a globalizáció növeli meg a munkapiaci kiadások iránti igényt, hanem a globalizáció mellett a jóléti állam maga is hozzájárul a munkanélküliség növekedéséhez: a nagyvonalú programok arra ösztönözhetik a munkavállalókat, hogy inkább otthon maradjanak, ahelyett hogy munkát vállalnának. A munkanélküliségi segélyezési rendszer segélyezési időszaka Svédországban viszonylag korlátozott (egy évnél rövidebb), a segélyek jövedelemhelyettesítési aránya ugyanakkor meglehetősen magas volt. A rendszer bőkezűsége már jelentős ellenősztönző hatással járt. A kilencvenes évek elején 10 százalék közelébe felszökő munkanélküliségi ráták (54. ábra) növekvő költségeket és a rendszer jelentős deficitjét okozták (Semjén [1999] 331. o.).

¹²⁴ Például részvételt rehabilitáción vagy egyéb, a munkába történő visszaillesztést elősegítő programokban (OECD [2005c] 4. o.).

¹²⁵ 2005-től a munkáltatók kötelesek fizetni a táppénz első két hetét, plusz a fennmaradó időszakban a juttatás 15%-át. Az új rendszer hatása a munkáltatók viselkedésére még nem ismert pontosan, a későbbiekben elképzelhető, hogy módosításra szorul, például a táppénz munkáltatókat terhelő részére vonatkozóan magasabb kezdeti költséget, de korlátozott időtartamot lehetne bevezetni (OECD [2005c] 4. o.).

Munkanélküliségi ráták az EU-ban és Svédországban

(1983-2011)



Forrás: Eurostat [2013a]; Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database/employment_and_unemployment_\(Labour_Force_Survey\)_employ/LFS_main_indicators\(lfsi\)/Unemployment-LFS_adjusted_series\(une\)/Unemployment_rate,annual_average,by_sex_and_age_groups\(%\)_\(une_rt_a\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database/employment_and_unemployment_(Labour_Force_Survey)_employ/LFS_main_indicators(lfsi)/Unemployment-LFS_adjusted_series(une)/Unemployment_rate,annual_average,by_sex_and_age_groups(%)_(une_rt_a)), letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés

Emellett a kiterjedt szociális védőháló hatására a gazdaságban jelentősen megnőtt a rezervációs bér. Ez nem tette lehetővé, hogy a munkanélküliség jelentős részét a magánszektor által teremtett alacsony bérű állások szívják fel. Ez azzal a kockázattal járt, hogy egészséges, munkaképes emberek tartósan a munkanélküliek, a segélyből élők között rekednek. A szociális védőháló által biztosított ellátások jövedelemhelyettesítési rátájának csökkentése csökkentené a rezervációs bért, és így módon hozzájárulna a munkavállalók magánszektorba történő áramlásához. Addicionális intézkedésekkel – elsősorban megfelelő képzési programokkal – el lehetne érni, hogy az így módon a magánszektorba bekerülő alacsony bérű munkavállalók ne rekedjenek tartósan meg az alacsony bérű állásokban (*Semjén* [1999] 332. o.). Ezen a területen történt is előrelépés, 2007-től lecsökkentették a munkanélküli segély jövedelemhelyettesítési rátáját: a 80%-os ráta 40 hét után 70%-ra, 60 hét után 65%-ra csökken (*OECD* [2007b] 6. o.). Ez az intézkedés karöltve az alacsony munkanélküliséggel sújtott csoportokba (elsősorban a képzetlen fiatalok és a bevándorlók) tartozók esetén a felajánlott állás elfogadása esetén járó adókedvezménnyel növeli a foglalkoztatást.

Az aktív munkapiaci eszközökre fordított kiadásoknak a munkapiaci politikára fordított összes kiadáshoz viszonyított aránya, azaz a munkapiaci politika aktivitási foka 1975-85 között a magasan fejlett országok közül Svédországban volt a legmagasabb (*Falusné*

[1994] 656. o.). A kilencvenes évek válságának körülményei között viszont a hetvenes-nyolcvanas évek alacsony munkanélkülisége idején sikeres aktív munkapiaci politika már nem bizonyult megfelelőnek, hiszen kiadásai nemzetközi összehasonlításban is igen magasak, viszont jelentősége a munkanélküliség alacsonyan tartásában meglehetősen korlátozott. *Forslund és Krueger* [2010] eredményei azt mutatják, hogy a közmunkák bővülése a magánszektor munkahelyeinek rovására történt. Ezért a válság leküzdése olyan munkapiaci deregulációval történhetett, amely biztosította, hogy a munkapiac bővülése döntően a magángazdaságban történjen.

Az a tény, hogy a politikusok végül elvetették az állami szektor foglalkoztatásának növelését mint a munkanélküliségi ráta leszorításának eszközét, annyit jelent, hogy a teljes foglalkoztatottság korábbi sikereit nem lehetett hosszú távon fenntartani. Így korábban csak elodázták a munkanélküliség növekedését, és a tartós munkanélküliség nem kevésbé súlyos probléma Svédországban, mint a többi európai országban (*Lindbeck* [1998b] 67. o.).

Az utóbbi években jelentkező probléma a ledolgozott munkaórák alacsony száma, amely a már korábban említett ellenősztönző-hatásoknak (elsősorban a magas adó- és járuléktérheknek) köszönhető. Ugyanakkor a munkakínálat emelése alapvető lenne Svédország esetén, hiszen nem engedheti meg magának, hogy a világ egyik legbőkezűbb jóléti rendszerét tartsa fenn, miközben munkakínálata csak átlagos. Ennek elérésére a jelentős ellenősztönző hatásokat kellene csökkenteni vagy megszüntetni, például az európai viszonylatban kiemelkedő betegszabadságolás mértékét visszaszorítani, illetve a munkajövedelmeket terhelő adókat csökkenteni¹²⁶ (*OECD* [2005c] 4. o.). További lehetőség a probléma enyhítésére a különböző fizetett szabadságok¹²⁷ bőkezűségének csökkentése. Emellett számos munkapiaci intézkedéssel is növelhető a munkakínálat. Először is a fiatalok munkába állási időpontjának előrébb hozása lehet egy megoldás. Ugyanis a nagyvonalú ösztöndíjak, valamint a tandíjak hiánya arra ösztönzi a fiatalokat, hogy minél tovább tanuljanak. Ehelyett olyan rendszert kellene létrehozni, amely a minél korábbi munkába állást ösztönözné¹²⁸.

¹²⁶ A kieső bevételek helyettesíthetők például a zöld adók felé történő elmozdulással, illetve a hozzáadottérték-adó újbóli egységessé tételével (*OECD* [2005c] 3. o.).

¹²⁷ Ilyenek például a szülői szabadság, a tanulmányi szabadság és az alkotószabadság (*OECD* [2005c] 5. o.).

¹²⁸ Ennek egyik lehetséges módja, hogy mérsékelt tandíjat vezetnének be, amelyet később jövedelmükből fizetnének. Egy másik megoldás lehet, hogy a hallgatók kölcsönei ösztöndíjjá alakulnának, ha befejeznék tanulmányaikat az előírt időtartam alatt, illetve ha ennél hosszabb időt töltenek tanulással, akkor az ösztöndíjak kölcsönné alakulnának (*OECD* [2005c] 5. o.).

Emellett az idősebb munkavállalók foglalkoztatásának növelése is megvalósítható, bár Svédország ebben a tekintetben viszonylag kedvező képet mutat a legtöbb OECD-országhoz viszonyítva. Ennek oka az, hogy bár a korai nyugdíjazás 61 éves kortól lehetséges, azonban a kifizetési ráta nő a szolgálati idő emelkedésével. Továbbá a munkanélküli biztosítási rendszer fejlesztésével is lehetne növelni a munkakínálatot. Ezen a területen a helyi és központi hatóságok tevékenységét kellene összehangolni, illetve a tartós munkanélkülieket aktív munkakeresésre ösztönözni a juttatásokhoz való jelenleg jellemző korlátlan hozzáférés helyett. Végül a marginális helyzetű csoportok foglalkoztatási kilátásai is javulnának, ha a foglalkoztatás-védelmi szabályozást lazítanák. Ennek célja ugyanis az idős munkavállalók elbocsátástól való védelme, amelyet az „utoljára be, először ki” szabály¹²⁹ biztosít. Ám ennek pozitívumai mellett számos negatív mellékhatása is van. Többek között azzal a kockázattal jár, hogy a munkavállalók számukra kevésbé megfelelő állásokban ragadnak (és Svédországban hosszabb ideig töltenek be egy állást, mint egyéb országokban)¹³⁰ (OECD [2005c] 5-6. o.).

A megnövekedett nemzetközi munkaáramlás különösen fontos probléma lehet a skandináv modell számára. Ennek oka a fordított szelekció működésbe lépése, azaz a „jó” kockázat elhagyja, a „rossz” pedig belép az országba. A kulcsfontosságú faktor itt a potenciális emigránsok és a bevándorlók munkapiaci helyzete. Ha a bevándorlóknak az átlagnál kisebb a kötődésük a munkapiachoz, akkor a jóléti rendszer nettó haszonélvezői lesznek. Ez gyakorlatilag meg is történt, a szegény kevésbé fejlett országokból a bevándorlók nagy hulláma érkezett (pl. muszlimok)¹³¹. A bevándorlók többsége nem rendelkezik azokkal a kompetenciákkal, amelyek olyan állások betöltéséhez szükségesek, amelyek magasabb fizetéssel járnak, mint a munkanélküli juttatások. Ám még a magasan képzett bevándorlók is diszkriminációtól szenvednek de facto, mivel a képzettségüknek, kompetenciáiknak megfelelő munkát nem mernek keresni, illetve nem találnak (a munkáltatók diszkriminálják őket) (OECD [2007b] 7. o.).

¹²⁹ Ez azt jelenti, hogy először azon munkavállalóktól válnak meg, akiket utoljára alkalmaztak.

¹³⁰ Emellett annak a valószínűségét is csökkenti, hogy egy munkavállaló saját vállalkozást indítson, illetve a munkahelyi ártalmak ellenére sem valószínű, hogy állást változtatnak bizonyos munkavállalók (OECD [2005c] 6. o.), tehát csökkenti a mobilitást.

¹³¹ Az utóbbi években a bevándorlók száma rendre meghaladta a kivándorlókéét, a nettó bevándorlás mintegy 0,25-0,5%-kal növeli Svédország népességét évente (OECD [2007b] 7. o.). A bevándorlók mintegy 45%-a az OECD-n kívülről érkezett 2004-ben (Statistics Sweden [2005] alapján saját számítás).

A jóléti állam intézményei és a gyengék védelmének hagyományai tehát kontraszelekciót okoztak, így a bevándorlók többsége képzetlen, nem beszéli a nyelvet, míg a képzettek és idegen nyelveket beszélők – mivel a jóléti rendszer nettó befizetői – elmennek. Ez természetesen hátrányosan érintheti a közkiadásokat (*Andersen [2004] 747. o., Introduction... [2004] 741. o.*).

5.3.5. Szociális segélyezés

A rászorultsági alapú szociális segélyezés, a szociális jóléti járadék szerepe a svéd jóléti rendszerben csak kiegészítő jellegű, de növekvő. A korábban viszonylag jelentéktelen szociális segélyezés szerepének jelentős megnövekedése a jóléti állam reformja során azzal kapcsolatos, hogy az institutionális modellre jellemző társadalombiztosítási és univerzalisztikus ellátásokkal szemben mind nagyobb szerep jut a rászorultságon alapuló ellátásoknak. A segélyek GDP-n belüli részesedése ennek ellenére még mindig meglehetősen alacsony.

A jogosultság feltételeit és a segélyek mértékét az önkormányzatok határozhatják meg, a segély odaítélése a helyi népjóléti bizottság feladata. A jogosultság előfeltétele a jövedelem- és vagyonvizsgálatnak való megfelelés, és hogy az egyén aktívan munkát keressen.

A segélyek ösztönzési hatásai több szempontból is kifogásolhatók: a jogosultsági szabályok a különválásra vagy a házasság felbontására ösztönözhetnek. Az 1992-es adóreform után az alacsonyabb jövedelműek kompenzálására a lakhatási támogatásokat megemelték; ez fokozta a segélyezési rendszer ellenőrző hatásait. Emellett egyesek szerint túlzottan kedvezményezi a nagyobb méretű (többgyerekes) háztartásokat (*Semjén [1999] 337-338. o.*).

5.4. Franciaország országtanulmánya

Franciaország valamennyi intézményénél szembetűnő a kormányzati jelenlét, habár már kisebb mértékben, mint korábban: beavatkozik a bérek alakulásába, szigorú árszabályozást és árellenőrzést folytat, a pénzpolitika a gazdasági növekedés céljainak alárendelt, intézményesített teljes körű jóléti rendszert működtet, a külföldi tőke beáramlását korlátozza (*Bara [2007]*).

A francia gazdaság egyik legszembetűnőbb sajátossága az állami szektor jelentős mérete és meghatározó szerepe. Ennek kialakulása (az 1936-os Népfrentkormány és a 2.

világháborút követő államosítások mellett) a 1980-as években a baloldali kormány államosításainak következménye. A Francia Szocialista Párt (és Francois Mitterand) 1982-es hatalomra kerülése után az ország a többi fejlett piacgazdaságban akkor jellemző liberalizációs irányvonallal ellentétes útra lépett, és a tőkés országokban szokatlan méretű és kiterjedésű államosítási hullámba kezdett. Az intézkedések mögötti ideológia az volt, hogy Franciaország két legsúlyosabb problémájának (a magas munkanélküliségnek és az egyenlőtlen jövedelemeloszlásnak) az oka a magántulajdon dominanciája. Szintén erre az okra vezették vissza a francia gazdaság '70-es évekbeli relatív gyenge teljesítményét. Az államosítástól a foglalkoztatás és a beruházás fellendítését várták, és nem csak a válságágazatokra (pl. nehézipar), hanem az élenjáró technológiákat alkalmazó ágazatokra (pl. elektronika) is kiterjedt¹³² (Bara [2007]).

A francia gazdaság teljesítménye az 1980-as években javuló tendenciát mutatott, bár a korábbi évtizedek magas növekedését nem tudta elérni. A javuló tendencia az állami szektor termelékenységnövekedésének és beruházásainak¹³³ volt köszönhető. Ám a szektor eladósodottsága is fokozatosan nőtt, hiszen az állami vállalatok általában alacsony árakat alkalmaztak, így önfinanszírozási képességük fokozatosan romlott, és alacsony hatékonyságuk a monopolhelyzetükre és állami védettségükre volt visszavezethető. Az állandóvá váló állami támogatások és kedvezményes finanszírozási források fokozott terhet róttak a francia költségvetésre (Bara [2007]).

Franciaország az 1980-as évek közepére a legkiterjedtebb állami szektorral rendelkező országgá vált az Európai Közösségben az állami szektorban foglalkoztatottak létszámát, a szektor hozzáadottértékét és az állótőke-beruházását figyelembe véve. Ám a Mitterand-kormány alatti visszatérés a 2. világháború utáni dirigizmus politikájához (mely akkor segítette a gazdaság háború utáni talpra állítását) ezúttal nem segítette a foglalkoztatás

¹³² Ekkor a 20 legnagyobb francia ipari cégből 14 állami tulajdonba került, az állami ipar termelése az iparon belül 18%-ról 32%-ra nőtt, az állami beruházások aránya az iparban elérte az 50%-ot. Az állami szektor részaránya jelentősen megnőtt az olyan iparágakban, mint a számítógép- és irodagépgyártás (0-ról 6%-ra), acélipar (15-ről 80%-ra), elektronika (15-ről 44%-ra), repülőgépgyártás (50-ről 84%-ra), műszálgyártás (0-ról 75%-ra) (Bara [2007] 168. o.).

¹³³ A főleg ipari beruházások részben kutatás-fejlesztés finanszírozására, részben a világpiaci versenyképesség növelésére, illetve a munkahelyteremtésre irányultak. 1988-ban például az állami beruházások az összes ipari beruházásoknak mintegy 51%-át tették ki. Az állami beruházásokon kívül azonban a magánberuházásokat is támogatták különböző eszközökkel (vállalati részvények és kötvények felvásárlásával, illetve kisebb részben hitelnyújtással) (Bara [2007]).

fenntartását¹³⁴, a beruházások tartós fellendítését, sőt, megakadályozta a szükséges strukturális átalakítást és csökkentette a nemzetközi versenyképességet is. Emiatt 1984-től változó intenzitással, de a privatizáció került napirendre (*Bara [2007]*).

Az államosítási hullám a francia bankrendszeren is érezte hatását: a 80-as években Franciaország volt az egyedüli nem szocialista ország, ahol szinte a teljes bankszektor állami kézbe került. Az erősen centralizált bankrendszer megkönnyítette a kormány számára a hitelallokáció befolyásolását, meghatározott iparágaknak adva prioritásokat, azaz a szelektív gazdaságpolitika folytatását. Ennek eszközei a bankok számára megállapított hitelkihelyezési prioritások, a behatárolt hitellehetőségek és az ellenőrzött banki tartalékok voltak. A '80-as évektől azonban a pénzügyi szektorban is megjelent a dereguláció és a privatizáció (*Bara [2007]*).

A világháború utáni francia gazdaság sajátossága volt az egész gazdaságot átfogó nemzetgazdasági tervezés, melyben szerepet kapott az állam, a vállalatok és a munkavállalók is, tehát létrejött egyfajta társadalmi szintű összehangolás, intézményesített társadalmi érdekegyeztetés¹³⁵. A tervek nem egyszerű prognosztikai eszközök szerepét töltötték be, hanem proaktív módon befolyásolni is kívánták a jövőt stratégiai célok és irányok, illetve állami akcióprogramok segítségével (*Mosolygó [1987]*). E tervezési rendszer a 80-as évek végére került súlyos válságba, és bár a válságtünetek már a '60-as évektől kezdve jelentkeztek, a rendszerben rejlő okokat csak a '70-es évek világgazdasági válságai hozták felszínre. A rendszer rugalmatlannak bizonyult a gyorsuló technikai változások, az egyre komplexebb gazdasági folyamatok közepette. Az előrelátás egyre bizonytalanabbá vált, amelyen a tervezés módszertani, számítástechnikai, statisztikai és modellezési hátterének jelentős fejlődése sem segített, tehát a problémák gyökere nem technikai jellegű volt. E folyamatok következtében az 1990-es évektől a makroszintű tervezés fokozatosan megszűnt (*Bara [2007]*).

Az 1980-as években a GDP növekvő trendje mellé Franciaországban az infláció jelentős leszorítása is társult (55. és 51. ábra). Ezután viszont az 1990-es évek első felében a francia gazdaság jelentős visszaesést mutatott. Ekkor a gazdasági teljesítményre rányomta bélyegét a legtöbb nyugat-európai országot is sújtó recesszió. A GDP növekedési üteme közel

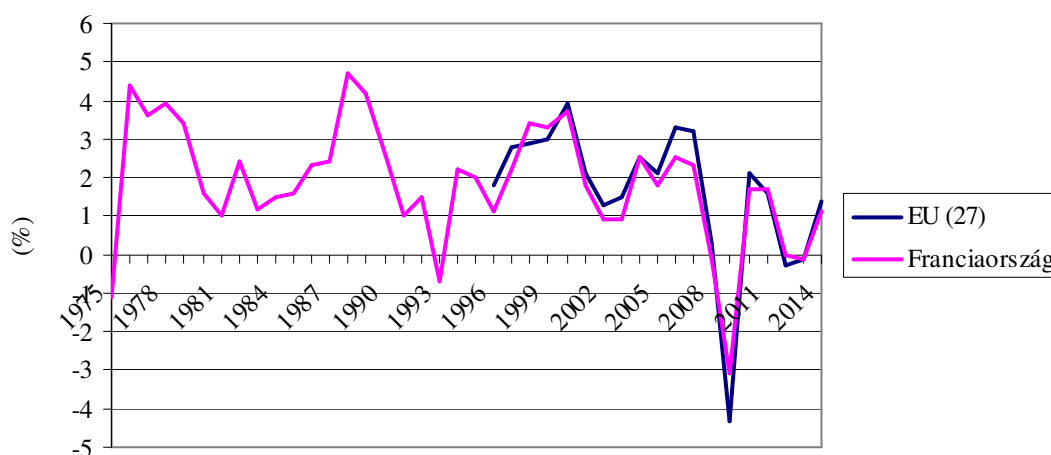
¹³⁴ Az államosított vállalatok 1981-85 között 37 ezer fővel csökkentették a foglalkoztatást, a beruházások visszaestek, a vállalatok vesztesége ugrásszerűen megnőtt, miközben az állami vállalatok jelentős állami támogatásban részesültek (*Mosolygó [1987]*).

¹³⁵ Éppen e miatt az elkészülő terv végrehajtásában mindegyik fél érdekeltté vált, ezért e terv nem imperatív (direkt), hanem indikatív (indirekt) (*Mosolygó [1987]*).

5 %-ról 1994-re -0,9%-ra esett vissza, s a kilábalás csak igen lassan következett be, a gazdasági növekedés üteme csak 2000-re közelítette meg a visszaesés előtti szintet. A recesszió alatt a maastrichti kritériumok teljesítésének kényszere miatt a gazdaság élénkítése csak korlátozottan volt lehetséges.

55. ábra

A GDP növekedési üteme Franciaországban
(1975-2014)



Megjegyzés: A 2013-mas és 2014-es adatok becslésen alapulnak.

Forrás: Eurostat [2013g]; Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Economy and finance / National accounts (including GDP) / Annual national accounts / GDP and main components / GDP and main components - volumes, letöltés ideje: 2013. május 12.

A GDP növekedési üteme 1997-ben gyorsult fel, és az 1998–2000 közötti időszakban a növekedés tovább folytatódott. Ebben az időszakban a növekedés alapját a magánfogyasztás növekedése jelentette, ugyanakkor a kormányzati kiadások növekedése jóval elmaradt a GDP növekedésétől, ami hozzájárult az államháztartás egyensúlyához (Szemplér [2003] 4. o.).

Az időszak gyors növekedése jelentős javulást hozott a foglalkoztatás terén is. Ez többek között a francia munkapiac rugalmasabbá tételét célzó, már az 1990-es évek elején megkezdett intézkedéseknek köszönhető. A növekedés az árak és a bérek visszafogott emelkedésével járt együtt, s ebből adódóan az infláció 1998–1999-ben igen alacsony volt. A gyors növekedés stabilizálta a francia államháztartás helyzetét is, a kiadások GDP-hez viszonyított aránya csökkent, míg a bevételek stabilak maradtak. Az adósság/GDP mutató szintén javult, a maastrichti 60%-os érték alá került (Szemplér [2003] 5. o.).

Az 1998 és 2000 között tapasztalt lendületes gazdasági növekedés 2001-ben megtorpant. Az Amerikai Egyesült Államokból kiinduló, világszerte tapasztalható lassulás

már az év elejétől érezte hatását Franciaországban is. Az infláció is felgyorsult már 2000-től, de végig egy viszonylag alacsony, 2% körüli szinten maradt. A korábbi időszaktól eltérően a kormányzati fogyasztás növekedési üteme 2001-től meghaladja a GDP növekedési ütemét. A kormányzati kiadások növekedési üteme már 2000-ben felgyorsult, ám még jelentősen elmaradt a GDP akkori növekedési ütemétől. 2001-től ez megváltozott, ami komoly kihatással volt az államháztartás egyensúlyának alakulására is. A megtorpanás szükségszerűen érezte hatását a foglalkoztatási helyzeten is, bár a korábbi évek konjunktúrájának késleltetett hatásai, illetve a foglalkoztatás terén bevezetett gazdaságpolitikai intézkedések (elsősorban a 35 órás munkahét széles körre történt kiterjesztése) tompították e hatást (Szemplér [2003] 6. o.).

A 2001-2003 között jellemző gazdasági lassulást követően Franciaország gyorsabb növekedést produkált, mint az euróövezet egésze. A foglalkoztatás nőtt, a költségvetési deficit csökkent, de a tartósan magas munkanélküliség és az alacsony részvételi hányad mögöttes struktuális problémákat sejtetett, amivel tovább kellett foglalkozni. Ez annál is inkább sürgető volt, mert a foglalkoztatás növelése mind a szegénység és a társadalmi kirekesztődés elleni harcban, mind a költségvetés egyensúlyba hozásában igen fontos szerepet játszana. (OECD [2007d] 1. o.)

A következő visszaesést a 2008-ban kezdődő válság jelentette, amely máig érezteti a hatását a költségvetési hiány alakulásán (56. ábra).

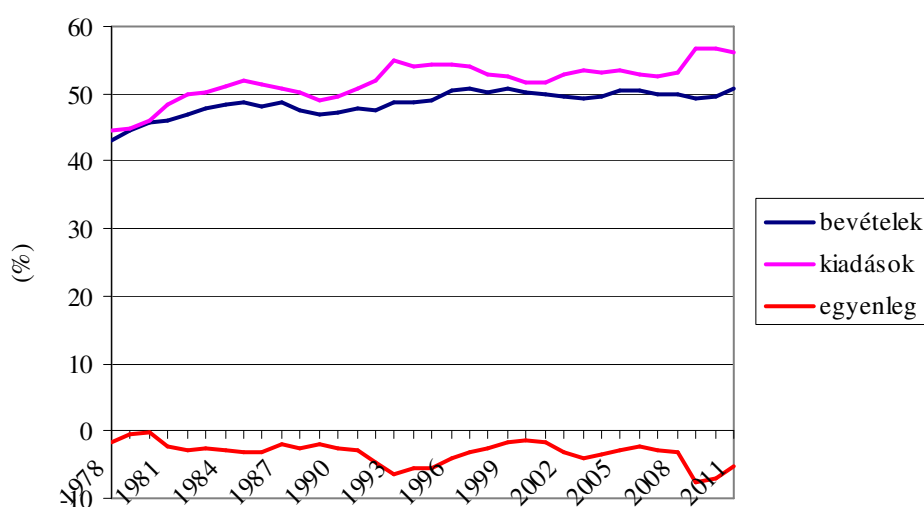
A kiadások GDP-hez viszonyított aránya az 1980-as évektől növekedést mutat, szintén növekvő (de alacsonyabb ütemmel) GDP-arányos bevételek mellett. A következmény az államháztartás hiányának jelentős emelkedése. Az államháztartási hiány/GDP-mutató ennek nyomán több évben is (jellemzően a recessziók idején: 1992-1997, 2002-2004, 2008-2011 között) túllépte a maastrichti kritériumok között szereplő három százalékot. Az éves hiány növekedése következtében az államadósság/GDP-mutató is újra növekedni kezdett, 2003-ra és 2004-re átlépve a maastrichti kritériumok között meghatározott 60%-ot (Szemplér [2003] 7. o.), amely alá azóta sem került. A 2008-as válság csak súlyosbította a romló tendenciát, melynek nyomán az államháztartási hiány 2011-re már elérte a GDP 86%-át (Eurostat [2013c]).

A francia parlament 2009-ben egy új költségvetési törvénnyel együtt elfogadta a „kiegyensúlyozott költségvetési célt”. Az egyensúlyközeli költségvetés elérésének folyamatos halogatása azonban megkérdőjelezi e fejlemény hitelességét. Az előrelépés iránya továbbra is a kiadások csökkentése marad a magas adó- és járulékterhek miatt, és a külföldi példák ezen a

téren azt mutatják, hogy jelentős kiadáscsökkentés csak az állami beavatkozások formáinak és szerepének átgondolásával, a közszolgáltatások hatékonyságának növelésével lehetséges. Az állami kiadások mintegy harmadát a központi kormányzati kiadások jelentik, a maradék a helyi önkormányzatok és a társadalombiztosítás kiadásai, tehát e területeken még jelentős megtakarítások érhetők el (*OECD* [2009c]).

56. ábra

A kormányzati kiadások és a költségvetési deficit alakulása Franciaországban (1978-2011)



Forrás: Eurostat [2013b]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy and finance / Government statistics / Annual government finance statistics / Government revenue, expenditure and main aggregates](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/Statistics/Economy%20and%20finance/Government%20statistics/Annual%20government%20finance%20statistics/Government%20revenue,%20expenditure%20and%20main%20aggregates), letöltés ideje: 2013. január 7.

5.4.1. A francia jóléti rendszer problémái és reformjai

Franciaországban az utóbbi 30 évben a költségvetési kiadások jelentősen megnöttek. A bevételi oldal viszont nem követte ezt a növekedést, így jelentős deficit alakult ki. Az egyensúly elérése érdekében alapvetően a kiadásokhoz kell hozzányúlni, a bevételek növelése ugyanis meglehetősen nehéznek tűnik Franciaországban, ahol az elmúlt évek során tett könnyítések ellenére is nemzetközi összehasonlításban magas az adóteher¹³⁶. A francia

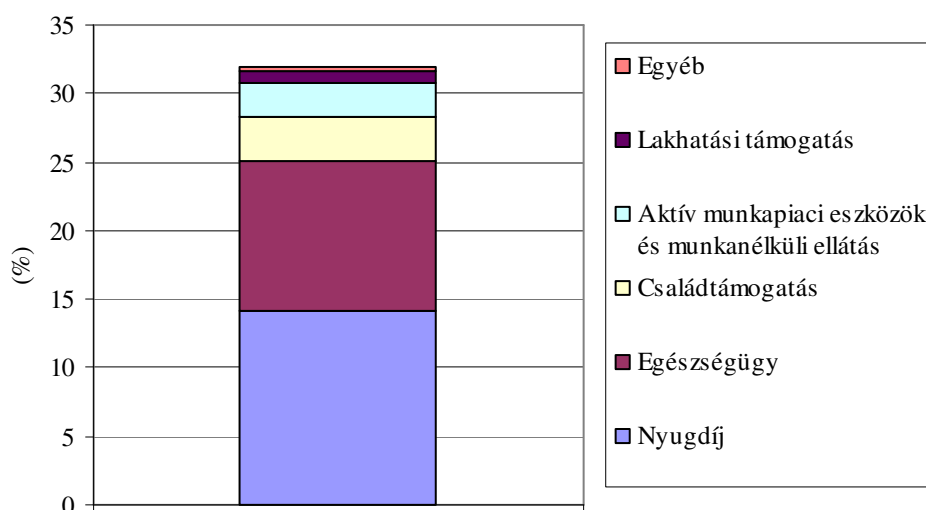
¹³⁶ Emellett az adórendszer igen bonyolult is, nagyszámú speciális adóval, számos hatósággal, sok kivétellel és engedménnyel. Ezt tükrözik a nemzetközi viszonylatban is magas adminisztratív költségek, bár ezek a 90-es évek közepétől csökkentek. A rendszer racionalizálása lehetővé tenné néhány magas adórata csökkentését, amelyek gazdasági torzulást okoznak (*OECD* [2005e]).

adórendszer a közepes és magas jövedelemmel rendelkezőket „büntetheti”. A magas adóráták és járulékok a nagyon produktív és innovatív embereket, akik gyakran nagyon mobilak is, arra ösztönözhetik, hogy más országba költözzenek. Az adók és egyéb adójellegű közterhek emelése így mind a tőke, mind a képzett munkavállalók elvándorlását maga után vonhatná (OECD [2003] 2. o.), és nem csupán a francia gazdaság versenyképességét ásná alá, hanem épp a foglalkoztatás növelése érdekében tett intézkedések sikere ellenében is hatna. A francia adórendszer progresszivitását fenntartva, de az inaktivitást és az elvándorlást nem ösztönözve középtávon alacsonyabb átlagos és marginális jövedelemadó-rátát kellene, hogy alkalmazzon, az adóbázis szélesítésével, például az adókedvezmények és a jövedelemelvonások csökkentésével (OECD [2000] 5. o.). Emellett a terhek további növelését megnehezítené a politikai ellenállás is.

Az OECD előrejelzése (Casey *et al.* [2003]) szerint a teljes öregségi nyugdíjkiadás Franciaországban 2040-re a 2000. évihez képest a GDP 3,9 százalékpontjával fog megnőni. Hasonlóképpen az egészségügyi kiadások ugyanebben a periódusban a GDP 2,5 százalékpontjával fognak emelkedni. Összességében ez 6,4 százalékpontos csökkenést jelent az elsődleges szufficitben, illetve ekkora növekedést a deficitben. E két kiadási elem már ma is a legnagyobb hányadát teszi ki az ország szociális kiadásainak (57. ábra).

57. ábra

A szociális kiadások megoszlása Franciaországban (2009)



Forrás: OECD [2013b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2013. január 3. alapján saját szerkesztés

A kiadások terén nyilvánvaló, hogy alapvető fontosságú az egészségügy és a nyugdíjrendszer problémáinak megoldása. Azonban ez is akadályokba ütközhet a sok ellenérdekelt fél (a közsférában foglalkoztatottak¹³⁷, a jóléti szolgáltatások nyújtói, illetve azok, akik nem állami alkalmazottak, de jövedelmük egy részét vagy egészét az államtól kapják, pl. nyugdíjasok¹³⁸, munkanélküliek, táppénzen levők stb.) miatt.

A rendszer egyensúly közeli állapotának eléréséhez szükséges a kiadások növekedésének a korábbiaknál hatékonyabb kontrollja. 1990 óta a közkiadások GDP-hez viszonyított aránya hét százalékponttal növekedett Franciaországban, bár ebben mintegy négy százalékpontos növekedés a válság kitörése óta következett be. Ám a válságot megelőzően a fejlett országok többségében ez az arány jelentősen csökkent.

Speciális problémát jelentenek Franciaországban az állami tulajdonban lévő vállalatok. Annak ellenére, hogy a francia állam az utóbbi években mintegy 2000 vállalatból vonult ki¹³⁹ – a világpiac liberalizációs fejleményeinek hatására –, még mindig körülbelül 1500 vállalat felett bír tulajdonosi, illetve ellenőrzési joggal. Összességében ez a vállalati kör komoly veszteséget termel (*OECD* [2003] 5. o.). Éppen ezért szükséges irányításuk hatékonyabbá tétele, illetve annak érdekében, hogy a jelenleginél jóval kevesebb közpénz folyjon el veszteséges tevékenységek finanszírozására, elengedhetetlen a privatizációs folyamat folytatása (*Szemlér* [2003] 16-17. o.). A privatizáció előrehaladtával a kormányok szerepe megváltozik: egyre inkább garantorként¹⁴⁰ lépnek fel, mintsem gyakorló gazdasági szereplőként. Azonban az egyre inkább változékony világban még ez a szerep is egyre megterhelőbb, gondoljunk csak a bankok kimentésére és a költséges szubvenciókra, amelyek gyakran a prudenciális szabályozás szigorú kikényszerítését helyettesítik (*Grunberg* [1998] 600. o.).

¹³⁷ Míg Franciaországban 1950-ben az összes munkavállalónak csupán 17,5%-a dolgozott az állami szektorban, addig 1980-ban már a 29,1%-a (*King* [1987] 867. o.). Az utóbbi években a növekvő mértékű privatizáció miatt újra csökkent az állami foglalkoztatottak aránya, 2004-ben 19,4% volt (*Attal-Toubert – Derosier* [2005] 2. o. alapján saját számítás), míg 2010-ben 21,1% (*Public Employment...* [2012] 75. o.).

¹³⁸ A nyugdíjasok teszik ki az összes szavazó mintegy harmadát Franciaországban, és ez az arány a későbbiekben tovább fog nőni (*Mishra* [1999] 65. o.).

⁷⁷ A francia privatizációról lásd részletesebben *Chabanas – Vergeau* [1996].

¹⁴⁰ Azaz nem aktív gazdasági szerepvállalással, hanem a szereplők működési keretfeltételeinek, a gazdasági „játékszabályok” meghatározásával vesz részt a működésükben.

5.4.2. Nyugdíjrendszer

A francia nyugdíjrendszer három pilléren nyugszik. Az első kötelező minden bérből élő számára, a nyugdíjjárulékot a munkaadók és az alkalmazottak fizetik, a nyugdíjalap kezelése meghatalmazottaik kezében van állami ellenőrzés mellett. Ez a pillér fedezi a nyugdíjkifizetések mintegy háromnegyedét. A második pillérhez igen sokféle rendszer tartozik, amelyek szakmánkénti, ágazatonkénti vagy vállalatokénti nyugdíjpénztárakba vagy kölcsönös segítő egyletekbe tömörülnek, és amelyek aszerint is eltérnek, hogy tőkevárományosi vagy felosztó-kirovó rendszert működtetnek-e. Ez a pillér az elsőhöz hasonlóan kötelező. A harmadik pillérhez a pótbiztosítások tartoznak, amelyben a vállalatok mintegy harmada vesz részt. Igen sokféle rendszer létezik, amelyek többsége tőkevárományosi rendszerben működik (Nagy [1998] 462-463. o.).

Az öregedő népesség komoly kihívás elé állítja a költségvetést Franciaországban is, és még bőven van tennivaló annak érdekében, hogy az állam hosszú távon is megfelelően tudja kezelni ezt a problémát. Habár 1993 és 2003 között számos ambiciózus reformkísérlet történt, a francia nyugdíjrendszer folyamatosan növekvő deficiteket mutat 2004 óta. 2010-ben a deficit elérte a 15 milliárd eurót, megközelítőleg a GDP 1%-át (OECD [2011g] 68. o.). A kormány és a szociális partnerek, felismerve a helyzetet, egyetértettek abban, hogy a nyugdíjrendszer átfogó reformjára van szükség, mivel a jelenlegi feltételek mellett a rendszer hosszú távon nem finanszírozható¹⁴¹.

A nyugdíjkifizetések és a hozzá kapcsolódó segélyek összege 1960-ban a GDP 5 százalékát tette ki, ami a kilencvenes évek elejére mintegy két és félszeresére nőtt. A nyolcvanas évek elejéig ez a növekedés főleg a nyugdíjemeléseknek volt köszönhető. Ezt követően azonban a nyugdíjasok létszámának emelkedése játszott benne szerepet, a munkanélküliség elleni küzdelem jegyében bevezetett nyugdíjkorhatár-csökkentéssel 65 évről 60 évre és a munkanélküliek korengedményes nyugdíjazásával. A nyugdíjkiadások gyors növekedése már a nyolcvanas évek végén komoly finanszírozási problémákat vetett fel. A nyugdíjjárulékok magas szintje miatt azonban nincs lehetőség azokat annyira megemelni, hogy fedezzék a kiadások növekedését (Nagy [1998] 465. o.). A nyugdíjak jövedelemhelyettesítési rátáját tekintve Franciaország az OECD-országok középmezőnyében

¹⁴¹ A nyugdíj- és egészségbiztosítási rendszer működési deficitje a GDP 5%-ával emelkedne 2030-ra a politikában bekövetkező hosszú távú változások nélkül (OECD [2003] 2. o.).

helyezkedik el átlagos 50%-os értékével. A ráta ennél jóval magasabb az alacsony jövedelemmel rendelkezők esetén (*OECD* [2005d] 3. o.).

A nyugdíjrendszer reformjával több kormány is próbálkozott: a Balladur-kormány például 1993-ban bevezette a magánszférában dolgozók számára a teljes összegű nyugdíj kifizetésének a korábbinál hosszabb (37,5 helyett 40 éves) munkaviszonyhoz történő kötését, valamint azt, hogy a legjobb 10 év helyett a legjobb 25 év alapján számolják a nyugdíjat (*Reynaud* [1997]). A Juppé-kormány reformlépéseit 1995-ben viszont a közalkalmazottak nagy ellenállása (sztrájkhullám) megghiúsította, mivel e reformok a közszférát közvetlenül és azonnal érintették volna (*Ebbinghaus – Hassel* [1999] 16-20. o.).

A 2003-as Fillon-reform, amelyet az érintettek vitája és újabb sztrájkok kísértek, egyik fő eleme az állami és a magánszférában dolgozókra vonatkozó szabályok egységesítése¹⁴² (az egységes szabályok általában az állami szféra dolgozóira nézve kedvezőtlenebbek), amelyek 2008-tól léptek életbe. A továbbiakban pedig fokozatosan emelik a teljes összegű nyugdíjra való jogosultsághoz szükséges járulékfizetési időt¹⁴³. A nyugdíjkorhatár továbbra is 60 év maradt¹⁴⁴, de a szolgálati idő függvényében a 100%-nál alacsonyabb és magasabb nyugdíjat is lehet kapni (*Szemplér* [2003] 14-15. o.). Korengedményes nyugdíjra a reform után csak szigorú szabályok mellett van lehetőség, aki pedig tovább dolgozik a 60 évnél, illetve 40 év szolgálati időnél, nyugdíjprémiumot kap (*Csépán* [2004]).

A legutóbbi, 2010 őszen elfogadott nyugdíjreform tovább ment a nyugdíjkiadások csökkentésének útján. Középpontjában a törvényes nyugdíjkorhatár 2018-ig 62 évre történő progresszív emelése áll. Ezen kívül azok a munkáltatók, amelyek 55 évnél idősebbeket foglalkoztatnak, támogatásban részesülnek (*OECD* [2011g] 67. o.). Ezen intézkedéseknek fontos szerepük van az igen alacsony tényleges nyugdíjba vonulási kor emelésében, amely elengedhetetlen a rendszer finanszírozhatóságához¹⁴⁵.

¹⁴² Az állami alkalmazottakra is a minimum 40 év szolgálati idő vonatkozik a korábbi 37,5 év helyett (*Csépán* [2004]).

¹⁴³ 2020-ra majdnem eléri a 42 évet (*Csépán* [2004]). A járulékfizetési idő várható élettartamhoz való indexálása a jövedelemhelyettesítési ráta csökkentésével előnyösebb a már így is magas járulékok és adók emelésénél, amely a kibocsátást és a foglalkoztatást veszélyeztetné (*OECD* [2007d] 10.o.).

¹⁴⁴ Nicolas Sárközy 2010-ben felemelte a nyugdíjkorhatárt 62 évre, de a 2012-ben elnökké választott François Hollande egyik első intézkedése volt ennek részleges módosítása: azok a munkavállalók, akik 18 vagy 19 évesen kezdtek dolgozni és legalább 41 éve fizetik a nyugdíjjárulékot, már 60 évesen kérhetik nyugdíjaztatásukat.

¹⁴⁵ Míg 1970-75 között 63,5 év volt a férfiaknál az effektív nyugdíjba vonulás átlagos életkora, addig 1994-99 között már csak 59,3 év volt (*Scherer* [2002] 31. o.). A témával foglalkozik bővebben: *OECD* [2002] 5. fejezete.

A kormány reményei szerint 2020-ra a felére csökkenthető a munkanélküliségi ráta, ami tovább javítaná a nyugdíjalap pénzügyi egyensúlyát (a felszabaduló munkanélküli segélyeket is átcsatornáznák a nyugdíjrendszerbe), csakúgy, mint az öngondoskodás adókedvezményekkel való támogatása, illetve a privatizációs bevételek (*Csépán* [2004]). Ezen kívül azt tervezik, hogy 2018-ra fokozatosan megemelik a közszolgák járulékait, valamint a személyi jövedelemadó legmagasabb adókulcsát és a tőkejövedelmek adókulcsát. Mindez a tervek szerint 8 milliárd eurós megtakarítást jelent, ami 2018-ra kiegyensúlyozná a rendszert¹⁴⁶ (*OECD* [2011g] 67-68. o.).

Összességében a nyugdíjakat övező hosszú vita és ellenállás azt mutatja, hogy a francia társadalom mélyen kötődik saját rendszeréhez, a jövőjére vonatkozó aggodalmak ellenére (*Reynaud* [1997]).

5.4.3. Egészségügyi ellátás

Franciaországban a nyugdíjrendszer mellett az egészségbiztosítás is reformra szorul. Az egészségügyi biztosítás átalakításának szükségességét is elsősorban a költségek rohamos emelkedése és finanszírozásának nehézségei vetették fel. Az egészségügyre fordított kiadások GDP-hez viszonyított aránya a 90-es évek második felében 9,3%-on stagnált, majd 2002-ben 9,7%-ra emelkedett (*ESKI* [2005] 3. o.), 2011-re pedig elérte a 11%-ot (*OECD* [2011g] 63. o.). A francia egészségügyi rendszer az amerikai után a legdrágább a világon (*Nagy* [1998] 467. o.), és a költségek emelkedése is kimagasló volt nemzetközi összehasonlításban, 1997-ben az OECD átlagnál már 1,5%-kal magasabb volt az egészségügyi kiadások GDP-hez viszonyított aránya (*Imai – Jacobzone – Lenain* [2000] 7. o.), 2011-ben pedig csak egy OECD-országnak voltak magasabb GDP-arányos egészségügyi kiadásai (*OECD* [2011g]).

Az egészségügyi kiadások anyagi háttérét 2002-ben a következők képezték: kötelező egészségbiztosítás (73,3%), önkéntes egészségbiztosítás (13,2%), közvetlen térítés (9,8%), adóbevételek (3,7%) (*ESKI* [2005] 4. o.).

A kötelező egészségbiztosítás három fő részből áll (*ESKI* [2005] 3. o.):

¹⁴⁶ Becslések szerint a 2010-es reform nélkül a nyugdíjasok száma a 2008-as 15 millióról 23 millióra nőne 2050-re, aminek következtében az egy nyugdíjasra jutó munkaképes korúak száma 3,5-ről 2-re csökkenne. A nyugdíjjárulékot fizetők aránya a nyugdíjasokhoz képest 1,8 volt 2010-ben, ami 1,2-re csökkenne 2050-re a reform nélkül. A többletkiadások a GDP 0,6-1,2%-ára rúgnának 2050-ben. (*OECD* [2011g] 68. o.)

- az általános biztosítás a lakosság mintegy 84%-ára, a kereskedelemben és iparban dolgozókra és családtagjaikra terjed ki, illetve a hátrányos anyagi helyzetben levő állampolgárookra;
- a mezőgazdasági dolgozók biztosítása a lakosság 7,2%-át öleli fel;
- az önálló vállalkozók biztosítása a lakosság mintegy 5%-át érinti.

A francia Teljeskörű Egészségügyi Fedezet (*couverture médicale universelle – CMU*) állampolgári jogon nyújt lehetőséget kötelező biztosításra. Emellett kiegészítő önkéntes biztosítás is köthető, ennek egyre nagyobb lesz a jelentősége (2000-ben a lakosság 85%-a, 2004-ben a 95%-a rendelkezett kiegészítő biztosítással) (*ESKI* [2005] 3. o.).

A költségek emelkedése következtében a munkaadó által fizetett egészségügyi alapt biztosítás járulékait fokozatosan emelték, ami súlyos gazdasági torzulások forrása: megdrágítja a munkabéreköltségeket, amivel csökkenti vagy megszünteti a francia termékek versenyképességét, így növeli a munkanélküliséget, és elvonja az erőforrásokat más fontos társadalmi feladatok megoldásától, amelyek esetleg nagyobb mértékben tudnának hozzájárulni a jóléthez, mint amennyivel az egészségügy marginális költségei javítják a közegészséget (*Nagy* [1998] 467-468. o.).

Az elmúlt húsz évben egy sor reformot hajtottak végre az egészségügyben (legutóbb 2004-ben és 2009-ben), ám ezek során nem vesztett prioritásából a színvonalas egészségügyi ellátás mindenki számára való hozzáférhetővé tételére irányuló törekvés (*ESKI* [2005] 6. o.). Ezekkel elérték ugyan megtakarításokat¹⁴⁷, de a mikroökonómiai viselkedésben nem hoztak tartós változást. A túlságosan kiterjedt egészségbiztosítás túlfogyasztásra ösztönöz mind a betegek, mind a szolgáltatást nyújtók részéről. Emellett itt is megjelenik az erkölcsi kockázat¹⁴⁸. Így a reformoknak tovább kell folytatódniuk (*OECD* [2000] 7. o.), annál is inkább, mert a társadalombiztosítás hiányának kialakulásáért alapvetően a betegbiztosítási költségek alakulása a felelős (*Szemplér* [2003] 15. o.).

¹⁴⁷ 2004-ben például az egészségbiztosítás és az egészségügyi szolgáltatások területén vezettek be néhány intézkedést (átalány bevezetése orvosi vizitek esetén, az általános társadalmi hozzájárulás (CSG) emelése, a munkáltatók hozzájárulásának növelése, a gyógyszerkiadások térítésének mérséklése, számítógépes orvosi dokumentáció bevezetése stb. (*ESKI* [2005] 7. o.), amelyektől azt várták, hogy jelentős megtakarításokhoz vezetnek majd. Hasonló megtakarításokra számítottak a kórházrendszer egy korábbi reformjától, de ezek is elmaradtak (*OECD* [2005]).

¹⁴⁸ Erről a témáról Franciaország esetén lásd *Chiappori – Durand – Geoffard* [1998].

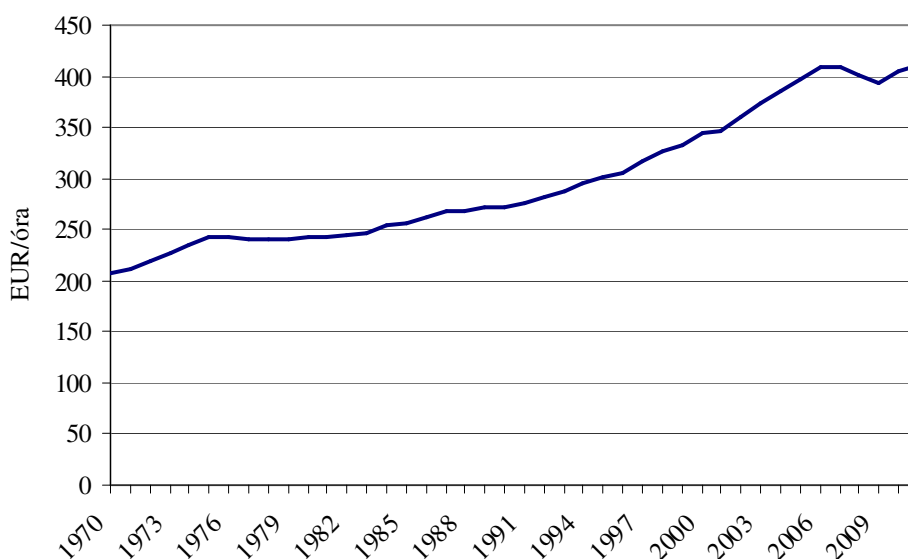
5.4.4. Munkapiac

Franciaországban az egy munkaóra-ra eső termelékenység magas, és dinamikusan nőtt az elmúlt évtizedekben – leszámítva a 2008-as válság miatti átmeneti megtorpanást (58. ábra), mégis problémát okoz az alacsony részvételi hányad és a magas strukturális munkanélküliség. A munkanélküliségi ráta 10% közelében mozog, és több mint 20 éve nem volt 6% alatt (59. ábra). Különösen magas a munkanélküliség a fiatalok (15-24 évesek) körében. Ehhez a foglalkoztatási ráták alacsony szintje társul (60. ábra). Ez a kedvezőtlen munkapiaci helyzet hozzájárul a tartós költségvetési deficithez, amely tovább erősíti a népesség előregedéséből eredő fiskális nyomást. A munkapiac ilyen állapotának kialakulásáért nagyrészt a minimálbér-szabályozás és az erős munkavédelem a felelős¹⁴⁹ (OECD [2005e]).

58. ábra

A munkatermelékenység alakulása Franciaországban

(1980-2011)



Forrás: OECD [2013d]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: [http://stats.oecd.org/Productivity / Labour Productivity Total Economy](http://stats.oecd.org/Productivity/Labour/ProductivityTotalEconomy), letöltés ideje: 2013. január 10. alapján saját szerkesztés

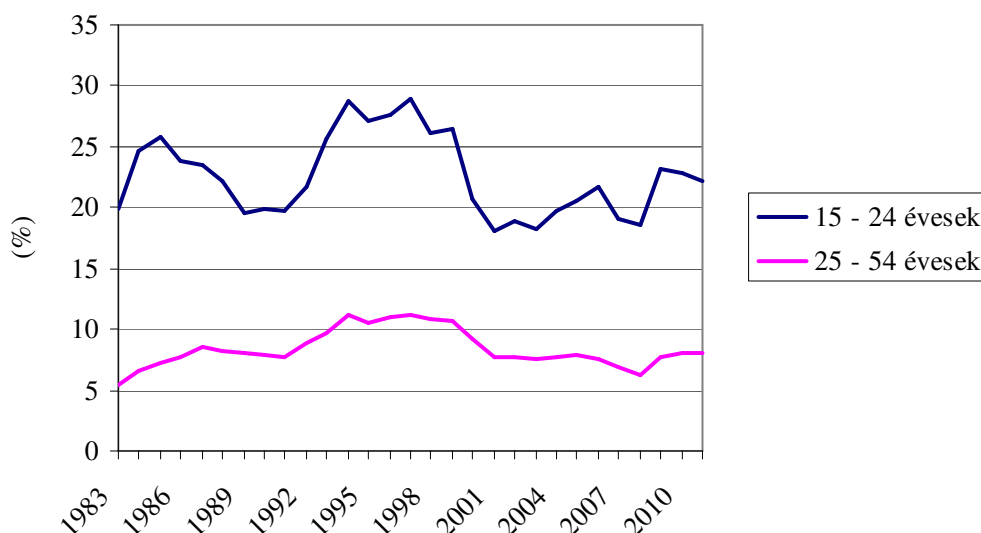
A munkapiaci problémák tartós, több cikluson átívelő jelenléte arra utal, hogy ezek strukturálisak, mélyen gyökerezők. A mögöttük meghúzódó faktorok között megemlíthetjük

¹⁴⁹ A munkavállalók védelme nemzetközi összehasonlításban igen magas: 45 OECD-ország közül az 5. legmagasabb (OECD [2013e]).

az intézményi háttérrel, a bértárgyalások némely aspektusát, a munkaösztönzőket és a munkakeresést (Jamet [2006] 11. o.).

59. ábra

A munkanélküliségi ráta alakulása Franciaországban
(1983-2011)



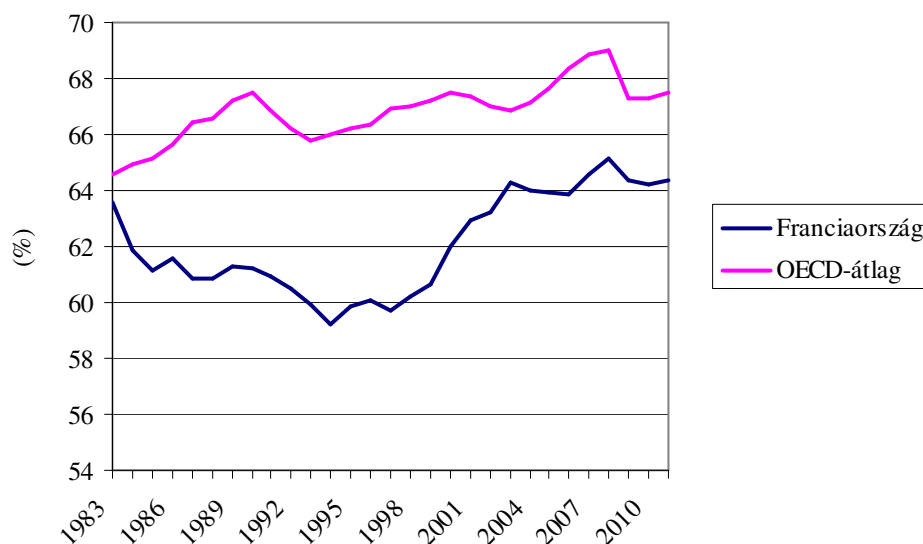
Forrás: OECD [2013e]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: [http://stats.oecd.org/Labour / Labour Force Statistics / LFS by sex and age – indicators](http://stats.oecd.org/Labour/Labour%20Force%20Statistics/LFS%20by%20sex%20and%20age-indicators), letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés

Az egy főre eső éves ledolgozott munkaórák számát tekintve Franciaország az OECD-országok között a legalacsonyabbak közé tartozik (61. ábra), és ez az egy főre eső GDP-ben mutató egyre szélesedő lemaradás oka a jól teljesítő OECD-országokhoz viszonyítva. A ledolgozott munkaórákra eső GDP viszonylag magas, ám ez a jó teljesítmény főleg a képzetlen munkavállalók foglalkoztatásból való kizárásának köszönhető. A munkapotenciál ilyen alacsony kihasználásához mind az egy munkavállalóra jutó alacsony ledolgozott munkaórák, mind az alacsony foglalkoztatás hozzájárul¹⁵⁰. Ezek a tényezők a munkakihasználás csökkenéséhez is vezettek (Jamet [2006] 10. o.).

¹⁵⁰ Az egy főre eső ledolgozott munkaórák számában (ország között, illetve időben) mutatkozó különbségek három összetevőre bonthatók: az egy munkavállalóra jutó munkaórák számában, a foglalkoztatási rátában, illetve a demográfiai összetételben (a munkavállalási korúak aránya a teljes népességhez) meglévő különbségekre (Jamet [2006] 10. o.).

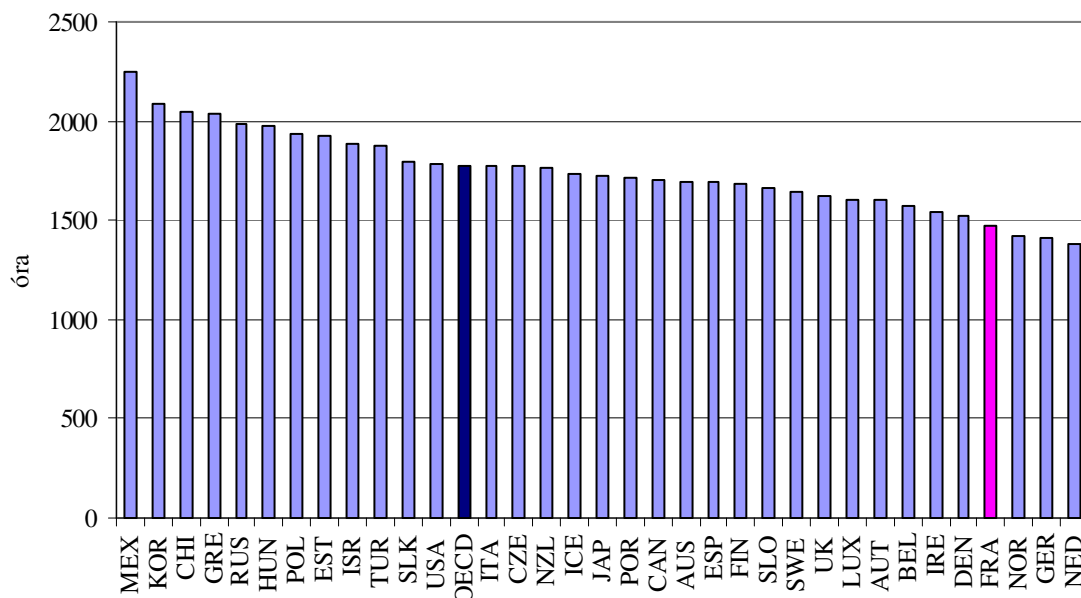
A foglalkoztatási ráta alakulása Franciaországban

(1983-2011)



Forrás: OECD [2013e]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: [http://stats.oecd.org/Labour / Labour Force Statistics / LFS by sex and age – indicators](http://stats.oecd.org/Labour/Labour%20Force%20Statistics/LFS%20by%20sex%20and%20age-indicators), letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés

Egy munkavállalóra jutó éves ledolgozott munkaórák száma (2011)



Forrás: OECD [2013f]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: [http://stats.oecd.org/Labour / Labour Force Statistics / Hours worked / Average annual hours actually worked per worker](http://stats.oecd.org/Labour/Labour%20Force%20Statistics/Hours%20worked/Average%20annual%20hours%20actually%20worked%20per%20worker), letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés

Az egy munkavállalóra eső ledolgozott órák alacsony száma leginkább a teljes munkaidőben dolgozók alacsony éves munkaidejének köszönhető. Nagyrészt a közelmúltbeli és korábbi intézkedésekre vezethető vissza, hogy a standard heti és éves munkaidő jelenleg szignifikánsan alacsonyabb Franciaországban, mint a legtöbb ipari országban. Az elmúlt évtizedekben Franciaország számos csökkentést hajtott végre a heti munkaidőben¹⁵¹, ami természetesen csökkentette az éves munkaidőt is. 1982-ben a heti 40 órát 39-re, majd 1998-ban (2000-es, illetve 2002-es hatálybalépéssel az alkalmazottak számától függően) 39-ről 35 órára csökkentették. Mindezt összekötötték a minimálbéren foglalkoztatottak számára egy garantált jövedelemmel, ellensúlyozva a munkaidő csökkenéséből fakadó reáljövedelem-csökkenésüket (*Jamet* [2006] 20. o.). A heti munkaidő csökkentése mögötti hajtóerő az volt, hogy a vállalatok ezáltal újabb alkalmazottakat vesznek majd fel, hogy elkerüljék a termelés csökkenését, így az intézkedéssel munkahelyet lehet teremteni (e mögött az a feltételezés állt, hogy a munkanélküliség oka nem a munka magas költsége, hanem az elégtelen aggregált kereslet).

A francia jóléti állam első évtizedeiben a többihez hasonlóan elköteleződött a teljes foglalkoztatottság mellett, ami főként a férfiakat érintette¹⁵². Az 1970-es évektől kialakuló tömeges munkanélküliség a fiatalok és az alacsonyabban képzett munkások helyzetét rontotta leginkább. E két csoport kedvezőtlen helyzete továbbra is megmaradt (5. táblázat).

A kialakult helyzetet kezelendő, az 1970-es évek elején bevezették az aktív munkapiaci politikákat, amelyek a munkanélküliek mellett a munkanélkülivé válás legmagasabb kockázatával rendelkező munkavállalókat – úgymint a fiatal felnőttek vagy az idős munkavállalók – is megcélzott. E politikák két fő eszköze a direkt foglalkoztatási támogatások és a humántőke-beruházások ösztönzése volt. 1974 óta körülbelül 50 programot alkalmaztak, amelyek közül azonban már csak 10 működik (*Fougère – Kramarz – Magnac* [2000] 928-929. o.). Az aktív munkapiaci eszközökre költött közkiadás megötszöröződött 1973 és 1994 között, aránya a GDP-hez viszonyítva pedig 0,6%-ról 1,19%-ra nőtt (*Fougère – Kramarz – Magnac* [2000] 932. o.), és ez az arány kisebb ingadozásokkal máig megmaradt (2010-ben az arány 1,14% volt). Bár az utóbbi néhány évben kevesebbet költöttek rá, a GDP-nek még mindig több mint 2,5%-át fordítják Franciaországban munkapiaci programokra, és

¹⁵¹ Részletes áttekintést nyújt a témáról *Jamet* [2006].

¹⁵² A két nem közötti eltérés a foglalkoztatottság tekintetében Franciaországban továbbra is megmaradt, bár csökkenő tendenciát mutat. Míg a férfiak foglalkoztatási rátája 1990-ben 70,6% volt, ez 2003-ra enyhén lecsökkent 69,4%-ra, addig a nők foglalkoztatottsága az 1990-es 51,1%-ról 2003-ra 57,2%-ra nőtt (*Eurostat* [2005]).

ezzel az elsők között áll az OECD-országok között (OECD [2013f]). A nagyarányú ráfordítások ellenére a tartós munkanélküliség magas maradt (62. ábra). Emiatt számos tanulmány megkérdőjelezi a francia munkanélküliellátó-rendszer hatékonyságát.

5. táblázat

Munkanélküliségi ráták Franciaországban a képzettség és az életkor függvényében

(1993-2006, az összes munkanélküli %-ában)

Képzettség	Életkor	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Legfeljebb alsó középfokú	15-24	33,4	36,6	35,6	33,9	37,1	34	35,5	31,2	29,7	29,2	27,6	31,3	30,9	35,8
	25-49	14,3	16,3	15,5	16,2	16,4	16,2	16,8	15,4	13,1	13	13	12,9	14	14
	50-	8,4	8,9	8,6	9,2	11	10,5	10,6	9,7	7,6	7,4	7,7	8,7	7,3	8,4
Legfeljebb felső középfokú, középfokú feletti, de nem felsőfokú	15-24	23,1	26,2	23,7	25,2	26,7	23,7	24	17,7	15,1	16,1	15,7	18,9	18,2	18,8
	25-49	8,6	10,1	9,4	10,1	10,2	9,9	9,5	8,2	6,8	6,7	7,3	7,6	7,3	7,9
	50-	6,8	6,7	7,1	8	7,2	7,9	7,8	6,7	5,4	5,8	5,6	6,2	5,1	5
Felsőfokú	15-24	14,5	19,2	20,1	21,1	19,5	17,8	16,6	11,4	8,2	11,6	14,7	12,5	14,4	17,2
	25-49	6,4	6,7	6,6	6,7	7,1	6,8	6,4	5,4	4,8	5,2	5,8	6,6	6,2	5,5
	50-	3,9	5,2	5,2	4,5	4,1	4,8	4,2	3,6	3,6	4	3,3	4,1	4,6	5

Megjegyzés: az adatok minden év első negyedévére vonatkoznak.

Forrás: Eurostat [2006g]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.cec.eu.int>. Data / Population and social conditions / Labour market / Employment and unemployment (Labour Force Survey) / LSF series - Quarterly survey results / Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained. Letöltés ideje: 2006. június 6., Eurostat [2007]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.cec.eu.int>. Data / Population and social conditions / Labour market / Employment and unemployment (Labour Force Survey) / LFS series - Detailed quarterly survey results (from 1998) / Total unemployment - LFS series / Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained. Letöltés ideje: 2007. június 24.

Franciaországban igen sok hatóság felelős a munkakeresők értékeléséért, munkába állításáért és számukra kifizetés teljesítéséért¹⁵³. Ez a bonyolult rendszer számos problémát felvet (Jamet [2006] 30. o.):

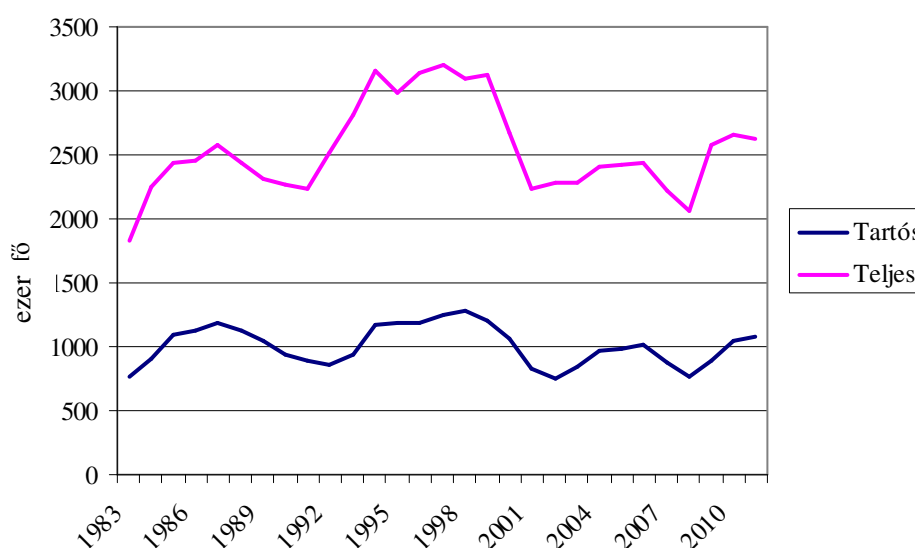
- az erőforrások felesleges használata az adminisztratív szervezetek multiplikációja miatt;
- a munkakeresőket elrettentheti a rendszer bonyolultsága;

¹⁵³ Az Assedic, amely adminisztrációs feladatokat lát el a munkanélküli juttatások és a munkanélküliek esetén, az az ANPE, amely állásajánlatokat közvetít a munkanélküliek felé, illetve a számos regionális és körzeti Direction du travail, de l'emploi et de la formation professionnelle, amelyek a Munkügyi Minisztérium részei, és részben a kormány munkapiaci politikáinak alkalmazásáért felelősek. Emellett egy nemzeti iroda (az Association National pour la Formation Professionnelle des Adults – AFPA) a felnőttképzésért felelős, míg egy másik (az Agence pour l'Emploi des Cadres – APEC) célja az álláskínálat és -kereslet összehangolása a fehér gallérosok esetén (Jamet [2006] 30. o.).

- a munkakeresők monitoringja elégtelen;
- a hatóságok értékelése, elszámoltathatósága csorbát szenved, mivel egy feladat ellátásáért több is felelős.

62. ábra

Tartós és teljes munkanélküliség Franciaországban
(1983-2011)



Forrás: OECD [2013g]: OECD Statistics Database, letölthető: <http://stats.oecd.org/> Labour / Labour Force Statistics / Unemployment by duration, letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés

A viszonylag nagyvonalú transzferek, beleértve a munkanélküli járadékok magas jövedelemhelyettesítési rátáját, a járadék hosszú folyósítási ideje, egy minimális megélhetést biztosító jövedelem, a családpolitika és számos helyi transzfer gátolhatja az álláskeresést. Emiatt a kormány számos ellenintézkedést vezetett be, többek között lehetővé tette a munkavállalással néhány szociális juttatás megtartását, 2001-ben bevezetett egy munkábaállási juttatást (adóhitel formájában), illetve a helyi lakhatási adó és a lakhatási kedvezmények átalakítására is sor került. Mindezek ellenére igen alacsony az ösztönzés egy két gyermekkel rendelkező személy számára minimálbéren munkába állni, mivel a marginális adóráták igen magasak (Jamet [2006] 33-34. o.).

A francia munkapiacra – ahogy arról már korábban szó volt – az erős munkavédelem jellemző. Az 1980-as évek előtt a felvételi és elbocsátási döntések egy sor állami szabályozásnak voltak alávetve. Bármely vállalatnak, amely több mint 10 dolgozótól akart megválni, meg kellett szereznie a Munkaügyi Minisztérium biztosának hozzájárulását. Amint

a munkanélküliség kétszámjegyű lett, mind a bal-, mind a jobboldali kormányok elkezdtek visszaszorítani a munkapiaci szabályozásokat, abban a meggyőződésben, hogy az elbocsátás nagyobb szabadsága csökkenteni fogja a felvételtől való tartózkodást. Ám e reformok ellenére a munkanélküliség tovább nőtt. A hatóságok az elégtelen munkahelyteremtésre válaszként képzési programokat, a fiatalok számára foglalkoztatási támogatást és az 55 évnél idősebbek számára nagyvonalú korai nyugdíjazási programokat vezettek be (*Levy* [1997] 92. o., *Caballero* [1998] 60. o.). 1990-ben és azt követően újra és újra szigorították a szabályozást (*Givord – Maurin* [2004] 611. o.), egészen 2002-ig¹⁵⁴. A foglalkoztatottakat védő szabályok (employment protection legislation – EPL) három területen szigorodtak (*Jamet* [2006] 14. o.):

- a gazdasági okból történő elbocsátás folyamata bonyolultabbá vált;
- a gazdasági okból történő elbocsátás jogi korlátai szigorodtak;
- az elbocsátott munkavállalónak való segítségnyújtási kötelezettség az új állás megtalálásában nőtt.

A szigorú EPL miatt a vállalatok a határozatlan idejű szerződésekről részben áttértek a rövid lejáratú szerződésekre (*OECD* [2007d] 4. o.). Emellett a foglalkoztatás gyakran nem „gazdasági” okok miatt ér véget, még a vállalatok nyereségességének csökkenése esetén sem¹⁵⁵. Ebben az esetben (például a 2001 utáni időszakban) először a határozott idejű szerződéseket szüntetik meg, majd egyéb (elsősorban „személyes”) okokból bocsátják el a foglalkoztatottakat, ugyanis ez kevésbé költséges, mint a „gazdasági” okokból történő leépítés. Ez utóbbi megakadályozza azt, hogy a vállalatok a termelékenység növelése érdekében olyan átszervezéseket hajtsanak végre, amelyek elbocsátással járnak (*Jamet* [2006] 15-16. o.).

2003-ban és 2004-ben az EPL néhány területét lazították, de a munkavédelem még így is a legerősebbek közé tartozik az OECD-országokban (63. ábra). Ez maga után vonja a kívülállók-bennfentesek problémáját, vagyis ezek az intézkedések a már munkával rendelkezőket védik, és a fiatalokra, külföldiekre nézve diszkriminatívak. Megoldás lehetne,

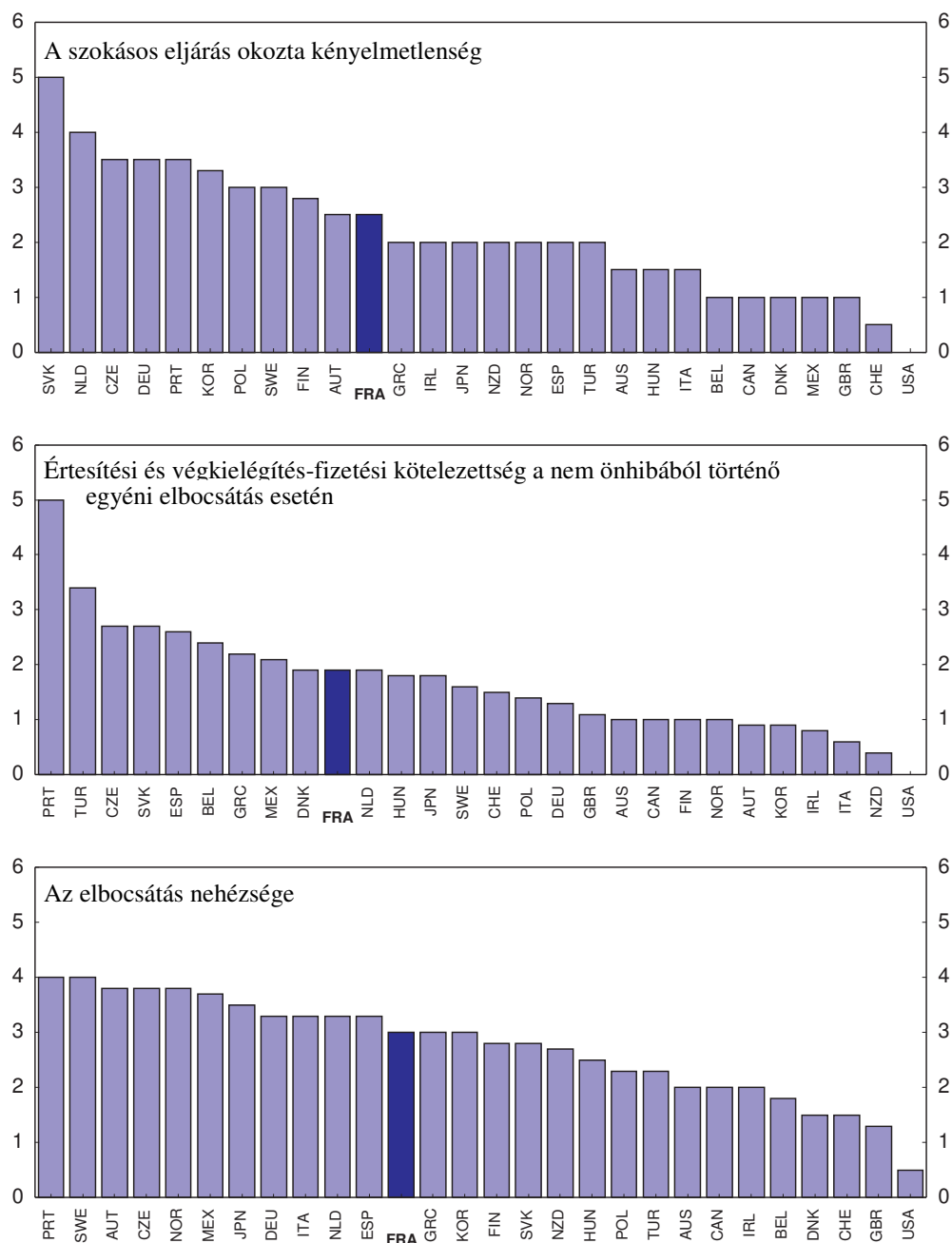
¹⁵⁴ Az ezzel összefüggő változásokról részletes összefoglalást nyújt *Jamet* [2006] 1. függeléke.

¹⁵⁵ „Gazdasági” okból csak akkor hajtható végre elbocsátás, ha az a vállalat versenyképességének megőrzését szolgálja. A menedzsment által végrehajtandó pénzügyi racionalizálás nem elegendő az ilyen leépítések igazolásához. Emellett a 2002-es Szociális Modernizációs Törvény úgy rendelkezik, hogy az egész vállalatcsoportot figyelembe kell venni az elbocsátások jogosságának megítélésénél, azaz ha az a vállalatcsoport, amelyhez az adott vállalat tartozik, egészséges, a gazdasági leépítés jogilag nem alátámasztott (*Jamet* [2006] 15. o.).

ha egyféle munkaszerződés jönne létre, amelyben a munkavállaló védelme fokozatosan emelkedne a vállalatnál töltött idővel párhuzamosan (OECD [2007d] 4. o.).

63. ábra

**Az EPL szigorúságát jellemző néhány mutató az állandó foglalkoztatás esetén
(2003)**



Forrás: Jamet, S. [2006]: Improving Labor Market Performance in France. OECD Economics Department Working Papers, 504. sz., 15. o.

A francia munkapiac fontos jellemzője, hogy magasak a bérköltségek. Ez annak ellenére így van, hogy 1993 és 1995 között olyan intézkedéseket vezettek be, amelyek révén csökkentek a bérköltségek (az alacsony munkabérek munkáltatói terheinek csökkentése, illetve az állam általi teljes vagy részleges átvállalása), és amelyek célja az alacsony bérezésű (tehát általában a legkevésbé képzett, így a legrosszabb elhelyezkedési esélyekkel bíró) munkavállalók munkába állásának ösztönzése. 1998 és 2002 között a terhek csökkentése azon vállalatok számára volt nagyobb, amelyek csökkentették a munkaidőt. 2003-ban ezeket felváltotta egy új rendszer, amely az alacsony fizetések társadalombiztosítási terheinek egy részét visszatéríti a munkáltató számára. Az intézkedések hatására az alacsony bérűek adóterhe jelentősen csökkent, míg változatlan maradt az átlagos termelékenységű munkavállalók esetén, és jelenleg a minimálbéren foglalkoztatottak nettó bérének 46%-át, míg a minimálbér 1,6-szeresén foglalkoztatottak nettó bérének mintegy 80%-át teszi ki az adóterh (Jamet [2006] 27. o.). Mindez együttesen kétségkívül ösztönző hatású az érintett munkavállalói réteg foglalkoztatására nézve, ám rendkívül költséges (Szemplér [2003] 12. o.).

Az 1950-ben bevezetett minimálbér (SMIC) folyamatosan nőtt az elmúlt három évtizedben (Bazen – Martin [1991] 200.o.), jelentős emelkedésére 1981-82 folyamán került sor, amikor az új kormány több lépésben, összesen kb. 40%-kal emelte meg (Caballero [1998] 87. o.). A 64. ábrából látszik, hogy Franciaországban a minimálbér jóval az egyesült államokbeli felett van (a legmagasabb az OECD-országok között (OECD [2007d]), és az utóbbival ellentétben növekvő tendenciát mutat. A minimálbér gyorsabban nőtt, mint az alacsony képzettségűek termelékenysége (OECD [2007d]), így a minimálbér-szabályozás leginkább a fiatal, képzetlen munkavállalókat teszi ki a munkanélküliségnek (Fitoussi [1994] 63. o.). A minimálbér jelentősen akadályozza a bérek lefele történő igazodását, a bérek rugalmassága tehát nem tökéletes (Jamet [2006] 26. o.). Ezért a hatóságoknak a további emelést az inflációs rátára (OECD [2003] 3. o.) vagy az alacsony képzettségűek termelékenységnövekedésére kell korlátozniuk, hogy a bérstruktúra kevésbé legyen szűk (OECD [2007d] 4. o.) és az alacsony képzettségű munkavállalók foglalkoztathatósága ne csökkenjen (OECD [2005e]). Annál is inkább igaz ez, mivel az adóterhek csökkentésével való manőverezésre már igen kevés lehetőség van a fiskális korlátok miatt (Jamet [2006] 27. o.).

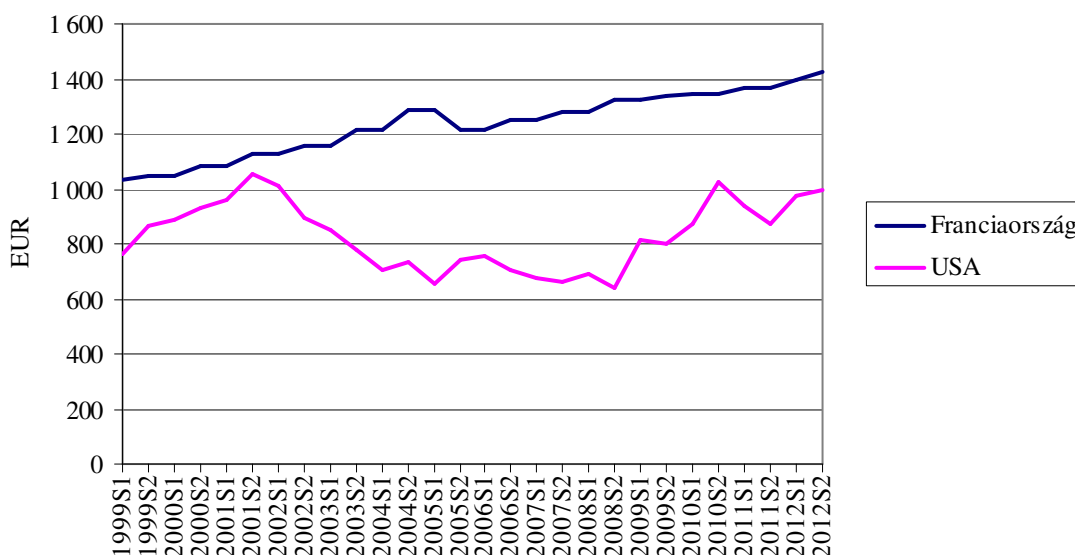
A még mindig igen jelentős állami tulajdon, a csak részleges piacnyitás a hálózati iparágakban¹⁵⁶, bizonyos szolgáltatószektorok állásainak védelme és a kiskereskedelem egyes

¹⁵⁶ A telekommunikációs iparág volt az első a hálózati iparágak közül, ahol több mint 10 éve megtörtént a piacnyitás. 2007-ben az EU direktívákkal összhangban megnyitották a gáz- és elektromosáram-piacot, ennek ellenére a régi szolgáltatók még mindig domináns piaci részesedéssel rendelkeznek (OECD [2009c]).

területein a verseny hiánya csökkenti a növekedési esélyeket, az innovációs lehetőségeket és a foglalkoztatást. Így az erősebb versennyel nem csupán a foglalkoztatási helyzet javulna, hanem az egész gazdaság teljesítménye. Az állami szektorban dolgozók még mindig magas számának csökkentésére megtörténtek az első lépések, ám még nem sikerült középtávon is hatékony eszközöket találni a folyamat fenntartására. Tovább súlyosbítja a helyzetet az állami szektorban dolgozók béreinek folyamatos emelése (*OECD* [2005e]), illetve a jövőben ez a nyugdíjrendszert is meg fogja terhelni (*OECD* [2007d] 11. o.).

64. ábra

A havi minimálbér alakulása Franciaországban és az Egyesült Államokban
(1999-2012)



Forrás: Eurostat [2013]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database/Database by theme / Population and social conditions / Labour market / Earnings / Minimum wages / Monthly minimum wages - bi-annual data](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database/Database%20by%20theme/Population%20and%20social%20conditions/Labour%20market/Earnings/Minimum%20wages/Monthly%20minimum%20wages-bi-annual%20data), letöltés ideje: 2013. január 7. alapján saját szerkesztés

A francia munkapiac rugalmasabbá tételében komoly szerepe volt a nem hagyományos foglalkoztatási formák elterjedésének. Ezek között fontos és egyre növekvő szerepe van az ideiglenes szerződéseknek – nem kis mértékben a már korábban leírt, határozatlan idejű szerződéssel foglalkoztatottakra vonatkozó elbocsátási szabályok szigorúságának köszönhetően. Míg az 1980-as évek közepén mindössze a munkavállalók 5%-a, addig 2004-ben már 12%-uk, 2011-ben 10%-uk volt ily módon foglalkoztatva (*OECD* [2011] 36. o.). E szerződések igen rövid távúak, a legtöbb szektorban kevesebb, mint 5 hónapra szólnak, és általában alacsony képzettséget igénylő munkák elvégzésére kötik őket. A

munkáltatók számára némi rugalmasságot biztosítanak, hiszen segítségükkel gyorsan tudják a munkavállalói létszámot a változó feltételekhez igazítani. Ennek eredményeként viszont a munkapiac duális jellege erősödik, a munkavállalók többsége az állandó szerződések révén magas védelemben részesül, míg egyre növekvő számban vannak olyanok, akiket a munkanélküliség és a rövid távú, átmeneti szerződések alapján történő munkavégzés váltakozó periódusai jellemeznek. Az ideiglenes és állandó szerződéssel dolgozók védelmének szigorúságában meglevő különbségek (az ideiglenes szerződések kevésbé szigorú védelmet nyújtanak) arra ösztönzik a munkáltatókat, hogy ahelyett, hogy az ideiglenes szerződéseket állandóval helyettesítsék, inkább ideiglenes szerződések sorozatát kötik meg. Emellett azonban azt is figyelembe kell venni, hogy az ideiglenes szerződések néhány alacsony termelékenységű munkavállaló számára is lehetőséget biztosítanak a munkapiacra való belépésre és olyan képességek elsajátítására, amelyek növelik a foglalkoztathatóságukat, amire ezek híján nem lenne lehetőségük (*Jamet* [2006] 17-19. o.).

A részmunkaidős foglalkoztatás aránya lassan növekszik¹⁵⁷, de súlya, terjedésének üteme jelentősen elmarad az e téren vezető európai országokétól (Hollandia, Egyesült Királyság) (*Szemlér* [2003] 13. o.). Az atipikus munka terjedésével viszont együtt jár a foglalkoztatás biztonságának csökkenése. Ugyanakkor a globalizáció erősödése a jövedelmek polarizációját eredményezi. Mindezek az állam szerepvállalásának növekedésének irányába hatnak (*Mishra* [1999] 33. o.). Ám a hagyományos politika, amely a foglalkoztatás stabilizálására irányul, alapvetően szemben áll az utóbbi évek technológiai trendjével, a modularitással, ugyanis ez túlhaladottá teszi a hagyományos foglalkoztatáshoz kötődő statisztikai kategóriákat (munkanélküliség, foglalkoztatottsági szint stb.) és az ennek szabályozására irányuló hagyományos politikákat egyaránt (*Kocsis – Szabó* [2003] 100. o.).

Az 1990-es évek végének jelentős javulása ellenére a francia gazdaságpolitikának továbbra is egyik legfontosabb középtávú feladata a munkapiac strukturális problémáinak megoldása. A munkanélküliségi ráta leszorítása mellett különösen fontos feladat a részvételi arány, azaz a munkakínálat növelése; ez utóbbi téren az 1990-es évek végének fellendülése valamelyes javulást hozott, áttörést azonban nem (*Szemlér* [2003] 13. o.). A népesség öregedésének problémája mellett ugyanis a heti kötelező munkaidő csökkenése is sürgeti a munkakínálat növelését. Franciaország nemzetközi összehasonlításban viszonylag alacsony foglalkoztatási rátával bír (lásd *19. ábra*), s különösen alacsony ez a ráta az idősebb aktív

¹⁵⁷ Ez a jelenség a bérnövekedésre korlátozólag hat, mivel ezek az állások gyakran alacsony bérűek (*Jamet* [2006] 27. o.).

életkorú korcsoportok esetében¹⁵⁸. Az 55 év felettiek alacsony foglalkoztatási rátája a munkapiaci viselkedés általános félreértésének következménye. Két évtizedig a gazdaságpolitikai intézkedések kimondottan arra ösztönözték a munkavállalókat, hogy korán menjenek nyugdíjba, abban a hiszemben, hogy ez majd emeli a fiatalok foglalkoztatását. Ezt a gondolkodásmódot aztán maguk a munkáltatók is átvették. Habár e politikákat már leépítették, sok hozzájuk kapcsolódó rendelkezés még életben van¹⁵⁹. Ám ezek megszüntetése is nehézkes az attitűdváltás nehézsége miatt¹⁶⁰ (OECD [2007d] 5. o.). A lehetséges megoldások között szerepel a munkába állás, illetve a munkában maradás eddiginél hatékonyabb ösztönzése, többek között a nyugdíjrendszer, azon belül is a korai nyugdíjba vonulás szabályainak reformjával, illetve az adórendszer hosszú távú átalakításával (Szemplér [2003] 14. o.).

5.5. Tanulságok a svéd és a francia eset alapján

A jóléti államok 1950-es és 1960-as évekbeli jó teljesítménye elrejtette e gazdaságokban rejlő instabilitást. Az elmúlt két évtizedben a jóléti állam előtt álló kihívások leginkább kívülről érkeznek: az iparból a szolgáltatásokba történő gyors átstrukturálódás, az új információtechnológiák elterjedése és a növekvő nemzetközi verseny a gazdasági turbulencia fő forrásainak tűnnek (Ljungquist-Sargent [1998] 548. o.). Az új technológiák, a kereskedelem és a tőkeáramlás globalizációja következtében kialakuló munkapiaci zavarok mellett a népesség előregedése és a család változása mind aláássa a háború utáni időszak szociálpolitikáját támogató alapfeltételeket (Esping-Andersen [1999a] 91. o.). Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a globalizáció valóban az egyik kiváltó oka volt a jóléti reformoknak Európában. A fokozott versenyben ugyanis hamarabb jelentkeztek azok a problémák, amelyek a belső fejlődés következtében már ott lappangtak a teljesítőképességük határához érkező jóléti államokban. E következtetést a vizsgált két ország példája is alátámasztja.

¹⁵⁸ Az 55 és 64 év közti férfiak foglalkoztatási rátája 1970-ben 74, 1980-ban 65,3, 1990-ben 43, 2000-ben 38,5, 2011-ben 44,1% volt, amivel az EU-ban a legalacsonyabbak közt van (OECD [2002] 5. fejezet, 6. o., Eurostat [2013g]).

¹⁵⁹ Például az, miszerint az 57 év fölöttiek akkor is kapnak munkanélküli segélyt, ha nem keresnek munkát (OECD [2007d] 5. o.).

¹⁶⁰ Például 2007-ben a tb-költségvetés készítése során nem sikerült megszüntetni azt az adómentességet, amellyel a 60 éves vagy idősebb munkavállalók nyugdíjba vonulásakor a munkáltató által fizetett kompenzáció után jár a munkáltatónak, sőt, az adómentességet de facto kiterjesztették minden, a munkavállalónak nyugdíjba vonulásakor járó egyösszegű kifizetésre (OECD [2007d] 5. o.).

Tézis: A globalizáció az egyik kiváltó oka volt a jóléti reformoknak Európában azáltal, hogy a kiadáscsökkentés kényszerét rója a jóléti államokra.

A globalizáció következtében a jóléti államokban a kormányzati kiadások iránti igény megnőtt, ugyanakkor a bevételi források lecsökkentek. A francia és svéd adópolitika azt a globalizációs tézist támasztja alá, hogy a tőketulajdonosok kilépése életképes opcióvá és hihető implicit fenyegetéssé vált, így a kormány kénytelen csökkenteni az adórátákat. Az egyensúly eléréséhez így nem maradt más lehetőség, mint a kiadások csökkentése¹⁶¹.

Svédországban az elmúlt évtizedekben számos reformlépést hajtottak végre (a hazai tőkepiacok és a nemzetközi tőkemozgás deregulációja a nyolcvanas években, adóreform a nyolcvanas évek közepén és a kilencvenes évek elején, antiinflációs makrogazdasági politikára való átváltás 1991 elején, a juttatási rendszerek nagyvonalúságának mérséklése, a kis- és közepes vállalatok működési feltételeinek javítása stb.), maradtak azonban még fontos teendők, hiszen nem megfelelő a verseny az üzleti szférában és különösen az állami szektorban, a munkapiac szabályozása pedig még mindig merev. Ugyanakkor Svédországnak egyszerre sikerült elérnie a magas versenyképességet, miközben a jóléti rendszerét – ha átalakítva is, de – fenntartotta.

Azonban demokratikus rendszerekben igen nehéz a jóléti vívmányok felszámolása (*Berend T.* [2004] 4. o.), az erőteljes támogatottság miatt a jóléti rendszer átalakítása meglehetősen hosszú folyamat, ahogy azt Franciaország példája is megmutatta. Ott sokáig nem következett be alapvető változás, számos példát lehet találni arra, hogy egy reformlépést a következő kormány a társadalmi ellenállás miatt visszavont.

A jóléti állam radikális reformjára tehát csak akkor van esély, ha mögéjük széles politikai koalíció szerveződik, illetve ha a gazdaságot súlyos pénzügyi válság fenyegeti (*Csaba* [2005]). Ez utóbbira is kiváló példát szolgáltat Franciaország, ahol a korábban elkezdett reformfolyamatok némileg felgyorsultak a 2008-ban kitört válság óta¹⁶².

¹⁶¹ Ezzel szemben *Szamuely* [2004] végkövetkeztetése az, hogy a jóléti állam szerepe az elkövetkező évtizedekben nőni fog.

¹⁶² Ezt úgy is értékelhetjük, hogy a globalizáció tehát egy új eszközt is nyújt a kormányoknak a külső kötelezettségek és szükséghelyzetek formájában, amelyek ésszerűvé tehetik a takarékosági programokat és a megszorításokat (*Mishra* [1999] 70. o.). Segítheti a kormányokat, hogy a jóléti állam fenntarthatóságát növeljék azáltal, hogy felerősíti a krízis érzését, így a változás elkerülhetetlenségét szimbolizálja (*Genschel* [2004] 629. o.).

A szociálpolitikai reformok jobban érintették az állami szolgáltatásokat, mint a nagyrészt transzferekhez kötődő társadalombiztosítási jogosultságokat. Ezért az állami szolgáltatásokat középpontba helyező svéd jóléti állam radikálisabb változásokon ment át (*Clayton-Pontusson* [1999] 91. o.), mint a pénzügyi transzferekre összpontosító francia jóléti állam, holott ez utóbbi további reformja is elengedhetetlen lenne. A két ország eltérő reakciója – ellenkező előjellel – a globalista iskola érvelését támasztja alá, miszerint a jóléti rendszer reformja elengedhetetlen a gazdaság minden területén érzékelhető növekedéshez.

6. Következtetések

Az európai jóléti államok – bár az Európán kívüliekkel összevetve egymáshoz némileg hasonlítanak – igen sok eltérést mutatnak. Bár minden ország különböző, mégis felfedezhetők bizonyos országok közti hasonlóságok, mely lehetővé teszi a csoportosításukat. A szakirodalomban rengeteg tipológiát találunk a jóléti államokra, az európai jóléti államokra vagy csupán a nyugat-európai jóléti államokra, melyek elméleti, illetve empirikus megfontolásokon alapulnak. Ezek közül a nyugat-európai jóléti államokra vonatkozó, legtöbb szerző által elfogadott és empirikusan is bizonyított, **esping-anderseni típusokon alapuló, azt kiegészítő négyes klasszifikáció** vizsgálatából kiderül, hogy az **a 2000-es évek végén, a 2010-es évek elején módosításra szorul**. Az eredeti csoportosítás szerinti négy típus közül az északi és a déli továbbra is rendre jellemezhető a magas méltányosság – magas hatékonyság, illetve az alacsony méltányosság – alacsony hatékonyság kettőseivel. Azonban a kontinentális és az angolszász típusban jelentős változások történtek.

Amennyiben megtartjuk az országok eredeti besorolását, **a kontinentális** típus hatékonyság tekintetében túlszárnyalta **az angolszász** típust, s míg az előbbi az északihoz közeledett, az utóbbi a déli típushoz. Az országok újraklaszterezését követően, bár a hatékonyságbeli drasztikus változások tompultak (azaz a kontinentális típus ezúttal már nem előzte meg az angolszász típust hatékonyság tekintetében), nem tűntek el teljesen, a két típus így is **egymás felé közeledett** az egy évtizeddel ezelőtti állapothoz képest. Sőt, a méltányosságban is hasonló közeledést tapasztalhatunk az új klasszifikáció szerint. **A 2008-ban kezdődő válság felerősítette a kontinentális és az angolszász típus közeledését, de ez az elmozdulás már a válságot megelőzően is kimutatható.**

Összességében elmondhatjuk, hogy **a kontinentális és az angolszász típus erőteljesen közeledett egymáshoz (a válságtól függetlenül), amely részben egyes országok más típus jellemzőinek felvételével (azaz más típusba tartozásával), részben viszont maguknak a típusoknak az elmozdulásával magyarázható. Nem igazolható tehát az a korábbi évtizedekben számos szerző által hangoztatott nézet (legalábbis nem minden típusra), mely szerint az egyes típusok ellenállnak a változásoknak, és hosszú távon változatlanul – mintegy párhuzamosan egymás mellett – fennmaradnak.**

A különböző típusok azonos kihívásokkal szembesülve eltérő és különböző mértékben sikeres válaszokat adtak. **A jóléti államok 1950-es és 1960-as évekbeli jó teljesítménye elrejtette e gazdaságokban rejlő instabilitást.** Az elmúlt két évtizedben a jóléti állam előtt

álló kihívások leginkább kívülről érkeznek: az iparból a szolgáltatásokba történő gyors átstrukturálódás, az új információtechnológiák elterjedése és a növekvő nemzetközi verseny a gazdasági turbulencia fő forrásainak tűnnek. Az új technológiák, a kereskedelem és a tőkeáramlás globalizációja következtében kialakuló munkapiaci zavarok mellett a népesség elöregedése és a család változása mind aláássa a háború utáni időszak szociálpolitikáját támogató alapfeltételeket. A jóléti állam tehát sérülékeny turbulens környezetben. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy **a globalizáció valóban az egyik kiváltó oka volt a jóléti reformoknak Európában.** A fokozott versenyben ugyanis **hamarabb jelentkeztek azok a problémák, amelyek a belső fejlődés következtében már ott lappangtak a teljesítőképességük határához érkező jóléti államokban.**

A globalizáció következtében a jóléti államokban a kormányzati kiadások iránti igény megnőtt, ugyanakkor a bevételi források lecsökkentek. A francia és svéd adópolitika azt a globalizációs tézist támasztja alá, hogy a tőketulajdonosok kilépése életképes opcióvá és hihető implicit fenyegetéssé vált, így a kormány kénytelen csökkenteni az adórátákat. Az egyensúly eléréséhez így nem maradt más lehetőség, mint a kiadások csökkentése.

Svédországban az elmúlt évtizedekben számos reformlépést hajtottak végre, melyek eredményeképpen azt mondhatjuk, hogy az ország sikeresen alkalmazkodott a globalizáció kihívásaihoz, a világ egyik legversenyképesebb gazdasága mellett sikerült a jóléti rendszerét is megőriznie – még ha a korábbihoz képest átalakítva is.

Demokratikus rendszerekben azonban igen nehéz a jóléti vívmányok felszámolása, az erőteljes támogatottság miatt a jóléti rendszer átalakítása meglehetősen hosszú folyamat, ahogy azt Franciaország példája is megmutatta. Ott nem következett be alapvető változás, számos példát lehet találni arra, hogy egy reformlépést a következő kormány a társadalmi ellenállás miatt visszavont.

A jóléti állam radikális reformjára csak akkor van esély, ha mögéjük széles politikai koalíció szerveződik, illetve ha a gazdaságot súlyos pénzügyi válság fenyegeti. Nem valószínű azonban, hogy az informálatlan szavazók előrettekintő döntéseket hozzanak, különösen ha rövid távon a veszteségek elengedhetetlenek a hosszú távú megoldáshoz. Emellett az intézkedések egy szorosan összefüggő **rendszer** részét képezik, így nem lehet egy elemet megváltoztatni anélkül, hogy a többi meg ne változtatnánk.

A szociálpolitikai reformok jobban érintették az állami szolgáltatásokat, mint a nagyrészt transzferekhez kötődő társadalombiztosítási jogosultságokat. Ezért az állami szolgáltatásokat középpontba helyező svéd jóléti állam radikálisabb változásokon ment át, mint a pénzügyi transzferekre összpontosító francia jóléti állam, holott ez utóbbi reformja is

elengedhetetlen lenne. A két ország eltérő reakciója – ellenkező előjellel – a globalista iskola érvelését támasztja alá, miszerint **a jóléti rendszer reformja elengedhetetlen a gazdaság minden területén érzékelhető növekedéshez.**

Irodalomjegyzék

- A NYUGDÍJRENDSZER... [2009]: A nyugdíjrendszer fogalmainak magyarázata. Letölthető: http://nyugdij.magyarorszagholnap.hu/images/3._%C3%BCI%C3%A9s_070417_01_02_Sz%CB%98t_r_PM.doc, letöltés ideje: 2009. szeptember 4.
- ABRAHAMSON, P. [1991]: Welfare and Poverty in Europe of the 1990s: Social Progress or Social Dumping? *International Journal of Health Services*, 21. évf., 2. sz., 237-264. o.
- ABRAHAMSON, P. [2002]: The Scandinavian Model of Welfare. Comparing Social Welfare Systems in Nordic Europe and France. *ARCE*, 4. sz., 31-60. o.
- ABRAHAMSON, P. [2005]: The End of the Scandinavian Model? Welfare Reform in the Nordic Countries. *Journal of Nanjing Normal University (Social Science Edition)*, 5. sz.
- ADEAM, W. – LADAIQUE, M. [2009]: How Expensive is the Welfare State? Gross and Net Indicators in the OECD Social Expenditure Database (SOCX). *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, 92. sz.
- AIAS [2011]: ICTWSS: Database on Institutional Characteristics of Trade Unions, Wage Setting, State Intervention and Social Pacts in 34 countries between 1960 and 2007. *Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies*, letölthető: <http://www.uva-aias.net/207>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- AMABLE, B. [2003]: *The Diversity of Modern Capitalism*. Oxford University Press, Oxford
- ANDERSEN, T. M. [2004]: Challenges to the Scandinavian Welfare Model. *European Journal of Political Economy*, 20. évf., 743-754. o.
- ARCANJO, M. [2006]: Ideal (and Real) Types of Welfare State. Working Papers No.6., Department of Economics at the School of Economics and Management (ISEG), Technical University of Lisbon
- ARONJA, R. – LADAIQUE, M. – PEARSON, M. [2001]: Growth, Inequality and Social Protection. *OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers*, 51. sz., OECD Publishing
- ARTS, W. – GELISSEN, J. [2002]: Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A State-of-the-art Report. *Journal of European Social Policy*, 6. évf., 2. sz., 87-100. o.
- ATTAL-TOUBERT, K. – DEROSIER, A. [2005]: Enquête sur l'emploi 2004. Le chômage augmente légèrement malgré la reprise de l'emploi. *INSEE Division Emploi*, 1009. sz. március
- BAMBRA, C. [2005a]: Worlds of Welfare and the Health Care Discrepancy. *Social Policy and Society*, 4. évf., 1. sz., 31-41. o.

- BAMBRA, C. [2005b]: Cash versus Services: 'Worlds of Welfare' and the Decommodification of Cash Benefits and Health Services. *Journal of Social Policy*, 34. évf., 2. sz., 195-213. o.
- BARA ZOLTÁN [2007]: Állam által vezérelt piacgazdasági rendszerek. In: Bara – Szabó (szerk.): *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények*. Budapest, Aula Kiadó, 157-208. o.
- BARRETT, P. T. – KLINE, P. [1981]: The Observation to Variable Ratio in Factor Analysis. *Personality Study and Group Behavior*, 1. sz., 23-33. o.
- BARTHA ATTILA [2006]: Visszajáró svéd kísértet? Egy félreértés fogságában: a svéd modell álma és a kelet-közép-európai realitás. *Competitio*, 5. évf., 1. sz., 59-69. o.
- BAZEN, S. – MARTIN, J. P. [1991]: The Impact of the Minimum Wage on Earnings and Employment in France. *OECD Economic Studies*, 16. sz. tavasz, 199-221. o.
- BEREND T. IVÁN [2003]: A jóléti állam: válság és kiutak. *Magyar Tudomány*, 10. sz., 1273-1278. o.
- BERGSTRÖM, F. [1998]: Capital Subsidies and the Performance of Firms. SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance No. 285. November, Stockholm School of Economics
- BERMEO, N. [szerk.] [2001]: *Unemployment in the New Europe*. Cambridge University Press, Cambridge
- BEVERIDGE, W. [1942]: Social insurance and allied services: report by Sir William Beveridge, presented to Parliament by command of His Majesty, November 1942. HMSO, London
- BLS [2012]: News Release. Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor, letölthető: <http://www.bls.gov/news.release/pdf/union2.pdf>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- BOENDER, G. – DEMARÉ, S. – DE GROOT, C. – VAN HOOGBALEM, S. [2007]: Pension Reform. ORTEC Free University Amsterdam, letölthető: CFA Institute honlapja: <http://www.cfainstitute.org/centre/topics/comment/pdf/boenderdemare.pdf>, letöltés ideje: 2009. október 1.
- BOERI, T. – BOERSCH-SUPAN, A. – TABELLINI, G. [2001]: Would You Like to Shrink the Welfare State? A Survey of European Citizens. *Economic Policy*, 16. évf., 32. sz. április, 9-50. o.
- BOERI, T. – BOERSCH-SUPAN, A. – TABELLINI, G. [2002]: Pension Reforms and the Opinions of European Citizens. *The American Economic Review*, 92. évf., 2. sz. május, 396-401. o.

- BOERI, T. [2002]: Let Social Policy Models Compete and Europe Will Win. Konferenciaanyag, John F. Kennedy School of Government, In Celebration of the Schumpeter Program at Harvard University, április 11-12., letölthető: http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/Conferences/us-eu_relations/boeri_us_european_trends.pdf, letöltés ideje: 2009. szeptember 6.
- BONOLI, G. [1997]: Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach. *Journal of Social Policy*, 26. évf., 3. sz., 351-372. o.
- BRIGGS, A. [1961]: The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology*, 2. sz., 221-258. o.
- BROOKS, C. – MANZA, J. [2006]: Why Do Welfare States Persist? *The Journal of Politics*, 68. évf., 4. sz., november, 816-827. o.
- BUCHANAN, J. M. [1975]: *The Limits to Liberty: Between Anarchy and Leviathan*. University of Chicago Press, Chicago
- BURGOON, B. [2001]: Globalization and Welfare Compensation: Disentangling the Ties that Bind. *International Organization*, 55. évf., 3. sz., 509-551. o.
- BUSCH, K. [2010]: World Economic Crisis and the Welfare State – Possible solutions to reduce the economic and social imbalances in the world economy, Europe and Germany. Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis, február, letölthető: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/07000.pdf>, letöltés ideje: 2010. április 28.
- CABALLERO, R. J. [1998]: Jobless Growth: Appropriability, Factor Substitution, and Unemployment. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 48. sz., 51-94. o.
- CASEY, B. – OXLEY, H. – WHITEHOUSE, E. – ANTOLIN, P. – DUVAL, R. – LEIBFRITZ, W. [2003]: Policies for an Ageing Society: Recent Measures and Areas for Further Reform. *OECD Economics Department Working Papers*, 369. sz.
- CASTLES, F. – MITCHELL, D. [1992]: Identifying Welfare State Regimes: the Links Between Politics, Instruments and Outcomes. *Governance*, 5. évf., 1. sz., 1-26. o.
- CHABANAS, N. – VERGEAU, E. [1996]: Nationalizations et privatisations depuis 50 ans. *INSEE Première*, 440. sz., április
- CHIAPPORI, P.-A. – DURAND, F. – GEOFFARD, P.-Y. [1998]: Moral Hazard and the Demand for Physician Services: First Lessons from a French Natural Experiment. *European Economic Review*, 42. sz., 499-511. o.

- CLAYTON, R. – PONTUSSON, J. [1999]: Welfare State Retrenchment Revised. Entitlement Cuts, Public Sector Restructuring, and Inegalitarian Trends in Advanced Capitalist Societies. *World Politics*, 51. évf., október, 67-98. o.
- CNAAN, R. A. [1992]: Three Worlds of Welfare Capitalism, Book Review. *Acta Sociologica*, 35. évf. 1. sz., 69-78. o.
- COMFREY, A. L. – LEE, H. B. [1992]: A First Course in Factor Analysis. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ
- CROUCH, C. [2000]: A Third Way in Industrial Relations? In: WHITE, S. (ed.): *Labour in Government: the Third Way and the Future of Social Democracy*. Macmillan, London
- CSABA IVÁN – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1999]: A jóléti állam politikai gazdaságtana. In: Csaba Iván – Tóth István György (szerk.): *A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest, 7-41. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2005]: *The New Political Economy of Emerging Europe*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- CSÉPÁN LILLA [2004]: A francia nyugdíjreform. Műszaki és Gazdasági Információk, letölthető: http://dokutar.omikk.bme.hu/collections/mgi_fulltext/trend/2004/04/0402.pdf, letöltés ideje: 2013. január 7.
- CSONTOS LÁSZLÓ – KORNAI JÁNOS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1996]: Adótudatosság és fiskális illúziók. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996*. TÁRKI, Századvég, Budapest, 238-271. o.
- D'ADDIO, A. – WHITEHOUSE, E. [2009]: Pensions at a Glance – Current trends and policy topics in retirement-income provision in OECD countries. Letölthető: OECD honlapja: <http://www.oecd.org/dataoecd/12/60/43098050.pdf>, letöltés ideje: 2009. szeptember 1.
- DOWNS, A. [1957]: *An Economic Theory of Democracy*. Harpes, New York
- DOWRICK, S. [1996]: Swedish Economic Performance And Swedish Economic Debate: A View From Outside. *The Economic Journal*, 106. évf., november, 1772-1779. o.
- EBBINGHAUS, B. – HASSEL, A. [1999]: Striking Deals: Concentration in the Reform of Continental European Welfare States. Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung Discussion Paper, 3. sz., december
- ECB [2010]: ECB Statistical Datahouse: <http://sdw.ecb.int/browse.do?node=2120796>, letöltés ideje: 2010. április 28.
- ERDŐS TIBOR [2000]: A fenntartható növekedés egyensúlyi feltételei – I. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., február, 101-115. o.

- ESKI [2005]: Franciaország – Tájékoztató országtanulmány. Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet Egészségügyi Rendszertudományi Irodája, Budapest
- ESPING-ANDERSEN, G. [1990]: The Three Worlds of Welfare Capitalism. Polity Press, Cambridge
- ESPING-ANDERSEN, G. [1991]: Mi a jóléti állam? In: Ferge – Lévai (szerk.): A jóléti állam. Az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék és Hilscher Rezső Szociálpolitika Egyesület Kiadványa, 116-132. o.
- ESPING-ANDERSEN, G. [1996]: Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies. Sage Publications, London
- ESPING-ANDERSEN, G. [1999a]: Jóléti államok az évszázad végén: a munkaerő-piaci, a családszerkezeti és a demográfiai változások hatása. In: Csaba Iván – Tóth István György (szerk.): A jóléti állam politikai gazdaságtana. Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 89-111. o.
- ESPING-ANDERSEN, G. [1999b]: Social Foundations of Post-Industrial Economies. Oxford University Press, Oxford
- ESPING-ANDERSEN, G. – KORPI, W. [1986]: From Poor Relief to Institutional Welfare States. In: Erikson, R. – Hansen, E. J. – Ringen, S. – Uusitalo, H. (eds.): The Scandinavian Model: Welfare States and Welfare Research. M. E. Sharpe, New York
- EUROPE'S... [2009]: Europe's economy – A new packing order. The Economist, május 7., letölthető: http://www.economist.com/displayStory.cfm?story_ID=13610767, letöltés ideje: 2009. szeptember 9.
- EUROSTAT [2004]: Eurostat honlapja: www.europa.eu.int/comm/eurostat. / Employment / Full download. Letöltés ideje: 2004. december 10.
- EUROSTAT [2005]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.eu.int>. Data / Subthemes / Labor market / Employment and unemployment / Employment / Employment rates-LSF series / Employment rates by sex, age groups and nationality (%). Letöltés ideje: 2005. május 20.
- EUROSTAT [2006a]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Data / Economy and finance / Main economic indicators / Economy – Structural Indicators / General Economic Background. Letöltés ideje: 2006. december 20.
- EUROSTAT [2006d]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Data / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Social protection / Social protection expenditure / Expenditure: main results. Letöltés ideje: 2006. december 21.

EUROSTAT [2006e]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Income and living conditions / Monetary \(income\) poverty / Indicators by total population / At-risk-of-poverty rates](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Data / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Income and living conditions / Monetary (income) poverty / Indicators by total population / At-risk-of-poverty rates). Letöltés ideje: 2006. december 28.

EUROSTAT [2006g]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.cec.eu.int. Data / Population and social conditions / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LSF series - Quarterly survey results / Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained](http://epp.eurostat.cec.eu.int. Data / Population and social conditions / Labour market / Employment and unemployment (Labour Force Survey) / LSF series - Quarterly survey results / Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained). Letöltés ideje: 2006. június 6.

EUROSTAT [2007]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.cec.eu.int. Data / Population and social conditions / Labour market / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) / LFS series - Detailed quarterly survey results \(from 1998\) / Total unemployment - LFS series / Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained](http://epp.eurostat.cec.eu.int. Data / Population and social conditions / Labour market / Employment and unemployment (Labour Force Survey) / LFS series - Detailed quarterly survey results (from 1998) / Total unemployment - LFS series / Unemployment rates by sex, age groups and highest level of education attained). Letöltés ideje: 2007. június 24.

EUROSTAT [2010]: Eurostat Statistics honlapja: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2010. április 28.

EUROSTAT [2011a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / Harmonized Indices of Consumer Prices \(HICP\) / HICP \(2005=100\) - Annual Data \(average index and rate of change\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / Harmonized Indices of Consumer Prices (HICP) / HICP (2005=100) - Annual Data (average index and rate of change)), letöltés ideje: 2011. január 9.

EUROSTAT [2011b]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Employment – LFS adjusted series / Employment \(main characteristics and rates\) - Annual averages](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (including the Labour Force Survey) / Employment and unemployment (LFS) LFS main indicators / Employment – LFS adjusted series / Employment (main characteristics and rates) - Annual averages), letöltés ideje: 2011. január 9.

EUROSTAT [2011c]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (including the Labour Force Survey) / Employment and unemployment (LFS) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups (%)), letöltés ideje: 2011. január 9.

EUROSTAT [2011d]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(including the Labour Force Survey\) / Employment and unemployment \(LFS\) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Long-term unemployment - Annual average, by sex \(%\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (including the Labour Force Survey) / Employment and unemployment (LFS) LFS main indicators / Unemployment – LFS adjusted series / Long-term unemployment - Annual average, by sex (%)), letöltés ideje: 2011. január 9.

EUROSTAT [2011e]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Social Protection / Social protection expenditure / Expenditure: main results>, letöltés ideje: 2011. január 9.

EUROSTAT [2011f]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / National accounts \(including GDP\) / Annual national accounts / GDP and main components / GDP and main components - volumes](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Economy and finance / National accounts (including GDP) / Annual national accounts / GDP and main components / GDP and main components - volumes), letöltés ideje: 2011. január 9.

EUROSTAT [2012a]: Eurostat honlapja: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market \(labour\) / Employment and unemployment \(Labour Force Survey\) \(employ\) / LFS main indicators \(lfsi\) / Employment - LFS adjusted series \(lfsi_employ\) / Employment \(main characteristics and rates\) - Annual averages \(lfsi_employ_a\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu / Statistics / Population and social conditions / Labour Market (labour) / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Employment - LFS adjusted series (lfsi_employ) / Employment (main characteristics and rates) - Annual averages (lfsi_employ_a)), letöltés ideje: 2012. június 4.,

EUROSTAT [2012b]: Statistics / Database / Database by themes / Economy and finance / Government statistics (gov) / Annual government finance statistics (gov_a) / General government expenditure by function (COFOG) (gov_a_exp), letölthető: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2012. május 27.

EUROSTAT [2012c]: Statistics / Database / Database by themes / Economy and finance / Government statistics (gov) / Annual government finance statistics (gov_a) / Government revenue, expenditure and main aggregates (gov_a_main), letölthető: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2012. május 27.

EUROSTAT [2012d]: Statistics / Database / Database by themes / Population and social conditions / Labour market (labour) / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Unemployment - LFS adjusted series (une) / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups (%) (une_rt_a), letölthető: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2012. május 28.

EUROSTAT [2012e]: Statistics / Database / Database by themes / Population and social conditions / Labour market (labour) / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Unemployment - LFS adjusted series (une) / Long-term unemployment - Annual average, by sex (%) (une_ltu_a), letölthető: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2012. május 28.

- EUROSTAT [2012f]: Statistics / Database / Database by themes / Science and technology / Research and development (research) / Statistics on research and development (rd) / R&D personnel at national and regional level (rd_p) / Total R&D personnel and researchers by sectors of performance, as % of total labour force and total employment, and by sex (rd_p_perslf), letölthető: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2012. május 28.
- EUROSTAT [2012g]: Statistics / Database / Database by themes / Population and social conditions / Labour market (labour) b/ Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Employment - LFS adjusted series (lfsi_employ) / Employment (main characteristics and rates) - Annual averages (lfsi_employ_a), letölthető: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2012. május 28.
- EUROSTAT [2012h]: Statistics / Database / Database by themes / Population and social conditions / Population (populat) / Demography (pop) / Population (demo_pop) / Population on 1 January by age and sex (demo_pjan), letölthető: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, letöltés ideje: 2012. május 28.
- EUROSTAT [2012i]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Population and social conditions / Living conditions and welfare / Social protection / Expenditure on social protection, letöltés ideje: 2012. április 9.
- EUROSTAT [2012j]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Economy and finance / Government statistics / Annual government finance statistics / Government revenue, expenditure and main aggregates, letöltés ideje: 2012. augusztus 15.
- EUROSTAT [2013a]: Eurostat honlapja: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database / Employment and unemployment (Labour Force Survey) (employ) / LFS main indicators (lfsi) / Unemployment - LFS adjusted series (une) / Unemployment rate, annual average, by sex and age groups (%) (une_rt_a), letöltés ideje: 2013. január 7.
- EUROSTAT [2013b]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Economy and finance / Government statistics / Annual government finance statistics / Government revenue, expenditure and main aggregates, letöltés ideje: 2013. január 7.
- EUROSTAT [2013c]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Economy and finance / Government statistics / Government deficit and debt (gov_dd) /

- Government deficit/surplus, debt and associated data (gov_dd_edpt1), letöltés ideje: 2013. január 7.
- EUROSTAT [2013d]: Eurostat honlapja: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database / Database by theme / Population and social conditions / Labour market / Earnings / Minimum wages / Monthly minimum wages - bi-annual data, letöltés ideje: 2013. január 7.
- EUROSTAT [2013e]: Eurostat honlapja: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database / Database by theme / Population and social conditions / Labour market / Employment and unemployment (Labour Force Survey) / LFS main indicators / Employment - LFS adjusted series / Employment (main characteristics and rates) - annual averages, letöltés ideje: 2013. január 7.
- EUROSTAT [2013f]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Database / Income and living conditions / Monetary poverty / At-risk-of-poverty rates by threshold, age and sex, letöltés ideje: 2013. január 11.
- EUROSTAT [2013g]: Eurostat honlapja: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> / Statistics / Economy and finance / National accounts (including GDP) / Annual national accounts / GDP and main components / GDP and main components - volumes, letöltés ideje: 2013. május 12.
- FALUSNÉ SZIKRA KATALIN [1994]: Szociális piacgazdaság és munkanélküliség. Problémák és kezelésük Németországban. Közgazdasági Szemle, 41. évf., 7-8. sz., 648-661. o.
- FARKAS BEÁTA [2009a]: Új tagállamok, új modell? Műhelytanulmányok, 1., Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, letölthető: <http://www.eco.u-szeged.hu/kutatas-tudomany/tudomanyos-kozlemenyek/muhely/fb-uj-tagallamok-uj-100203-1>, letöltés ideje: 2013. június 6.
- FARKAS BEÁTA [2009b]: Perspectives of Convergence in the European Economic Performance and Institutional Systems. VII. Nemzetközi Konferencia, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc-Lillafüred, II. kötet, 103-109. o.
- FARKAS BEÁTA [2011a]: Institutional Areas of the Market Economy and Their Contribution to the Growth and Performance of Economies. In: Farkas Beáta (szerk.): Studies in International Economics and Finance. JATEPress, Szeged, 19-33. o.
- FARKAS BEÁTA [2011b]: The Central and Eastern European Model of Capitalism. Post-Communist Economies, 23. évf., 1. sz., március, 15-34. o.
- FARKAS BEÁTA [2011c]: A piacgazdaság intézményrendszere az Európai Unió tagállamaiban. Statisztikai Szemle, 89. évf., 1. sz., 50-76. o.

- FEKETE JUDIT [2004]: A jóléti állam mint a modern civilizáció vívmánya: merre tovább? *Competitio*, 3. évf., 2. sz., 23-45. o.
- FERREIRA, L. V. – FIGUEIREDO, A. [2005]: Welfare Regimes in the EU 15 and in the Enlarged Europe: An Explanatory Analysis. FEP, Working Paper No. 176.
- FERRERA, M. [1996]: The „Southern” Model of Welfare in Europe. *Journal of European Social Policy*, 6. évf., 1. sz., 17-37. o.
- FERRERA, M. – HEMERIJCK, A. – RHODES, M. [2006]: The Future of Social Europe: Recasting Work and Welfare in the New Economy. Report for the Portuguese Presidency of the European Union, Athens University of Economics and Business honlapja: http://www.aueb.gr/deos/MASTER-GR/Ferrera_Hemerijck_Rhodes.pdf, letöltés ideje: 2006. november 10.
- FERRERA, M. – RHODES, M. [2000]: Building a Sustainable Welfare State – Reconciling Social Justice and Growth in the Advanced Economies. *West European Politics*, 23. évf., 2. sz., 257-282. o.
- FITOUSSI, J.-P. [1994]: Wage Distribution and Unemployment: The French Experience. *The American Economic Review*, 84. évf., 2. sz. május, 59-64. o.
- FODOR EDIT [2002]: Európai jóléti államok a globalizáció és monetáris integráció keresztútjában. *Esély*, 6. sz., 14-36. o.
- FOUGÈRE, D. – KRAMARZ, F. – MAGNAC, T. [2000]: Youth Employment Policies in France. *European Economic Review*, 44. sz., 928-942. o.
- FORSLUND, A. – KRUEGER, A. [2010]: Did Active Labor Market Policies Help Sweden Rebound from the Depression of the Early 1990s? In: Freeman, R. B. – Swedenborg, B. – Topel, R. (szerk.): *Reforming the Welfare State: Recovery and Beyond in Sweden*. The University of Chicago Press, 159-187. o.
- FÖRSTER, M. – PEARSON, M. [2002]: Income Distribution and Poverty in the OECD Area: Trends and Driving Forces. *OECD Economic Studies*, 34. sz.
- FRIEDMAN, M. – FRIEDMAN, R. [1980]: *Free to Choose*. Secker and Warburg, London
- GAL, J. [2004]: Decommodification and Beyond: a Comparative Analysis of Work-injury Programmes. *Journal of European Social Policy*, 14. évf., 1. sz., 55-69. o.
- GALASSO, V. – PROFETA, P. [2002]: The Political Economy of Social Security: A Survey. *European Journal of Political Economy*, 18. sz., 1-29. o.
- GARCÉS, J. – RÓDENAS, F. – SANJOSÉ, V. [2003]: Towards a New Welfare State: the Social Sustainability Principle and Health Care Strategies. *Health Policy*, 65. sz., 201-215. o.

- GARRETT, G. – MITCHELL, D. [2001]: Globalization and the Welfare State. *European Journal of Political Research*, 39. évf., 2. sz., 145-177. o.
- GARRETT, G. [1998a]: Global Markets and National Politics: Collision Course or Virtuous Circle? *International Organization*, 52. évf., 4. sz. ősz, 787-824. o.
- GARRETT, G. [1998b]: *Partisan Politics in the Global Economy*. Cambridge University Press, New York
- GARRETT, G. [2001]: Globalization and Government Spending around the World. *Studies in Comoparative International Development*, 35. évf., 4. sz., 3-29. o.
- GEDEON PÉTER [2001]: A modern kapitalizmus. In: Bara Zoltán – Szabó Katalin: *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények – Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba*. Aula Kiadó, Budapest
- GELLENY, R. D. – MCCOY, M. [2001]: Globalization and Government Policy Independence: The Issue of Taxation. *Political Research Quarterly*, 54. évf., 3. sz. szeptember, 509-529. o.
- GENSCHEL, P. [2004]: Globalization and the Welfare State: A Retrospective. *Journal of European Public Policy*, 11. évf., 4. sz. augusztus, 613-636. o.
- GESS [2012]: World social security report 2010/11 | Statistical Annex. Global Extension of Social Security, Table 25: Public social security expenditure as a percentage of GDP, letölthető: <http://www.social-protection.org/gimi/gess/ShowWiki.do?wid=95>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- GIVORD, P. – MAURIN, E. [2004]: Changes in Job Security and Their Causes: An Empirical Analysis for France, 1982-2002. *European Economic Review*, 48. sz., 595-615. o.
- GOODIN, R. [1988]: *Reasons for Welfare*. University of Princeton Press, Princeton
- GOUGH, I. – Bradshaw, J. – Ditch, J. Eardley, T. – Whiteford, P. [1997]: Social Assistance in OECD Countries. *Journal of European Social Policy*, 7. évf., 1. sz., február, 17-43. o.
- GOUGH, I. [2000]: *Welfare Regimes: on Adapting the Framework to Developing Countries*. Institute for International Policy Analysis, University of Bath
- GOUGH, I. [2001]: Social assistance regimes: a cluster analysis. *Journal of European Social Policy*, 11. évf., 2. sz., 165-170. o.
- GRUNBERG, I. [1998]: Double Jeopardy: Globalization, Liberalization and the Fiscal Squeeze. *World Development*, 26. évf., 4. sz., 591-605. o.
- GYÖRFFY DÓRA [2006]: Globális kihívások és nemzetgazdasági alkalmazkodás. A gazdaságpolitikai fegyelem intézményesítése Svédországban. *Közgazdasági Szemle*, LIII. Évf., június, 540-559. o.

- HAGEMANN, R. P. – NICOLETTI, G.[1989]: Ageing Populations: Economic Effects and Implications for Public Finance. OECD Department of Economics and Statistics Working Papers, 61. sz.
- HALL, P. A. [2007]: The Evolution of Varieties of Capitalism. In: Hancké, B. – Rhodes, M. – Thatcher, M. (szerk.): Beyond Varieties of Capitalism. Conflicts, Contradictions, and Complementarities in the European Economy. Oxford University Press, Oxford, 39-85. o.
- HALL, P. A. – SOSKICE, D. (szerk.) [2001]: Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford University Press, Oxford
- HALL, P. A. – SOSKICE, D. [2001]: Introduction. In: Hall, P. A. – Soskice, D. (szerk.): Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford University Press, Oxford, 1-68. o.
- HANCKÉ, B. – RHODES, M. – THATCHER, M. (szerk.) [2007]: Beyond Varieties of Capitalism. Conflicts, Contradictions, and Complementarities in the European Economy. Oxford University Press, Oxford
- HARRIS, R. G. [1993]: Globalization, Trade, and Income. The Canadian Journal of Economics, 26. évf., 4. sz. november, 755-776. o.
- HÄUSERMANN, S. [2010]: The Politics of Welfare State Reform in Continental Europe: Modernization in Hard Times. Combridge University Press, New York
- HENREKSON, M. [1996]: Sweden's Relative Economic Performance: Lagging Behind or Staying on Top? The Economic Journal, 106. évf., november, 1747-1759. o.
- HORSMAN, M. – MARSHALL, A. [1994]: After the Nation-state: Citizens, Tribalism and the New World Disorder. HarperCollins, London
- HVIDING, K. – MÉRETTE, M. [1998]: Macroeconomic Effects of Pension Reforms in the Context of Ageing Populations: Overlapping Generations Model Simulations for Seven OECD Countries. OECD Economics Department Working Papers, 201. sz.
- IDEA [2012]: Voter Turnout / Parliamentary Voter Turnout. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, letölthető: <http://www.idea.int/uid/search-adv.cfm>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- IMAI, Y. – JACOBZONE, S. – LENAIN, P. [2000]: The Changing Health System in France. OECD Economics Department Working Papers, 269. sz.
- INTRODUCTION ... [2004]: Introduction to the 2003 European Public Choice Society Plenary Lectures: The Nordic Welfare State – Success Under Stress. Editorial, European Journal of Political Economy, 20. évf., 739-742. o.

- IVICZ MIHÁLY – SCHLETT ANDRÁS [2001]: Gondolatok a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer újratervezéséről, svéd minta alapján. Pénzügyi Szemle, 46. évf., 8. sz., 716-718. o.
- JAEGER, M. M. – KVIST, J. [2004]: Pressures on State Welfare in Post-industrial Societies: Is More or Less Better? In: Taylor-Gooby, P. (szerk.): Making a European Welfare State? Blackwell Publishing Ltd., Malden-Oxford, 17-34. o.
- JAMET, S. [2006]: Improving Labor Market Performance in France. OECD Economics Department Working Papers, 504. sz.
- JANOSKI, T. – ALEXANDER, M. H. [1994]: The Comparative Political Economy of the Welfare State. Cambridge University Press, New York
- JONES, C. [1990]: Hong-Kong, Singapore, South Korea and Taiwan: Oikonomic Welfare States. Governance and Opposition, 25. évf., 4. sz., 446-462. o.
- KANGAS, O. [1994]: The Politics of Social Security: On Regressions, Qualitative Comparisons, and Cluster Analysis. In: Janoski, T. – Alexander, M. H. (szerk.): The Comparative Political Economy of the Welfare State. Cambridge University Press, New York
- KARAGIANNI, S. – PEMPETZOGLOU, M. – STRIKOU, S. [2002]: Testing Wagner's Law For The European Union Economies. The Journal of Applied Business Research, 18. évf., 4. sz., 107-114. o.
- KASZA, G. J. [2002]: The Illusion of Welfare Regimes. Journal of Social Policy. 31. évf., 2. sz., 271-287. o.
- KATROUGALOS, G. S. [1996]: The South European Welfare Model: the Greek Welfare State, in Search of an Identity. Journal of European Social Policy, 6. évf., 1. sz. február, 39-60. o.
- KAUTTO, M. [2002]: Investing in Services in West European Welfare States. Journal of European Social Policy, 12. évf., 1. sz., 53-65. o.
- KING, D. S. [1987]: The State and the Social Structures of Welfare in Advanced Industrial Democracies. Theory and Society, 16. évf., 6. sz. november, 841-868. o.
- KOCSIS ÉVA – SZABÓ KATALIN [2003]: Digitális paradicsom vagy falanszter? Aula Kiadó, Budapest
- KOHL, R. – O'BRIEN, P. [1998]: The Macroeconomics of Ageing, Pensions and Savings: A Survey. OECD Economics Department Working Papers, 200. sz.
- KORNAI JÁNOS [1993]: Útkeresés. Századvég Kiadó, Budapest

- KORPI, W. [1980]: Social Policy and Distributional Conflict in the Capitalist Democracies. West European Politics, 3. évf., 3. sz., 296-316. o.
- KORPI, W. – PALME, J. [1998]: The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare Institutions, Inequality and Poverty in the Western Countries. American Sociological Review, 63. évf., 5. sz., 661-687. o.
- KWON, H. J. [1997]: Beyond European Welfare Regimes: Comparative Perspectives on East Asian Welfare Systems. Journal of Social Policy, 26. évf., 4. sz., 467-484. o.
- LE MONDE [1997]: Soutiens aux entreprises – questions-réponses. Február 18., 4. o.
- LEIBFRIED, S. [1992]: Towards a European Welfare State? On Integrating Poverty Regimes into the European Community. In: Ferge Zs. – Kolberg, J. (eds.): Social Policy in a Changing Europe. Campus, Vienna
- LEIBFRITZ, W. – ROSEVEARE, D. – FORE, D. – WURZEL, E. [1995]: Ageing Populations, Pension Systems and Government Budgets: How Do They Affect Saving? OECD Economics Department Working Papers, 156. sz.
- LEVY, J. D. [1997]: Globalization, Liberalization, and National Capitalisms. Structural Change and Economic Dynamics, 8. sz., 87-98. o.
- LEWIS, J. [1992]: Gender and the Development of Welfare Regimes. Journal of European Social Policy, 2. évf., 3. sz., 195-211. o.
- LEWIS, J. [2002]: Gender and Welfare State Change. European Societies, 4. évf., 4. sz., 331-357. o.
- LI, Z. – MCNALLY, L. – HILDER, L. – SULLIVAN, E. A. [2011]: Australia's Mothers and Babies 2009. Perinatal Statistics Series no. 25. Australian Government, Australian Institute of Health and Welfare, letölthető: <http://www.aihw.gov.au/publication-detail/?id=10737420870>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- LINDBECK, A. [1998a]: A svéd kísérlet – I. rész. Külgazdaság, 42. évf., július-augusztus, 57-89. o.
- LINDBECK, A. [1998b]: A svéd kísérlet – II. rész. Külgazdaság, 42. évf., szeptember, 56-74. o.
- LINDBECK, A. [1999]: Újraelosztási politika és az állami szektor expanziója. In: Csaba Iván – Tóth István György (szerk.): A jóléti állam politikai gazdaságtana. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest, 69-88. o.
- LINDBECK, A. [2000]: Swedish Economic Growth in an International Perspective. Swedish Economic Policy Review, 7. sz., 7-37. o.
- LINDBECK, A. [2003a]: An Essay on Welfare State Dynamics. CESifo Working Paper, 976. sz., július

- LINDBECK, A. [2003b]: Improving the Performance of the European Social Model – The Welfare State over the Life Cycle – IUI The Research Institute of Industrial Economics, Working Paper, 587. sz.
- LINDBECK, A. [2003c]: The Gains from Pension Reform. *Journal of Economic Literature*, 41. évf., 1. sz., március
- LJUNGQVIST, L. – SARGENT, T. J. [1998]: The European Unemployment Dilemma. *The Journal of Political Economy*, 106. évf., 3. sz. június, 514-550.o.
- LUNDBERG, E. [1985]: The Rise and Fall of the Swedish Model. *Journal of Economic Literature*, 23. évf., 1. sz., 1-36. o.
- MACMENAMIM, I. [2003]: Is there an East-Central European Variety of Democratic Capitalism? A Twenty-Two Country Cluster Analysis. Centre for International Studies, Working Paper No. 5.
- MAINO, F. – NERI, S. [2011]: Explaining Welfare Reforms in Italy between Economy and Politics: External Constraints and Endogenous Dynamics. *Social Policy & Administration*, Special Issue: The times they are changing? Crisis and the welfare state, 45. évf., 4. sz., 445-464. o.
- MARSHALL, T. H. [2006]: Citizenship and Social Class. In: Pierson, C. – Castle, F. G. (eds.): *The Welfare State Reader*. Polity Press, Cambridge, UK, 30-39. o.
- MARTIN, J. P. – WHITEHOUSE, E. [2008]: Reforming Retirement-Income Systems: Lessons from the Recent Experiences of OECD Countries. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 66.
- MICHALLON, J. J. [2013]: French Investment Incentives. Letölthető: <http://impots-service.net/french-tax-french-taxation-vat-help-france/investing/french-investments-incentives/>, letöltés ideje: 2013. január 7.
- MISHRA, R. [1999]: *Globalization and the Welfare State*. Edward Elgar Publishing Ltd., Cheltenham, UK
- MOSKWA, W. [2009]: Crisis Impact: Nordic Welfare State Coping Well, So Far. Reuters, június 17., letölthető: <http://www.reuters.com/article/bondsNews/idUSLH82711020090617?sp=true>, letöltés ideje: 2009. szeptember 8.
- MOSOLYGÓ ZSUZSA [1987]: A francia gazdaságpolitika cikkcakkjai az 1980-as években. *Közgazdasági Szemle*, 34. évf., április, 346-354. o.
- MOURAO, P. R. [2008]: Towards a Puviani's Fiscal Illusion Index. *Hacienda Pública Española / Revista de Economía Pública*, 187. évf., 4. sz. (december), 49-86. o.

- NAGY ANDRÁS [1998]: A jóléti rendszer Franciaországban. Közgazdasági Szemle, XLV. évf., május, 456-478. o.
- NEW-ZEALAND GOVERNMENT [2010]: Union Membership Return Report. New-Zealand Government, Department of Labour, letölthető: <http://www.dol.govt.nz/er/starting/unions/union-membership-2010.pdf>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- NOORD, P. V. – HERD, R. [1993]: Pension Liabilities in the Seven Major Economies. OECD Economics Department Working Papers, 142. sz.
- NORTH, D. C. – WALLIS, J. J. – WEINGAST, B. R. [2009]: Violence and social orders: a conceptual framework for interpreting recorded human history. Cambridge University Press, Cambridge
- OBINGER, H. – WAGSCHAL, U. [2001]: Families of Nations and Public Policy. West European Politics, 24. évf., 1. sz., 99-114. o.
- O'CONNOR, J. S. [1993]: Gender, Class and Citizenship in the Comparative Analysis of Welfare State Regimes: Theoretical and Methodological Issues. The British Journal of Sociology, 44. évf., 3. sz., 501-518. o.
- O'CONNOR, J. S. [1996]: Gendering Welfare State Regimes. Current Sociology, 44. évf., 2. sz., 1-127. o.
- OECD [2000]: Economic Survey of France, 2000. Policy Brief
- OECD [2001a]: Fiscal Implications of Ageing: Projections of Age-related Spending. OECD Economic Outlook No. 69., 145-167. old.
- OECD [2001b]: OECD Economic Outlook, 69. sz.
- OECD [2002]: OECD Economic Outlook, 72. sz.
- OECD [2003]: Economic Survey of France, 2003. Policy Brief
- OECD [2004]: Economic Survey – Sweden 2004.
- OECD [2005a]: OECD honlapja: www.oecd.org / Social Issues / Society at a Glance: OECD Social Indicators - 2005 Edition / Equity Indicators. Letöltés ideje: 2005. június 15.
- OECD [2005b]: OECD Main Economic Indicators – Standardized Unemployment Rates. Június.
- OECD [2005c]: Economic Survey of Sweden, 2005. Policy Brief
- OECD [2005d]: Solving the Pensions Puzzle. Policy Brief, március
- OECD [2005e]: Economic Survey of France, 2005. Policy Brief
- OECD [2005f]: OECD Tax Database: <http://www.oecd.org> / Centre for Tax Policy and Administration / Tax Policy Analysis / OECD Tax Database. Letöltés ideje: 2005. május 22., szeptember 23.

OECD [2006]: OECD honlapja: [www.oecd.org / Statistics / Social and Welfare Statistics / Benefits and Wages: gross/net replacement rates, country specific files and tax/benefit models / Net replacement rates \(NRR\) during the initial phase of unemployment, 2001-2004](http://www.oecd.org/Statistics/SocialandWelfareStatistics/BenefitsandWages/gross/netreplacementrates/country-specific-files-and-tax/benefit-models/Netreplacementrates(NRR)duringtheinitialphaseofunemployment,2001-2004). Letöltés ideje: 2006. december 28.

OECD [2007a]: OECD Statistics Database. <http://stats.oecd.org/WBOS/> Letöltés ideje: 2007. június 23.

OECD [2007b]: Economic Survey of Sweden, 2007. Policy Brief

OECD [2007c]: Sweden: Achieving Results for Sustained Growth. Policy Brief. Március

OECD [2007d]: Economic Survey of Sweden, 2007. Policy Brief

OECD [2007e]: Economic Surveys – Spain. 1. sz. január

OECD [2008]: Economic Survey of Sweden, 2008. Policy Brief

OECD [2009a]: Statlinks to 17 "Pensions at Glance" indicators [in .xls] / Pension expenditure. Letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/651748842654>, letöltés ideje: 2009. szeptember 3.

OECD [2009b]: Statlinks to 17 "Pensions at Glance" indicators [in .xls] / Old-age dependency ratio. Letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/651454560624>, letöltés ideje: 2009. szeptember 3.

OECD [2009c]: Economic Survey of France, 2009. Policy Brief

OECD [2011a]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/13/46290838.xls>, letöltés ideje: 2011. január 8.

OECD [2011b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2011. január 8.

OECD [2011c]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=SNA_TABLE1, letöltés ideje: 2011. január 9.

OECD [2011d]: OECD Tax Database: [http://www.oecd.org/ctp/taxdatabase /](http://www.oecd.org/ctp/taxdatabase/) Taxes on consumption, letöltés ideje: 2011. január 10.

OECD [2011f]: OECD StatExtracts honlapja: [http://stats.oecd.org /Economic Projections / OECD Economic Outlook / OECD Economic Outlook Current and Recent Editions / Economic Outlook No 88 - December 2010 - Flash file](http://stats.oecd.org/EconomicProjections/OECD_Economic_Outlook/OECD_Economic_Outlook_Current_and_Recent_Editions/Economic_Outlook_No_88_-_December_2010_-_Flash_file), letöltés ideje: 2011. január 11.

OECD [2011g]: OECD Economic Surveys: France 2011.

OECD [2012a]: OECD Social Expenditure Database (SOCX) / Social and Welfare Statistics / Social Protection / Income distribution – Poverty, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2012. június 4.

- OECD [2012b]: OECD Statistics / General government total outlays, forecast (EO90, Nov 2011), letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/888932558821>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- OECD [2012c]: Government at a Glance 2011. General government revenues, letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/888932389664>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- OECD [2012d]: Taxing Wages - Main Trends. OECD Centre for Tax Policy and Administration, letölthető: http://www.oecd.org/document/6/0,3746,en_2649_34533_44993478_1_1_1_1,00.html, letöltés ideje: 2012. május 28.
- OECD [2012e]: OECD StatExtracts / Labour / Labour Market Programmes / Public expenditure and participant stocks on LMP, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE11#, letöltés ideje: 2012. május 28.
- OECD [2012f]: OECD Statistics / Harmonised unemployment rates, letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/unemp-hur-table-2012-5-en>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- OECD [2012g]: OECD Statistics / Unemployment / Long-term unemployment (12 months and over), letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/unemp-lt-table-2011-1-en>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- OECD [2012h]: Government at a Glance 2009. Employment in general government and public corporations, letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/723622503117>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- OECD [2012i]: Government at a Glance 2011. Employment in general government and public corporations, letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/888932390557>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- OECD [2012j]: OECD Statistics / Inflation / Inflation rate, change over one year, letölthető: <http://dx.doi.org/10.1787/inflation-table-2012-6-en>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- OECD [2012k]: OECD StatExtracts / Labour / Labour Force Statistics / LFS by sex and age, letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=LFS_D, letöltés ideje: 2012. június 11.
- OECD [2012l]: OECD StatExtracts honlapja: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=32442>, letöltés ideje: 2012. április 9.
- OECD [2013a]: OECD Tax Database: <http://www.oecd.org/ctp/taxdatabase> / Personal income tax rates and thresholds for central governments és Basic (non-targeted) corporate income tax rates, valamint Rates of value added tax (general sales tax), letöltés ideje: 2013. január 3.

- OECD [2013b]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2013. január 3.
- OECD [2013c]: OECD Statistics. Letölthető: <http://stats.oecd.org> / Frequently requested data / Consumer price indices – inflation, letöltés ideje: 2013. január 7. OECD [2013b]: OECD Statistics. Letölthető: <http://stats.oecd.org> / Frequently requested data / Consumer price indices – inflation, letöltés ideje: 2013. január 7.
- OECD [2013d]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: <http://stats.oecd.org> / Labour / Productivity / Labour Productivity Total Economy, letöltés ideje: 2013. január 7.
- OECD [2013e]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: <http://stats.oecd.org> / Labour / Employment Protection / Strictness of employment protection – overall, letöltés ideje: 2013. január 7.
- OECD [2013f]: OECD StatExtracts honlapja, letölthető: <http://stats.oecd.org> / Labour / Labour Market Programs / Public expenditure of LMP by main categories (% GDP), letöltés ideje: 2013. január 7.
- OECD [2013g]: OECD Statistics Database, letölthető: <http://stats.oecd.org> / Labour / Labour Force Statistics / Unemployment by duration, letöltés ideje: 2013. január 7.
- OECD [2013h]: OECD Social Expenditure Database (SOCX), letölthető: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG, letöltés ideje: 2013. május 9.
- OHMAE, K. [1995]: The End of the Nation State: the Rise of Regional Economies. HarperCollins, London
- ORLOFF, A. [1993]: Gender and the Social Rights of Citizenship: the Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review*, 58. évf., 3. sz., 303-328. o.
- ORLOFF, A. [1996]: Gender in the Welfare State. *Annual Review of Sociology*, 22. évf., augusztus, 51-78. o.
- OXLEY, H. – MACFARLAN, M. [1994]: Health Care Reform Controlling Spending and Increasing Efficiency. OECD Economics Department Working Papers, 149. sz.
- PABST, A. [2009]: How to Restore the European Social Compact. Letölthető: World Public Forum “Dialogue of Civilizations” honlapja: http://www.wpfdc.org/files/Prague09/panel_1/p1Pabst_Adrian_engll.doc, letöltés ideje: 2009. augusztus 31.
- PAYNE, J. – EWING, B. [1996]: International Evidence on Wagner’s Hypothesis: A Cointegration Analysis. *Public Finance*, 51. évf., 2. sz., 258-274. o.

- PIERSON, P. [1996]: The New Politics of the Welfare State. *World Politics*, 48. évf., 2. sz., január, 143-179. o.
- POWELL, M. – BARRIENTOS, A. [2004]: Welfare Regimes and Welfare Mix. *European Journal of Political Research*, 43. évf., 83-105. o.
- PRYOR, F. L. [1968]: *Public Expenditures in Communist and Capitalist Nations*. George Allen & Unwin, London
- PUBLIC EMPLOYMENT... [2010]: Public Employment in European Union Member States. Ministry of the Presidency – State Secretariat for the Public Service Directorate-General of the Public Service, Madrid, letölthető: http://www.dgaep.gov.pt/upload/RI_estudos%20Presid%C3%A7%C3%A3o/Ancias/Public_Employment_EUMS.pdf, letöltés ideje: 2013. január 7.
- QUADAGNO, J. [1987]: Theories of the Welfare State. *Annual Review of Sociology*, 13. sz., 109-128. o.
- RAGIN, C. [1994]: A Qualitative Comparative Analysis of Pensions Systems. In: Janoski, T. – Alexander, M. H. (szerk.): *The Comparative Political Economy of the Welfare State*. Cambridge University Press, New York
- RAM, R. [1987]: Wagner's Hypotheses in Time-Series and Cross-Section Perspectives: Evidence from „Real” Data for 115 Countries. *The Review of Economics and Statistics*, 69. évf., 1. sz., 194-204. o.
- REYNAUD, E. [1997]: Private Pensions in OECD Countries – France. *OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers*, 30. sz.
- RHODES, M. [2000]: Globalization, Welfare States and Employment: Is There a European „Third Way”? In: BORMEIO, N. (ed.): *Unemployment in the New Europe*. Cambridge University Press, Cambridge
- RODRIK, D. [1998]: Why Do More Open Economies Have Bigger Government? *Journal of Political Economy*, 106. évf., 5. sz., 997-1032. o.
- ROGOFF, K. – REINHART, C. [2009]: The Aftermath of Financial Crisis. *NBER Working Paper*, 14656. sz., január
- ROSEVEARE, D. – LEIBFRTZ, W. – FORE, D. – WURZEL, E. [1996]: Ageing Populations, Pension Systems and Government Budgets: Simulations for 20 OECD Countries. *OECD Economics Department Working Papers*, 168. sz.
- ROTHSTEIN, B. [2011]: *The quality of government: corruption, social trust, and inequality in international perspective*. University of Chicago Press, Chicago

- ROTHSTEIN, B. – USLANER, E. M. [2005]: All for all. Equality, Corruption and Social Trust. *World Politics*, 58. évf., 3. sz., 41-73. o.
- ROTHSTEIN, B. – STEINMO, S. [2012]: Social Democracy in Crisis? What Crisis? Forthcoming in Keating, M. – McCrone, D. (szerk.): *The Crisis of European Social Democracy*. Edinburgh University Press, Edinburgh, letölthető: http://svensteinmo.com/articles/Steinmo_2013_social_democracy_in_crisis.pdf, letöltés ideje: 2013. június 5.
- ROTHSTEIN, B. [2013]: Book Review of *The Politics of Welfare State Reform in Continental Europe: Modernization in Hard Times* by Silja Häusermann, *Transformations of the Welfare State: Small States, Big Lessons* by Herbert Obinger, Peter Stark, Julia Moser, Claudia Bogedan, Edith Obinger-Gindulls, and Stephan Leibfried, *Recasting Welfare Capitalism: Economic Adjustment in Contemporary France and Germany* by Mark L. Vail. *Perspectives on Politics*, 11. évf., 1. sz., március, 259-261. o.
- SAINSBURY, D. [1994]: *Gendering Welfare States*. Sage, London
- SAINT-ARNAUD, S. – BERNARD, P. [2003a]: Convergence ou résilience? Une analyse de classification hiérarchique des régimes providentiels des pays avancés. *Sociologie et Sociétés*, 35. évf., 1. sz., 65-93. o.
- SAINT-ARNAUD, S. – BERNARD, P. [2003b]: More of the Same? A Hierarchical Cluster Analysis of the Welfare Regimes in Advanced Countries. Letölthető: http://individual.utoronto.ca/RC19_2003/pdf/Starnaud_Bernard_More_of_the_same.pdf, letöltés ideje: 2012. május 26.
- SAJTOS LÁSZLÓ – MITEV ARIEL [2007]: *Kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest
- SAPIR, A. [2005]: Globalization and the Reform of European Social Models. Bruegel Policy Contribution, letölthető: http://aei.pitt.edu/8389/01/BPC2005_SocialMod.pdf, letöltés ideje: 2009. augusztus 28.
- SCHARPF, F. W. [1997]: *Employment and the Welfare State: a Continental Dilemma*. MPIfG Working Paper 7. sz., Max Planck Institute for the Study of Societies (MPIfG), Cologne
- SCHARPF, F. W. [2000]: The Viability of Advanced Welfare States in the International Economy, Vulnerabilities and Options. *Journal of European Public Policy*, 7. sz., 190-228. o.
- SCHERER, P. [2002]: Age of Withdrawal from the Labour Force in OECD Countries. *Labour Market and Social Policy Occasional Papers*, 49. sz., OECD

- SCHOLTE, J. A. [1997]: Global Capitalism and the State. *International Affairs*, 73. évf., 3. sz. július, 427-452. o.
- SCHWAB, K. (szerk.) [2013]: The Global Competitiveness Report 2012-2013. World Economic Forum, Geneva
- SECCHI, C. – VILLAFRANCA, A. [2009]: Europe after the Crisis: Dirigisme vs Liberalism. *ISPI Policy Brief*, 138. sz., május
- SEMJÉN ANDRÁS [1999]: A svéd jóléti rendszer átalakulása. *Közgazdasági Szemle*, 46. évf., április, 326-345. o.
- SEN, A. [2009]: Capitalism Beyond the Crisis. *The New York Review of Books*, 56. évf., 5. sz., március 26., letölthető: www.nybooks.com/articles/22490, letöltés ideje: 2009. augusztus 31.
- SIAROFF, A. [1994]: Work, Welfare and Gender Equality: a New Typology. In: Sainsbury, D. (szerk.): *Gendering Welfare States*. Sage, London, 82-100. o.
- SIMON GYÖRGY, IFJ. [2001]: A svéd modell és az európai integráció. *Külgazdaság*, 45. évf., július-augusztus, 83-99. o.
- SOCIAL SECURITY... [2008]: Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2008. Social Security Administration, Office of Retirement and Disability Policy, Office of Research, Evaluation, and Statistics, Washington DC, US, letölthető: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2008-2009/europe/ssptw08euro.pdf>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- SOCIAL SECURITY... [2009a]: Social Security Programs Throughout the World: Asia and the Pacific, 2008. Social Security Administration, Office of Retirement and Disability Policy, Office of Research, Evaluation, and Statistics, Washington DC, US, letölthető: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2008-2009/asia/ssptw08asia.pdf>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- SOCIAL SECURITY... [2009b]: Social Security Programs Throughout the World: The Americas, 2007. Social Security Administration, Office of Retirement and Disability Policy, Office of Research, Evaluation, and Statistics, Washington DC, US, letölthető: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2006-2007/americas/ssptw07americas.pdf>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- SOCIAL SECURITY... [2010]: Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2010. Social Security Administration, Office of Retirement and Disability Policy, Office of Research, Evaluation, and Statistics, Washington DC, US, letölthető:

- <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2010-2011/europe/ssptw10europe.pdf>,
letöltés ideje: 2012. május 28.
- SOCIAL SECURITY... [2011]: Social Security Programs Throughout the World: Asia and the Pacific, 2010. Social Security Administration, Office of Retirement and Disability Policy, Office of Research, Evaluation, and Statistics, Washington DC, US, letölthető: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2010-2011/asia/ssptw10asia.pdf>,
letöltés ideje: 2012. május 28.
- SOCIAL SECURITY... [2012]: Social Security Programs Throughout the World: The Americas, 2011. Social Security Administration, Office of Retirement and Disability Policy, Office of Research, Evaluation, and Statistics, Washington DC, US, letölthető: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2010-2011/americas/ssptw11americas.pdf> letöltés ideje: 2012. május 28.
- SOEDE, A. J. ET AL. [2004]: Unequal Welfare States. Distributive consequences of population ageing in six European countries. Social and Cultural Planning Office (SCP), Hága
- SOSKICE, D. [2007]: Macroeconomics and Varieties of Capitalism. In: Hancké, B. – Rhodes, M. – Thatcher, M. (szerk.): Beyond Varieties of Capitalism. Conflicts, Contradictions, and Complementarities in the European Economy. Oxford University Press, Oxford, 89-121. o.
- STATISTICS ICELAND [2012]: Wages, income and labour market / Labour market / employed persons by economic activity, sex and regions 1991-2008, letölthető: http://www.statice.is/?PageID=1191&src=/temp_en/Dialog/varval.asp?ma=VIN01102%26ti=Employed+persons+by+economic+activity%2C+sex+and+regions+1991-2008+%26path=../Database/vinnumarkadur/rannsoknir/%26lang=1%26units=Number,
letöltés ideje: 2012. május 28.
- STATISTICS NEW ZEALAND [2006]: Population and Sustainable Development, letölthető: <http://population.govt.nz/myth-busters/myth-4.aspx>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- STATISTICS SWEDEN [2005]: Statistics Sweden honlapja: www.ssd.scb.se / Statistical Database / Population / Immigrants and emigrants by country of emi-/immigration and sex. Year 2000-2004. Letöltés ideje: 2005. június 19.
- STATISTICS SWEDEN [2013]: Statistics Sweden honlapja: <http://www.scb.se> / Statistical database / Prices and consumption / Consumer Price Index (CPI), total annual averages, Shadow Index numbers, 1980=100. Year 1980-2011. Letöltés ideje: 2013. január 3.
- STEINMO, S. [2010]: The Evolution of Modern States: Sweden, Japan and the United States. Cambridge University Press, New York

- STEPHENS, J. D. [1996]: The Scandinavian Welfare States: Achievements, Crisis and Prospects. In: ESPING-ANDERSEN, G. [1996]: Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies. Sage Publications, London
- STEPHENS, J. – HUBER, E. – RAY, L. [1999]: The Welfare State in Hard Times. In: Kitschelt, H. – Lange, P. – Marks, G. – Stephens, S. (eds.): Continuity and Change in Contemporary Capitalism. Cambridge University Press, New York
- SWANK, D. [1998]: Global Capital, Democracy and the Welfare State. Political Economy of European Integration Working Paper 1.66.
- SWANK, D. [2000]: Social Democratic Welfare States in a Global Economy. In: Geyer, R. – Ingebritsen, G. – Moses, J. (eds.): Globalization, Europeanization and the End of Scandinavian Social Democracy? MacMillan, London, 85-135. o.
- SZABÓ KATALIN [2000]: A jóléti államtól az esélyteremtő államig. In: Bara – Szabó (szerk.): Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Budapest, Aula Kiadó, 209-242. o.
- SZABÓ KATALIN [2007]: A jóléti államtól az esélyteremtő államig. In: Szabó Katalin (szerk.): Összehasonlító gazdaságtan. Aula Kiadó, Budapest, 311-334. o.
- SZAMUELY LÁSZLÓ [2002a]: A globalizáció és a kapitalizmus két alapmodellje I. Kritika, május, letölthető: SzocHáló – Társadalomtudomány on-line, <http://www.szochalo.hu>, letöltés ideje: 2005. április 26.
- SZAMUELY LÁSZLÓ [2002b]: A globalizáció és a kapitalizmus két alapmodellje II. Kritika, június, letölthető: SzocHáló – Társadalomtudomány on-line, <http://www.szochalo.hu>, letöltés ideje: 2005. április 26.
- SZAMUELY LÁSZLÓ [2004]: A „haldokló” jóléti állam az 1990-es években. Közgazdasági Szemle, 51. évf., október, 948-969. o.
- SZEMLÉR TAMÁS [2003]: Franciaország gazdasági helyzete és a francia gazdaságpolitika előtt álló kihívások. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet Műhelytanulmányok, 48. sz. szeptember
- SZENTES TAMÁS [2002]: A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai (Bevezető megjegyzések a Globalizáció és a civilizációk című tudományos üléshez). Magyar Tudomány, 6. sz., 708-718. o.
- THE ECONOMIST [2001]: Globalization and Its Critic – A Survey of Globalization. Szeptember 29.
- TITMUSS, R. [1958]: Essays on the Welfare State. Allen and Unwin, London
- TITMUSS, R. [1974]: Social Policy. Allen and Unwin, London
- TOMKA BÉLA [2008]: A jóléti állam Európában és Magyarországon. Corvina, Budapest

- TURNER, D. – GIORNO, C. – DE SERRES, A. – VOURC'H, A. – RICHARDSON, P. [1998]: The Macroeconomic Implications of Ageing in a Global Context. OECD Economics Department Working Papers, 193. sz.
- TVERSKY, A. – KAHNEMAN, D. [1991]: Loss Aversion in Riskless Choise: A Reference-Dependent Model. The Quarterly Journal of Economics, 106. évf., 4. sz. november, 1039-1061. o.
- UNDP [2013]: Human Development Report 2013 – The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World. UNDP, New York
- UNECE [2012]: UNECE Statistical Division Database / Gender Statistics / Fertility, families and households / Mean age of women at birth of first child, letölthető: <http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- VAN KERSBERGEN, K. [1994]: Social Capitalism. A Study of Christian Democracy and the Welfare State. Routledge, London
- VISSER, J. – HEMERIJCK, A. [1997]: A Dutch Miracle: Job Growth, Welfare Reform and Corporatism in the Netherlands. Amsterdam University Press, Amsterdam
- WAGNER, R. – WEBER, W. [1977]: Wagner's Law, Fiscal Institutions, and the Growth of Government. National Tax Journal, 30. évf., 1. sz., 59-68. o.
- WEBSTER, C. [2009]: The Welfare State and the Current Economic Crisis. Letölthető: Cyprus Center For European And International Affairs honlapja: www.rcenter.intercol.edu/Newsletter/In%20Depth/volume%206%20issue%203/article11.pdf, letöltés ideje: 2009. augusztus 30.
- WEISS, L. (szerk.) [2003]: States in the Global Economy – Bringing Domestic Institutions Back In. Cambridge University Press, Cambridge
- WHITEHOUSE, E. [2009]: Pensions and the Crisis – How Should Retirement-income Systems Respond to Financial and Economic Pressures? Letölthető: OECD honlapja: <http://www.oecd.org/dataoecd/10/26/43060101.pdf>, letöltés ideje: 2009. szeptember 1.
- WILDEBOER SCHUT, J. M. – VROOMAN, J. C. – DE BEER, P. [2001]: On Worlds of Welfare. Institutions and their Effects in Eleven Welfare States. Social and Cultural Planning Office the Netherlands, The Hague
- WILENSKY, H. L. – LEBEAUX, C. N. [1965]: Industrial Society and Social Welfare. Free Press, New York
- WILENSKY, H. L. [1975]: The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures. University of California Press, Berkeley

- WORKER-PARTICIPATION.EU [2012]: National Industrial Relations. letölthető: <http://www.worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- WORLD DATABANK [2012a]: World Development Indicators & Global Development Finance / General government final consumption expenditure (% of GDP), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012b]: World Development Indicators & Global Development Finance / GDP (current LCU), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012c]: World Development Indicators & Global Development Finance / Interest payments (current LCU), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012d]: World Development Indicators & Global Development Finance / Health expenditure, public (% of GDP), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012e]: World Development Indicators & Global Development Finance / Physicians (per 1,000 people), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012f]: World Development Indicators & Global Development Finance / Public spending on education, total (% of GDP), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012f]: World Development Indicators & Global Development Finance / GDP growth (annual %), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012g]: World Development Indicators & Global Development Finance / Labor participation rate, total (% of total population ages 15+), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012h]: World Development Indicators & Global Development Finance / Labor participation rate, female (% of female population ages 15+), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012i]: World Development Indicators & Global Development Finance / Mortality rate, infant (per 1,000 live births), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.

- WORLD DATABANK [2012j]: World Development Indicators & Global Development Finance / Fertility rate, total (births per woman), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012k]: World Development Indicators & Global Development Finance / Life expectancy at birth, total (years), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012l]: World Development Indicators & Global Development Finance / Researchers in R&D (per million people), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012m]: World Development Indicators & Global Development Finance / Technicians in R&D (per million people), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012n]: World Development Indicators & Global Development Finance / Daily newspapers (per 1,000 people), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- WORLD DATABANK [2012o]: World Development Indicators & Global Development Finance / Unemployment, total (% of labor force), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD DATABANK [2012p]: Development Indicators & Global Development Finance / Inflation rate, GDP deflator (annual %), letölthető: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>, letöltés ideje: 2012. május 27.
- WORLD TAX DATABASE [2005]: World Tax Database honlapja: <http://www.bus.umich.edu/OTPR/otpr/introduction.htm>. Letöltés ideje: 2005. május 21., szeptember 23.
- WORLD VALUES SURVEY [2012a]: Online Data Analysis, WVS 2005-2008, letölthető: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeIndex.jsp>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- WORLD VALUES SURVEY [2012b]: Online Data Analysis, Four-wave Aggregate of the Values Studies, letölthető: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeIndex.jsp>, letöltés ideje: 2012. május 28.
- YERKES, M. – VAN DER VEER, R. [2011]: Crisis and Welfare State Change in the Netherlands. Social Policy & Administration, Special Issue: The times they are changing? Crisis and the welfare state, 45. évf., 4. sz., 430-444. o.

Mellékletek

1. sz. melléklet

Az 1. klaszteranalízis (20 ország, 30 változó) során kialakított klaszterek egyes változóértékeinek átlagai és szórásai

	Szociáldem.		Konzervatív (új)		Liberalis (új)	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Állami programok jellemzői						
Állami kiadás (GDP %-a) (2011)	50,83	6,13	49,36	4,33	45,97	5,73
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a) (2010)	50,81	3,74	42,25	4,18	47,00	5,54
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a) (2010) ^a	38,89	8,34	40,75	3,28	38,00	4,56
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a) (2011) ^b	3,59	0,82	2,62	2,16	2,43	1,90
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a) (2010) ^b	5,71	1,45	5,27	2,29	5,72	2,12
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a) (2011) ^c	4,13	3,29	7,51	3,35	4,70	1,81
Állami bevételek (GDP %-a) (2011) ^d	52,12	6,39	44,30	5,06	39,53	6,25
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2010)	20,16	5,44	10,86	4,51	16,08	3,28
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2010)	7,32	2,39	12,03	4,59	9,23	8,23
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után) (2010)	14,91	9,06	26,36	4,98	10,70	7,80
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a) (2010) ^d	15,43	1,61	15,05	0,64	16,83	1,32
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a) (2010) ^d	7,78	0,52	7,41	0,56	7,71	0,91
Orvosok száma (1000 főre) (2010) ^e	3,60	0,47	4,20	0,99	2,74	0,38
Állami oktatási kiadások (GDP %-a) (2010) ^f	7,16	1,03	5,10	0,99	5,98	0,86
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a) (2009) ^g	0,24	0,15	0,28	0,17	0,13	0,12
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma (2012)	96,80	17,47	96,00	16,17	101,38	13,35
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma (2012)	89,80	38,56	98,14	20,68	77,25	29,86
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma (2012)	88,00	21,13	80,71	24,38	82,00	14,66
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2012)	109,40	12,82	112,86	11,50	109,00	4,66
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2012)	64,20	2,49	67,86	9,53	58,50	13,31
Szociális helyzet változói						
Munkanélküliségi ráta (2011)	6,66	1,90	11,51	6,34	7,76	3,10
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a) (2011) ^h	22,58	2,37	43,80	8,82	30,40	17,41
GDP növekedési üteme (2008-2010 átlaga) ⁱ	-1,35	1,24	-0,85	0,83	-0,35	1,68
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a) (2008) ^j	23,32	8,11	12,70	4,55	14,26	2,36
Infláció (2011)	2,89	1,01	2,95	0,57	3,30	0,71
Munkapiaci részvételi hányad (2009)	67,10	6,22	57,17	4,58	64,00	4,72
Női munkapiaci részvételi hányad (2009)	62,52	5,56	49,06	6,30	57,15	5,09
Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre) (2010)	2,48	0,63	3,36	0,30	4,44	1,08

<i>Termékenységi ráta (2010)</i>	1,97	0,14	1,48	0,23	1,94	0,17
<i>Születéskor várható élettartam (2010)</i>	80,57	1,05	80,65	0,99	80,35	0,99
<i>Nők életkora 1. gyermekük születésekor (2005-2011)^k</i>	27,94	0,90	28,64	1,00	28,00	1,46
<i>K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre) (2009)^l</i>	14,53	1,81	8,15	2,14	7,05	1,54
Politikai részvétel változói						
<i>Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon (2007-11)</i>	80,02	8,12	71,31	9,14	72,07	16,44
<i>Bizalom szintje (2006)^m</i>	60,24	12,25	25,36	7,74	41,00	7,10
<i>Napilapoltvasás (1000 főre) (2004)ⁿ</i>	466,41	77,59	173,45	53,49	225,74	64,67
<i>Szakszervezeti tagság (2011)^o</i>	68,88	9,96	21,30	8,73	26,81	12,52

Az országadatok forrása:

OECD [2012b], World dataBank [2012a], World dataBank [2012b], GESS [2012], Eurostat [2012b], Eurostat [2012c], World dataBank [2012c], OECD [2012c], OECD [2012d], Social Security... [2010], Social Security... [2011], Social Security... [2012], World dataBank [2012d], World dataBank [2012e], World dataBank [2012f], OECD [2012e], Eurostat [2012d], OECD [2012f], Eurostat [2012e], OECD [2012g], World dataBank [2012f], OECD [2012h], OECD [2012i], Statistics Iceland [2012], OECD [2012j], World dataBank [2012g], World dataBank [2012h], World dataBank [2012i], World dataBank [2012j], World dataBank [2012k], UNECE [2012], Li, Z. – McNally, L. – Hilder, L. – Sullivan, E. A. [2011], Statistics New Zealand [2006], Eurostat [2012f], Eurostat [2012g], Eurostat [2012h], World dataBank [2012l], World dataBank [2012m], Statistics Canada [2012], IDEA [2012], World Values Survey [2012a], World Values Survey [2012b], World dataBank [2012n], Worker-participation.eu [2012], AIAS [2011], New-Zealand Government [2010], BLS [2012]

Megjegyzések:

^a Új-Zéland, Ausztrália, Kanada, USA: 2007-es adatok.

^b Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és az USA nélkül.

^c Új-Zéland: 2007-es, Ausztrália: 2009-es, Kanada és USA: 2010-es adatok.

^d Új-Zéland, Ausztrália, Kanada, USA: 2009-es adatok.

^e Ausztrália, Belgium, Dánia, Finnország, Németország, Görögország, Olaszország, Norvégia, USA: 2009-es adatok, Kanada, Hollandia, Svédország: 2008-as adatok.

^f Ausztrália: 2009-es, Kanada, USA: 2008-as adatok.

^g Izland nélkül.

^h Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, USA: 2010-es adatok.

ⁱ Új-Zéland: 2008-09-es adatok.

^j Ausztrália, Ausztria, Belgium, Svédország, USA esetén saját becslés a 2005-ös adatok alapján.

^k Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia, Portugália, Svédország: 2005-ös, Belgium, Franciaország, Izland, Spanyolország, Nagy-Britannia, USA, Új-Zéland: 2006-os, Kanada, Görögország, Olaszország: 2007-es, Írország: 2008-as, Ausztrália: 2009-es, Németország: 2010-es, Norvégia: 2011-es adatok.

^l Ausztrália: 2008-as, Kanada, Új-Zéland és USA: 2007-es adatok.

^m Ausztria, Belgium, Dánia, Görögország, Izland, Írország, Portugália: 1999-es, Új-Zéland: 2004-es, Ausztrália, Finnország, Olaszország: 2005-ös, Norvégia, Spanyolország: 2007-es adatok.

ⁿ Görögország és Portugália nélkül.

^o Izland: 2008-as, Ausztrália, Kanada: 2009-es, Új-Zéland: 2010-es adatok.

2. sz. melléklet

Az 1. klaszteranalízis (20 ország, 30 változó) során áthelyezésre kerülő országok eredeti klaszterüktől szignifikánsan eltérő változóértékei (egymintás t-próba)

	Hollandia		Belgium	
	szign.	eltérés	szign.	eltérés
Állami programok jellemzői				
Állami kiadás (GDP %-a)				
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)	0,000**	↑+	0,041*	↑+
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)	0,002**	↓+	0,011*	↓+
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)			0,033*	↑
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)			0,039*	↓
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)	0,032*	↓+		
Állami bevételek (GDP %-a)			0,037*	↑
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)			0,001**	↑+
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,001**	↑		
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)	0,003**	↓+		
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)	0,001**	↑+		
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)	0,006**	↑+		
Orvosok száma (1000 főre)	0,012*	↓+	0,019*	↓+
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)			0,018*	↑+
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)	0,044*	↓+		
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma	0,049*	↑+	0,04*	↑+
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma			0,044*	↑
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma				
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma				
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma			0,008**	↑
Szociális helyzet változói				
Munkanélküliségi ráta	0,025*	↓+		
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)	0,021*	↓+		
GDP növekedési üteme	0,036*	↑+	0,02*	↑+
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)				
Infláció	0,029*	↓	0,037*	↑+
Munkapiaci részvételi hányad	0,002**	↑+		
Női munkapiaci részvételi hányad	0,005**	↑+		
Gyermekehalandóság (1000 élveszületésre)				
Termékenységi ráta	0,013*	↑+	0,006**	↑+
Születéskor várható élettartam				
Nők életkora 1. gyermekük születésekor			0,047*	↓+
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre)				
Politikai részvétel változói				
Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon			0,002**	↑+
Bizalom szintje	0,001**	↑+		
Napilapolvasás (1000 főre)	0,005**	↑+		
Szakszervezeti tagság			0,000**	↑+

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő az átlagtól.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő az átlagtól.

↑ az ország változóértéke magasabb az eredeti klaszter átlagánál.

↓ az ország változóértéke alacsonyabb az eredeti klaszter átlagánál.

+ az eltérés iránya megfelel az új klaszter irányába történő elmozdulásnak.

3. sz. melléklet

Az 1. klaszteranalízis során kialakított klaszterek egyes változóérték-átlagainak páronkénti szignifikáns eltérése (független mintás t-próbák alapján)

	Szignifikáns eltérések		
	Szoc.dem.- Konz.(új)	Szoc.dem.- Liber.(új)	Konz.(új)- Liber.(új)
Állami programok jellemzői			
Állami kiadás (GDP %-a)			
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)	0,004**		
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)			
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)			
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)			
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)			
Állami bevételek (GDP %-a)		0,008**	
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,015*		0,028*
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,045*		
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)	0,045*		0,001**
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)			0,007**
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)			
Orvosok száma (1000 főre)		0,01*	0,002**
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)	0,008**		
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)			
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma			
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma			
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma			
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma			
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma			
Szociális helyzet változói			
Munkanélküliségi ráta			
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)	0,000**		
GDP növekedési üteme			
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)	0,039*		
Infláció			
Munkapiaci részvételi hányad	0,019*		0,014*
Női munkapiaci részvételi hányad	0,003**		0,019*
Gyermekehalandóság (1000 élveszületésre)	0,032*	0,002**	0,024*
Termékenységi ráta	0,001**		0,001**
Születéskor várható élettartam			
Nők életkora 1. gyermekük születésekor			
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre)	0,000**	0,000**	
Politikai részvétel változói			

<i>Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon</i>			
<i>Bizalom szintje</i>	<i>0,001**</i>	<i>0,02*</i>	<i>0,001**</i>
Napilapolvasás (1000 főre)	0,000**	0,001**	
<i>Szakszervezeti tagság</i>	<i>0,000**</i>	<i>0,000**</i>	

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

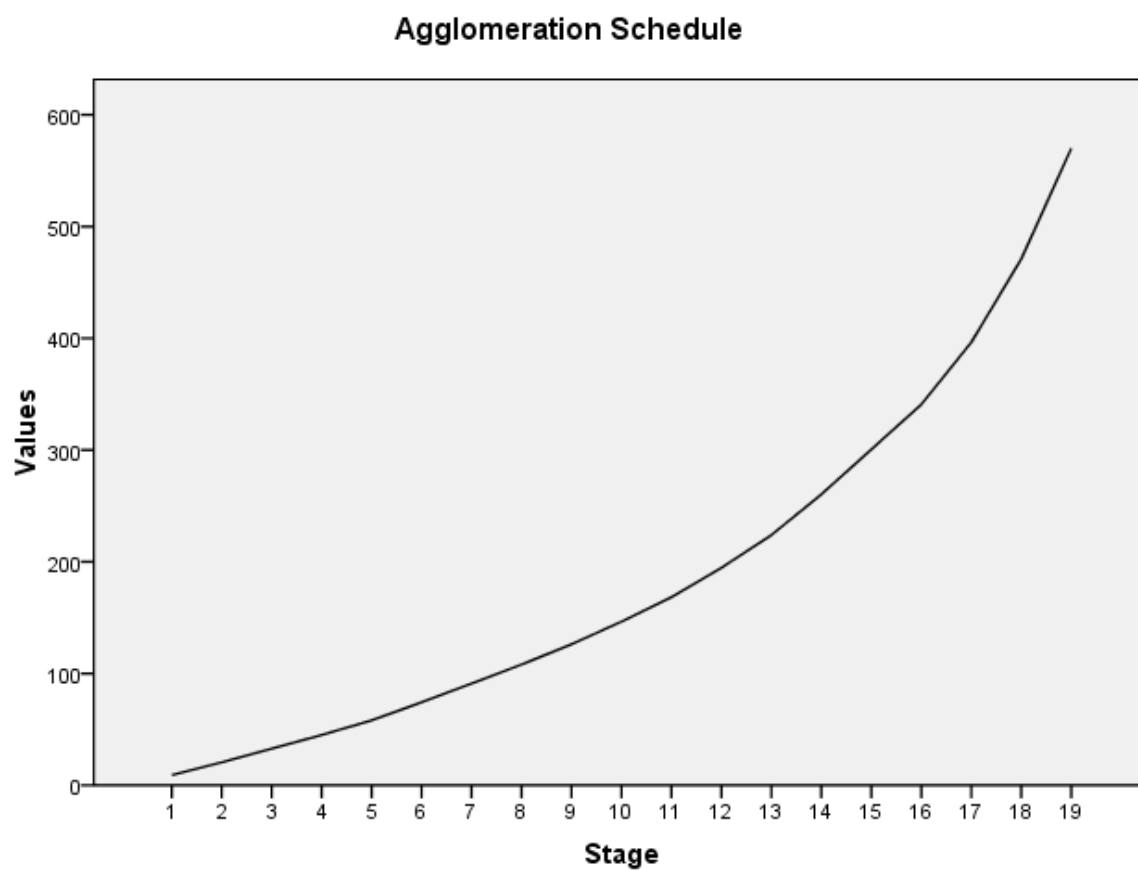
4. sz. melléklet

Az 1. klaszteranalízis összevonási sémája

Agglomeration Schedule						
Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	2	8	9,112	0	0	12
2	3	19	20,602	0	0	9
3	15	18	32,727	0	0	6
4	7	12	44,974	0	0	7
5	4	13	58,156	0	0	13
6	6	15	74,213	0	3	11
7	7	17	91,067	4	0	12
8	9	16	108,054	0	0	16
9	3	11	126,205	2	0	10
10	3	14	146,474	9	0	13
11	5	6	168,332	0	6	17
12	2	7	194,701	1	7	16
13	3	4	223,964	10	5	14
14	3	20	260,319	13	0	15
15	1	3	300,583	0	14	18
16	2	9	340,859	12	8	18
17	5	10	396,488	11	0	19
18	1	2	471,077	15	16	19
19	1	5	570,000	18	17	0

5. sz. melléklet

Az 1. klaszteranalízis összevonási sémája



6. sz. melléklet

A 2. klaszteranalízis (15 ország, 33 változó) során kialakított klaszterek egyes változóértékeinek átlagai, szórásai

	Északi		Kontinen. (új)		Angolsz. (új)		Déli (új)	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Állami programok jellemzői								
Állami kiadás (GDP %-a) (2011)	52,03	6,36	51,13	3,88	48,74	2,48	47,35	4,03
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a) (2010)	49,42	2,41	42,69	3,31	47,96	7,70	42,89	6,15
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a) (2010)	42,54	1,99	41,71	3,43	35,39	1,03	37,64	1,51
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a) (2011)	3,57	0,95	3,82	2,16	1,61	1,20	1,38	1,16
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a) (2010)	5,56	1,64	3,65	1,34	6,63	1,34	7,22	1,57
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a) (2011)	2,67	0,42	6,34	1,97	5,83	1,61	9,15	4,35
Állami bevételek (GDP %-a) (2011)	54,73	3,04	47,76	2,42	40,67	4,90	40,23	4,83
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2010)	19,50	6,04	14,80	4,55	14,17	1,01	7,87	5,01
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2010)	8,15	1,74	13,70	4,44	12,50	9,34	9,60	2,91
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után) (2010)	14,48	10,40	26,48	5,10	12,93	4,50	25,64	4,78
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a) (2010)	15,00	1,48	15,21	0,62	17,14	1,19	14,80	0,56
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a) (2010)	7,75	0,60	7,76	0,36	8,33	0,15	7,00	0,50
Orvosok száma (1000 főre) (2010) ^d	3,57	0,53	3,68	0,69	2,92	0,22	4,67	1,30
Állami oktatási kiadások (GDP %-a) (2010)	6,88	0,93	5,36	0,90	6,30	0,61	5,07	1,36
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a) (2009)	0,24	0,15	0,30	0,15	0,17	0,19	0,21	0,20
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma	95,25	19,77	107,20	11,21	106,33	4,04	82,67	8,96
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma	93,25	43,62	111,00	18,65	94,33	11,55	83,33	6,51
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma	96,00	12,99	93,80	8,04	88,33	21,94	62,67	28,29
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma	115,00	3,16	118,00	8,09	113,67	2,31	103,00	7,81
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma	63,75	2,63	71,80	10,40	69,33	3,21	66,00	10,58
Szociális helyzet változói								
Munkanélküliségi ráta (2011)	6,55	2,17	7,10	2,16	8,97	5,12	17,43	4,41
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a) (2011)	22,25	2,60	43,10	10,33	42,13	14,95	46,47	4,27
GDP növekedési üteme (2008-2010)	-0,90	0,84	-0,40	0,68	-1,54	1,76	-1,27	0,93
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a) (2008) ^b	26,75	3,04	14,36	4,82	14,93	2,40	10,77	2,48
Infláció (2011)	2,61	0,91	2,81	0,61	3,13	1,17	3,39	0,24
Munkapiaci részvételi hányad (2009)	64,50	2,56	55,78	4,68	63,97	1,98	58,27	4,41
Női munkapiaci részvételi hányad (2009)	60,23	2,47	48,38	6,17	56,40	2,72	49,40	6,66
Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre) (2010)	2,70	0,45	3,38	0,16	3,80	0,72	3,37	0,47

<i>Termékenységi ráta (2010)</i>	1,92	0,06	1,61	0,29	1,93	0,14	1,38	0,06
<i>Születéskor várható élettartam (2010)</i>	80,35	1,07	80,68	0,82	80,47	0,21	80,35	1,30
<i>Nők életkora 1. gyermekük születésekor (2005-2011)^c</i>	28,33	0,30	28,46	1,05	29,27	0,64	28,63	1,07
<i>K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre) (2009)</i>	13,87	1,20	8,52	2,13	7,33	0,93	7,56	1,96
Politikai részvétel változói								
<i>Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon (2007-11)</i>	78,74	8,78	76,45	11,30	70,56	4,82	68,71	8,90
<i>Bizalom szintje (2006)^d</i>	64,85	7,65	29,82	6,75	39,03	7,58	19,97	3,75
<i>Napilapoltvasás (1000 főre) (2004)^e</i>	445,10	70,72	177,49	51,48	259,89	67,68	144,48	
<i>Szakszervezeti tagság (2011)</i>	66,25	9,29	28,42	16,62	28,00	6,00	19,67	4,04

Az országadatok forrása:

OECD [2012b], World dataBank [2012a], World dataBank [2012b], GESS [2012], Eurostat [2012b], Eurostat [2012c], OECD [2012c], OECD [2012d], Social Security... [2010], World dataBank [2012e], OECD [2012e], Eurostat [2012d], Eurostat [2012e], World dataBank [2012f], OECD [2012h], OECD [2012i], OECD [2012j], World dataBank [2012g], World dataBank [2012h], World dataBank [2012i], World dataBank [2012j], World dataBank [2012k], UNECE [2012], Eurostat [2012f], Eurostat [2012g], Eurostat [2012h], World dataBank [2012l], World dataBank [2012m], IDEA [2012], World Values Survey [2012a], World Values Survey [2012b], World dataBank [2012n], Worker-participation.eu [2012], AIAS [2011], BLS [2012]

Megjegyzések:

^a Belgium, Dánia, Finnország, Németország, Görögország, Olaszország, Norvégia: 2009-es adatok, Hollandia, Svédország: 2008-as adatok.

^b Ausztria, Belgium, Svédország esetén saját becslés a 2005-ös adatok alapján.

^c Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia, Portugália, Svédország: 2005-ös, Belgium, Franciaország, Spanyolország, Nagy-Britannia: 2006-os, Görögország, Olaszország: 2007-es, Írország: 2008-as, Németország: 2010-es, Norvégia: 2011-es adatok.

^d Ausztria, Belgium, Dánia, Görögország, Írország, Portugália: 1999-es, Finnország, Olaszország: 2005-ös, Norvégia, Spanyolország: 2007-es adatok.

^e Görögország és Portugália nélkül.

7. sz. melléklet

A 2. klaszteranalízis (15 ország, 33 változó) során áthelyezésre kerülő országok eredeti klaszterüktől szignifikánsan eltérő változóértékei (egymintás t-próba)

	Hollandia		Olaszország	
	szign.	eltérés	szign.	eltérés
Állami programok jellemzői				
Állami kiadás (GDP %-a)				
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)	0,001**	↑+		
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)	0,009**	↓+	0,037*	↑+
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)				
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)	0,004*	↑+		
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)				
Állami bevételek (GDP %-a)				
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)				
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,011*	↑		
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)	0,017*	↓+		
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)	0,012*	↑+		
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)	0,03*	↑+		
Orvosok száma (1000 főre)				
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)				
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)				
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma				
1. megbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma	0,023*	↓+	0,047*	↑+
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma	0,001**	↓+		
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma				
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma				
Szociális helyzet változói				
Munkanélküliségi ráta	0,049*	↓		
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)				
GDP növekedési üteme				
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)				
Infláció			0,046*	↓+
Munkapiaci részvételi hányad	0,008**	↑+		
Női munkapiaci részvételi hányad	0,016*	↑+		
Gyermekehalandóság (1000 élveszületésre)	0,04*	↑+		
Termékenységi ráta				
Születéskor várható élettartam				
Nők életkora 1. gyermekük születésekor				
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre)				
Politikai részvétel változói				
Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon				
Bizalom szintje	0,007**	↑+		
Napilapolvasás (1000 főre)	0,005**	↑+		
Szakszervezeti tagság			0,022*	↑+

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

↑ az ország változóértéke magasabb az eredeti klaszter átlagánál.

↓ az ország változóértéke alacsonyabb az eredeti klaszter átlagánál.

+ az eltérés iránya megfelel az új klaszter irányába történő elmozdulásnak.

8. sz. melléklet

A 2. klaszteranalízis során kialakított klaszterek egyes változóérték-átlagainak páronkénti szignifikáns eltérése (független mintás t-próbák alapján)

	Szignifikáns eltérések					
	Északi-Kont.(új)	Északi-Ang.(új)	Északi-Déli(új)	Kont.(új)-Ang.(új)	Kont.(új)-Déli(új)	Ang.(új)-Déli(új)
Állami programok jellemzői						
Állami kiadás (GDP %-a)						
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)	0,010**					
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)		0,002**	0,014*	0,012*		
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)						
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)				0,034*	0,033*	
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)	0,012*	0,012*	0,028*			
Állami bevételek (GDP %-a)	0,011*	0,020*	0,017*			
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)			0,040*			
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)						
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)				0,012*		0,029*
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)				0,023*		0,035*
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)						
Orvosok száma (1000 főre)						
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)	0,047*					
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)						
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma					0,018*	0,029*
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma					0,027*	
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma						
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma						
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma						
Szociális helyzet változói						
Munkanélküliségi ráta			0,035*		0,041*	
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)	0,009**	0,043*	0,003**			
GDP növekedési üteme						
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)	0,002**	0,002**	0,001**			
Infláció						
Munkapiaci részvételi hányad	0,011*			0,015*		
Női munkapiaci részvételi hányad	0,009**			0,046*		

<i>Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre)</i>						
<i>Termékenységi ráta</i>			<i>0,000**</i>			<i>0,011*</i>
<i>Születéskor várható élettartam</i>						
<i>Nők életkora 1. gyermekük születésekor</i>						
<i>K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre)</i>	<i>0,003**</i>	<i>0,000**</i>	<i>0,015*</i>			
Politikai részvétel változói						
<i>Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon</i>						
<i>Bizalom szintje</i>	<i>0,000**</i>	<i>0,009**</i>	<i>0,000**</i>		<i>0,038*</i>	<i>0,031*</i>
<i>Napilapolvasás (1000 főre)</i>	<i>0,001**</i>	<i>0,02*</i>	<i>0,032*</i>			
<i>Szakszervezeti tagság</i>	<i>0,004**</i>	<i>0,001**</i>	<i>0,001**</i>			

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

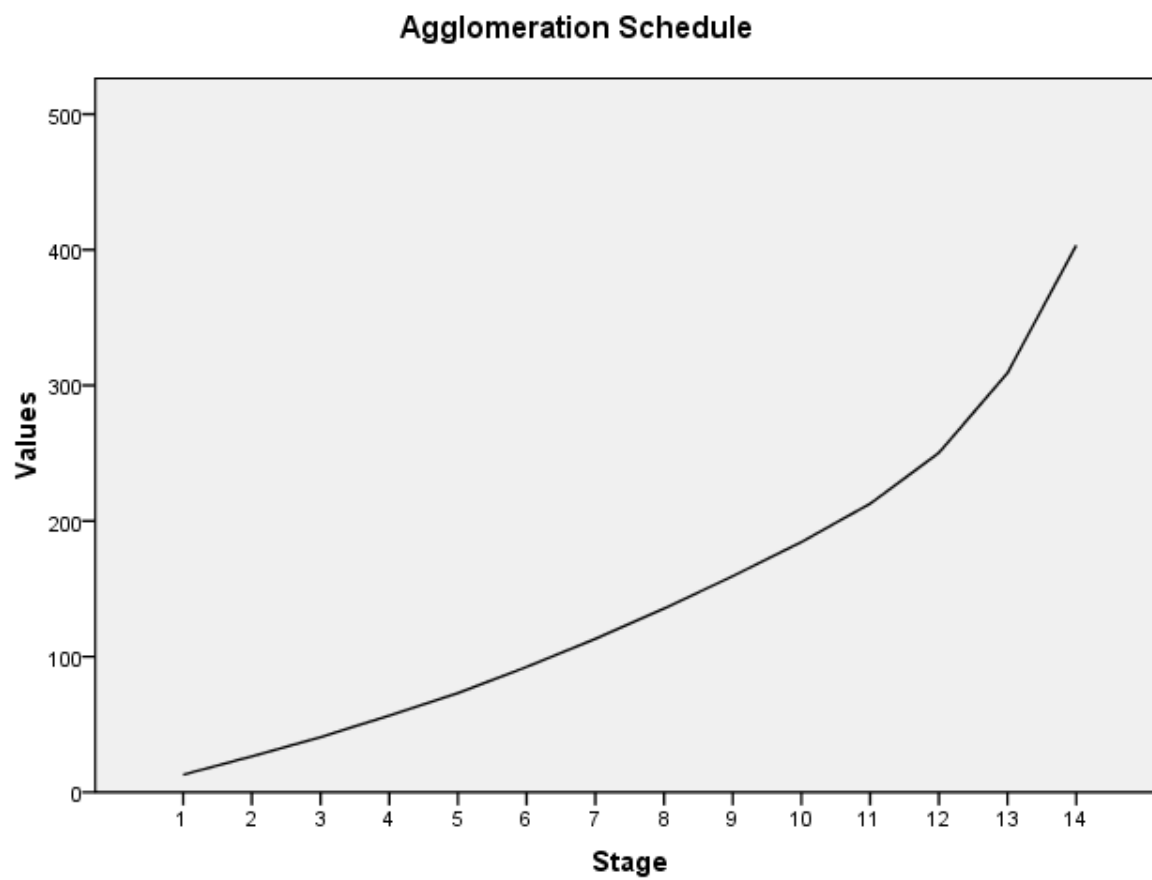
9. sz. melléklet

A 2. klaszteranalízis összevonási sémája

Agglomeration Schedule						
Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	15	18	12,969	0	0	6
2	7	12	26,494	0	0	5
3	2	8	40,675	0	0	11
4	13	19	56,616	0	0	8
5	3	7	73,165	0	2	11
6	6	15	92,453	0	1	9
7	16	17	113,174	0	0	10
8	11	13	135,458	0	4	12
9	5	6	159,371	0	6	14
10	9	16	184,526	0	7	13
11	2	3	212,790	3	5	12
12	2	11	250,281	11	8	13
13	2	9	309,222	12	10	14
14	2	5	403,265	13	9	0

10. sz. melléklet

A 2. klaszteranalízis összevonási sémája



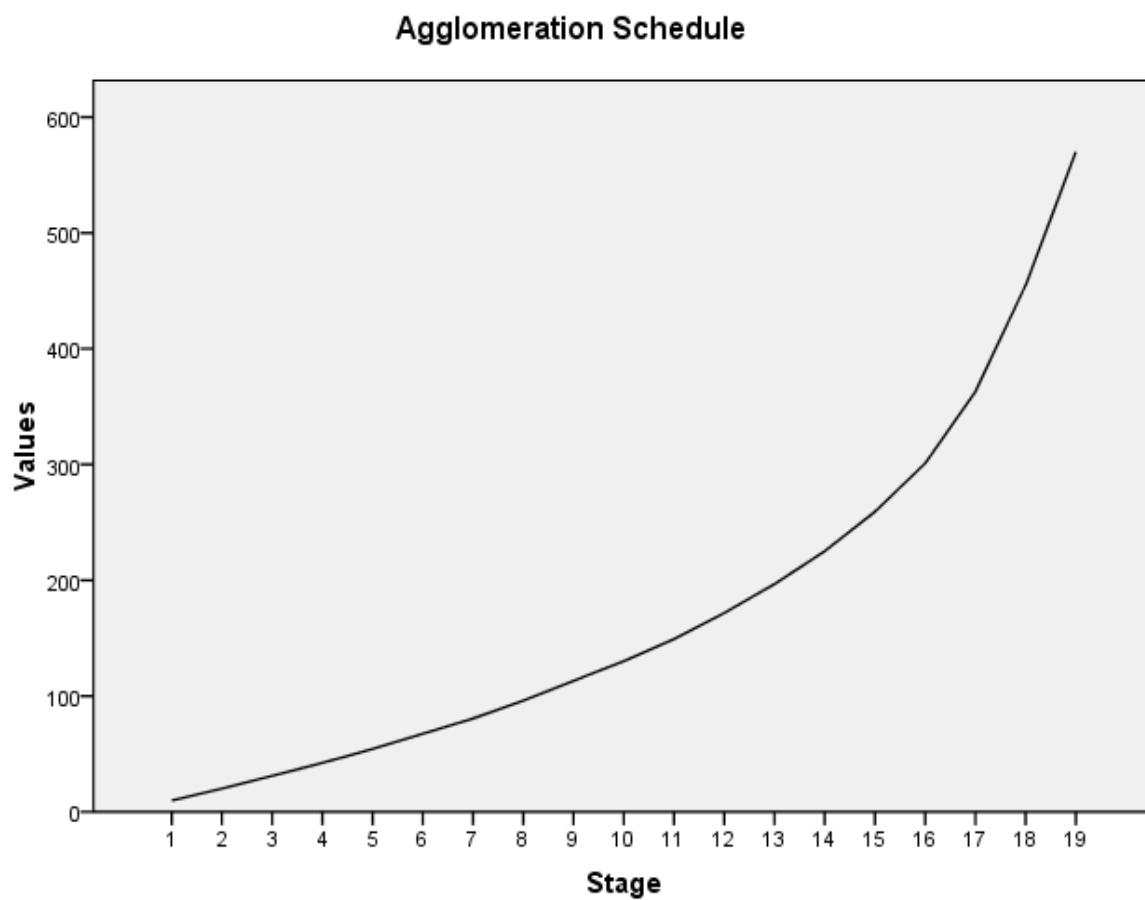
11. sz. melléklet

A 3. klaszteranalízis összevonási sémája

Agglomeration Schedule						
Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	15	18	9,734	0	0	6
2	11	19	20,171	0	0	8
3	1	14	31,187	0	0	7
4	2	8	42,299	0	0	11
5	3	12	54,312	0	0	10
6	5	15	67,455	0	1	12
7	1	4	80,641	3	0	14
8	11	17	96,077	2	0	15
9	9	16	113,146	0	0	16
10	3	7	130,244	5	0	13
11	2	13	149,198	4	0	13
12	5	6	171,730	6	0	17
13	2	3	196,704	11	10	15
14	1	20	225,132	7	0	18
15	2	11	259,197	13	8	16
16	2	9	301,081	15	9	19
17	5	10	362,899	12	0	18
18	1	5	454,784	14	17	19
19	1	2	570,000	18	16	0

12. sz. melléklet

A 3. klaszteranalízis összevonási sémája



13. sz. melléklet

A 3. klaszteranalízis (20 ország, 30 változó, válság előtt) során kialakított klaszterek egyes változóértékeinek átlagai, szórásai

	Szociáldem.		Konzervatív (új)		Liberális (új)	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Állami programok jellemzői						
Állami kiadás (GDP %-a) (2007)	46,53	4,64	45,24	4,50	37,12	3,25
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a) (2007)	50,13	4,62	44,30	5,22	47,93	3,89
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a) (2007)	36,93	9,63	36,42	4,22	46,03	4,73
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a) (2007) ^a	3,64	0,82	2,56	1,69		
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a) (2007) ^a	6,51	2,36	6,13	2,95		
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a) (2007)	3,21	1,16	5,68	2,46	4,28	1,62
Állami bevételek (GDP %-a) (2007)	53,62	3,76	43,78	4,00	38,27	4,47
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2007)	25,52	3,21	15,24	6,43	20,17	2,72
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2008) ^b	6,76	1,89	12,24	5,53	3,60	4,17
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után) (2008) ^b	14,31	9,07	22,10	8,50	6,48	4,33
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a) (2007)	15,24	2,27	15,33	1,49	17,81	0,92
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a) (2007)	7,03	0,79	6,92	0,88	6,62	0,74
Orvosok száma (1000 főre) (2007) ^c	3,60	0,24	3,70	0,76	1,98	0,75
Állami oktatási kiadások (GDP %-a) (2007)	6,52	1,06	5,07	0,81	5,22	0,68
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a) (2007) ^d	0,28	0,09	0,18	0,11	0,07	0,07
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	91,80	17,47	95,27	14,06	90,00	16,99
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma (2007)	84,80	38,56	93,91	18,07	49,25	20,98
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma (2007)	83,00	21,13	78,82	21,73	69,75	6,08
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	104,40	12,82	107,73	9,06	100,50	3,00
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	59,20	2,49	64,55	8,61	54,33	17,67
Szociális helyzet változói						
Munkanélküliségi ráta (2007)	4,30	2,06	6,56	1,93	4,68	0,96
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a) (2007)	13,80	6,12	39,87	11,36	9,73	4,12
GDP növekedési üteme (2005-2007)	3,77	1,43	2,91	1,07	2,70	0,36
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a) (2005) ^e	22,72	10,77	14,63	3,53	13,39	2,26
Infláció (2007)	3,34	1,33	2,37	0,69	4,08	1,18
Munkapiaci részvételi hányad (2007)	67,66	6,66	58,57	5,07	66,50	1,47
Női munkapiaci részvételi hányad (2007)	63,08	6,19	50,44	6,16	59,95	1,94
Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre) (2007)	2,84	0,65	3,93	0,40	5,35	0,97
Termékenységi ráta (2007)	1,91	0,11	1,61	0,28	1,96	0,22

<i>Születéskor várható élettartam (2007)</i>	79,97	1,22	79,85	0,87	80,02	1,53
<i>Nők életkora 1. gyermekük születésekor (2007)^f</i>	27,88	0,87	28,80	0,99	27,13	1,43
<i>K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre) (2007)^g</i>	14,14	2,33	7,42	1,51	6,50	2,04
Politikai részvétel változói						
<i>Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon (2004-2007)</i>	78,93	8,45	73,97	9,80	71,98	20,45
<i>Bizalom szintje (2006)^h</i>	61,74	12,76	28,58	9,82	44,85	5,06
<i>Napilapoltvasás (1000 főre) (2004)ⁱ</i>	466,41	77,59	201,29	67,19	215,40	64,45
<i>Szakszervezeti tagság (2007)</i>	68,66	9,31	25,76	11,87	19,63	6,57

Az országadatok forrása:

OECD [2012b], World dataBank [2012a], World dataBank [2012b], GESS [2012], Eurostat [2012b], Eurostat [2012c], World dataBank [2012c], OECD [2012c], OECD [2012d], Social Security... [2008], Social Security... [2009a], Social Security... [2009b], World dataBank [2012d], World dataBank [2012e], World dataBank [2012f], OECD [2012e], World dataBank [2012o], Eurostat [2012e], OECD [2012g], World dataBank [2012f], OECD [2012h], Statistics Iceland [2012], OECD [2012k], World dataBank [2012p], World dataBank [2012g], World dataBank [2012h], World dataBank [2012i], World dataBank [2012j], World dataBank [2012k], UNECE [2012], Li, Z. – McNally, L. – Hilder, L. – Sullivan, E. A. [2011], Statistics New Zealand [2006], Eurostat [2012f], Eurostat [2012g], Eurostat [2012h], World dataBank [2012l], World dataBank [2012m], Statistics Canada [2012], IDEA [2012], World Values Survey [2012a], World Values Survey [2012b], World dataBank [2012n], Worker-participation.eu [2012], AIAS [2011], New-Zealand Government [2010], BLS [2012]

Megjegyzések:

^a Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és az USA nélkül.

^b Kanada, USA: 2008-as adatok.

^c Ausztrália, Belgium, Kanada, Görögország, Izland, Olaszország, Svédország: 2006-os, Portugália: 2005-ös, USA: 2004-es, Nagy-Britannia: 2003-as adatok.

^d Izland nélkül.

^e Görögország: 2006-os adatok.

^f Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia, Portugália, Svédország: 2005-ös, Belgium, Franciaország, Izland, Spanyolország, Nagy-Britannia, USA, Új-Zéland: 2006-os, Ausztrália: 2009-es adatok.

^g Ausztrália: 2006-os adatok.

^h Ausztria, Belgium, Dánia, Görögország, Írország, Portugália: 1999-es, Finnország, Olaszország: 2005-ös, Norvégia, Spanyolország: 2007-es adatok.

ⁱ Görögország és Portugália nélkül.

14. sz. melléklet

A 3. klaszteranalízis (20 ország, 30 változó) során áthelyezésre kerülő országok eredeti klaszterüktől szignifikánsan eltérő változóértékei (egymintás t-próba)

	Írország		Egyesült Kir.	
	szign.	eltérés	szign.	eltérés
Állami programok jellemzői				
Állami kiadás (GDP %-a)			0,025*	↑+
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)				
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)	0,008**	↓+	0,018*	↓+
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)				
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)				
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)				
Állami bevételek (GDP %-a)				
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,004**	↓+		
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)			0,038*	↑+
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)				
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)	0,023*	↓+	0,021*	↓+
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)				
Orvosok száma (1000 főre)				
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)				
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)	0,01*	↑+		
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma				
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma	0,021*	↑+	0,021*	↑+
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma	0,0003**	↑+	0,003**	↑+
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma	0,008**	↑+	0,008**	↑+
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma				
Szociális helyzet változói				
Munkanélküliségi ráta				
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)	0,002**	↑+	0,007**	↑+
GDP növekedési üteme	0,001**	↑+		
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)			0,015*	↑+
Infláció	0,018*	↓+		
Munkapiaci részvételi hányad	0,029*	↓+	0,009**	↓+
Női munkapiaci részvételi hányad	0,009**	↓+	0,014*	↓+
Gyermekehalandóság (1000 élveszületésre)				
Termékenységi ráta				
Születéskor várható élettartam				
Nők életkora 1. gyermekük születésekor			0,000**	↑+
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre)				
Politikai részvétel változói				
Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon				
Bizalom szintje	0,037*	↓+	0,011*	↓+
Napilapolvasás (1000 főre)				
Szakszervezeti tagság	0,031*	↑+		

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő az átlagtól.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő az átlagtól.

↑ az ország változóértéke magasabb az eredeti klaszter átlagánál.

↓ az ország változóértéke alacsonyabb az eredeti klaszter átlagánál.

+ az eltérés iránya megfelel az új klaszter irányába történő elmozdulásnak.

15. sz. melléklet

A 3. klaszteranalízis során kialakított klaszterek egyes változóérték-átlagainak páronkénti szignifikáns eltérése (független mintás t-próbák alapján)

	Szignifikáns eltérések		
	Szoc.dem.- Konz.(új)	Szoc.dem.- Liber.(új)	Konz.(új)- Liber.(új)
Állami programok jellemzői			
Állami kiadás (GDP %-a)		0,009**	0,006**
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)			
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)			0,017*
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)			
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)			
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)	0,017*		
Állami bevételek (GDP %-a)	0,001**	0,002**	
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,001**	0,031*	
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,011*		0,014*
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)			0,001**
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)			0,004**
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)			
Orvosok száma (1000 főre)		0,019*	0,01*
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)	0,034*		
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)		0,012*	0,037*
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma			
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma			0,014*
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma			
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma			0,037*
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma			
Szociális helyzet változói			
Munkanélküliségi ráta			
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)	0,000**		0,000**
GDP növekedési üteme			
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)	0,036*		
Infláció			0,004**
Munkapiaci részvételi hányad	0,034*		0,000**
Női munkapiaci részvételi hányad	0,006**		0,001**
Gyermekehalandóság (1000 élveszületésre)	0,016*	0,007**	
Termékenységi ráta	0,037*		0,039*
Születéskor várható élettartam			
Nők életkora 1. gyermekük születésekor			
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre)	0,001**	0,001**	
Politikai részvétel változói			
Részvételi arány az utolsó parlamenti			

<i>választásokon</i>			
<i>Bizalom szintje</i>	<i>0,002**</i>	<i>0,039*</i>	<i>0,002**</i>
Napilapolvasás (1000 főre)	0,000**	0,001**	
<i>Szakszervezeti tagság</i>	<i>0,000**</i>	<i>0,000**</i>	

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

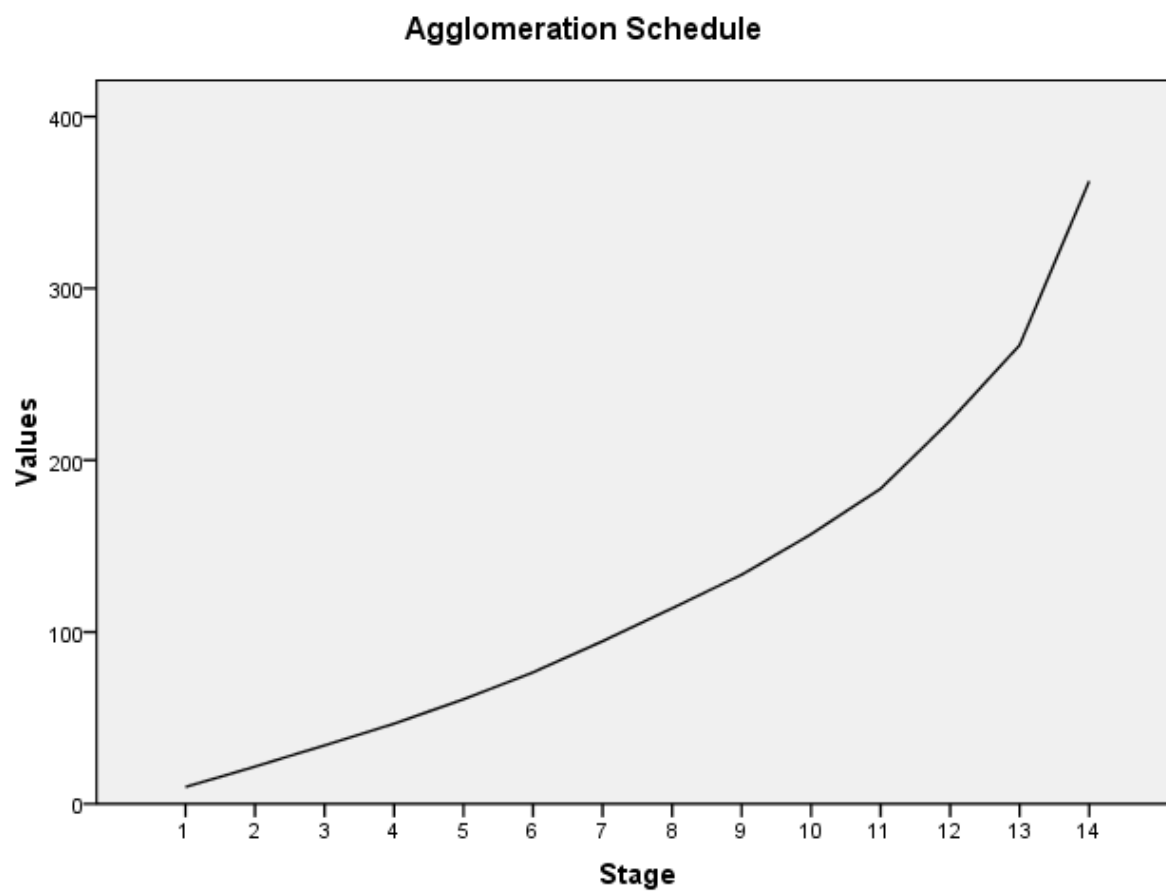
16. sz. melléklet

A 4. klaszteranalízis összevonási sémája

Agglomeration Schedule						
Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	15	18	9,835	0	0	5
2	2	8	21,692	0	0	11
3	3	12	34,030	0	0	7
4	11	19	46,682	0	0	6
5	5	15	60,841	0	1	10
6	11	17	76,585	4	0	9
7	3	7	94,702	3	0	11
8	9	16	113,796	0	0	13
9	11	13	133,384	6	0	12
10	5	6	156,940	5	0	14
11	2	3	183,480	2	7	12
12	2	11	223,024	11	9	13
13	2	9	267,050	12	8	14
14	2	5	362,384	13	10	0

17. sz. melléklet

A 4. klaszteranalízis összevonási sémája



18. sz. melléklet

A 4. klaszteranalízis (15 ország, 33 változó, válság előtt) során kialakított klaszterek egyes változóértékeinek átlagai, szórásai

	Északi		Kontinen. (új)		Angolsz. (új)		Déli (új)	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Állami programok jellemzői								
Állami kiadás (GDP %-a) (2007)	47,59	4,60	48,13	3,25	41,25	4,02	45,99	2,30
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a) (2007)	48,34	2,67	41,84	3,42	48,97	4,53	41,08	5,13
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a) (2007)	41,13	2,43	40,08	3,45	33,14	1,42	33,84	0,92
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a) (2007)	3,49	0,86	3,56	1,94	2,10	0,73	1,01	1,13
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a) (2007)	5,66	1,59	4,07	1,50	8,46	3,37	6,61	0,75
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a) (2007)	2,76	0,64	6,27	2,35	3,76	0,94	8,05	2,84
Állami bevételek (GDP %-a) (2007)	55,10	2,05	47,08	2,35	41,08	3,55	40,95	0,21
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2007)	25,22	3,63	19,38	5,57	13,90	3,78	7,58	6,03
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2008)	7,45	1,27	13,66	4,57	10,94	8,24	11,28	0,39
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után) (2008)	14,55	10,46	26,90	5,37	15,70	10,41	22,93	1,17
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a) (2007)	14,61	2,06	15,57	1,67	15,64	0,57	14,12	2,57
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a) (2007)	6,92	0,86	7,48	0,77	6,46	0,78	6,46	0,86
Orvosok száma (1000 főre) (2007) ^a	3,55	0,25	3,79	0,27	3,24	0,78	4,40	1,35
Állami oktatási kiadások (GDP %-a) (2007)	6,13	0,68	5,00	0,76	5,20	0,76	5,00	1,56
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a) (2007)	0,28	0,09	0,25	0,09	0,13	0,10	0,13	0,09
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	90,25	19,77	102,20	11,21	98,00	7,44	72,50	0,71
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma (2007)	88,25	43,62	106,00	18,65	86,50	11,00	78,50	9,19
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma (2007)	91,00	12,99	88,80	8,04	84,50	18,06	42,50	14,85
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	110,00	3,16	113,00	8,09	108,25	2,06	93,50	0,71
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	58,75	2,63	66,80	10,40	65,50	3,51	57,00	11,31
Szociális helyzet változói								
Munkanélküliségi ráta (2007)	4,80	2,00	6,92	1,68	5,33	2,15	8,15	0,21
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a) (2007)	15,25	5,99	44,26	11,41	30,05	6,68	48,55	2,05
GDP növekedési üteme (2005-2007)	3,21	0,84	2,41	0,60	3,71	1,12	2,57	1,47
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a) (2005) ^b	27,27	4,11	14,76	4,91	14,90	2,93	13,75	0,49
Infláció (2007)	2,76	0,34	2,19	0,37	2,18	0,87	3,19	0,50
Munkapiaci részvételi hányad (2007)	64,85	2,56	55,76	4,81	62,25	3,31	58,25	6,15
Női munkapiaci részvételi hányad (2007)	60,45	2,22	48,06	6,30	53,80	4,37	49,65	9,40
Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre) (2007)	3,05	0,53	3,70	0,12	4,30	0,43	3,75	0,35

<i>Termékenységi ráta (2007)</i>	1,86	0,03	1,58	0,29	1,76	0,27	1,37	0,06
<i>Születéskor várható élettartam (2007)</i>	79,69	1,21	80,23	0,79	79,87	0,80	78,88	0,79
<i>Nők életkora 1. gyermekük születésekor (2007)^c</i>	28,25	0,31	28,64	1,21	29,25	0,54	28,30	1,27
<i>K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (2007)</i>	13,22	1,23	8,05	1,90	7,44	0,55	5,80	0,15
Politikai részvétel változói								
<i>Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon (2004-2007)</i>	77,76	9,28	78,16	11,48	71,10	8,52	69,20	6,99
<i>Bizalom szintje (2006)^d</i>	66,90	6,29	29,88	6,85	32,83	10,44	16,85	9,69
<i>Napilapoltvasás (1000 főre) (2004)^e</i>	445,10	70,72	177,49	51,48	231,03	79,90		
<i>Szakszervezeti tagság (2007)</i>	65,98	8,21	28,76	16,83	23,58	7,89	22,65	2,62

Az országadatok forrása:

OECD [2012b], World dataBank [2012a], World dataBank [2012b], GESS [2012], Eurostat [2012b], Eurostat [2012c], World dataBank [2012c], OECD [2012c], OECD [2012d], Social Security... [2008], World dataBank [2012d], World dataBank [2012e], World dataBank [2012f], OECD [2012e], World dataBank [2012o], Eurostat [2012e], OECD [2012g], World dataBank [2012f], OECD [2012h], OECD [2012k], World dataBank [2012p], World dataBank [2012g], World dataBank [2012h], World dataBank [2012i], World dataBank [2012j], World dataBank [2012k], UNECE [2012], Li, Z. – McNally, L. – Hilder, L. – Sullivan, E. A. [2011], Eurostat [2012f], Eurostat [2012g], Eurostat [2012h], World dataBank [2012l], World dataBank [2012m], IDEA [2012], World Values Survey [2012a], World Values Survey [2012b], World dataBank [2012n], Worker-participation.eu [2012], AIAS [2011], BLS [2012]

Megjegyzések:

^a Belgium, Görögország, Olaszország, Svédország: 2006-os, Portugália: 2005-ös, Nagy-Britannia: 2003-as adatok.

^b Görögország: 2006-os adatok.

^c Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia, Portugália, Svédország: 2005-ös, Belgium, Franciaország, Spanyolország, Nagy-Britannia: 2006-os adatok.

^d Ausztria, Belgium, Dánia, Görögország, Írország, Portugália: 1999-es, Finnország, Olaszország: 2005-ös, Norvégia, Spanyolország: 2007-es adatok.

^e Görögország és Portugália nélkül.

19. sz. melléklet

A 4. klaszteranalízis (15 ország, 33 változó) során áthelyezésre kerülő országok eredeti klaszterüktől szignifikánsan eltérő változóértékei (egymintás t-próba)

	Hollandia		Olaszo.		Spanyolo.	
	szign.	eltérés	szign.	eltérés	szign.	eltérés
Állami programok jellemzői						
Állami kiadás (GDP %-a)						
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)	0,001**	↑+				
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)	0,01*	↓+				
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)						
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)	0,008**	↑+				
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)						
Állami bevételek (GDP %-a)			0,019*	↑+		
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)						
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,012*	↑			0,035*	↓+
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)	0,002**	↓+				
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)						
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)						
Orvosok száma (1000 főre)						
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)						
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)	0,023*	↓+				
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma			0,021*	↑+	0,021*	↑+
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma	0,023*	↓+				
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma	0,001**	↓+	0,021*	↑+	0,024*	↑+
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma						
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma						
Szociális helyzet változói						
Munkanélküliségi ráta	0,008**	↓+	0,046*	↓+		
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)					0,044*	↓+
GDP növekedési üteme						
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)						
Infláció						
Munkapiaci részvételi hányad	0,01*	↑+				
Női munkapiaci részvételi hányad	0,021*	↑+				
Gyermekehalandóság (1000 élveszületésre)	0,002**	↑+				
Termékenységi ráta						
Születéskor várható élettartam						
Nők életkora 1. gyermekük születésekor						
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre)					0,04*	↑+
Politikai részvétel változói						
Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon						
Bizalom szintje	0,008**	↑+				
Napilapolvasás (1000 főre)	0,005**	↑+				
Szakszervezeti tagság						

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

↑ az ország változóértéke magasabb az eredeti klaszter átlagánál.

↓ az ország változóértéke alacsonyabb az eredeti klaszter átlagánál.

+ az eltérés iránya megfelel az új klaszter irányába történő elmozdulásnak.

20. sz. melléklet

A 4. klaszteranalízis során kialakított klaszterek egyes változóérték-átlagainak páronkénti szignifikáns eltérése (független mintás t-próbák alapján)

	Szignifikáns eltérések					
	Északi-Kont.(új)	Északi-Ang.(új)	Északi-Déli(új)	Kont.(új)-Ang.(új)	Kont.(új)-Déli(új)	Ang.(új)-Déli(új)
Állami programok jellemzői						
Állami kiadás (GDP %-a)				0,034*		
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a)	0,015*			0,044*		
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a)		0,003**	0,006**	0,008**	0,014*	
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a)						
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a)					0,039*	
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a)	0,024*		0,016*			0,039*
Állami bevételek (GDP %-a)	0,001**	0,001**	0,001**	0,033*	0,004**	
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)		0,005**				
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a)	0,035*		0,006**			
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után)						
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a)						
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a)						
Orvosok száma (1000 főre)						
Állami oktatási kiadások (GDP %-a)						
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a)						
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma					0,004**	0,006**
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma						
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma						
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma			0,001**		0,024*	0,001**
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma		0,024*				
Szociális helyzet változói						
Munkanélküliségi ráta						
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a)	0,002**	0,017*	0,001**			0,008**
GDP növekedési üteme						
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a)	0,004**	0,004**	0,006**			
Infláció	0,048*					
Munkapiaci részvételi hányad	0,01*			0,049*		
Női munkapiaci részvételi hányad	0,009**	0,047*				

<i>Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre)</i>		<i>0,011*</i>				
<i>Termékenységi ráta</i>			<i>0,026*</i>			
<i>Születéskor várható élettartam</i>						
<i>Nők életkora 1. gyermekük születésekor</i>		<i>0,026*</i>				
<i>K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok</i>	<i>0,002**</i>	<i>0,001**</i>	<i>0,001**</i>			<i>0,006**</i>
Politikai részvétel változói						
<i>Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon</i>						
<i>Bizalom szintje</i>	<i>0,000**</i>	<i>0,003**</i>	<i>0,047*</i>			
<i>Napilapolvasás (1000 főre)</i>	<i>0,001**</i>	<i>0,007**</i>				
<i>Szakszervezeti tagság</i>	<i>0,005**</i>	<i>0,000**</i>	<i>0,001**</i>			

* 5%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

** 1%-os szignifikanciaszinten eltérő átlagok.

21. sz. melléklet

Az 1. és 2. klaszteranalízisek során az elemzésbe bevont országok változóértékeinek átlagai és szórásai (válság alatt)

	20 ország		15 ország	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Állami programok jellemzői				
Állami kiadás (GDP %-a) (2011)	48,37	5,50	50,14	4,43
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a) (2010)	46,29	5,60	45,58	5,31
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a) (2010) ^a	39,18	5,22	39,85	3,64
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a) (2011) ^b	2,88	1,74	2,82	1,79
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a) (2010) ^b	5,52	1,90	5,47	1,96
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a) (2011) ^c	5,54	3,05	5,82	3,09
Állami bevételek (GDP %-a) (2011) ^d	44,35	7,54	46,69	6,78
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2010)	15,27	5,51	14,54	5,84
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2010)	9,73	6,04	11,16	5,08
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után) (2010)	17,24	9,88	20,40	8,82
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a) (2010) ^d	15,85	1,41	15,46	1,27
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a) (2010) ^d	7,63	0,70	7,72	0,59
Orvosok száma (1000 főre) (2010) ^e	3,46	0,91	3,70	0,88
Állami oktatási kiadások (GDP %-a) (2010) ^f	5,97	1,21	5,89	1,14
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a) (2009) ^g	0,21	0,15	0,24	0,15
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma (2012)	98,35	14,80	98,93	15,17
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma (2012)	87,70	29,39	97,40	25,45
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma (2012)	83,05	19,23	87,07	20,12
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2012)	110,45	9,36	113,33	7,86
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2012)	66,53	9,64	68,00	7,84
Szociális helyzet változói				
Munkanélküliségi ráta (2011)	8,80	4,62	9,39	5,19
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a) (2011) ^h	33,14	14,55	38,02	12,87
GDP növekedési üteme (2008-2010 átlaga) ⁱ	-0,77	1,32	-0,94	1,02
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a) (2008) ^j	15,98	6,47	17,06	7,01
Infláció (2011)	3,08	0,74	2,94	0,76
Munkapiaci részvételi hányad (2009)	62,39	6,32	60,24	5,20
Női munkapiaci részvételi hányad (2009)	55,66	7,61	53,35	6,87
Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre) (2010)	3,57	1,09	3,28	0,56
Termékenységi ráta (2010)	1,79	0,29	1,71	0,28
Születéskor várható élettartam (2010)	80,51	0,96	80,48	0,84
Nők életkora 1. gyermekük születésekor (2005-2011) ^k	28,21	1,17	28,62	0,83
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (1000 főre) (2009) ^l	9,31	3,58	9,52	3,14
Politikai részvétel változói				
Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon (2007-11)	73,79	12,39	74,33	9,20
Bizalom szintje (2006) ^m	40,34	16,01	39,03	18,29
Napilapolvasás (1000 főre) (2004) ⁿ	278,07	136,94	276,31	134,08
Szakszervezeti tagság (2011) ^o	35,40	22,41	36,67	21,38

Az országadatok forrása:

OECD [2012b], World dataBank [2012a], World dataBank [2012b], GESS [2012], Eurostat [2012b], Eurostat [2012c], World dataBank [2012c], OECD [2012c], OECD [2012d], Social Security... [2010], Social Security... [2011], Social Security... [2012], World dataBank [2012d], World dataBank [2012e], World dataBank [2012f], OECD [2012e], Eurostat [2012d], OECD [2012f], Eurostat [2012e], OECD [2012g], World dataBank [2012f], OECD [2012h], OECD [2012i], Statistics Iceland [2012], OECD [2012j], World dataBank [2012g], World dataBank [2012h], World dataBank [2012i], World dataBank [2012j], World dataBank [2012k], UNECE [2012], Li, Z. – McNally, L. – Hilder, L. – Sullivan, E. A. [2011], Statistics New Zealand [2006], Eurostat [2012f],

Eurostat [2012g], Eurostat [2012h], World dataBank [2012l], World dataBank [2012m], Statistics Canada [2012], IDEA [2012], World Values Survey [2012a], World Values Survey [2012b], World dataBank [2012n], Worker-participation.eu [2012], AIAS [2011], New-Zealand Government [2010], BLS [2012]

Megjegyzések:

^a Új-Zéland, Ausztrália, Kanada, USA: 2007-es adatok.

^b Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és az USA nélkül.

^c Új-Zéland: 2007-es, Ausztrália: 2009-es, Kanada és USA: 2010-es adatok.

^d Új-Zéland, Ausztrália, Kanada, USA: 2009-es adatok.

^e Ausztrália, Belgium, Dánia, Finnország, Németország, Görögország, Olaszország, Norvégia, USA: 2009-es adatok, Kanada, Hollandia, Svédország: 2008-as adatok.

^f Ausztrália: 2009-es, Kanada, USA: 2008-as adatok.

^g Izland nélkül.

^h Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, USA: 2010-es adatok.

ⁱ Új-Zéland: 2008-09-es adatok.

^j Ausztrália, Ausztria, Belgium, Svédország, USA esetén saját becslés a 2005-ös adatok alapján.

^k Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia, Portugália, Svédország: 2005-ös, Belgium, Franciaország, Izland, Spanyolország, Nagy-Britannia, USA, Új-Zéland: 2006-os, Kanada, Görögország, Olaszország: 2007-es, Írország: 2008-as, Ausztrália: 2009-es, Németország: 2010-es, Norvégia: 2011-es adatok.

^l Ausztrália: 2008-as, Kanada, Új-Zéland és USA: 2007-es adatok.

^m Ausztria, Belgium, Dánia, Görögország, Izland, Írország, Portugália: 1999-es, Új-Zéland: 2004-es, Ausztrália, Finnország, Olaszország: 2005-ös, Norvégia, Spanyolország: 2007-es adatok.

ⁿ Görögország és Portugália nélkül.

^o Izland: 2008-as, Ausztrália, Kanada: 2009-es, Új-Zéland: 2010-es adatok.

22. sz. melléklet

A 3. és 4. klaszteranalízisek során az elemzésbe bevont országok változóértékeinek átlagai és szórásai (válság előtt)

	20 ország		15 ország	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Állami programok jellemzői				
Állami kiadás (GDP %-a) (2007)	43,94	5,42	45,87	4,49
Állami fogyasztási kiadás (összes állami kiadás %-a) (2007)	46,48	5,29	45,38	4,95
Társadalombiztosítási kiadások (összes állami kiadás %-a) (2007)	38,47	6,89	37,68	4,31
Állami támogatások (összes állami kiadás %-a) (2007)	2,90	1,53	2,81	1,54
Állami beruházások (összes állami kiadás %-a) (2007)	6,25	2,70	6,00	2,61
Állami kamatfizetés (összes állami kiadás %-a) (2007)	4,78	2,25	4,90	2,49
Állami bevételek (GDP %-a) (2007)	45,14	6,67	46,80	6,26
Jövedelemadó (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2007)	18,80	6,69	17,90	7,30
Munkavállaló társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló bruttó bérének %-a) (2008)	9,14	5,76	10,96	5,20
Munkáltató társadalombiztosítási fizetési kötelezettsége (egyedülálló munkavállaló után) (2008)	17,03	9,93	20,09	9,33
Állami egészségügyi kiadások (összes állami kiadás %-a) (2007)	15,80	1,86	15,14	1,62
Állami egészségügyi kiadások (GDP %-a) (2007)	6,89	0,80	6,92	0,84
Orvosok száma (1000 főre) (2007) ^a	3,33	0,94	3,66	0,66
Állami oktatási kiadások (GDP %-a) (2007)	5,46	1,02	5,35	0,89
Állami felnőttképzési kiadások (GDP %-a) (2007)	0,18	0,11	0,21	0,11
Öregségi, rokkantsági és özvegyi nyugdíj 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	93,35	14,80	93,93	15,17
1. betegbiztosítási és anyasági törvény óta eltelt évek száma (2007)	82,70	29,39	92,40	25,45
1. munkanélküli biztosítási törvény óta eltelt évek száma (2007)	78,05	19,23	82,07	20,12
Munkabalesetek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	105,45	9,36	108,33	7,86
Családi segélyek 1. törvénye óta eltelt évek száma (2007)	61,53	9,64	63,00	7,84
Szociális helyzet változói				
Munkanélküliségi ráta (2007)	5,62	2,04	6,09	2,04
Hosszú távú munkanélküliség (teljes munkanélküliség %-a) (2007)	27,33	16,82	33,31	15,07
GDP növekedési üteme (2005-2007)	3,08	1,11	2,99	0,99
Állami foglalkoztatás (teljes foglalkoztatás %-a) (2005) ^b	16,40	6,78	18,00	6,78
Infláció (2007)	2,95	1,16	2,47	0,63
Munkapiaci részvételi hányad (2007)	62,43	6,52	60,25	5,29
Női munkapiaci részvételi hányad (2007)	55,50	7,92	53,11	7,01
Gyermekhalandóság (1000 élveszületésre) (2007)	3,94	1,03	3,69	0,58
Termékenységi ráta (2007)	1,75	0,28	1,68	0,26
Születéskor várható élettartam (2007)	79,92	1,04	79,81	0,93
Nők életkora 1. gyermekük születésekor (2007) ^c	28,24	1,21	28,65	0,89
K+F-ben dolgozó tudósok, technikusok (2007)	8,92	3,57	8,96	3,00
Politikai részvétel változói				
Részvételi arány az utolsó parlamenti választásokon (2004-2007)	74,81	11,76	74,98	9,49
Bizalom szintje (2006) ^d	40,13	17,14	38,80	19,62
Napilapolvasás (1000 főre) (2004) ^e	278,07	136,94	276,31	134,08
Szakszervezeti tagság (2007)	35,26	22,28	36,49	21,31

Az országadatok forrása:

OECD [2012b], World dataBank [2012a], World dataBank [2012b], GESS [2012], Eurostat [2012b], Eurostat [2012c], World dataBank [2012c], OECD [2012c], OECD [2012d], Social Security... [2008], World dataBank [2012d], World dataBank [2012e], World dataBank [2012f], OECD [2012e], World dataBank [2012o], Eurostat [2012e], OECD [2012g], World dataBank [2012f], OECD [2012h], OECD [2012k], World dataBank [2012p], World dataBank [2012g], World dataBank [2012h], World dataBank [2012i], World dataBank [2012j], World dataBank [2012k], UNECE [2012], Li, Z. – McNally, L. – Hilder, L. – Sullivan, E. A. [2011], Eurostat [2012f],

Eurostat [2012g], Eurostat [2012h], World dataBank [2012l], World dataBank [2012m], IDEA [2012], World Values Survey [2012a], World Values Survey [2012b], World dataBank [2012n], Worker-participation.eu [2012], AIAS [2011], BLS [2012]

Megjegyzések:

^a Belgium, Görögország, Olaszország, Svédország: 2006-os, Portugália: 2005-ös, Nagy-Britannia: 2003-as adatok.

^b Görögország: 2006-os adatok.

^c Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia, Portugália, Svédország: 2005-ös, Belgium, Franciaország, Spanyolország, Nagy-Britannia: 2006-os adatok.

^d Ausztria, Belgium, Dánia, Görögország, Írország, Portugália: 1999-es, Finnország, Olaszország: 2005-ös, Norvégia, Spanyolország: 2007-es adatok.

^e Görögország és Portugália nélkül.